

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Μεταμνήμη και ιστορικό τραύμα: Έρευνα στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΗΣ ΚΟΤΣΙΔΟΥ ΕΛΕΝΗΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΤΙΤΛΟΥ

Στις «Επιστήμες της αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής»

Με ειδίκευση «Ιστορική Εκπαίδευση και Διδακτική»

Επιβλέπων: Ανδρέου Ανδρέας

ΦΛΩΡΙΝΑ, 2023

ΦΥΛΛΟ ΕΞΕΤΑΣΗΣ

1. Επόπτης: **Ανδρέου Ανδρέας**

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Πρώτος Βαθμολογητής: **Κασβίκης Κωνσταντίνος**

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

3. Δεύτερος Βαθμολογητής: **Ηλιάδου Σοφία**

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός:

Η συγγραφέας Κοτσίδου Ελένη βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Μεταμνήμη και ιστορικό τραύμα: Έρευνα στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου

Σε όσους χάθηκαν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΦΥΛΛΟ ΕΞΕΤΑΣΗΣ	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	7
ABSTRACT.....	8
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	10
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	14

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1.1 Διάκριση μνήμης και ιστορίας	17
1.2 Η έννοια της ιστορίας.....	20
1.3 Η έννοια της μνήμης και της λήθης	22
1.4 Η έννοια του τραύματος	37
1.5 Συγκρουσιακά και Τραυματικά Γεγονότα.....	46
1.6 Η έννοια της Γενοκτονίας.....	48
1.7 Διάκριση Εθνοκάθαρσης και Γενοκτονίας	51

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου	54
---	----

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

3.1 Εισαγωγή στην έρευνα	63
3.2 Σκοπός και στόχοι έρευνας.....	64
3.3 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων.....	66
3.4 Εργαλείο συλλογής δεδομένων.....	67
3.5 Επιλογή δείγματος.....	68
3.6 Το δείγμα της έρευνας.....	68
3.7 Αποτελέσματα έρευνας.....	73

Δ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

4.1 Διαπιστώσεις	158
4.2 Συζήτηση	161
4.3 Προτάσεις για περαιτέρω διερεύνηση.....	165
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	166
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	175

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η διπλωματική εργασία με τίτλο «Μεταμνήμη και ιστορικό τραύμα: Έρευνα στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου» εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας.

Η συγκεκριμένη εργασία, λοιπόν, αποτελείται από δύο διακριτά μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Συγκεκριμένα, το θεωρητικό μέρος αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο θίγονται οι έννοιες της μνήμης, του τραύματος, των τραυματικών γεγονότων, της γενοκτονίας και παράλληλα επιχειρείται η διάκριση γενοκτονίας και εθνοκάθαρσης. Και παράλληλα στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται το ιστορικό συγκείμενο των αρχών του 20^{ου} αιώνα και ειδικότερα των γεγονότων και των καταστάσεων που οδήγησαν στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Το δεύτερο μέρος της εργασία συνιστά το ερευνητικό μέρος. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται η μεθοδολογία, τα αποτελέσματα και οι διαπιστώσεις της διεξαχθείσας ποσοτικής έρευνας κατά το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2022 – 2023 στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας. Βασικός σκοπός της έρευνας ήταν η διερεύνηση του εάν, κατά πόσο και με ποιους τρόπους και μέσα μεταβιβάστηκε από την πρώτη στην τέταρτη, πλέον, γενιά η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Η συλλογή των δεδομένων έγινε κατ' αποκλειστικότητα με τη χρήση ερωτηματολογίου, το οποίο παρατίθεται αυτούσιο στο τέλος της εργασίας. Αξίζει να διευκρινιστεί, ακόμη, πως ερευνητικό δείγμα αποτέλεσαν οι πρωτοετείς φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Τέλος, στο μέρος της συζήτησης γίνεται λόγος για τη σχέση των μεταυλιστικών κοινωνικών με τα ιστορικά τραύματα του παρελθόντος. Ειδικότερα, διατυπώνεται η άποψη πως οι μετανεωτερικές κοινωνίες είναι προσκολλημένες στα ιστορικά τραύματα καθώς και πως κρίνεται επιτακτική η ανάγκη υιοθέτησης του μοντέλου επανορθωτικής δικαιοσύνης από τα κράτη, προκειμένου να αποκατασταθούν και να επουλωθούν τα συλλογικά τραύματα.

Λέξεις κλειδιά: Μνήμη, τραυματική μνήμη, μεταμνήμη, τραύμα, ιστορικό τραύμα, Γενοκτονία, Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

ABSTRACT

The diploma thesis entitled "Post-memory and historical trauma: Research to prospective teachers on the intergenerational transfer of the traumatic memory of the Genocide of the Greeks of Pontus" was prepared within the framework of the Postgraduate Program "Education Sciences: Issues of History, Historical Education and Educational Policy" at the Department of Primary Education in the city of Florina

This paper, therefore, consists of two distinct parts, the theoretical and the research. In particular, the theoretical part consists of two chapters. The first chapter touches on the concepts of memory, trauma, traumatic events, genocide and at the same time attempts to distinguish genocide and ethnic cleansing. At the same time, the second chapter presents the historical context of the beginning of the 20th century and in particular the events and situations that led to the Genocide of the Greeks of Pontus.

The second part of the paper constitutes the research part. More specifically, the methodology, results and findings of the quantitative research conducted during the winter semester of the academic year 2022 – 2023 are presented to the candidate teachers of the Department of Primary Education of Florina. The main purpose of the research was to investigate whether, to what extent and in what ways and means the traumatic memory of the Genocide of the Greeks of Pontus was passed on from the first to the fourth generation. The data were collected exclusively using a questionnaire, which is listed as such at the end of the paper. It is also worth clarifying that the first-year students of the Department of Primary Education of the University of Western Macedonia were a research sample.

Finally, the part of the discussion talks about the relationship between postmaterialist social and historical traumas of the past. In particular, it is argued that postmodern societies are attached to historical traumas and that there is an urgent need for states to adopt the model of restorative justice in order to repair and heal collective traumas.

Keywords: Memory, traumatic memory, post - memory, trauma, historical trauma, Genocide, Genocide of the Greeks of Pontus

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με τίτλο «Μεταμνήμη και ιστορικό τραύμα: Έρευνα στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου» εκπονήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής» του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας κατά το ακαδημαϊκό έτος 2022 – 2023 και αποτελεί μια σειρά αλληλεπιδράσεων με διάφορα άτομα.

Κρίνεται, λοιπόν, σκόπιμο να αφιερώσω τη συγκεκριμένη σελίδα, προκειμένου να ευχαριστήσω θερμά όσους συνεισέφεραν στην ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας.

Θα ήθελα, πρωτίστως, να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Ανδρέα Ανδρέου για την εμπιστοσύνη που έδειξε προς το πρόσωπό μου, τη συνεχή καθοδήγηση και τις εύστοχες παρατηρήσεις του επί της εργασίας.

Έπειτα, τον πρώτο βαθμολογητή και μέντορά μου, κατά τα ακαδημαϊκά μου χρόνια, κ. Κωνσταντίνο Κασβίκη για την αδιάκοπη συμπαράσταση και ενθάρρυνση, τα σχόλια και τις συμβουλές καθώς και για την καθοδήγηση που μου παρείχε καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης του παρόντος έργου.

Ακόμη, οφείλω να ευχαριστήσω τη δεύτερη βαθμολογήτρια και διευθύντρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών κα. Σοφία Ηλιάδου για τις χρήσιμες και ουσιαστικές παρατηρήσεις και σχόλιά της.

Επιθυμώ, επιπλέον, να ευχαριστήσω θερμά τους καθηγητές κ. Γιώργο Κόκκινο και κα. Ζέτα Παπανδρέου, καθηγητές του μαθήματος «Σπουδές της μνήμης και του ιστορικού τραύματος. Η διεργασία του συλλογικού τραύματος στην Ιστοριογραφία και στη Δημόσια Ιστορία», χάρη στους οποίους μου εκκινήθηκε το ενδιαφέρον για την ενασχόληση με ζητήματα μνήμης, τραύματος και τραυματικών γεγονότων.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους πρωτοετείς φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, οι οποίοι δέχθηκαν να συμμετάσχουν ως δείγμα στην έρευνα, απαντώντας στο ερευνητικό εργαλείο.

Τέλος, το μεγαλύτερο «ευχαριστώ» το οφείλω στους γονείς μου, οι οποίοι πίστευαν, πιστεύουν και θα πιστεύουν διαχρονικά σε εμένα, αποδέχθηκαν τις επιλογές μου, με ενθάρρυναν και μου παρείχαν πολύτιμη στήριξη, χωρίς την οποία οι στόχοι μου δεν θα είχαν γίνει ποτέ πραγματικότητα.

Κοτσίδου Ελένη

Φλώρινα, 2023

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Προτού γίνει η θεωρητική πλαισίωση του παρόντος έργου, κρίνεται σκόπιμη η παρουσίαση της ιστορίας της ιστοριογραφίας από τον 18^ο αιώνα έως τον 20^ο, προκειμένου να αντιληφθούμε τα γεγονότα, τις καταστάσεις και τα πρόσωπα τα οποία συνέβαλλαν στη στροφή από την πολιτική και διπλωματική ιστορία στην κοινωνική και προφορική ιστορία καθώς και στην ιστορία των κατώτερων κοινωνικών τάξεων (ιστορία από τα κάτω).

Σε γενικές γραμμές, αναφορικά με την ιστοριογραφία του Διαφωτισμού, οι στόχοι τους οποίους έθεσαν οι στοχαστές σχετίζονταν άμεσα με τις ιδεολογικές ανάγκες, αναζητήσεις και επιταγές του 18^{ου} αιώνα. Ωστόσο, αυτό σημαίνει πως ενδεχομένως χρησιμοποιούσαν εργαλειακά την ιστορία, προκειμένου να υποστηρίξουν τις αντιλήψεις και τις «ανακαλύψεις» τους (Bourgault & Sparling: 2013: 1 – 22 · Βόγλη, 2015: 141).

Επιπλέον, οι στοχαστές του Διαφωτισμού έδιναν έμφαση στην ιδέα πως κάθε έθνος διακρίνεται από μια ξεχωριστή λογική εξέλιξη βάσει της οποίας δύναται να δικαιολογηθεί, τόσο η πολιτισμική πολυμορφία όσο και η ύπαρξη «πολλαπλών ταχυτήτων» ιστορικής εξέλιξης (Βόγλη, 2015: 142). Ωστόσο, αξίζει να διευκρινίσουμε πως στα γερμανικά κρατίδια του 18^{ου} αιώνα, οι ιδέες του Διαφωτισμού επιδέχονταν διαφορετικές ερμηνείες και σημασίες σε σύγκριση με Γαλλία και Αγγλία (Berlin, 2003: 332). Ειδικότερα, λαμβάνοντας υπόψη τη φιλοσοφική θεώρηση της ιστορίας του Καντ, θα διαπιστώσουμε πως ήταν επηρεασμένος από τα προβλήματα εξουσίας και διακρατικών σχέσεων, τον ρόλο του δίκαιου άρχοντα και της κοινωνίας των εθνών, η οποία θα εγγυάται την ασφάλεια των κρατών. Παράλληλα, το τελεολογικό φιλοσοφικό σύστημα του Χέγκελ, συμβαδίζει με τις απόψεις του Καντ, στο βαθμό που η ιστορία θεωρείται πως ρυθμίζεται και κατευθύνεται από τα έθνη και πως με τη σειρά του κάθε έθνος έχει ως ιστορικό αυτοσκοπό να εδραιωθεί στην ιστορία του κόσμου (Βόγλη, 2015: 144).

Έναν αιώνα αργότερα, τον 19^ο, ο χάρτης της Ευρώπης θα αλλάξει ριζικά, εξαιτίας της γένεσης των εθνών – κρατών και του διαχρονικού εγχειρήματος του κάθε κράτους για «εθνική ολοκλήρωση» (Χατζόπουλος, 2002: 109). Απόρροια, λοιπόν, των παραπάνω αποτελεί, εκτός από την ριζική μεταβολή του κόσμου συνολικά και των θεσμών του κάθε κράτους ξεχωριστά, η «επανάσταση» της ιστορικής επιστήμης. Ειδικότερα, κατά τον 19^ο αιώνα οι σχέσεις μεταξύ ιστορίας και κοινωνικής θεωρίας υπήρξαν λιγότερο αρμονικές συγκριτικά με αυτές κατά την περίοδο του Διαφωτισμού. Οι ιστορικοί απομακρύνονται από την φιλοσοφική και κοινωνική ιστορία καθώς και από την κοινωνική θεωρία. Στο προσκήνιο πλέον βρίσκεται η πολιτική ιστορία (Burke, 2002: 19).

Οφείλουμε λοιπόν, να εξετάσουμε τους λόγους για τους οποίους η πολιτική, διπλωματική, στρατιωτική και η ιστορία των «μεγάλων ανδρών» αποτέλεσαν βασικό πυλώνα της ιστοριογραφίας κατά τον 19^ο αιώνα στα κράτη της Δυτικής Ευρώπης και ιδίως στη Γερμανία.

Αρχικά, κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα, τα νεοσυσταθέντα κράτη της Γερμανίας, Ιταλίας, της Γαλλίας και της Ισπανίας παρέμεναν ακόμη διαιρεμένα από τις τοπικές τους παραδόσεις, με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις να χρησιμοποιούν εργαλειακά την ιστορία, προκειμένου να καλλιεργήσουν την εθνική ενότητα, να παρέχουν κοινή και ενιαία εκπαίδευση για όλους καθώς και να επιτύχουν την πολιτική ενοποίηση μέσω της ιστορικής εκπαίδευσης. Το ερώτημα το οποίο εύλογα τίθεται εδώ, είναι αυτό σχετικά με το είδος της ιστορίας, που επιλέχθηκε να διδαχθεί σε σχολεία και πανεπιστήμια. Η απάντηση στο ερώτημα αυτό, είναι η κρατική ιστορία. Αξίζει δε να αναφερθεί πως οι σχέσεις μεταξύ των ιστορικών του 19^{ου} αιώνα και των εκάστοτε κυβερνήσεων υπήρξαν ισχυρές, ιδιαίτερα στη Γερμανία. Επιπλέον, ως δεύτερος λόγος για την επικράτηση του θετικιστικού ιστοριογραφικού προτύπου, αφορά την ιστορική επανάσταση που συντελέστηκε, η οποία έβρισκε πεδίο αναφοράς στα ιστορικά τεκμήρια (πηγές) καθώς και στις ιστορικές ερευνητικές μεθόδους, η οποία προέτασσε τη χρήση των επίσημων κυβερνητικών εγγράφων και όχι των χρονικών ή παλαιότερων ιστοριών (Burke, 2002: 19 - 20).

Κατά τον 19^ο αιώνα, ο ιστορικός, ο οποίος έχαιρε ιδιαίτερης εκτιμήσεως στα κράτη της Δύσης ήταν ο Leopold Von Ranke, ο οποίος δεν απέρριπτε άμεσα την κοινωνική θεωρία και ιστορία, αλλά ήταν επικεντρωμένος μονάχα στην πολιτική και κρατική ιστορία, όπως διαφαίνεται και στα συγγράμματά του (Burke, 2002: 19). Κάνοντας εξάλλου, μια γενικότερη αναφορά στους ιστορικούς της προκειμένης περιόδου, θα παρατηρούσαμε πως στόχος της ιστορικής τους έρευνας ήταν η ανακάλυψη της μίας και μοναδικής αλήθειας. Για τον λόγο αυτό εργάζονταν συστηματικά με κρατικά αρχεία και επιδίωκαν την ανεύρεση όλο και πιο πολύπλοκων ερευνητικών τεχνικών για την επίτευξη του απώτερου σκοπού τους. Εύλογα, λοιπόν, οι ιστορικοί επιστήμονες – δεδομένου πως η ιστορική επιστήμη συστηματοποιήθηκε στον Δυτικό κόσμο κατά τον 19^ο αιώνα - υποστήριζαν πως μόνο οι δικές τους ιστορίες ήταν αντικειμενικές και προέβαλλαν την ιστορία πραγματικών γεγονότων συγκριτικά με τις ιστορικές αφηγήσεις των προηγούμενων αιώνων. Συνεπώς, θα λέγαμε πως το έργο των κοινωνικών ιστορικών φάνταζε μη επιστημονικό και μη επαγγελματικό για τους δυτικούς θετικιστές ιστορικούς (Burke, 2002: 20).

Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί πως στα μέσα της δεκαετίας του 1890, η ιστορία είχε εδραιωθεί, ως ένας από τους πιο αξιολογικούς και σημαντικούς ακαδημαϊκούς κλάδους. Τα αρχεία είχαν ταξινομηθεί, είχαν ιδρυθεί έγκυρα επιστημονικά περιοδικά (το English Historical Review, το Revue Historique, το Historische Zeitschrift, το American Historical Review) και πια ο χαρακτήρας της

ιστορικής επιστήμης ήταν πλέον αποσαφηνισμένος (Hobsbawm, 1998: 81). Αξίζει σε αυτό το σημείο να τονιστεί, πως η θέση των ιστορικών κατά τον συγκεκριμένο αιώνα ήταν τόσο σημαντική, ώστε να προσμετρώνται ανάμεσα στις σημαντικές προσωπικότητες του δημοσίου βίου (Hobsbawm, 1998: 81).

Κάνοντας ένα γενικό σχόλιο αναφορικά με τον τρόπο πρόσληψης της ιστορίας από τους ορθόδοξους ιστορικούς του 19^{ου} αιώνα, θα λέγαμε πως θεωρούσαν την ιστορία περιγραφική, πίστευαν πως εξαιτίας της διαφορετικότητας, η οποία υφίσταται στη φύση, στους ανθρώπους, στα γεγονότα και στις καταστάσεις, δεν είναι δυνατή η όποια γενίκευση για την κοινωνία και συνεπώς δεν είναι δυνατόν να υφίστανται με τη σειρά τους «ιστορικοί νόμοι», ενώ παράλληλα χαρακτήριζαν ως σοσιαλιστική ή μαρξιστική την όποια αμφισβήτηση επί τους έργους τους (Hobsbawm, 1998: 81 - 83).

Στον αντίποδα, ο Hobsbawm (1998: 79) σημειώνει πως η εχθρότητα των θετικιστών ιστορικών (του Ranke και των οπαδών του) απέναντι στην κοινωνική θεωρία και στις γενικεύσεις ενθάρρυνε ακόμη και τα πιο *νωθρά πνεύματα* που συνήθως ήταν και παράλληλα μη απαιτητικά στην ενασχόληση με την επιστήμη της ιστορίας.

Ωστόσο, ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα το θετικιστικό επιστημολογικό παράδειγμα βίωνε κρίση καθώς τέθηκε υπό αμφισβήτηση, η οποία φυσικά δεν ήταν ιδεολογική. Περιλάμβανε από οπαδούς του Μαρξ έως και άτομα τα οποία δεν συγκαταλέγονταν στους επαναστάτες, όπως ο Λαμπρέχτ¹. (Hobsbawm, 1998: 81 - 83).

Συγκεκριμένα, η ενδέκατη έκδοση της Encyclopedia Britannica (1910) παρατήρησε τη συστηματική προσπάθεια αντικατάστασης του «ιδεαλιστικού» πλαισίου ιστορικής ανάλυσης από ένα «υλιστικό», κάτι το οποίο οδήγησε στην εμφάνιση μιας «οικονομικής ή «κοινωνιολογικής ιστορίας» (Hobsbawm, 1998: 83). Επιπλέον, ο Otto Hintze, ο οποίος αποτελούσε έναν από τους οπαδούς του Βέμπερ, υποστήριξε την άποψη του Lamprecht καθώς τη θεώρησε πρόοδο πέραν της Ρανκεανής ιστορικής θεώρησης των πραγμάτων. Χαρακτηριστικά υποστήριζε πως θα ήθελε να γνωρίζει *«όχι μόνο τις κορυφογραμμές, αλλά και τις βάσεις των βουνών όχι απλώς τις διαφοροποιήσεις του ύψους της επιφάνειας, αλλά ολόκληρη την ηπειρωτική μάζα»* (Burke, 2002: 33).

Ωστόσο, το εγχείρημα του Lamprecht κατά της κοινωνικής ιστορίας απέτυχε. Παρόλα αυτά στη Γαλλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής η εκστρατεία υπέρ της κοινωνικής ιστορίας συνάντησε περισσότερες επιδοκμασίες παρά αποδοκμασίες. Για παράδειγμα, ο ιστορικός Federick Jackson Turner «εξαπόλυσε

¹ Άσκησε κριτική στην έμφαση στην πολιτική ιστορία και στην ιστορία των «μεγάλων ανδρών», ενώ παράλληλα πρότεινε μια συλλογική - διεπιστημονική ιστορία (Κοινωνική ψυχολογία, ανθρωπογεωγραφία).

βολές» κατά της παραδοσιακής ιστορίας όμοιας με αυτή του Lamprecht, υποστήριξε δε πως θα έπρεπε να εξετάζεται ολόπλευρα η ανθρώπινη δραστηριότητα, μιας και κανένας τομέας της κοινωνικής ζωής δεν μπορεί να κατανοηθεί πλήρως αν δεν εξεταστεί στα πλαίσια ενός συστήματος. Ενώ παράλληλα, ο James Harvey Robinson πίστευε στη λεγόμενη «Νέα Ιστορία», μια ιστορία η οποία θα ασχολούνταν με όλες τις πτυχές της ανθρώπινης δράσης και θα αντλούσε ιδέες και από άλλες επιστήμες, όπως η ανθρωπολογία, η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και τα οικονομικά (Burke, 2002: 34).

Ακόμη, αξίζει να σημειωθεί πως στις αρχές πια του 20^{ου} αιώνα (1920) στη Γαλλία εμφανίστηκε στο προσκήνιο ένα νέο είδος ιστορίας, στο οποίο πρωτοστατούσαν δύο καθηγητές του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου, ο Λουσιέν Φεμπρ και Μαρκ Μπλοχ, οι οποίοι ίδρυσαν το περιοδικό “Annales d’ histoire economique et sociale”, ένα περιοδικό το οποίο άσκησε δριμύτατη κριτική στην παραδοσιακή πολιτική ιστορία και στους παραδοσιακούς ιστορικούς. Φιλοδοξία του περιοδικού και των ιδρυτών του ήταν η αντικατάσταση της Ρανκεανής ιστορίας με μια «ευρύτερη και πιο ανθρώπινη ιστορία», η οποία θα ενδιαφερόταν λιγότερο για την εξιστόρηση των γεγονότων και περισσότερο για την ανάλυση και ερμηνεία των «δομών»² καθώς επίσης θα αντλούσε στοιχεία από τις γείτονες επιστήμες (Burke, 2002: 35 - 36).

Παράλληλα, στη Βρετανία (1950) το περιοδικό «*Past and Present*» εδραίωσε τη διεθνή του θέση χάρη σε μερικούς περιθωριακούς μαρξιστές πολύ γρήγορα, ενώ εξίσου γρήγορα διεύρυνε τη βάση του. Από την άλλη, στο κράτος της Δυτικής Γερμανίας η αμφισβήτηση της ορθοδοξίας της ιστορίας άρχισε να εμφανίζεται και να εδραιώνεται κατά τη δεκαετία του 1960 από κάποιους ριζοσπάστες αρνητές του γερμανικού εθνικισμού καθώς και από ανθρώπους, οι οποίοι αναζητούσαν την έμπνευσή τους στους λιγιστούς δημοκρατικούς ιστορικούς της Βαϊμάρης (Hobsbawm, 1998: 84).

Κλείνοντας, αυτό που προέκυψε, λοιπόν, κατά τον 20^ο αιώνα είναι αυτό που κατά τον 19^ο αντεύχονταν οι ορθόδοξοι ιστορικοί, μια προσέγγιση μεταξύ ιστορίας και κοινωνικών επιστημών, διότι αυτό που ενδιέφερε την ιστορία του 20^{ου} αιώνα, θα λέγαμε πως ήταν το πώς και το γιατί ο άνθρωπος της παλαιολιθικής εποχής έφτασε στην εποχή του ατόμου. Ωστόσο, οφείλουμε να λάβουμε υπόψη την άποψη του Eric Hobsbawm πως η ιστορία δεν είναι δυνατόν να μπει μερικώς κάτω από την επικεφαλίδα της κοινωνικής επιστήμης ή όποιας άλλης επιστήμης (Hobsbawm, 1998: 84 – 85).

2 Όρος που έγινε ιδιαίτερα προσφιλής στους Γάλλους ιστορικούς της «Σχολής των Annales».

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

«G. M. Trevelyan: *Η κοινωνική ιστορία είναι η ιστορία που αφήνει απ' έξω την πολιτική*» (Cartledge, 2007: 54).

«Peter Stearns: *Η κοινωνική ιστορία μελετά τις αλλαγές και τις συνέχειες στην εμπειρία των κοινών ανθρώπων*»³ (Cartledge, 2007: 54).

Πριν ξεκινήσουμε την ανάλυση του όρου «κοινωνική ιστορία», αξίζει να διευκρινίσουμε πως είναι αρκετά δύσκολο να δοθεί ένας σαφής ορισμός της έως σήμερα. Ωστόσο, όπως αναφέρει ο Eric Hobsbawm (1998), ο όρος πριν ερευνηθεί σε βάθος και πριν γίνει «της μόδας», χρησιμοποιούνταν με τρεις αλληλεπικαλυπτόμενες σημασίες. Αρχικά, αναφερόταν στην ιστορία της εργατικής τάξης και των λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων καθώς και στα κοινωνικά κινήματα, στα οποία συμμετείχε ο φτωχός λαός, ενώ θα μπορούσε να έχει ακόμη πιο συγκεκριμένη και στενή σημασία και να αναφέρεται στην ιστορία των εργατικών και σοσιαλιστικών ιδεών και οργανώσεων. Αξίζει, εδώ να σημειωθεί πως αρκετοί σοσιαλιστές ιστορικοί επέλεξαν συνειδητά να ασχοληθούν με την κοινωνική ιστορία, επειδή ακριβώς προσελκύνονταν από το θέμα που πραγματευόταν. Επιπλέον, ο όρος «κοινωνική ιστορία» χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να αναφερθεί σε πτυχές της ανθρώπινης κοινωνικής δραστηριότητας που ήταν δύσκολο να κατηγοριοποιηθούν. Αυτές οι πτυχές ήταν τα ήθη, τα έθιμα, οι παραδόσεις και η καθημερινή ζωή του λαού. Αυτό βέβαια, όπως επισημαίνει ο Hobsbawm, συνέβη και εξαιτίας γλωσσικών λόγων, διότι η αγγλική γλώσσα δεν διέθετε κατάλληλους όρους για να περιγράψει αυτό που οι Γερμανοί αποκαλούν Kultur Sittengeschichte (ιστορία της κουλτούρας ή των ηθών και εθίμων). Βέβαια αυτή η πτυχή της κοινωνικής ιστορίας δεν πραγματευόταν απαραίτητα πτυχές της καθημερινής ζωής των υπάλληλων κοινωνικών τάξεων, μάλλον συνέβαινε ακριβώς το αντίθετο. Ωστόσο, ορισμένοι ριζοσπαστικοποιημένοι ιστορικοί επέλεξαν συνειδητά να ασχοληθούν με ζητήματα της καθημερινότητας της εργατικής τάξης. Η τρίτη και πιο ευρύτερη σημασία του όρου «κοινωνική ιστορία» είναι η επικοινωνία και η από κοινού παραγωγή νοήματος με τον όρο «οικονομική ιστορία». Συγκεκριμένα, πολλά ιστορικά περιοδικά πριν ακόμη τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συνέδεαν τους δύο παραπάνω όρους. Για παράδειγμα το γερμανικό περιοδικό “Vierteljahrschrift für Social u. Wirtschaftsgeschichte”, ή το γαλλικό “Revue d’ Histoire” ή ακόμη και το περιοδικό “Annales d’ Histoire E. & S.” Ωστόσο, ο Hobsbawm διευκρινίζει πως ο οικονομικός κλάδος της κοινωνικής ιστορίας εκείνης της περιόδου ήταν ο κυρίαρχος. Πριν το 1939, άλλωστε, δεν υπήρχε σημαντικός αριθμός έργων, που αφιερώνονταν στην κοινωνική ιστορία, ενώ παράλληλα ελάχιστες ήταν οι σχετικές μονογραφίες και τα άρθρα (Hobsbawm, 1998: 94).

³ Στο “Times Litetaty Supplement (T.L.S.): Encyclopedia of European Social History from 1350 – 2000”

Μπορεί, λοιπόν, ο όρος «κοινωνική ιστορία» να χρειάζεται προηγουμένως να οριστεί ή ακόμη και να συναρμολογηθεί, κάτι τέτοιο όμως είναι σαφώς απαραίτητο, διότι όπως τονίζει ο Evans «εξακολουθούμε να χρειαζόμαστε την κοινωνική ιστορία, ως είδος ή υποείδος της ιστορίας και ειδικά ως ιστορία των τάξεων, της καταπίεσης και της εκμετάλλευσης ή - αν οι τάξεις, η καταπίεση και η εκμετάλλευση θεωρούνται όροι αναλυτικά ή ηθικά αμφισβητήσιμοι – εν πάση περιπτώσει ως ιστορία της φτώχειας» (Cartledge: 2007: 70 – 71).

Η ενασχόληση με την κοινωνική ιστορία, έφερε στην επιφάνεια την ανάγκη για μια ιστορική προσέγγιση συστηματικά διαφορετική από την Ρανκεανή προσέγγιση του 19^{ου} αιώνα. Αυτό που ενδιέφερε πλέον τους ιστορικούς της κοινωνικής ιστορίας ήταν η εξέλιξη της οικονομίας, διότι αυτή με τη σειρά της φανέρωνε τις αλλαγές στη δομή της κοινωνίας και συγκεκριμένα, τις σχέσεις μεταξύ των κοινωνικών ομάδων εντός της κοινωνίας (Hobsbawm, 1998: 94 – 95). Ο Clapham⁴ σε συνέχεια του παραπάνω συλλογισμού, τόνιζε πως όλα τα είδη της ιστορίας συμπυκνώνονταν εντός της οικονομικής ιστορίας, διότι η οικονομία αποτελεί το θεμέλιο μιας κοινωνίας (Hobsbawm, 1998: 95).

Ωστόσο, μέχρι τη δεκαετία του 1950, καμία από τις τρεις παραπάνω σημασίες της κοινωνικής ιστορίας δεν αποτέλεσε αυτόνομο και εξειδικευμένο ακαδημαϊκό πεδίο, αν και το περιοδικό “Annales”⁵ των Μπλοχ και Φεμπρ αφαίρεσε το επίθετο «οικονομική» από τον τίτλο του και αυτοπροσδιορίστηκε εν συνεχεία ως περιοδικό κοινωνικής ιστορίας. Παρόλα αυτά η κοινωνική ιστορία, θα λέγαμε πως είναι μια νέα ακαδημαϊκή ειδίκευση.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε και τα προβλήματα, τα οποία ανακύπτουν κατά τη συγγραφή της κοινωνικής ιστορίας. Το πρώτο ζήτημα αφορά το κατά πόσο οι ιστορικοί της κοινωνίας έχουν τη δυνατότητα να δανειστούν στοιχεία από άλλες επιστήμες, καθώς και στο κατά πόσο το αντικείμενό τους είναι ή θα έπρεπε να είναι απλώς η επιστήμη της κοινωνίας, η οποία ασχολείται με το παρελθόν και το δεύτερο ζήτημα το οποίο πρέπει να ληφθεί υπόψη αφορά τον τρόπο γραφής της κοινωνικής ιστορίας.⁶

Συνοψίζοντας, ο Hobsbawm (1998: 107) προτείνει τις παρακάτω θεματικές, ως πεδίο ενδιαφέροντος της κοινωνικής ιστορίας από τη δεκαετία του 1980.

4 Για περισσότερα βλ. <https://www.hetwebsite.net/het/profiles/clapham.htm>

5 Οι μεταβολές στον τίτλο του περιοδικού, το οποίο ιδρύθηκε το 1929 από τους Μπλοχ και Φεμπρ ως «Annales d’ histoire économique et sociale» επιβεβαιώνουν την αίσθηση πως οι ιστορικοί ένιωθαν άβολα με την χρήση του όρου «κοινωνική ιστορία» καθώς και την αίσθηση ανησυχίας των ιστορικών με τον όρο, αλλά και την τάση απομάκρυνσης από αυτόν. Το περιοδικό, λοιπόν, έως το 1972 είχε τίτλο “Annales: Économies, Sociétés, Civilisations”, ενώ τώρα ονομάζεται “Annales: Histoire, Sciences, Sociales”, δηλαδή φανερώνει την ενασχόληση και την τριβή του με τις κοινωνικές επιστήμες και όχι με την κοινωνική ιστορία.

6 Για περισσότερα βλ. “Hobsbawm, E. (1998). *Για την ιστορία*. Αθήνα: Θεμέλιο. σσ.: 98 - 107

1. Δημογραφία και σχέσεις συγγένειας.
2. Μελέτες για την πόλη στο βαθμό που αυτές εμπίπτουν στο δικό μας πεδίο.
3. Τάξεις και κοινωνικές ομάδες.
4. Ιστορία των «νοοτροπιών» ή των συλλογικών συνειδήσεων ή της «κουλτούρας» με την ανθρώπινη έννοια.
5. Μετασχηματισμός των κοινωνιών (για παράδειγμα εκσυγχρονισμός, ή εκβιομηχάνιση).
6. Κοινωνικά κινήματα και φαινόμενα κοινωνικής διαμόρφωσης.

Κλείνοντας, ενώ η κοινωνική ιστορία βρίσκεται ακόμη υπό διαμόρφωση, ο Hobsbawm επισημαίνει πως ο 21^{ος} αιώνας είναι μια καλή περίοδος, ώστε να ασχοληθεί κάποιος με την κοινωνική ιστορία (Hobsbawm, 1998: 108).

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΜΝΗΜΗ, ΤΡΑΥΜΑ, ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ

1.1 Διάκριση μνήμης και ιστορίας

Για πολλούς αιώνες η μνήμη και η ιστορία αποτελούσαν ταυτόσημες έννοιες. Ωστόσο, καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα οι κοινωνικές επιστήμες κατέβαλλαν προσπάθειες, προκειμένου να διαχωρίσουν τις δύο αυτές κατ' επίφαση ταυτόσημες έννοιες (Traverso, 2016: 292).

Ακολουθώντας αυτήν την πορεία, θα λέγαμε πως η ιστορία θεωρείται για πολλούς ιστορικούς πιο αξιόπιστος μάρτυρας συγκριτικά με τη μνήμη, διότι αξιοποιεί για την παραγωγή αφηγημάτων αποκλειστικά και μόνο αρχεία ως ιστορικά τεκμήρια, ενώ από την άλλη, η μνήμη εκπορεύεται από τις προφορικές μαρτυρίες ατόμων και κοινωνικών ομάδων για γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις του παρελθόντος. Ωστόσο, αυτό που πρέπει να κατανοήσουμε είναι πως η μνήμη αποτελεί συστατικό στοιχείο του τρόπου ζωής των ατόμων και της δημόσιας κουλτούρας των κοινωνιών, διότι αποτυπώνει επακριβώς τη σχέση τους με το παρελθόν (Λιάκος, 2007 · 2017: 32).

Απόρροια των παραπάνω αποτελεί το γεγονός πως η ιστορία καλλιεργεί στο κοινό της το αίσθημα της εμμεσότητας, διότι πραγματεύεται και ασχολείται με γεγονότα, τα οποία συνέβησαν στο παρελθόν, προβάλλοντας τη διαφοροποίησή της με αυτό. Εν αντιθέσει, η μνήμη χαρακτηρίζεται από αμεσότητα, αφού προτάσσει την ιδέα πως αυτό που συνέβη στη χρονική βαθμίδα του παρελθόντος έχει άμεση σχέση με αυτό που συντελείται στη χρονική βαθμίδα του παρόντος (Λιάκος, 2017: 34). Το παρελθόν για τη μνήμη παρομοιάζεται με ανοιχτό παράθυρο από το οποίο μπορούμε να έχουμε πρόσβαση σε αυτό οποτεδήποτε.

Κάνοντας σε αυτό το σημείο συζήτηση για το παρελθόν στα πλαίσια της διάκρισης μνήμης και ιστορίας αξίζει να διευκρινίσουμε πως ασχολούνται με διαφορετικές μορφές του παρελθόντος, όπως αυτές διατυπώθηκαν και παρουσιάστηκαν από τον Michael Oakeshott.⁷ Η ιστορία, λοιπόν, ασχολείται με αυτό που ο Oakeshott αποκαλεί ιστορικό παρελθόν. Ένα παρελθόν, το οποίο ανακατασκευάζεται με τη χρήση συγκεκριμένης μεθοδολογίας από τους ιστορικούς. Από την άλλη, η μνήμη ασχολείται με το πρακτικό παρελθόν, το παρελθόν των ιδεολογιών, των συλλογικών μύθων, της καθημερινότητας, της βίωσης και των ατομικών συμφερόντων (Κόκκινος, 2020: 52 · Λιάκος, 2017: 35 · White, 2010).

⁷ Ο Michael Oakeshott θεωρεί πως υπάρχουν τρεις μορφές παρελθόντος, το πραγματικό, το πρακτικό και το ιστορικό.

Ακόμη, οφείλουμε να τονίσουμε στα πλαίσια της διάκρισης μνήμης και ιστορίας πως στην περίπτωση της μνήμης «ο ορίζοντας των προσδοκιών»⁸ μιας κοινωνικής ομάδας, μιας κοινότητας ή κοινωνίας διαστέλλεται, διότι αυτό για το οποίο διατείνεται είναι πως, αν καλλιεργήσουμε τη μνήμη ενός γεγονότος του παρελθόντος, προσδοκούμε την εκπλήρωση των προσδοκιών που έχουμε καλλιεργήσει γι' αυτό. Στην περίπτωση της ιστορίας ο ορίζοντας των προσδοκιών συστέλλεται, διότι βλέπει τα πράγματα ως εκπληρωμένα μέσα στις συνθήκες υπό τις οποίες δημιουργήθηκαν και άρα τα θεωρεί παρελθοντικά ζητήματα. Συνεπώς, η έννοια της εκπλήρωσης χαρακτηρίζει περισσότερο την ιστορία (Λιάκος, 2017: 35 · Gutman, Brown & Sodaro 2010).

Βάσει όσων έχουν αναφερθεί παραπάνω αντιλαμβανόμαστε πως μνήμη και ιστορία ορίζονται σαφώς σε σχέση με το χρόνο. Η μνήμη έχει την ιδιότητα να επανερμηνεύει σχέσεις, καταστάσεις και γεγονότα του παρελθόντος εντάσσοντάς τες στα πλαίσια της άμεσης εμπειρίας του παρόντος (Λιάκος, 2007). Αυτό σημαίνει πως οι άνθρωποι με κίνητρο μια συγκεκριμένη εμπειρία του παρόντος, αναφέρονται και κάνουν χρήση του παρελθόντος με ποικίλους τρόπους, ενώ ταυτόχρονα τα μελλοντικά προβλήματα και διαμορφώνουν – όπως προαναφέρθηκε – προσδοκίες (Αποστολίδου, 2019: 5). Η ιστορία αντιθέτως, συνιστά ανασυγκρότηση εκείνου που δεν υπάρχει πια (Μαυροσκούφης, 2005 · Nora, 1984 · Πολυχρονιάδη, 2006: 2010). Επιπρόσθετα, η μνήμη για να εξασφαλίσει την ύπαρξη και τη διάρκεια της στο χρόνο έχει την ανάγκη του στηρίγματος από τον χώρο και καθίσταται ανύπαρκτη χωρίς εικόνα, μια ανάγκη την οποία προφανώς δεν έχει η ιστορία (Πολυχρονιάδη, 2006: 2010).

Η μνήμη, επιπλέον, συνιστά λειτουργία ενός μέρους του εγκεφάλου, στο οποίο ανήκει και η φυσική ιδιότητα της φαντασίας. Αυτό που αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, είναι πως η μνήμη έχει την ιδιότητα της ανάπλασης και αλλοίωσης των αναμνήσεων καθώς επίσης, χαρακτηριστικό της μνήμης είναι η επιλεκτική λήθη πτυχών και στοιχείων των αναμνήσεων. Η μνήμη, θα παρατηρήσουμε, πως τελεί σε καθεστώς διαρκούς εξέλιξης σύμφωνα με τα προτάγματα και τις επιταγές του εκάστοτε παρόντος. Είναι ένα σύστημα ανοιχτό, θα λέγαμε, στη διαλεκτική της θύμησης και της λήθης (Ricoeur, 2013).

⁸ Ο Reinhart Koselleck διατύπωσε τη θεωρία του σχετικά με τις χρονικές εμπειρίες του παρελθόντος (Μεταϊστορικές κατηγορίες για μια σημασιολογία του χρόνου). Η πρώτη χρονική εμπειρία είναι το «πεδίο εμπειρίας», η οποία πραγματεύεται το παρελθόν του παρελθόντος, θεωρώντας υπαρκτή την παρουσία του παρελθόντος στο εκάστοτε παρόν. Συγκεκριμένα, το «πεδίο εμπειρίας» θεωρεί πως το σύνολο των τετελεσμένων γεγονότων του παρελθόντος, τα οποία έχουν αφομοιωθεί από άτομα και κοινωνικές ομάδες, αποτελούν μνήμη, παρακαταθήκη και αναφορά για την κοινωνία. Η δεύτερη χρονική εμπειρία είναι ο «ορίζοντας των προσδοκιών», η οποία πραγματεύεται και επεξεργάζεται το μέλλον του παρελθόντος. Συγκεκριμένα, ασχολείται με τον τρόπο που οι άνθρωποι του παρελθόντος, προσδοκούν, αναμένουν ή φοβούνται το μέλλον τους. Για τον Koselleck το παρόν ενσαρκώνεται σε μια μορφή σχέσης μεταξύ των δύο χρονικών εμπειριών (Κόκκινος, 2020: 52).

Αντιθέτως, η ιστορία θέτει ως προαπαιτούμενο την κριτική θεώρηση των πραγμάτων, εφόσον συνιστά παράγωγο της νόησης και της διαλεκτικής σκέψης (Traverso, 2016: 293). Η ιστορία σε αυτήν την περίπτωση κατέχει επικουρικό και διαφωτιστικό ρόλο απέναντι στη μνήμη, διότι οφείλει να τη διαφωτίζει και να συντείνει στις διαδικασίες επανόρθωσης των αδικιών και των σφαλμάτων. Ο δεσμός, λοιπόν, μεταξύ μνήμης και ιστορίας είναι διαρκής και συνέχει τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες με το αιώνιο παρόν (Goff, 1986: 160).

Σε αυτό το σημείο, δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε το γεγονός της ύπαρξης πολλαπλότητας των όρων για τη μνήμη. Συνοπτικά και ενδεικτικά, υπάρχει η βιωμένη μνήμη σε αντίθεση με τη μαθημένη μνήμη, η οποία υποδηλώνει την ύπαρξη μνήμης για γεγονότα, τα οποία δεν έχουν βιωθεί από ορισμένα άτομα, κοινότητες και κοινωνικές/ εθνοτικές ομάδες, αλλά έχει αποκτηθεί εκ των υστέρων η μνήμη των γεγονότων αυτών από την προηγούμενη γενιά (Λιάκος, 2017: 36). Για παράδειγμα, ένα άτομο προερχόμενο από προσφυγική ποντιακή οικογένεια, παρόλο που δεν έχει ζήσει στον Πόντο, δεν έχει βιώσει τους διωγμούς και την προσφυγιά, έχει αποκτήσει τη μνήμη αυτών από τις προφορικές αφηγήσεις των προηγούμενων γενεών, από την κουλτούρα της οικογένειάς του, τον υλικό και άυλο ποντιακό πολιτισμό, από τους μνημονικούς τόπους αφιερωμένους στη Γενοκτονία των Ποντίων καθώς και από τις εθνικές επετείους μνήμης. Αυτή η μνήμη ονομάζεται προθετική μνήμη ή μεταμνήμη και αφορά τη διαγενεακή μεταβίβαση της μνήμης (από την πρώτη στη δεύτερη γενιά) (Hirsch, 1997). Επομένως, αποδεχόμαστε την ανάπτυξη συναισθηματικής σχέσης με μη βιωμένα γεγονότα και δεύτερον, αποδεχόμαστε τη διαγενεακή μεταβίβαση της μνήμης, μια ιδιότητα την οποία δεν διαθέτει η ιστορία (Λιάκος, 2017: 36).

Καταληκτικά, κάνοντας ένα γενικό σχόλιο για τις δύο αυτές έννοιες, θα λέγαμε, πως αναφορικά με τη μνήμη πρώτον, αποτελεί το σύνολο των ατομικών και συλλογικών αναπαραστάσεων του παρελθόντος και δεύτερον, μπορούμε να της αναγνωρίσουμε ένα γενεσιουργό ρόλο, προγενέστερο από τις αξιώσεις της ιστορίας να αποτελέσει διακριτικό επιστημονικό κλάδο καθώς (η μνήμη) θεωρεί τον εαυτό της ως το μόνο αντικειμενικό μέσο αποτύπωσης γεγονότων του παρελθόντος σύμφωνα βέβαια με ορισμένους κανόνες. Αντιθέτως, η ιστορία συγκροτεί τον έλλογο και κριτικό λόγο για το παρελθόν, μια ανασύσταση τετελεσμένων γεγονότων και συμβάντων με απώτερο σκοπό την εξέταση και τελικώς την ερμηνεία τους σε συγκεκριμένα πλαίσια. Θα λέγαμε ακόμη, πως η ιστορία χειραφετείται από τη μνήμη, απορρίπτοντας την ως εμπόδιο, είτε αποδίδοντάς της την ιδιότητα της ιστορικής πηγής, η οποία δύναται να χρησιμοποιηθεί με αυστηρότητα από τους ιστορικούς για επιστημονική εργασία (Traverso, 2016: 293).

Η μελέτη της συλλογικής μνήμης την καθιέρωσε κατά τον 20^ο αιώνα ως έναν ξεχωριστό ιστορικό κλάδο. Οι σχέσεις μνήμης – ιστορίας βίωσαν κρίσεις, διότι οι

δύο αυτές έννοιες είναι εν γένει αντιθετικές. Ωστόσο, η διάκριση τους σε αυτόνομους κλάδους δεν αμφισβητήθηκε ποτέ, ενώ παράλληλα, συνιστά για τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες μεθοδολογικό όφελος (Traverso, 2016: 293).

1.2 Η έννοια της ιστορίας

«Η ιστορία ασχολείται με θραύσματα του παρελθόντος, μικρές ψηφίδες, που θεωρούμε κάθε φορά ότι έχουν νόημα να διασωθούν, επειδή μέσα από την ανασυγκρότησή τους σε ένα συνεχές που θα έχει νόημα θα μπορέσουμε να νοηματοδοτήσουμε και το παρόν. Για να υπάρξει και να μη χαθεί στη λήθη, χρειάζεται τη ματιά του παρόντος που θα το διασώσει και θα του δώσει νόημα» (Σαλβάνου 2021: 41).

«Η ιστορία ήταν μια προσπάθεια να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί το παρελθόν, να εξηγηθούν οι αιτίες και οι ρίζες των πραγμάτων με εύληπτο τρόπο» (Carr, 1961).

«Ο όρος ιστορία δηλώνει ένα σύνολο γεγονότων του παρελθόντος, αλλά, επίσης, σημαίνει και τη γραπτή αφήγησή τους» (Αρώνη – Τσίχλη, 2008: 19).

Καθημερινά, εσκεμμένα ή μη, χρησιμοποιούμε τον όρο «ιστορία» σε ποικίλες πάντα φράσεις, δίνοντάς του πολλαπλές σημασίες, ερμηνείες και εκδοχές, με τις οποίες είμαστε εξοικειωμένοι, χωρίς απαραίτητα να ταυτίζουμε την ιστορία με την επιστήμη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως σε περιόδους κρίσης (ανθρωπιστικής, κοινωνικής, υγειονομικής, εθνικής) επιφανείς άνθρωποι διαφορετικών επιστημονικών κλάδων προβαίνουν σε δηλώσεις, με πολλές από αυτές να περιλαμβάνουν τη φράση «η ιστορία επαναλαμβάνεται». Στην προκειμένη φράση, λοιπόν, η έννοια της ιστορίας ταυτίζεται απόλυτα με την έννοια του παρελθόντος και όχι με την καταγραφή των γεγονότων ή με την συλλογή, επεξεργασία, αποκωδικοποίηση, και ερμηνεία των ιστορικών τεκμηρίων σε μια προσπάθεια ανασύνθεσης του παρελθόντος. Δίνοντας, λοιπόν, μια απάντηση σε αυτό το χρόνιο και αναπάντητο ερώτημα, το οποίο μας ακολουθεί και μας ταλανίζει διαρκώς, η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται. Για παράδειγμα, κρίσεις και πόλεμοι έχουν υπάρξει ανά τους αιώνες πολλοί σε παγκόσμιο επίπεδο, όμως ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ή η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου ή ο πόλεμος του Βιετνάμ είναι φύσει αδύνατον να επαναληφθούν. Άρα, αντιλαμβανόμαστε πως η συγκεκριμένη φράση χρησιμοποιείται, κατά καιρούς, στα πλαίσια του κοινωνικού και πολιτικού παραδειγματισμού ή νουθεσίας, προκειμένου να καταδείξει πως η ιστορία διδάσκει (*Historia magistra vitae*), ή χρησιμοποιείται ώστε να μην επαναληφθούν τα ίδια «λάθη» με αυτά του παρελθόντος ή ακόμη προκειμένου, να βρει τη «μαγική λύση» για σύγχρονα προβλήματα (Noiriel, 2005: 20 – 22).

Στο κεντρικό ερώτημα «τι είναι ιστορία;» έχουν δοθεί ανά τους αιώνες πολλαπλές ερμηνείες και ορισμοί, που με έμμεσο ή άμεσο τρόπο συνδέουν την ιστορία με το

παρελθόν. Ωστόσο, η μελέτη του παρελθόντος, ως μία αυτόνομη έρευνα που εμπίπτει στο πεδίο ενδιαφέροντος των ανθρωπιστικών σπουδών, έχει σταματήσει πλέον να επιτάσσει την αυτόματη αποδοχή της ως μια κανονιστική επιστήμη, ενώ παράλληλα οι ιστορικοί ως επιστήμονες δεν μπορούν να είναι απόλυτοι αναφορικά με τις λειτουργίες και τα αποτελέσματα της εργασίας τους (Μπουζάκης, 2011, Γέμτος, 1987, Stern, 1973, Φωτεινός, 2011: 1). Άρα, παρελθόν και ιστορία δεν αποτελούν ταυτόσημες έννοιες (Σαλβάνου 2021: 41).

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό, λοιπόν, δεν μπορεί να δοθεί με αυθαίρετο τρόπο, αλλά θα πρέπει να ενταχθεί στο πεδίο της επιστημολογίας, αφού μας φέρνει ενώπιον του ερωτήματος αναφορικά με το είδος της γνώσης καθώς και τους τρόπους απόκτησής της (Tosh, 2010· Φωτεινός, 2011: 1). Κατά συνέπεια, η συζήτηση, η οποία περιστρέφεται γύρω από τη φύση της ιστορίας, οφείλει να αναφέρεται σε επιστημολογικές αναφορές σχετικά με τη φύση της γνώσης καθώς και γύρω από τη σχέση μεταξύ υποκειμένου (ιστορικός) και αντικειμένου (ιστορία).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να διευκρινιστεί πως μέσα από τα ερωτήματα, που υφίστανται σχετικά με την επιστήμη της ιστορίας, προκύπτει το ζήτημα των ερμηνειών, από τις οποίες προκύπτει η επιστημολογική αναφορά, ότι δηλαδή η ιστορία είναι η «ερμηνεία», όπως είχε διαπιστώσει και ο ιστορικός Jakob Burckhard ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα (Tosh, 2010· Burckhard, 1878· Φωτεινός, 2011: 3).

Άρα, κατά τον Λιάκο (2007: 173) *«η ερμηνεία δεν είναι παρά η μεταγραφή του παρελθόντος στα νέα συμφραζόμενα. Αλλά το παρελθόν δεν μπορεί να εγγραφεί ανεξαρτήτως της ερμηνείας του»*. Συνεπώς, όλα τα ζητήματα, τα οποία κατά καιρούς ανακύπτουν, σχετικά με τον ρόλο του ιστορικού, με το ζήτημα της αντικειμενικής καταγραφής των ιστορικών γεγονότων, της αποκωδικοποίησης και ερμηνείας των ιστορικών τεκμηρίων καθώς και με το ζήτημα σχετικά με τα όρια της ιστορίας, γεννώνται και προκύπτουν από το κεντρικό ζήτημα της «ερμηνείας» και της επιστημολογικής και μεθοδολογικής διαπραγμάτευσής τους.

Επιπλέον, σε αυτό το σημείο, βασιζόμενοι στις προβληματικές, οι οποίες έχουν αναδυθεί στην επιφάνεια, αφενός από το θετικιστικό επιστημολογικό παράδειγμα και αφετέρου από το μεταμοντέρνο, θα επιχειρήσουμε να θέσουμε το πρόβλημα της θεωρίας της ιστορίας (Stern, 1973· Tosh, 2010· Φωτεινός, 2011). Ωστόσο, οφείλουμε να αντιμετωπίσουμε τη σχέση «θεωριών - ιστορίας» ως μία σχέση «δυναμική», υπό την έννοια ότι αφενός, δεν μπορούμε να «επιτρέψουμε» στους «νόμους» της θεωρίας να μεταβάλλονται κατά το δοκούν και, αφετέρου, δεν μπορούμε να απαρνηθούμε την ιστορικότητα των «νόμων». Αυτό σημαίνει πως οφείλουμε να τους αποδεχτούμε περισσότερο ως «οιονεί νόμους», καθώς ισχύουν σε ορισμένο τόπο και χρόνο και υπό ορισμένες συνθήκες, δηλαδή, όταν πραγματοποιούνται οι όροι εφαρμογής τους (Γέμτος, 1987· Φωτεινός, 2011).

Κλείνοντας, προκύπτει πως το ερώτημα «τι είναι ιστορία» καθώς και το «ποια η χρησιμότητα της ιστορίας» θα πρέπει να επανεξεταστούν και να επαναξιολογηθούν, δεδομένου ότι μετά την κατάρρευση των μεγάλων αφηγήσεων του 19^{ου} αιώνα (Λιάκος, 2007: 164), υφίσταται μια έκδηλη διεκδίκηση της ιστορίας από διάφορες κοινωνικές, πολιτικές, εθνικές και εθνοτικές ομάδες των εκάστοτε κρατών σκόπιμα ή και χωρίς κάποιο άμεσο όφελος.⁹

1.3 Η έννοια της μνήμης και της λήθης

Η έννοια της μνήμης αποτελεί ένα πολυδιάστατο και ιδιότυπο ζήτημα, στο βαθμό που συνιστά φυσική λειτουργία του οργανισμού. Σε αυτά τα πλαίσια η μνήμη διαθέτει φυσιολογική βάση και συνδέεται με τη φυσιολογία του ανθρώπινου οργανισμού μιας και είναι εγγεγραμμένη στο φλοιό του εγκεφάλου. Η φυσική λειτουργία της μνήμης υποστηρίζεται από νευρικά δίκτυα που εκτείνονται στον εγκέφαλο, αλλά σε διαφορετικά σημεία του και συνίσταται στη μνήμη των επεισοδίων της ζωής του ατόμου. Η μνήμη έχει την ιδιότητα να επιτρέπει στο άτομο να αποθηκεύει με τη μορφή αναμνήσεων και να ανακαλεί τμήματα της ζωής του. Ακόμη, έχει την τάση να σχετίζεται και να κινητοποιείται από την υλικότητα των πραγμάτων και των συνθηκών, παρόλο που η ίδια δεν έχει υλική υπόσταση, ενώ παράλληλα εκκινεί από τις ανθρώπινες αισθήσεις (Le Goff, 1998).

Η μνήμη, ως φυσική ανθρώπινη λειτουργία εμπίπτει στο πεδίο ενδιαφέροντος τόσο των νευροεπιστημών, όσο και της επιστήμης της ψυχολογίας. Οι συγκεκριμένες επιστήμες αντιμετωπίζουν τη μνήμη ως φυσιολογική υπόθεση και το άτομο ως φυσικό καθολικό ον, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το πολιτισμικό και κοινωνικό του υπόβαθρο (Le Goff, 1998).

Από την άλλη, η μνήμη αποτελεί πεδίο αναφοράς και ενασχόλησης εκτός των θετικών επιστημών και των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Για την επιστήμη της ιστορίας, της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας η μνήμη ενδιαφέρει όχι στη φυσιολογική της βάση, αλλά στην κοινωνική και πολιτισμική. Ωστόσο, αρκετοί είναι οι νευροεπιστήμονες, οι οποίοι επισημαίνουν πως η δυνατότητα του εγκεφάλου να συγκεντρώνει, να επεξεργάζεται, να αποθηκεύει, να ανακαλεί πληροφορίες για γεγονότα και καταστάσεις του παρελθόντος και να

⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα «διεκδίκησης της ιστορίας», ειδικά στην Ελλάδα, αποτελεί η περίπτωση των σχολικών εγχειριδίων του μαθήματος της ιστορίας. Τόσο κατά το παρελθόν (βλ. την περίπτωση του εγχειριδίου «*Ιστορία Ρωμαϊκή και Μεσαιωνική*», του Κ. Καλοκαιρινού, το 1965), όσο και πιο πρόσφατα (βλ. σχολικό εγχειρίδιο ιστορίας της Στ' Δημοτικού, το 2007), όπου η «διεκδίκηση» της ιστορίας απέκτησε μια νέα προοπτική, μέσα από την πληθώρα των μέσων που χρησιμοποιήθηκαν για την προβολή αντικρουόμενων και αμφισβητούμενων θέσεων (βλ. σχετικά στο Λιάκος, 2007: 14-15 & 161-162). Ήταν πάντοτε ζητούμενο η «αναζήτηση δικαίωσης» των πολυποίκιλων αιτημάτων μέσα από την ιστορία, όσο και η νομιμοποίηση των επιλογών του παρόντος μέσα από συγκεκριμένες αναγνώσεις του παρελθόντος που – μπορεί να - παρέχονται από την ιστορία για τη χρήση της ιστορίας ως μέσου διεκδίκησης άλλων σκοπών (βλ. ενδεικτικά την –εν πολλοίς κινδυνολογική- έκθεση «*Nation at Risk*», 1983, της «Εθνικής Επιτροπής για την υπεροχή στην εκπαίδευση», σσ. 10–17).

αναδιαμορφώνεται σε δομές του εγκεφάλου, που έχουν ήδη προκύψει ως αντίδραση σε ερεθίσματα του παρελθόντος οφείλεται στο εξωτερικό πολιτισμικό περιβάλλον. Συνεπώς, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως η φυσιολογία του εγκεφάλου μεταβάλλεται εξαιτίας των εξωτερικών ερεθισμάτων.

Όλα τα παραπάνω συνιστούν την ατομική μνήμη η οποία ανακαλεί, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενη ενότητα, γεγονότα του «πρακτικού παρελθόντος» το οποίο είναι συνδεδεμένο με συγκεκριμένα γεγονότα. Γεγονότα της βίωσης, τα οποία επαναφέρει στη μνήμη του το άτομο, προκειμένου να προσανατολιστεί στο παρόν. Ωστόσο, το συγκεκριμένο παρελθόν δεν περιορίζεται σε γεγονότα της καθημερινότητας σε ατομικό επίπεδο, αντιθέτως ανακαλεί γεγονότα, που αφορούν συνολικά το κοινωνικό παρελθόν. Εδώ αξίζει να θέσουμε το εξής διευκρινιστικό παράδειγμα. Έστω ότι ένα άτομο έχει κάποιον πρόγονο, ο οποίος βίωσε τα γεγονότα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Ο συγκεκριμένος πρόγονος έχει μεταβιβάσει τη μνήμη των γεγονότων αυτών μέσω των προφορικών μαρτυριών στους απογόνους του, μνήμες γεγονότων τις οποίες μολονότι οι απόγονοι δεν βίωσαν οι ίδιοι, μπορούν να τις επικοινωνήσουν και να τις μοιραστούν με άτομα, τα οποία είχαν αντίστοιχες με αυτούς εμπειρίες από τους δικούς τους προγόνους.

Μπορούμε λοιπόν, να συνειδητοποιήσουμε πως η ατομική μνήμη είναι άμεσα συνυφασμένη με πτυχές της κοινωνικής ζωής των ατόμων, στις οποίες συνδέεται το παρελθόν με το παρόν. Καταλήγουμε στο πόρισμα πως τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες δεν υφίστανται χωρίς μνήμη. Η μνήμη εξάλλου αποτελεί συστατικό στοιχείο των ταυτοτήτων τους. Ωστόσο, κάτι που δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναφέρουμε είναι το γεγονός πως δεν είναι όλες οι μνήμες βαρύνουσας σημασίας και φυσικά δεν έχουν τις ίδιες συνέπειες για το άτομο και την κοινωνία. Υπάρχουν μνήμες που στιγματίζουν, ενώ υπάρχουν και αυτές που δεν έχουν κάποιο βαθμό επιρροής (Le Goff, 1998).

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως η ατομική μνήμη αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμα στη μνήμη έναντι διαφόρων μορφών εξουσίας και δικτύων καταπίεσης, τα οποία επωφελούνται ιδεολογικά, πολιτικά και κοινωνικά από την περιθωριοποίηση κάποιας μνήμης. Στην περίπτωση αυτή, το ζήτημα αυτό αποκαλείται «πολιτικοποίηση της μνήμης». Οφείλουμε ακόμη να διασαφηνίσουμε πως η ατομική μνήμη, που έχουμε για γεγονότα του παρελθόντος υπάρχει περίπτωση είτε να συγκλίνουν, είτε να αποκλίνουν από το ιστορικό παρελθόν, το οποίο ανακατασκευάζουν με συγκεκριμένη επιστημονική μεθοδολογία οι ιστορικοί. Αυτό το οποίο διακυβεύεται στην περίπτωση αυτή είναι πως το άτομο ενδέχεται να έχει οικειοποιηθεί ένα ορισμένο παρελθόν, με την ευρεία έννοια του όρου, το οποίο απορρίπτεται από τους ιστορικούς επιστήμονες. Αυτό που συμπεραίνουμε, εδώ, είναι πως οι απαντήσεις που δίνουν οι ιστορικοί σε ερωτήσεις και ζητήματα του

παρελθόντος δεν δύναται να ικανοποιούν σύσσωμο το κοινωνικό σύνολο (Le Goff, 1998).

Σε αυτό το σημείο αξίζει να διερωτηθούμε το εξής. Πώς θυμάται το άτομο; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι πως η διαδικασία της μνήμης αποτελείται από τρία διακριτά στάδια.

Το πρώτο στάδιο ονομάζεται «εισορή», αυτό που συμβαίνει σε αυτό το στάδιο είναι η αποθήκευση του πρωταρχικού, βασικού υλικού (γεγονότα, πρόσωπα, καταστάσεις). Ωστόσο, το συγκεκριμένο υλικό δεν εγγράφεται απαραίτητα στη μνήμη. Απαιτείται εδώ να γίνει διάκριση μεταξύ της «βιωμένης εμπειρίας», η οποία αφορά την αποθήκευση του συνόλου των γεγονότων που αντιλαμβάνεται το άτομο και της «αντιληπτής εμπειρίας», η οποία σχετίζεται αποκλειστικά με οτιδήποτε χαρακτηρίζεται από το άτομο ως σημαντικό και συνιστά τελικά μνήμη. Το δεύτερο στάδιο ονομάζεται «μετάπλαση». Η συγκεκριμένη διαδικασία χαρακτηρίζεται από συνθετότητα, διότι αφορά το σύνολο της ζωής του ατόμου. Οι πληροφορίες οι οποίες αποθηκεύονται δια των ανθρώπινων αισθήσεων δεν διαγράφονται ποτέ από τον εγκέφαλο και έχουν την ιδιότητα να είναι ανακτήσιμες ανά πάσα στιγμή κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Ωστόσο, το άτομο επιλέγει τι να θυμάται, τι να ξεχνά και τι να μεταβάλλει. Στο στάδιο αυτό η μνήμη είναι ενεργή διαρκώς, προκειμένου να επεξεργάζεται και να μεταβάλλει το ίδιο το αντικείμενο μέσα στη διάρκεια του χρόνου. Αυτό που μπορεί εδώ να συμβεί είναι το εξής. Ένα άτομο ενδέχεται να έχει απωθήσει ένα συμβάν, αλλά μετά από ένα εύλογο χρονικό διάστημα να το ανακαλέσει και να το επαναφέρει χάρη στη διαδικασία της διαμεσολάβησης εξωτερικών παραγόντων. Τρίτο και τελευταίο στάδιο είναι αυτό της «εκροής», στο οποίο συντελείται η αφηγηματοποίηση της μνήμης και η αφήγηση των γεγονότων στο παρόν. Η αφήγηση, να σημειωθεί, μπορεί κατά διαστήματα να διαφέρει (Le Goff, 1998).

Κάνοντας ένα γενικό σχόλιο επί της μνήμης, θα λέγαμε πως υπάρχει η φυσιολογική λειτουργία της, η οποία επιτρέπει στο άτομο να θυμάται. Παρόλα αυτά το τι και το πώς θα θυμάται το άτομο είναι το αποτέλεσμα κοινωνικών και πολιτισμικών πρακτικών (μνημονικοί τόποι, αναμνηστικές τελετές, ιστορικά τεκμήρια, οικογενειακά κειμήλια). Οι παραπάνω μηχανισμοί επιτρέπουν στο άτομο να θυμάται αφενός και αφετέρου να προσανατολίζεται στο παρόν και να καλλιεργεί προσδοκίες για το μέλλον.

Από τη στιγμή που κάνουμε χρήση του όρου «ατομική μνήμη» αποδεχόμαστε άμεσα ή έμμεσα την ύπαρξη του συλλογικού. Ο όρος «συλλογική μνήμη» εισήχθη για πρώτη φορά το 1925 από τον Γάλλο φιλόσοφο Maurice Halbwachs, σύμφωνα με τον οποίον η μνήμη ορίζεται ως η κοινωνική διαδικασία, η οποία ενέχει σημαντικό ρόλο στην οικοδόμηση και διατήρηση της κοινωνικής ταυτότητας και

κοινωνικής συνοχής, δηλώνοντας πως το παρελθόν στην πραγματικότητα δεν επανεμφανίζεται το ίδιο, αντιθέτως ανακατασκευάζεται (Παπανδρέου, 2018: 117).

Ο Halbwachs θεωρεί επιπλέον, πως η μνήμη κατασκευάζεται εντός κοινωνικών πλαισίων. Άρα, εκτός από τα άτομα, ως μοναδικότητες, έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν μνήμη ολόκληρα κοινωνικά συστήματα (κοινότητες, κοινωνίες) (Halbwachs, 1952 · Σαλβάνου, 2021). Ο Halbwachs υποστηρίζει πως ο κόσμος στον οποίο ζούμε είναι αποτέλεσμα διεργασιών του παρελθόντος (Halbwachs, 1992 · Σαλβάνου, 2021).

Όταν αναφερόμαστε στον όρο «συλλογική μνήμη» πρέπει να έχουμε εμπεδώσει πως δεν πρόκειται για μια μνήμη παγιωμένη, αλλά για μια διαρκώς ενεργή και μεταβαλλόμενη από συλλογικές πρακτικές διαδικασία, η οποία συντελείται στο δημόσιο χώρο, μέσω της επικοινωνίας της ατομικής μνήμης των μελών της κοινωνίας ή κάποιας κοινότητας. Αλλά υπό ποιο πρίσμα και υπό ποιες συνθήκες συντελείται η επικοινωνία των ατομικών μνημών στα πλαίσια της κοινωνικής συγκρότησης; Ο Halbwachs θεωρήθηκε πρωτοπόρος για την εισαγωγή του όρου «συλλογική μνήμη», διότι μετατοπίζει την έννοια της μνήμης από τις θετικές επιστήμες στις κοινωνικές και ανθρωπιστικές και συγκεκριμένα αναδεικνύοντας τις κοινωνικές διαδικασίες από τις οποίες προκύπτει. Συνεπώς, καταλήγει στο συμπέρασμα πως η μνήμη διαμορφώνεται και επηρεάζεται από κοινωνικά πλαίσια περισσότερο ή λιγότερο σταθερά, σαν κληρονομημένη και μοιρασμένη κουλτούρα (θρησκεία, γλώσσα, παραδόσεις, άλλες πρακτικές) στο οποίο υπάγεται (Traverso, 2016: 302)¹⁰. Εάν αποσπαστεί από το συγκεκριμένο πλαίσιο, παύει να υφίσταται, ενώ εάν αλλάξει το κοινωνικό πλαίσιο, αλλάζει αυτόματα και η μνήμη (Σαλβάνου, 2018: 92). Ωστόσο, συμβαίνει και το αντίστροφο τα κοινωνικά πλαίσια υφίστανται και καλλιεργούνται μέσα από τις ατομικές μνήμες των μελών τους (Halbwachs, 1992: 40 · Confino & Fritzsche, 2002: 1 - 24).

Οφείλουμε σε αυτό το σημείο να ξεκαθαρίσουμε το εξής. Η συλλογική μνήμη δεν συνιστά το άθροισμα ούτε τον μέσο όρο των μνημών των μελών μιας κοινότητας, ούτε όμως, επιβάλλεται από τους κοινωνικούς θεσμούς απαιτώντας συμμόρφωση από όλα τα μέλη της κοινότητας ή της κοινωνίας (Σαλβάνου, 2018: 93). Αντιθέτως, η συλλογική μνήμη αποτελεί ένα νέο αφήγημα, το οποίο προκύπτει από τη δυναμική της σύνθεσής τους, δηλαδή από τη διαδικασία της συνδιαμόρφωσης (Σαλβάνου, 2021: 49 · Σαλβάνου, 2018: 93).

Η συλλογική μνήμη έχει την ιδιότητα να αντικατοπτρίζει την παράδοση και την κυρίαρχη ιδεολογία έχοντας ως στόχο την ενδυνάμωση της συλλογικής ταυτότητας. Γι αυτόν τον λόγο δίνει έμφαση σε κοινές δράσεις ενθύμησης, οι οποίες είναι

¹⁰ Αντιστοιχεί με αυτό που στα γερμανικά αποκαλείται «μεταβιβασμένη εμπειρία» (Erfahrung), εν αντιθέσει με την πιο εφήμερη και υποκειμενική «βιωμένη εμπειρία» ή «βίωμα» (Erlebnis) (Traverso, 2016: 302).

συναφείς με την ταυτότητα μιας μικρής κοινότητας ή κάποιας μεγάλης κοινωνικής συγκρότησης (Παπανδρέου, 2018: 118). Εύλογα, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως οποιαδήποτε μνήμη έχει βήμα και ακούγεται στο δημόσιο χώρο εξαρτάται απόλυτα από τις εκάστοτε σχέσεις εξουσίας, με συνέπεια να αποτελεί πεδίο διεκδικήσεων και συγκρούσεων μεταξύ των φορέων μνήμης και των φορέων εξουσίας, αλλά και όχι μόνο (Muller, 2004 · Molden, 2016).

Ο Halbwachs διαπιστώνει ακόμη, πως συλλογική μνήμη επιβιώνει στο χρόνο και κατ' επέκταση δύναται να μεταφέρεται διαγενεακώς (από γενιά σε γενιά) ακόμη και όταν οι ατομικές μνήμες έχουν εκλείψει (Μπενβενίτσε, 2013 · Σαλβάνου, 2021).

Σύμφωνα με τον Assmann, θεωρητικό της μνήμης, η συλλογική/ επικοινωνιακή μνήμη έχει δυναμική περίπου τριών γενεών και διαφοροποιείται από την θεσμική ή πολιτισμική μνήμη, διότι δεν είναι επίσημη και θεσμοθετημένη, άρα δεν συνδέεται με αναμνηστικές τελετές και δεύτερον, συνιστά μια πιο ελεύθερη έκφραση στην καθημερινότητα των μελών μιας κοινότητας (Παπανδρέου, 2018: 189).

Αξίζει να αναρωτηθούμε, εδώ, σχετικά με τον τρόπο που ορίζεται η κοινότητα. Ο Roger Bastide (1970) και ο Enzo Traverso (2016: 302) ορίζουν ως κοινότητα, αυτήν τη συγκρότηση η οποία έχει οργανωτική, ιεραρχική βάση. Ωστόσο, όταν η κοινότητα αυτή πάψει να υφίσταται, κλονίζονται και οι προϋποθέσεις συγκρότησης συλλογικής μνήμης και εμφανίζονται κενά στο συλλογικό αφήγημα. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια της Μικρασιατικής Καταστροφής, με τον ξεριζωμό των Μικρασιατών από τα οθωμανικά εδάφη και τη διάλυση των κοινοτήτων τους, διαλύθηκε και η συλλογική τους μνήμη, η οποία είχε διαμορφωθεί στα πλαίσια των κοινοτήτων τους. Μια μνήμη η οποία είχε συγκροτηθεί στη βάση της βιωμένης εμπειρίας εντός των κοινοτήτων αυτών. Παρόλα αυτά, η προσφυγική πλέον μνήμη τέθηκε εκ νέου υπό διαπραγμάτευση και επανεξέταση (Σαλβάνου, 2018: 94).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η θεωρία του Andre Leroi Gourhan, ο οποίος μελετώντας την ιστορία της συλλογικής μνήμης, διαπιστώνει πως αυτή μπορεί να διαιρεθεί σε πέντε περιόδους. Αυτήν της προφορικής μετάδοσης, της γραπτής μετάδοσης με πίνακες ή δείκτες, των απλών δελτίων, της μηχανογραφίας και τέλος, της ηλεκτρικής σειριοποίησης (Le Goff, 1998: 91). Ο Gourhan διευκρινίζει πως κατά τον 19^ο αιώνα, η συλλογική μνήμη απέκτησε έναν σημαντικό όγκο, με αποτέλεσμα να είναι αδύνατον να αξιώνουμε από την ατομική μνήμη να εμπεριέχει το περιεχόμενο των βιβλιοθηκών. Ο 18^{ος} αιώνας και ένα σημαντικό τμήμα του 19^{ου} αιώνα εμπεριέχονταν σε σημειωματάρια και καταλόγους έργων. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα όμως, οργανώνεται πλέον η ενημέρωση των δελτίων (Le Goff, 1998: 134).

Ωστόσο, ο όρος «συλλογική μνήμη» σταδιακά αρχίζει να εκλείπει και να αντικαθίσταται από αυτόν της «συλλογικής μνημόνευσης» (collective remembrance). Η αντικατάσταση αυτή σύμφωνα με τους Winter και Sivan (1999: 9)

συντείνει στην αποφυγή αυθαίρετων γενικεύσεων. Διατείνονται, λοιπόν, πως ο όρος «συλλογική μνήμη» δεν αποτυπώνει με ακρίβεια το σύνολο των ατομικών μνημών στα πλαίσια πάντα μια κοινότητας ή κοινωνίας μνήμης, αντιθέτως τις εντάσσει στους κόλπους ενός φαντασιακού συλλογικού (Winter & Sivan, 1999: 9 · Δρουμπούκη, 2014).

Ο Pierre Nora (1978) ορίζει τη συλλογική μνήμη ως «αυτό που μένει από το παρελθόν στο πλαίσιο του βιώματος των ομάδων» ή ως «αυτό που οι ομάδες δημιουργούν με το παρελθόν τους» (Le Goff, 1998: 139).

Ο Paul Ricoeur, παράλληλα, αναφέρει πως η συλλογική μνήμη αφορά ένα παρελθόν το οποίο δεν υπάρχει πλέον, είναι το παρόν του παρελθόντος, του οποίου τα άτομα και οι κοινωνίες διατηρούν την ενθύμηση. Καταλήγει, συνεπώς, στο συμπέρασμα πως οι μνήμες κατασκευάζονται σε μεγάλο βαθμό από το παρόν (Μαντόγλου, 2010: 24 · Παπανδρέου, 2015: 354).

Ωστόσο, ο Winter, λοιπόν, αντικαθιστά τον όρο «συλλογική μνήμη» με τον όρο «κοινωνική μνημόνευση», διότι αυτός ο όρος αποτυπώνει τη διαρκώς ενεργή διάσταση και τη δυναμικότητα της μνήμης αντί της στατικότητας (Olick & Robbins, 1998: 111). Από την άλλη, η Μπούσχοτεν (1997: 208) τονίζει την παθητικότητα της κοινωνικής μνήμης, διότι περιορίζεται στην παθητική ενσωμάτωση μηνυμάτων, τα οποία προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον (Δρουμπούκη, 2014).

Η κοινωνική μνήμη, κατά την Παπανδρέου (2015), δημιουργεί κοινωνικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος. Εφευρίσκει και δημιουργεί ομοιότητες μεταξύ παρελθόντος και παρόντος, χρησιμοποιώντας ως κινητήριο μοχλό το συναίσθημα και τη μυθοποίηση του παρελθόντος. Με αποτέλεσμα να εξασφαλίζει το αίσθημα της συνέχειας και της ταυτότητας στις κοινωνικές ομάδες.

Ο Connerton θεωρεί πως η κοινωνική μνήμη αναπτύσσεται και διαμορφώνεται και καλλιεργείται μέσω των αναμνηστικών τελετών, οι οποίες έχουν τρεις διαστάσεις. Η πρώτη είναι αυτή της ψυχαναλυτικής διάστασης, ως μια μορφή συμβολικής αναπαραστάσης. Η δεύτερη διάσταση ονομάζεται συμμετοχική διάσταση των τελετών και αναδεικνύεται μέσω της συμμετοχής των ηλικιωμένων που βίωσαν ένα τραυματικό γεγονός, σε κάποια αναμνησιακή τελετή. Τρίτη και τελευταία διάσταση, είναι αυτή της επανατοποθέτησης των τελετουργιών στα ιστορικά τους συγκείμενα και στις ιστορικές τους διαστάσεις. Ενδεικτικά, παράδειγμα αποτελούν οι λαμπαδηδρομίες και τα θεατρικά δρώμενα (Connerton, 1989 · Δρουμπούκη, 2012 · Παπανδρέου, 2015).

Στα πλαίσια των Σπουδών Μνήμης υπάρχει πολυφωνία μνημονικών όρων. Εκτός από τους όρους ατομική, συλλογική και κοινωνική μνήμη, εισάγεται ο όρος «πολιτισμική μνήμη» από τους J. και A. Assmann. Η μνήμη στην περίπτωση αυτή

δεν έχει την ιδιότητα της καταγραφής και της συγκέντρωσης γεγονότων σε αρχείο, αλλά προκρίνει την έννοια του καθήκοντος, της επιτέλεσης και της πράξης. Το καθήκον μνήμης ανασυγκροτεί και επανερμηνεύει το παρελθόν μέσω των μνημονικών τελετών δια των οποίων η ιστορία τοποθετείται στο προσκήνιο (Λιάκος, 2010 · Δρουμπούκη, 2014).

Η πολιτισμική μνήμη είναι διαρκώς ενεργή μέσω των δημόσιων μνημονικών τελετών, ο οποίος προϋποθέτουν την ύπαρξη των μνημονικών τοπίων (memoriscapes). Η διαφορά μεταξύ της θεωρίας του Halbwachs και των J. και A. Assmann είναι πως ο Maurice Halbwachs στα πλαίσια της συλλογικής μνήμης περιορίζεται στη διαγενεακή μόνο μεταβίβαση της μνήμης, από την άλλη οι Assmann διευρύνουν τους τρόπους μεταβίβασης της μνήμης και τοποθετούν στο επίκεντρο πια των συζητήσεων την έννοια των μνημονικών τόπων και της διαμεσολαβητικής τους λειτουργίας (Rigney, 2005 · Δρουμπούκη, 2014). Εδώ, η μνήμη έχει την ανάγκη του χώρου (Σταυρίδης, 2006). Αναφορικά με τον χρονικό ορίζοντα με τον οποίο ασχολείται η πολιτισμική μνήμη, θα λέγαμε πως αυτή αναφέρεται και ασχολείται με περιόδους και γεγονότα, που ξεπερνούν το πεδίο ενδιαφέροντος της επικοινωνιακής μνήμης.¹¹ Όπως γίνεται, λοιπόν, αντιληπτό, οι φορείς της πολιτισμικής μνήμης δεν χρειάζεται απαραίτητα να έχουν βιώσει οι ίδιοι τα γεγονότα ή να έχουν έρθει σε επαφή με τη βιωμένη μνήμη τους, αλλά με πολιτισμικά δρώμενα και τελετές, οι οποίες έχουν το ρόλο του διαμεσολαβητή, δηλαδή διαχέουν τη μνήμη στην κοινωνία (Assmann, 1995 · Erll & Rigney, 2006).

Η πολιτισμική μνήμη ξεκινά να καλλιεργείται όταν η γενιά που βίωσε τα γεγονότα, αρχίζει να αποσύρεται από το στερέωμα. Η επόμενη γενιά λοιπόν, δεν ενδιαφέρεται απλώς για τις εμπειρίες που βίωσε η προηγούμενη γενιά, οι οποίες πιθανόν να είναι αντικρουόμενες μεταξύ τους, αλλά αποζητούν ένα νέο αφήγημα, μια νέα μνήμη κανονικοποιημένη και συνεκτική. Η μνήμη αυτή, λοιπόν, μεταβιβάζεται προς το κοινό μέσω πολιτισμικών πρακτικών και μνημονικών τόπων, που σταδιακά ταυτίζονται και αποτελούν πεδίο αναφοράς της συγκεκριμένης μνήμης. Η πολιτισμική μνήμη δεν διαθέτει θεσμικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα να είναι πολυφωνική, σύνθετη και επιδέχεται πληθώρα ερμηνειών, οι οποίες ενδέχεται να είναι μεταξύ τους αντικρουόμενες και βεβαίως βρίσκεται σε κατάσταση διαρκούς αναδιαπραγμάτευσης (Assmann, 1995 · Erll & Rigney, 2006 · Σαλβάνου, 2021). Κατά τους Jan (1997) και Aleida Assmann (2006), η πολιτισμική μνήμη περιγράφει τη συλλογική μνήμη μιας κοινωνικής ομάδας ή υποκοινοτομίας, ακόμη και της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας (Σαλβάνου, 2018).

Η πολιτισμική μνήμη κατανοείται ως ένα πολιτισμικό προϊόν, συνεπώς η πολιτισμική μνημόνευση, αντιλαμβανόμαστε πως είναι μια διαδικασία που

¹¹ Για επικοινωνιακή μνήμη βλ. παρακάτω.

συντελείται στο παρόν μέσω των συνεχών αναδιαπραγματεύσεων του παρελθόντος (Δρουμπούκη, 2014).

Έχοντας παρουσιάσει τη θεωρία των Assmann και την αντίθεση που προέβαλλαν έναντι των απόψεων του Halbwachs, οφείλουμε να παρουσιάσουμε σε αυτό το σημείο σχηματικά την άποψή τους αναφορικά με τον τρόπο μεταβίβασης της μνήμης. Οι Assmann, λοιπόν, προτείνουν να σκεφτούμε τη μνήμη όχι ως μια αφηρημένη ιδιότητα, αλλά ενταγμένη σε κοινωνικά επίπεδα. Συγκεκριμένα, οι Aleida και Jan Assmann παρατηρούν τρία πλαίσια καλλιέργειας μορφών μνήμης. Την επικοινωνιακή, την πολιτισμική και την πολιτική μνήμη.

Στην επικοινωνιακή μνήμη διακυβεύονται γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος και φέρεται από τα άτομα τα οποία είτε βίωσαν τα γεγονότα οι ίδιοι ή έχουν ενσωματώσει τα γεγονότα από όσους έχουν την εμπειρία τους. Εξέχοντα ρόλο στην επικοινωνιακή μνήμη κατέχουν οι «διαμεσολαβητές». Άτομα τα οποία ζουν μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Σύμφωνα με τον Hassoun (1966), οι διαμεσολαβητές έχουν τη δυνατότητα να δίνουν τις δικές τους ερμηνείες λαμβάνοντας υπόψη τους πολιτισμικούς κώδικες και των δύο κοινοτήτων. Η επικοινωνιακή μνήμη κατά τους Assmann έχει διάρκεια ζωής 80 – 100 χρόνια (Fogu & Kansteiner, 2006).

Την επικοινωνιακή μνήμη ακολουθεί η πολιτισμική μνήμη, η οποία αφορά γεγονότα τα οποία υπερβαίνουν τον ορίζοντα της επικοινωνιακής και φυσικά, όπως έχει προαναφερθεί, είναι ταυτισμένη με το χώρο και συγκριμένα με τους μνημονικούς τόπους και τις μνημονικές πρακτικές των κοινοτήτων και κοινωνιών. Καταλήγουμε λοιπόν στο γεγονός πως η πολιτισμική μνήμη ενέχει μια θεσμικότητα (Assmann, 1995 · Erll & Rigney, 2006).

Την πολιτισμική μνήμη διαδέχεται η πολιτική μνήμη, η οποία αποτελεί ένα ομοιογενές αφήγημα με συμβολικό χαρακτήρα, έντονα συναισθηματικά φορτισμένο. Η πολιτική μνήμη δεν διακατέχεται από πολυφωνία και ούτε επιδέχεται αμφισβήτηση και αναδιαπραγμάτευση, όπως τονίζει η Σαλβάνου (2021), αντιθέτως αποτελεί κίνητρο ένταξης σε μια πολιτική κοινότητα (Assmann, 1995 · Erll & Rigney, 2006).

Η πολιτική μνήμη, όπως διαπίστωσε ο Assmann είναι μια δημόσια και θεσμική μνήμη, μια βάση την οποία ή με αφορμή την οποία συγκροτούνται φαντασιακές κοινότητες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, εδώ, αποτελεί η εθνική μνήμη ενός κράτους, η οποία είναι και η κυρίαρχη μνήμη. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν πως όλοι οι κρατικοί θεσμοί και φορείς ενός κράτους αναπαράγουν την πολιτική μνήμη. Πρόκειται για θεσμούς και φορείς όπως η εκπαίδευση, ο στρατός, οι εθνικές επέτειοι, τα μουσεία, τα μνημεία, η δημόσια ιστορία ενός κράτους, οι πολιτιστικοί φορείς και οι μνημονικές τελετές που διεξάγονται. Απότοκο της προκειμένης

κατάστασης είναι τα μέλη των κοινωνιών και κοινοτήτων να μαθαίνουν να είναι μέλη αυτών των συγκροτήσεων.

Αξίζει να διευκρινίσουμε, ωστόσο, το εξής. Υπάρχει η περίπτωση, η πολιτική, θεσμική, δημόσια και κυρίαρχη μνήμη να βρίσκεται σε πλήρη αρμονία και συμφιλίωση με την πολιτισμική μνήμη μιας κοινότητας. Υπάρχει βέβαια και η αντίθετη περίπτωση, να βρίσκεται σε απόλυτη σύγκρουση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της περίπτωσης αποτελεί η πολιτική μνήμη του ελληνικού κράτους μετά την άφιξη των προσφύγων από Πόντο, Μικρά Ασία και Ανατολική Θράκη και η πολιτισμική μνήμη των προσφυγικών κοινοτήτων. Θα διαπιστώσουμε, λοιπόν, πως οι δύο αυτές μορφές μνήμης βρίσκονταν σε πλήρη αντίθεση. Η προσφυγική πολιτισμική μνήμη καλλιεργήθηκε, προκειμένου να θέσει υπό αμφισβήτηση την κυρίαρχη εθνική μνήμη του ελληνικού κράτους (Σαλβάνου, 2021).

Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1980, ο Pierre Nora κινούμενος στην ίδια πορεία, μιλώντας για τη μνήμη θέτει στο προσκήνιο την έννοια του έθνους, επηρεασμένος από τη θεωρία του Foucault περί αντί - μνήμης, γνώσης και δύναμης, ενώ το έργο του εντάσσεται στο ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο της Σχολής των Annales (Crane, 1997 · Δρουμπούκη, 2014). Ο Nora διακρίνει τη μνήμη σε τρεις κατηγορίες, την παραδοσιακή/ προνεωτερική (Archive Memory), τη μοντέρνα/ νεωτερική (Duty Memory) και τη μετανεωτερική (Distance Memory).

Στα πλαίσια της παραδοσιακής μνήμης (Archive Memory), τα άτομα συνδέονται απόλυτα με το παρελθόν τους και αναπτύσσουν μια διαλεκτική σχέση με αυτό, μέσω των παραδόσεων, των εθίμων, των στοιχείων της καθημερινότητας. Με την πάροδο του χρόνου λοιπόν, η μνήμη μετατρέπεται σε ιστορία, ενώ στην πραγματικότητα μνήμη και ιστορία είναι φύσει αντίθετες (Nora, 1989).

Η μοντέρνα μνήμη (Duty Memory) πρώτα από όλα είναι μια μνήμη ανθεκτική στο χρόνο και εντοπίζεται στην υλικότητα των ιχνών του παρελθόντος και των πραγμάτων (Nora, 1989). Η μοντέρνα μνήμη δομείται από τις ελίτ, οι οποίες έχουν ως απώτερο σκοπό την εξασφάλιση της ανθεκτικότητας του έθνους μέσα στους αιώνες με την ίδρυση μουσείων, την κατασκευή μνημείων και τόπων μνήμης και τη διαφύλαξη των αρχείων (Δρουμπούκη, 2014 · Fogu & Kansteiner, 2006). Με αυτόν τον τρόπο, κατά τον Nora, διατηρείται το παρόν, ενώ παράλληλα συντηρείται και προστατεύεται το παρελθόν (Nora, 1989).

Στη μετανεωτερική κατάσταση (Distance Memory), η οποία αποτυπώνει τη σημερινή πραγματικότητα. Η μνήμη πλέον δεν είναι τόσο ευδιάκριτη. Είναι θαμπή και παραμορφωμένη από τα προτάγματα της ιστορίας για αμεσότητα και τεκμηριωμένες καταγραφές του παρελθόντος (Δρουμπούκη, 2014 · Fogu & Kansteiner, 2006). Στην περίπτωση αυτή η φυσική σχέση των ατόμων με το παρελθόν έχει διαρραγεί, ενώ παράλληλα το μέλλον είναι αόρατο (Nora, 1989). Θα

λέγαμε λοιπόν, πως έχουμε πλέον περάσει από ένα ορατό και συμπαγές παρελθόν σε ένα αιώνιο και κατακερματισμένο. Συνεπώς, η σχέση των ατόμων με αυτό, όπως αποκαλύπτεται από τις μεγάλες ιστορικές μελέτες, είναι εντελώς διαφορετική, διότι χαρακτηρίζεται από το αίσθημα της ασυνέχειας. Το παρελθόν εδώ, θεωρείται πως, είναι μια «ξένη χώρα», σε αντίθεση με τις παραδοσιακές ιστοριογραφικές αφηγήσεις για το παρελθόν, οι οποίες εκκινούσαν από την ιδέα πως το παρελθόν ανακατασκευάζεται και μπορεί να ανακτηθεί στο παρόν μέσα από προσπάθειες ανάμνησης/ ενθύμησης. Το αποτέλεσμα της μεταμοντέρνας θεώρησης είναι το παρόν να μετατρέπεται σε ένα ανακυκλωμένο και επικαιροποιημένο παρελθόν εξαιτίας της αγκύστρωσης των ατόμων σε αυτό. Ο Pierre Nora τονίζει πως στα πλαίσια της παραδοσιακής μνήμης τα άτομα επιδίωκαν την αναζήτηση των «ριζών» τους, σε ποιους και σε τι οφείλουν την ύπαρξή τους. Αυτή η αντίληψη παραπέμπει σε μια μυθολογική αφήγηση, η οποία όμως συνέβαλε στο να δοθεί νόημα και η αίσθηση του ιερού σε μια κοινωνία που ασχολείται με διαδικασίες εθνικής εκκοσμίκευσης. Όσο πιο σημαντική ήταν η καταγωγή, τόσο περισσότερο μεγαλοποιούσε το μεγαλείο των απογόνων. Στα πλαίσια της παραδοσιακής μνήμης ενισχύεται η άποψη πως μέσα από το παρελθόν τα άτομα τιμούν πρωτίστως τον εαυτό τους (Nora, 1989).

Αυτή η σχέση με το παρελθόν έχει πλέον διαρραγεί, όπως ακριβώς στην παραδοσιακή μορφή μνήμης (Archive Memory) το μέλλον φαινόταν απρόβλεπτο, αβέβαιο και αόρατο. Έτσι το παρελθόν στη μοντέρνα μνήμη συνιστά μια κατάσταση, η οποία «μολύνει» την αθωότητα των πραγμάτων του παρόντος. Στην προκειμένη μνήμη, τα άτομα δεν αναζητούν τις καταβολές τους, αλλά εστιάζουν στις «νέες γεννήσεις» (Nora, 1989).

Επομένως, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως ο Pierre Nora θέτει επί τάπητος την παράμετρο του έθνους στη διαμόρφωση της μνήμης, μπορούμε να θεωρήσουμε πως εισάγεται ένα νέο είδος μνήμης, η εθνική μνήμη. Συγκεκριμένα, ο Nora υποστήριξε πως εκτός από τη συλλογική μνήμη, η οποία καλλιεργείται γύρω από τις βιωμένες κοινότητες, υφίσταται και η εθνική μνήμη, η οποία αναπτύσσεται γύρω από τους μνημονικούς τόπους. Όπου τόπος μνήμης μπορεί να θεωρηθεί ένα μνημείο, ένα μουσείο, μια αναμνηστική τελετή καθώς και η μνήμη που συγκροτείται γύρω από αυτά (Nora, 1989 · Σαλβάνου, 2021).

Ο Nora θεωρεί πως η μνήμη βρίσκεται στον αντίποδα της ιστορίας και δεν υπάρχει κανένα σημείο τομής ανάμεσα σε αυτές τις δύο έννοιες. Η μνήμη για τον ίδιο έχει τη δύναμη να ανακατασκευάσει τις κατεστημένες παραδόσεις, ενώ βρίσκεται υπό διαρκή εξέλιξη και αναδιαμόρφωση. Η ιστορία από την άλλη είναι μια άκρως προβληματική ανακατασκευή του παρελθόντος, το οποίο έχει ήδη περάσει και δεν επιδέχεται πολλαπλές ερμηνείες (Nora, 1989).

Σε συνέχεια των μελετών για τη μνήμη, η Marianne Hirsch επινοεί τον όρο «μεταμνήμη», θέλοντας να αναφερθεί στη μνήμη η οποία αφορά γεγονότα, βιώματα και καταστάσεις κυρίως τραυματικά, μη βιωμένα από τα άτομα, αλλά εμπεδωμένα μέσω της πολιτισμικής μνήμης. Τα άτομα έχουν καλλιεργήσει μια ιδιότυπη συναισθηματική σχέση με τα γεγονότα αυτά, διότι τα έχουν βιώσει οι πρόγονοί τους και κατά συνέπεια τα άτομα της επόμενης γενιάς έρχονται εσκεμμένα ή μη, καθημερινά σε επαφή με αυτά (Hirsch, 1997 · Σαλβάνου, 2021). Βασικό επιχείρημα είναι πως στην περίπτωση της μεταβιβαζόμενης μνήμης από τις προηγούμενες στις επόμενες γενιές δεν αποτελεί κεντρικό πυλώνα η διεργασία της ανάκλησης γεγονότων, αλλά η φαντασία και άλλα μεταποιητικά σχήματα, όπως η προβολή και η δημιουργία (Hirsch, 2008 · Σαλβάνου, 2021).

Κατά την Hirsch λοιπόν, όπως η μνήμη έτσι και η μεταμνήμη είναι κατασκευασμένη κοινωνικά, ενώ στα πλαίσια της διαγενεακής μεταβίβασης, δεν κληροδοτείται η μνήμη των γεγονότων αυτή καθαυτή, αλλά τα συναισθήματα που η ίδια προκαλεί στις επόμενες γενιές. Αξίζει δε να σημειωθεί πως επειδή ακριβώς ο ρόλος της φαντασίας στην περίπτωση αυτή είναι καθοριστικός, η μεταμνήμη ενδέχεται να βιωθεί από τα άτομα επόμενων γενεών με εντονότερο τρόπο από τα υποκείμενα των προηγούμενων γενεών που βίωσαν τα γεγονότα (Hirsch, 2001 · Hirsch, 2008 · Σαλβάνου, 2021).

Στην περίπτωση, λοιπόν, της μνήμης η μεταβίβασή της, χάρη στην παρουσία της ενσώματης και συναισθηματικής εμπειρίας, μπορεί να λειτουργήσει καλύτερα σε σύγκριση με την ιστορία, διότι η μνήμη (όπως πολλαπλώς έχει αναφερθεί) χαρακτηρίζεται από τον συναισθηματικό δεσμό των ατόμων με το παρελθόν ή συγκεκριμένα όπως χαρακτηριστικά περιγράφει η Hirsch από μια «υλική ζώσα σύνδεση με το παρελθόν, η οποία μεσολαβείται από τη λογοτεχνία, τις προφορικές μαρτυρίες και τις φωτογραφίες» (Hirsch, 2008). Οι φωτογραφίες γίνονται μνημονικοί τόποι, αλλά και τόποι προβολής και προσέγγισης, διότι εγγράφουν και ενσωματώνουν όψεις του παρελθόντος (Hirsch, 2008).

Άρα, αντιλαμβανόμαστε πως η έννοια «μεταμνήμη» περιγράφει τη σχέση των ατόμων επόμενων γενεών με κυρίως τραυματικά γεγονότα, τα οποία προηγήθηκαν χρονικά από αυτά. Παράλληλα, η μεταμνήμη έχει την ιδιότητα να συνδέει την ατομική με τη συλλογική μνήμη γεφυρώνοντας τα χάσματα μεταξύ πολιτισμικής και συλλογικής, κοινωνικής μνήμης (Δερμεντζόπουλος, 2015).

Είναι, δε, άξιο αναφοράς πως η Hirsch στα πλαίσια της έννοιας «μεταμνήμη» διασαφηνίζει πως το πρώτο συνθετικό της λέξης, το «μέτα» δεν υποδηλώνει μονάχα το «πέρα από την εμπειρική πραγματικότητα», αλλά και την προβληματική την οποία ενέχει η έννοια αυτή, διότι τοποθετείται σε νέα πλαίσια (Hirsch, 2001 · Hirsch, 2008 · Σαλβάνου, 2021).

Εν συνεχεία των μελετών της Marianne Hirsch για τη μεταμνήμη, η Alison Landsberg επινοεί την έννοια «προσθετική μνήμη», με την οποία αναφέρεται στη μνήμη μη βιωμένων εμπειριών. Εύλογα, λοιπόν, θα ισχυριζόμασταν πως πρόκειται για μια διευρυμένη μορφή μεταμνήμης, ενώ ταυτόχρονα είναι πλήρως συστοιχισμένη με την πολιτισμική μνήμη των κοινοτήτων και κοινωνιών (Κόκκινος, 2014).

Συγκεκριμένα, η Landsberg με την προκειμένη έννοια επιδιώκει να περιγράψει τη διαδικασία κατά την οποία το άτομο όχι απλώς γίνεται δέκτης ιστορικών αφηγήσεων του παρελθόντος, αλλά τις μετατρέπει σε δικά του προσωπικά βιώματα και προσωπικές μνήμες χωρίς βέβαια να έχει την εμπειρία των γεγονότων αυτών. Το άτομο, λοιπόν, υπεισέρχεται ασυνείδητα στην κατάσταση/ διαδικασία αυτή με τη συμβολή των μέσων της μαζικής κουλτούρας, κυρίως του κινηματογράφου (Landsberg, 2004: 28).

Η προσθετική μνήμη χαρακτηρίζεται ως τέτοια, διότι δεν είναι προϊόν της φυσιολογικής λειτουργίας της μνήμης, αλλά είναι απότοκα αλληλεπιδράσεων με διαμεσολαβημένες αναπαραστάσεις. Δεύτερον, είναι τεχνητοί κλώνοι, οι οποίοι ενσωματώνονται στο ανθρώπινο σώμα, ως αισθητηριακές αναμνήσεις, οι οποίες υιοθετούνται από τα μέσα μαζικής κουλτούρας. Τρίτον, ορίζονται ως προσθετικές επειδή δεν έχουν σταθερότητα, είναι ανταλλάξιμες και εμπορευματοποιήσιμες. Τέλος, διαθέτουν τη δύναμη να παράγουν και να καλλιεργούν την ενσυναίσθηση των ατόμων καθώς και την κοινωνική υπευθυνότητα τους, ενώ δύνανται να δίνουν την εντύπωση στα άτομα πως είναι μέλη μεγάλων ιστοριών οι οποίες υπερβαίνουν όχι μόνο τα όρια της συμβατικής οικογένειας, αλλά ακόμη και τα σύνορα εθνικοτήτων και φυλών (Landsberg, 2004: 19 – 21 & 152).

Η Landsberg (2004: 19) τονίζει πως η προσθετική μνήμη δεν αποτελεί κοινωνικό κατασκεύασμα και δεν είναι ουσιοκρατική, διότι δεν προκύπτει ως αποτέλεσμα του κοινωνικού βίου του ατόμου, ως μέλος μιας κοινωνίας ή κοινότητας σε καθοριζόμενα κοινωνικά πλαίσια, ενώ παράλληλα είναι μεταβιβάσιμη. Συνεπώς δεν επιδέχεται βιολογικές ή εθνοτικές ιδιοκτησιακές αξιώσεις. Αξίζει, δε, να σημειωθεί πως η συγκεκριμένης μορφής μνήμη υιοθετείται από τη μαζική και διαμεσολαβημένη εμπειρία ενός ατόμου από ένα τραυματικό γεγονός του παρελθόντος.

Να διευκρινίσουμε δε πως η επίκτητη ιδιότητα της προσθετικής μνήμης ισχύει για όλα τα άτομα ανεξαρτήτως ιδιότητας και οικονομικοκοινωνικής τάξης, ενώ ως απότοκο του καπιταλιστικού συστήματος μπορεί να αποκτηθεί από τον καθένα, κυρίως από τη μεσαία και εργατική τάξη υπό αυτήν την οικονομικοπολιτική συνθήκη (Landsberg, 2004: 24).

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω η προσθετική μνήμη υιοθετείται κυρίως από τον κινηματογράφο. Οι ιστορικοί λοιπόν του κινηματογράφου επισημαίνουν πως οι

υπό διαρκή εξέλιξη συμβάσεις του κινηματογράφου του Hollywood κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα ήταν κυρίως υπεύθυνες για τη μετατροπή των όσων διαδραματίζονταν στις κινηματογραφικές ταινίες (cinematic spectatorship) σε προσωπική εμπειρία (Bordwell, Staiger, Thompson, 1985 · Landsberg, 2004: 29). Αξίζει δε να τονιστεί πως, αν και κάθε αισθητική εμπειρία έχει μια συναισθηματική συνιστώσα, η βιωματική φύση της εμπλοκής του θεατή στην περίπτωση του κινηματογράφου, διαφέρει από τις υπόλοιπες εμπειρίες, όπως για παράδειγμα από τη διαδικασία της ανάγνωσης (Landsberg, 2004: 29).

Η προσθετική μνήμη κατά την Landsberg δημιουργεί όλες τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις για ηθική σκέψη, ενθαρρύνοντας τα άτομα να είναι συνδεδεμένοι με το «Άλλο», αναγνωρίζοντας παράλληλα τη διαφορετικότητα του. Έτσι, η προσθετική μνήμη μοιράζεται την ηθική διάσταση της απομνημόνευσης των βιβλίων της Μεσαιωνικής περιόδου, ωστόσο αυτό που αξίζει στην περίπτωση αυτή να τονιστεί είναι πως πλέον δεν υιοθετείται μόνο από τους μελετητές των συγγραμμάτων και τους ποιητές άλλων περιόδων, αλλά από ένα διαρκώς αυξανόμενο μέρος του κοινωνικού συνόλου (Landsberg, 2004: 9).

Είναι άξιο αναφοράς πως στα πλαίσια της ηθικολογίας οι φορείς της ιδιότυπης αυτής μνήμης έχουν ενστερνιστεί την οπτική του θύματος, προκειμένου να ξεπεράσουν την ενοχική συνείδηση του θύτη ο οποίος επιθυμεί, επιδιώκει και εκλιπαρεί τη συγχώρεση και την κάθαρση. Κοινή πεποίθηση των φορέων δευτερογενών, έμμεσων και πληθωριστικών μορφών μνήμης, όπως η μεταμνήμη και η προσθετική μνήμη, είναι η αέναη και διαγενεακή ιστορική και ηθική κάθαρση υπό τον φόβο της αναβίωσης των δεινών του παρελθόντος, όπως για παράδειγμα η αναβίωση εθνικοσοσιαλιστικών καθεστώτων (Κόκκινος, 2016: 120).

Τα τελευταία χρόνια, όπως και στην περίπτωση της επιστήμης της ιστορίας, παρατηρείται μια μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τη μια και μοναδική μνήμη στις μνήμες καθώς αναδύονται στην επιφάνεια ομάδες και άτομα που βρίσκονταν για πολλές δεκαετίες καθηλωμένα στην αφάνεια, όπως ομοφυλόφιλοι, γυναίκες, μειονότητες καθώς και καταπιεσμένες άλλες κοινωνικές και πολιτισμικές ομάδες (Mizstal, 2002).

Στην περίπτωση αυτή λοιπόν ερχόμαστε ενώπιον με δύο τουλάχιστον μορφές συλλογικής/ κοινωνικής μνήμης. Την επίσημη και κυρίαρχη συλλογική μνήμη, η οποία διαμορφώνεται «από τα πάνω», όπως το κράτος, η εκκλησία και άλλοι επίσημοι φορείς, μεταβιβάζεται και εδραιώνεται στο συλλογικό σώμα μέσα από τους θεσμούς, τα μνημεία και αγάλματα, τις μνημονικές επιτελεστικές τελετές και επετειακούς λόγους (Connerton, 1989), αλλά και την ανεπίσημη συλλογική μνήμη, τη μνήμη της κοινωνικής μάζας, η οποία μεταφέρει μια κοινή βιωμένη εμπειρία και φυσικά δεν έχει πρόσβαση στα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Αξίζει να σημειωθεί πως η καθιερωμένη «από τα κάτω» μνήμη καλλιεργεί τις προϋποθέσεις για αντίλογο και θέτει διαρκώς υπό αμφισβήτηση τα κατεστημένα σχήματα και αφηγήματα (Μπάδα & Ματσούκη, 2007). Το γεγονός λοιπόν της εμφάνισης πολλών και διαφορετικών κοινωνικών ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν να εδραιώσουν τη δική τους ατζέντα στο παρόν, κάνει επίκαιρη την έννοια της «αντί – μνήμης» του Michel Foucault, η οποία παραπέμπει σε όλες τις επιδιώξεις και τα εγχειρήματα αμφισβήτησης των επίσημων εκδοχών για τη μνήμη (Γκάζη, 2010).

Κατά την Μπενβενίτσε (1999: 21), η έννοια «αντί – μνήμη» αμφισβητεί τη δυνατότητα της συλλογικής να διασυνδέει διαφορετικές εποχές και αναδεικνύει ασυνέχειες μεταξύ των εποχών, αλλά και μεταξύ των ίδιων των μνημών διαφορετικών ομάδων. Αντιλαμβανόμαστε πως πρόκειται, όπως προαναφέρθηκε, για αποσιωπημένες μνήμες, αποσπασματικές και συχνά αντιφατικές. Ο Foucault και άλλοι νεότεροι ερευνητές τονίζουν πως οι δύο αυτές μορφές μνήμης, κυρίως όμως η αντί – μνήμη εκτός από την έλλειψη εσωτερικής ομοιογένειας χαρακτηρίζονται από την ιδεολογική, πολιτική και πολιτισμική διαμεσολάβηση τους (Foucault, 1977).

Αξίζει δε να σημειωθεί πως οι δύο κύριες μορφές συλλογικής μνήμης φαίνεται να συνδιαμορφώνονται στη βάση της αλληλεπίδρασης, της οικειοποίησης και του μετασχηματισμού στοιχείων της άλλης (Γκάζη, 2010).

Στον αντίποδα της μνήμης και της ιστορίας στέκεται η λήθη και η συγχώρηση. Ωστόσο, τόσο για τη λήθη όσο και για τη συγχώρηση emπίπτει μια προβληματική. Η προβληματική της λήθης είναι η ίδια η μνήμη και η πιστότητα στο παρελθόν, ενώ αντίστοιχα προβληματική της συγχώρησης αποτελεί η ενοχή και η συμφιλίωση με το παρελθόν (Ricoeur, 2013: 686). Η λήθη προσιδιάζει με τις δυσλειτουργίες των μνημονικών διεργασιών μεταξύ του φυσιολογικού και του παθολογικού με τις στρεβλώσεις της μνήμης (Ricoeur, 2013: 694).

Ο Νίτσε λοιπόν έχει υποδείξει πως ένα άτομο δύναται να ζει ευτυχισμένο ζώντας δίχως να θυμάται, όπως ακριβώς τα ζώα. Ωστόσο, θεωρεί πως είναι αδύνατον να συμβεί το αντίθετο, δηλαδή ένα άτομο να ζει δίχως να ξεχνά. Τονίζει δε πως τόσο η ατομική όσο και η συλλογική ευτυχία είναι άμεσα συνυφασμένες με την ικανότητα του ατόμου να ξεχνά, όταν αυτό είναι επιτακτικό από παράγοντες ή συνθήκες (Παπανδρέου, 2018: 120).

Κάνοντας μια παρομοίωση στο σημείο αυτό, θα λέγαμε πως η μνήμη και η λήθη συνιστούν τις δύο διαφορετικές όψεις του ίδιου νομίσματος, διότι για την αντιμετώπιση των τραυματικών εμπειριών η μνήμη επιλέγει τη λήθη ως δικλείδα ασφαλείας (Μαντόγλου, 2012: 233 & 80 – 81).

Ο φιλόσοφος Ricoeur, όπως ακριβώς παρουσιάζει την τυπολογία των παθογενειών της μνήμης (εμποδισμένη μνήμη, χειραγωγούμενη μνήμη, υποχρεωτική μνήμη), το

ίδιο πράττει και στην περίπτωση της λήθης. Το πρώτο επίπεδο ή η πρώτη παθογενής όψη είναι αυτή της ολικής λήθης/ αμνησίας του δύσκολου, επίμαχου και τραυματικού παρελθόντος από τα μέλη μιας κοινωνικής, εθνοτικής ή εθνικής συγκρότησης. Η δεύτερη όψη είναι αυτή της αμνηστίας. Στην περίπτωση αυτή τοποθετείται ο εξωραϊσμός, η εξιδανίκευση και οι προσπάθειες συμφιλίωσης των ατόμων και ομάδων με το συγκρουσιακό παρελθόν. Απώτερο σκοπό εδώ αποτελεί η αποφόρτιση και η συμφιλίωση με τα τραυματικά γεγονότα του παρελθόντος, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση ενός εμφυλίου πολέμου. Η τελευταία παθογενής όψη κατά τον Ricoeur είναι η ηθικά επιβεβλημένη λήθη, μια διαδικασία όχι και τόσο εύκολα υλοποιήσιμη, διότι εδώ προϋποτίθεται αφενός η διάθεση εκ μέρους των θυμάτων διάθεση για συγχώρεση (Ricoeur, 2014 · Παπανδρέου, 2018: 121).

Η λήθη διακρίνεται σε θεσμοποιημένη από τα «πάνω» η οποία αφορά τη σκόπιμη αποσιώπηση των τραυματικών όψεων του παρελθόντος, διότι συνδέεται με τους φορείς εξουσίας για την εξυπηρέτηση προσωπικών συμπαθειών και πολιτικών σκοπιμοτήτων, αλλά και σε ατομική και είναι αλληλένδετη με τη μνήμη καθώς η έξαρσή της ισοδυναμεί με την αδυναμία λογικής επεξεργασίας της (Δρουμπούκη, 2014 · Ανδριάκαϊνα, 2021: 43).

Ωστόσο, αυτό που αξίζει να σημειωθεί εδώ είναι πως η λήθη παρά τις παθογένειες που διαθέτει, συμβάλλει στην επαφή με το τραυματικό παρελθόν και στην επεξεργασία του (Παπανδρέου, 2018: 121). Ενώ παράλληλα ο Φλάισερ (2012: 18) διατείνεται πως τόσο η ατομική όσο και η συλλογική λήθη είναι σημαντικές, διότι μέσω της απώθησης των τραυματικών όψεων του παρελθόντος συγκροτείται ένα αποδεκτό μνημονικό αφήγημα, το οποίο γεφυρώνει το χάσμα που χωρίζει τη θεσμική/ επίσημη, συλλογική και ατομική τραυματική μνήμη.

Εν κατακλείδι, η Σαλβάνου αναφερόμενη στον Alessandro Cavalli (2007) διακρίνει τρεις τρόπους βάσει των οποίων άτομα και συλλογικότητες που έχουν την εμπειρία τραυματικών γεγονότων, συστήνουν τη μνήμη τους. Ο πρώτος τρόπος προωθεί την παντελή απώθηση του τραυματικού παρελθόντος και στην ανασυγκρότηση εκ νέου του παρελθόντος. Σύμφωνα με τον δεύτερο τρόπο, το άτομο ή η ομάδα αγκιστρώνεται στο τραυματικό αυτό παρελθόν, διαγράφοντας παράλληλα όλο το υπόλοιπο παρελθόν τους. Ενώ, ο τρίτη και τελευταία μορφή συγκρότησης της μνήμης προτείνει την όσο το δυνατόν καλύτερη επεξεργασία του συγκρουσιακού παρελθόντος, ώστε να ενσωματωθεί ομαλά στο υπόλοιπο μνημονικό αφήγημα και το τελικό παραγόμενο αφηγηματικό προϊόν να συνδέει το παρελθόν με το παρόν, ενώ ταυτόχρονα να ατενίζει το μέλλον δημιουργώντας προσδοκίες. Με άλλα λόγια, να δημιουργείται μια διαλεκτική σχέση μεταξύ των τριών χρονικών βαθμίδων (Σαλβάνου, 2018: 214).

1.4 Η έννοια του τραύματος

Η έννοια του τραύματος απασχόλησε ως ψυχική κατάσταση κατά τη διάρκεια του Α Παγκοσμίου Πολέμου, όταν πολλοί στρατιώτες εμφάνιζαν συμπτώματα παρόμοια με αυτά της υστερίας (Παπανδρέου, 2018: 107 · Σαλβάνου, 2021: 61).

Ο ψυχίατρος Rivers παρακολουθούσε στρατιώτες, οι οποίοι είχαν υποστεί shell shock σε νοσοκομεία της Σκωτίας. Ο ίδιος αναφέρθηκε σε συγκεκριμένα περιστατικά μελετώντας τους. Η μελέτη του λοιπόν ανέδειξε δυο ειδών συμπεριφορές στους ψυχικά τραυματισμένους στρατιώτες. Η πρώτη συμπεριφορά η οποία παρατηρήθηκε είναι οι στρατιώτες συνειδητά να προσπαθούν να ξεχάσουν, ενώ η δεύτερη συμπεριφορά είναι η ασυνείδητη απώθηση μέρους των αναμνήσεων τους. Ενώ αξίζει να σημειωθεί πως οι επιζήσαντες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσαν την πρώτη γενιά μνήμης (Παπανδρέου, 2018: 107 – 108).

Το ψυχικό ατομικό τραύμα

Ο Φρόιντ θεωρούσε πως η ψυχική ασθένεια ήταν ένα είδος αποτυχίας της μνήμης, τονίζοντας με αυτόν τον τρόπο τη σημασία της για τον ανθρώπινο βίο. Με τη διαδικασία λοιπόν της ψυχανάλυσης άρχισε να αναδύεται σταδιακά στην επιφάνεια το τραύμα ως κάτι το οποίο προκαλείται από συγκεκριμένες αιτίες, αιφνιδιάζει το άτομο και θέτει σε κίνδυνο τη σωματική και ψυχική του ακεραιότητα (Παπανδρέου, 2018: 108 – 109).

Τραύμα συνιστά η κατάσταση της αποδιοργάνωσης και της ασυνέχειας στην οποία έρχεται το άτομο που έχει βιώσει βίαιες και τραυματικές εμπειρίες (Αρσέλ, 2014: 53). Η Αμερικανική Ψυχιατρική Ένωση ορίζει ως εξωτερικά αίτια πρόκλησης ψυχικού τραύματος «τα γεγονότα τα οποία προκαλούν θάνατο ή την απειλή του θανάτου, του σοβαρού τραυματισμού ή της σωματικής ακεραιότητας του ατόμου ή των άλλων». Βεβαία η αμερικανική ψυχολογία και ψυχιατρική επιστήμη δεν διακρίνουν τα εξωτερικά γεγονότα και τους εσωτερικούς ψυχικούς τραυματισμούς μιλώντας για το τραύμα (Αρσέλ, 2014: 53).

Κάνοντας μια προσπάθεια ορισμού του όρου «τραύμα» θα λέγαμε πως αποτελεί την περιστασιακή ή όχι μεταβολή στην προσωπικότητα του ατόμου, η οποία αρχικά προκαλεί ρήγμα στην ταυτότητα του, απορρύθμιση του συναισθηματικού κόσμου, φόβου, απώλεια ελέγχου της κατάστασης, κλονισμό του νευρικού συστήματος καθώς και έλλειψη ανεξαρτησίας και νοήματος στη ζωή (Αρσέλ, 2014: 53), εμποδίζει το άτομο να επεξεργαστεί λογικά αυτό που συνέβη, με συνέπεια να αδυνατεί να λειτουργήσει αμυντικά δημιουργώντας εσωτερικές αναπαραστάσεις (Παπανδρέου, 2018: 109).

Το ψυχικό τραύμα, κατά τον Φρόιντ, λειτουργεί σαν ξένο σώμα, το οποίο ο ανθρώπινος οργανισμός απαγορεύει να το συμβολοποιήσει και έπειτα να το

διαχειριστεί (Παπανδρέου, 2018: 111). Βέβαια τα τελευταία χρόνια ο όρος «τραύμα» έχει υπεραπλουστευθεί και πλέον ως τέτοιο ορίζεται κάθε δυσάρεστη εμπειρία του ατόμου. Παράλληλα, στην ψυχιατρική και στη γνωστική ψυχολογία ο όρος έχει εξισωθεί με το Σύνδρομο τραυματικών συμπτωμάτων ή Μέτα – τραυματικό Σύνδρομο.

Εντούτοις, η καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας Λίμπυ Τατά Αρσέλ (2014: 54) κάνει διάκριση των όρων «τραύμα», «τραυματική εμπειρία», «τραυματικές αντιδράσεις» και «τραυματικά συμπτώματα». Η ίδια διατείνεται, λοιπόν, πως οι φυσιολογικές αντιδράσεις του ατόμου έναντι του τραυματικού γεγονότος είναι δύο. Η πρώτη είναι η εγρήγορση για δράση κατά της απειλής, ενώ η δεύτερη είναι η φυγή (Cannon, 1929). Το τραύμα λοιπόν είναι το αποτέλεσμα των τραυματικών εμπειριών. Παρόλα αυτά, όταν ούτε η φυγή, ούτε η αντίδραση βοηθήσουν το άτομο, τότε διαρρηγνύεται το σύστημα της αυτοάμυνάς του.

Ο Φρόντ περιγράφει το τραύμα ως μια ψυχική βλάβη που δημιουργείται στα παιδικά χρόνια του ατόμου εξαιτίας της προβληματικής σχέσης του με τους γονείς του, ενώ η Κλινική Ψυχολογία και η Ψυχιατρική στις μέρες μας δεν προσεγγίζουν το τραύμα ως το κατάλοιπο μιας κακής παιδικής ηλικίας του ατόμου, αλλά ως συνέπεια εξωγενών καταστροφών, όπως πόλεμοι ή φυσικές καταστροφές (Cannon, 1929).

Όλα αυτά που συνιστούν τραύμα έχουν την ισχύ να διαταράξουν το νευρικό σύστημα του ατόμου, να του προκαλούν σωματικά συμπτώματα και καταναγκαστική συμπεριφορά. Το βασικό ερώτημα εδώ είναι αν το άτομο θα καταφέρει ποτέ να επιστρέψει στον πρότερο βίο του. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί εδώ πως η επούλωση του τραύματος εξαρτάται από δύο βασικούς παράγοντες. Πρώτον αν το Εγώ του θύματος υπέπεσε σε μια κατάσταση μακροχρόνιας στασιμότητας και δεύτερον αν οι προσπάθειες ανασυγκρότησης ξεκίνησαν άμεσα ή σε σύντομο χρονικό διάστημα, τοποθετώντας την τραυματική εμπειρία αρχικά δια της διαδικασίας της απώθησης και απόσχισης στο ασυνείδητο (Αρσέλ, 2014: 58). Βέβαια υπάρχει και η πιθανότητα ένα θεωρητικά επουλωμένο τραύμα να επανενεργοποιηθεί μέσω μιας εικόνας, ενός αντικειμένου ή ενός ήχου. Τα εξωγενή ερεθίσματα (εικόνες, ήχοι, αντικείμενα) θεωρούνται διεργασίες οι οποίες λειτουργούν ως Flashbacks.

Από την άλλη, όπως αναφέρουν οι επιστήμονες στην πλειοψηφία τους οι άνθρωποι είναι σε θέση να διεργαστούν τις τραυματικές τους εμπειρίες με τη συμβολή του κοινωνικού τους κύκλου χωρίς αφενός ψυχολογικά συμπτώματα, αλλά αφετέρου χωρίς να πάψουν να υποφέρουν όταν έρχονται σε επαφή με την απωθημένη τραυματική εμπειρία δια των αναμνήσεων. Ωστόσο, το 25% των ατόμων που βίωσαν πόλεμο, δεν δύναται να επανέλθει στην προηγούμενη ψυχολογική κατάσταση (Αρσέλ, 2014: 59).

Υπάρχουν φυσικά απόψεις όπως του Boll, οι οποίες υποστηρίζουν πως, εάν ένα άτομο που βίωσε τραυματικά γεγονότα, τα αφηγηθεί δια της κατάθεσης μαρτυρίας, ανακουφίζεται (Παπανδρέου, 2018: 122 – 123). Στα ίδια πλαίσια ο LaCapra θεωρεί πως εφόσον το άτομο είναι σε θέση να αφηγηθεί τα βιωμένα τραυματικά γεγονότα, έχει την ικανότητα αν αποστασιοποιηθεί από το τραυματικό παρελθόν του (Παπανδρέου, 2018: 125).

Από τη δεκαετία του 1980 έχει προταθεί ένα «μοντέλο αφήγησης του τραύματος» από την Aida Alayarian, η οποία διατείνεται πως το άτομο πρέπει να ενθαρρύνεται προκειμένου να επικοινωνήσει τις τραυματικές του εμπειρίες λεπτομερώς και επανειλημμένα. Το συγκεκριμένο μοντέλο στοχεύει στην ουσιαστική αποκατάσταση του ατόμου και όχι στην πρόσκαιρη και εφήμερη επούλωση των δυσάρεστων συμπτωμάτων (Παπανδρέου, 2018: 127).

Το μαζικό, συλλογικό, πολιτισμικό τραύμα

Όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη υποενότητα, το τραύμα είναι ένα κατεξοχήν ατομικό γεγονός, το οποίο αφορά τις εσωτερικές ψυχικές διεργασίες του ατόμου (Σαλβάνου, 2021: 64). Τι εννοούμε, ωστόσο, όταν αναφερόμαστε στις έννοιες μαζικό/ ομαδικό, συλλογικό, πολιτισμικό τραύμα;

Οι συλλογικές τραυματικές εμπειρίες έχουν καταστεί σύνηθες φαινόμενο από το παρελθόν έως τον σύγχρονο κόσμο. Πόλεμοι, εθνικές εκκαθαρίσεις, γενοκτονίες, μακροχρόνιες καταπιέσεις πληθυσμών, πολιτική βία, απολυταρχικά καθεστώτα και πανδημίες. Για να συνειδητοποιήσουμε την προκειμένη κατάσταση, αρκεί μόνο να σκεφτούμε τις αλλαγές στον χάρτη της Ευρώπης από τον 20^ο αιώνα έως σήμερα. Συνεπώς, εύλογα μπορούμε να ισχυριστούμε πως το τραύμα κατέχει σημαντική θέση στον βίο των ατομικών, κοινωνικών, εθνοτικών συγκροτήσεων, αλλά και σε αυτόν των εθνών κρατών. Ενώ ο τρόμος νοηματοδότησης και ερμηνείας του τραύματος εξαρτάται από τα ατομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια εντός των οποίων συντελείται (Αρσέλ, 2014: 66 · Alexander & Breeze, 2001).

Όταν γίνεται αναφορά λοιπόν στην έννοια «συλλογικό τραύμα» δε νοείται πως το εκάστοτε τραυματικό γεγονός, το οποίο βιώθηκε από έναν υψηλό αριθμό ατόμων, θεωρείται ως τέτοιο (Σαλβάνου, 2021: 64). Σε αυτό το σημείο, αξίζει να γίνει η διάκριση των εννοιών «μαζικό» και «συλλογικό» τραύμα. Οι δύο αυτές έννοιες διαφέρουν, από τη μία ως προς τον τρόπο διαχείρισης του τραυματικού γεγονότος και από την άλλη ως προς τις συνέπειες που προκαλεί το τραυματικό γεγονός στους τραυματισμένους. Όταν τα άτομα βιώνουν ένα τραυματικό γεγονός διαρρηγνύεται η ταυτότητα τους και αποδιοργανώνεται πλήρως η καθημερινότητά τους, διαταράσσεται ο τρόπος πρόσληψης και νοηματοδότησης του κόσμου, ενώ παράλληλα βιώνουν εσωτερική κρίση (Hutchison & Bleiker, 2004). Αυτό που διαφοροποιεί τις δύο αυτές έννοιες είναι το εξής, όταν μια συλλογικότητα βιώσει

ένα τραυματικό γεγονός, αλλά ταυτόχρονα μπορεί κάθε μέλος της να το διαχειριστεί ατομικά, τότε πρόκειται για μαζικό τραύμα (Stamm, et al., 2004 · Sztomka, 2004 · Μάστορα, 2015).

Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις μετατροπής ενός μαζικού τραύματος σε συλλογικό. Αυτό μπορεί να συντελεστεί μόνο αν τα υποκείμενα συνειδητοποιήσουν την ομοιότητα των συνεπειών ενός βιωμένου τραυματικού γεγονότος και την ορίσουν ως κοινή (Sztomka, 2004: 160 · Μάστορα, 2015). Ενώ παράλληλα στην περίπτωση του συλλογικού τραύματος, στο προσκήνιο τοποθετούνται οι συνέπειες του τραυματικού γεγονότος για την ταυτότητα της κοινωνικής συγκρότησης και όχι κάθε υποκειμένου – μέλους ξεχωριστά (Alexander & Breeze, 2011).

Ενδεικτικά, αν λάβουμε υπ' όψιν την περίπτωση ενός πολέμου, θα παρατηρήσουμε πως υφίστανται ορισμένα κοινά σημεία σε επίπεδο συλλογικών τραυματικών βιωμάτων. Το πρώτο κοινό σημείο το οποίο καθίσταται φανερό, είναι η μεγάλη τους έκταση καθώς και το γεγονός πως επηρεάζουν πληθώρα συλλογικοτήτων εντός της κοινωνίας. Οι τραυματικές εμπειρίες προκαλούν στην κοινωνική συγκρότηση ένδεια, κλονισμό της ταυτότητας, υψηλά επίπεδα άγχους και ανασφάλειας, φόβο για αφανισμό, συλλογική αγωνία και στρες, καχυποψία, απουσία εμπιστοσύνης προς τον συνάνθρωπο, ντροπή, ενοχές καθώς και το αίσθημα της ταπείνωσης και εγκατάλειψης. Ένα ακόμη κοινό χαρακτηριστικό είναι πως το τραυματικό γεγονός προκαλείται σκοπίμως και με δόλο από εξωτερικούς της συλλογικότητας παράγοντες, υποκινούμενοι από αρνητικά κίνητρα. Επιπλέον, τα γεγονότα αυτά έχουν την ισχύ να επηρεάσουν εκτός από τα υποκείμενα και τις κοινωνικές συγκροτήσεις ακόμη και έθνη ολόκληρα. Παράλληλα, τα αρνητικά συλλογικά βιώματα γίνονται φορέας ταυτότητας και υπερευαισθησίας για τα άτομα, την οικογένεια και το έθνος, ενώ ταυτόχρονα συγκροτούν μια συλλογική μνήμη, η οποία διαπερνά και ξεπερνά την πρώτη γενιά και επηρεάζεται από συγκρουόμενες αντιλήψεις. Αξίζει δε να τονιστεί πως, όπως έχει παρατηρηθεί στα πλαίσια της συλλογικής μνήμης, έτσι και στην περίπτωση του συλλογικού τραύματος, διακυβεύονται εθνικές σκοπιμότητες και συμφέροντα μυθοποιώντας γεγονότα και αποκρύπτοντας την αλήθεια. Ένα ακόμη κοινό σημείο που έχει παρατηρηθεί κατά τη μελέτη των τραυματικών γεγονότων (π.χ. πολέμων) είναι η διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης, ειδικά στις περιπτώσεις που τα άτομα της πρώτης γενιάς είναι βαριά τραυματισμένα. Η διαγενεακή μεταβίβαση μπορεί να συντελεστεί, άμεσα και έμμεσα. Στην πρώτη περίπτωση η τραυματική μνήμη των βιωμάτων της πρώτης γενιάς μεταβιβάζεται στη δεύτερη μέσω της ψυχολογικής ταύτισης του θύματος και του απογόνου. Με αποτέλεσμα, τα μέλη των επόμενων γενεών να παρουσιάζουν παρόμοια συμπτώματα με τα θύματα. Στη δεύτερη περίπτωση, οι απόγονοι – επόμενες γενιές αποκτούν προβλήματα όχι εξαιτίας της μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης και των ακατέργαστων συναισθημάτων από τη γενιά – θύμα στους απόγονους, αλλά ακριβώς επειδή ο γονέας παραδείγματος

χάριν δεν είναι σε θέση να παρέχει στοργή στο παιδί του. Με αποτέλεσμα να δημιουργείται σε αυτό τραύμα εξαιτίας της «συναισθηματικής παραμέλησης». Επιπροσθέτως, δεδομένου πως το συλλογικό τραύμα είναι κοινό για όλα τα μέλη της ομάδας, δημιουργούνται γύρω από αυτό στο δημόσιο χώρο σύλλογοι, εθνικές επέτειοι, αναμνησιακές/ μνημονικές τελετές, ιεροί τόποι (Παναγία Σουμελά, Αγία Σοφία) με σκοπό την επεξεργασία του τραύματος, η οποία επιτελείται μακροπρόθεσμα και σε βάθος χρόνου. Ενώ υπάρχει και η πιθανότητα μετά από χρόνια το συλλογικό τραύμα να αναβιώσει. Τελευταίο κοινό σημείο, το οποίο οφείλουμε να αναφέρουμε είναι πως στα πλαίσια της διεργασίας του συλλογικού τραύματος, αρκετές είναι οι ομάδες οι οποίες καλλιεργούν συνειδητά το μίσος και το αίσθημα για εκδίκηση, ενώ παράλληλα διατηρούν ζωντανό το τραύμα και στιγματίζουν όσους επιθυμούν να ξεχάσουν το τραυματικό γεγονός (Αρσέλ, 2014: 69 – 70).

Όπως έχει προαναφερθεί, το συλλογικό τραύμα καταστρέφει την κοινωνική συνοχή των μελών μιας κοινωνικής ομάδας. Στον απόηχο λοιπόν της τραυματικής εμπειρίας, δημιουργείται μια νέα κοινότητα, την οποία ο Erikson (1995: 187) αποκαλεί «συνάθροιση των πληγωμένων». Συγκεκριμένα, οι βιώσαντες το τραυματικό γεγονός αποξενώνονται από την υπόλοιπη κοινωνία στη βάση λοιπόν της απομάκρυνσης αυτής συγκροτείται η προκειμένη κοινωνική συλλογικότητα στα πλαίσια της οποίας μεταξύ των μελών αναπτύσσεται ισχυροί δεσμοί και καλλιεργείται το αίσθημα της αλληλεγγύης και της κοινής ταυτότητας, ως αντίδραση στο αίσθημα του πόνου, του φόβου και της καταπίεσης από το τραυματικό γεγονός (Hutchison & Bleiker, 2008: 390 · Μάστορα, 2015).

Ωστόσο, εδώ, αξίζει να διευκρινιστεί πως στην περίπτωση που η κοινότητα των τραυματισμένων αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης και μεγαλύτερης ομάδας, όπως μια εθνική ομάδα, ο ρόλος της είναι εξαιρετικά σημαντικός για τη διεργασία και νοηματοδότηση του συλλογικού τραύματος. Η αποδοχή του συλλογικού αφηγήματος της κοινότητας των τραυματισμένων παρέχει αναγνώριση στα θύματα αλλά και σε σύσσωμη την κοινότητά τους. Υπάρχει βέβαια και η απόρριψη από τη μεγάλη ομάδα του συλλογικού αφηγήματος των τραυματισμένων. Εδώ, η κοινότητα των τραυματισμένων έχει δύο εναλλακτικές. Η πρώτη είναι να διατηρήσει την ύπαρξή της παρά την απόρριψη του αφηγήματος από την μεγάλη ομάδα, είτε να δώσει τέλος στην ύπαρξή της και το κάθε μέλος – θύμα να διεργαστεί ατομικά τις συνέπειες της τραυματικής εμπειρίας (Volkan, 2001 · Μάστορα, 2015). Ο κίνδυνος ο οποίος ελλοχεύει από την απόρριψη του συλλογικού αφηγήματος είναι η δημιουργία ενός δεύτερου τραύματος στα μέλη – θύματα. Αυτό που διακυβεύεται σε τέτοιου είδους περιπτώσεις είναι η ανάγκη των εκάστοτε μεγάλων ομάδων για διατήρηση του κύρους και της εικόνας τους καθώς και για διαφύλαξη του ηθικού των μελών της.

Στα πλαίσια του συλλογικού τραύματος γνωρίζουμε πως ορίζεται ως τέτοιο επειδή βιώνεται από έναν εύλογο αριθμό μελών εντός μιας κοινωνικής συγκρότησης. Αυτό που δεν γνωρίζουμε είναι πως το συλλογικό τραύμα δεν αποτελεί απαραίτητα πολιτισμικό τραύμα. Προκειμένου λοιπόν ένα συλλογικό τραύμα να καταστεί πολιτισμικό προϋποτίθεται η διαδικασία κατασκευής αφηγήματος και συμβολικής αναπαράστασης από τους επίσημους φορείς/ θεσμούς ενός κράτους, ενώ παράλληλα η συμβολική αναπαράσταση και το αφήγημα θα πρέπει να μεταβιβάζονται από αυτούς σε όλα τα μέλη της εθνικής ομάδας.

Ο Jeffrey Alexander (2004) τονίζει πως ένα τραυματικό γεγονός δεν αποτελεί εγγενώς τραύμα όσο επώδυνο και αν είναι. Σημαντικό ρόλο για τη διαδικασία αρχικά, ορισμού ενός τραυματικού γεγονότος σε συλλογικό τραύμα ενέχει η διαδικασία νοηματοδότησης από το σύνολο της κοινωνίας ή από ένα τμήμα της, η οποία θα έχει φυσικά τις προαναφερθείσες κοινωνικές συνέπειες. Συνεπώς, το «πολιτισμικό τραύμα» εκφράζεται όταν τα μέλη μιας κοινωνικής συγκρότησης συνειδητοποιήσουν πως τα ίδια ή οι πρόγονοί τους έχουν βιώσει ένα ή περισσότερα τραυματικά γεγονότα, τα οποία στιγματίζουν τη συλλογική τους συνείδηση και τη μνήμη, ενώ ταυτόχρονα αλλοιώνουν και μεταβάλλουν οριστικά την ταυτότητά τους (Alexander, 2004 · Παπανδρέου, 2018 · Αρσέλ, 2014).

Με άλλα λόγια, το τραυματικό γεγονός θα πρέπει να αποτελεί κατά τους Δεμερτζή και Ρουδομέτωφ (2011 – 2012: 7) ως «ολικό γεγονός και να μη συνιστά το άθροισμα πολλών ατομικών μνημών. Ωστόσο, ο συγκεκριμένος ορισμός εγκολπώνει τις έννοιες συνείδηση, μνήμη και ταυτότητα, έννοιες οι οποίες επηρεάζονται και στην περίπτωση του ατομικού ψυχικού τραύματος (Αρσέλ, 2014: 78).

Η έννοια του πολιτισμικού τραύματος υπονοεί πως πολλές από τις ενέργειες μιας συγκεκριμένης πολιτισμικής ομάδας, οι οποίες υπό άλλες συνθήκες θα χαρακτηρίζονται ως ευκαιριακές στην παρούσα συνθήκη έχουν αξία μόνο αν τις λάβουμε υπ' όψιν ως συνέπεια ενός συλλογικού τραύματος (Αρσέλ, 2014: 78).

Το κυρίαρχο λοιπόν ιστορικό αφήγημα για τραυματική εμπειρία οφείλει να απαντά σε ερωτήματα τα οποία πρώτον, αφορούν τη φύση και τις αιτίες πρόκλησης της συλλογικής οδύνης, δεύτερον αναγνωρίζει ως θύματα τα μέλη μιας συλλογικότητας ή και ολόκληρη τη συλλογικότητα, τρίτον αναδεικνύουν τη σχέση του θύματος με την κοινωνία καθώς και την αξία που έχει η τραυματική εμπειρία και τέταρτον να απαντά σε ερωτήματα τα οποία αφορούν στην αναγνώριση του θύτη, στον καταλογισμό ευθυνών, τιμωριών και ποινών (Παπανδρέου, 2018: 140).

Όπως έχει αναφερθεί στην ενότητα της μνήμης, η πολιτισμική μνήμη διακρίνεται από θεσμικότητα και εκφέρεται από επίσημους φορείς του κράτους έτσι και στην περίπτωση του πολιτισμικού τραύματος, η τραυματοποίηση εκφράζεται από τα εξής θεσμικά πεδία. Πρώτον, το *θηρησκευτικό* στην περίπτωση του οποίου

παρουσιάζεται το τραύμα ως τιμωρία από το Θεό ή ακόμα και εξαιτίας της ανυπαρξίας του θείου από την κοινωνία. Δεύτερον, από το *αισθητικό πεδίο* στο οποίο αυτό που διακυβεύεται είναι η φαντασιακή ταυτοποίηση και η συναισθηματική κάθαρση. Τρίτον, από το *νομικό – δικαστικό – ποινικό πεδίο*. Αυτό που συντελείται στην περίπτωση αυτή είναι η ενοχή και η απόδοση ποινών στους θύτες καθώς και οι επανορθώσεις στα θύματα και τέλος από την *πολιτιστική βιομηχανία* και τα *MME*, θεσμοί οι οποίοι διαχέουν το τραύμα στην ευρύτερη κοινωνία, έχουν την ικανότητα να προξενήσουν συναισθηματική υπερφόρτιση των πολιτών ενός κράτους καθώς και κορεσμό, αλλά και να προβάλουν και να καλλιεργήσουν συστηματικά στερεοτυπικές αντιλήψεις του κοινού σχετικά με το εκάστοτε τραυματικό γεγονός (Παπανδρέου, 2018: 140).

Οι προϋποθέσεις λοιπόν για την πρόκληση πολιτισμικού τραύματος κατά τη Reyna Hernandez de Tubert είναι η αποτυχία του συστήματος να περιθάλψει και να μεριμνήσει για τα άτομα τα οποία είναι θύματα φτώχειας, διώξεων, φυσικών καταστροφών και κοινωνικών διακρίσεων. Δεύτερον, η ολομέτωπη επίθεση των κρατικών αρχών ή και ορισμένων προνομιούχων ομάδων προς τις ομάδες – θύματα και προς τις μειονότητες. Τέτοια περιστατικά παρατηρήθηκαν σε περιπτώσεις Γενοκτονιών, Εμφυλίων Πολέμων, καταστολής πολέμων και φυσικά εκπορεύονται από ρατσιστικά κίνητρα. Τρίτον, άλλη μια αιτία δημιουργίας πολιτισμικού τραύματος αποτελεί η διαφθορά του πολιτικού συστήματος, το οποίο υπονομεύει τις κοινωνικές αξίες και τους νόμους (Παπανδρέου, 2018: 141).

Αυτό το οποίο αξίζει να αναφερθεί είναι πως οι πολιτικοί ενός κράτους διαθέτουν την ισχύ ώστε να ενεργοποιήσουν εκ νέου ένα επιλεγμένο ανενεργό τραύμα δια της προπαγάνδας και των ομιλιών μίσους. Είναι δεδομένο λοιπόν πως η απόρροια ενός συλλογικού τραύματος είναι η απόδοση ευθυνών στο Άλλο, στα θύματα αλλά και στους θύτες να καλούνται να αντιμετωπίσουν δυσάρεστες καταστάσεις, όπως το αίσθημα της θυματοποίησης και της αποκτήνωσης, το αίσθημα της ταπείνωσης από μεριάς των θυμάτων διότι στάθηκαν αβοήθητα μπροστά στα τραυματικά γεγονότα και το αίσθημα της ντροπής από πλευράς των θυτών εξαιτίας των δεινών που προκάλεσαν. Το αίσθημα της ενοχής του επιζήσαντος και αδυναμία διατήρησης ψυχραιμίας. Αύξηση της προκατάληψης, αίσθημα φθόνου και μνησικακίας των θυμάτων προς τον θύτη καθώς και το αίσθημα του αναπόδραστου θρήνου (Παπανδρέου, 2018: 145).

Από την άλλη, σύμφωνα με τους Δεμερτζή και Ρουδομέτωφ (2011 – 2012) η αναπαράσταση ενός πολιτισμικού τραύματος δύναται να καλλιεργήσει την ενσυναίσθηση των ατόμων οι οποίοι δεν βίωσαν το τραυματικό γεγονός και δεν αποτελούν μέλη μιας τραυματισμένης κοινότητας. Ωστόσο, υπάρχει και η πιθανότητα να συρρικνωθεί η ενσυναίσθηση της κοινότητας των τραυματισμένων προς τα άτομα τα οποία δεν βίωσαν το συγκεκριμένο τραυματικό γεγονός ή

αντίστοιχα τραυματικά γεγονότα, διότι το βιωθέν τραυματικό γεγονός θεωρείται από τα μέλη της κοινότητας μοναδικό (Alexander & Dromi, 2011 – 2012).

Μιλώντας πιο συγκεκριμένα και ειδικά για την Μικρασιατική Καταστροφή και τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου αντιλαμβανόμαστε πως και μόνο από τον χαρακτηρισμό που τους έχει αποδοθεί πως πρόκειται για ένα συλλογικό τραύμα το οποίο βίωσαν οι Ρωμιοί/ Χριστιανοί Ορθόδοξοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πρόκειται λοιπόν για μια ιστορία πολιτισμικής, θρησκευτικής και κοινωνικής καταπίεσης και αδικίας, βασάνων και παθών. Η συμβολή λοιπόν και η αξία του τραύματος είναι στα πλαίσια του συλλογικού να υπενθυμίζει στα άτομα πως το παρελθόν δεν ενέχει μόνο πολιτικές διαστάσεις, αλλά αντιθέτως έχει και ψυχολογικές. Με αποτέλεσμα, οι πολιτικές διαστάσεις που λαμβάνει ένα τραυματικό γεγονός και οι πολιτικές ενέργειες που συντελούνται στα πλαίσια ενός συλλογικού τραύματος δεν λαμβάνουν υπόψη τη συναισθηματική πραγματικότητα, η οποία υφίσταται εξαιτίας της υπεραπλουστευτικής τους φύσεως. Απόρροια λοιπόν αυτής της κατάστασης είναι να προκύπτουν εμπόδια και δυσκολίες διαρκώς στα πλαίσια της συμφιλίωσης με τον παλιό εχθρό (Αρσέλ, 2014: 73). Η γλώσσα λοιπόν ενός τραύματος συντείνει στην ανάδυση της πραγματικότητας της ψυχικής πληγής, ενώ παράλληλα την εισάγει στο ιστορικό, πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό της συγκείμενο. Μια ακόμη ιδιότητα που διαθέτει είναι να αντιτάσσεται φανερά στις πολιτικές της λήθης που επιβάλουν οι επίσημοι κρατικοί φορείς και οι εκάστοτε κυβερνήσεις μετά από περιστατικά πολέμου καθώς και απολυταρχικών και δικτατορικών καθεστώτων. Η γλώσσα του τραύματος εμμένει στην ύπαρξη πολλαπλών μορφών μνήμης συμπεριλαμβανομένης και της ψυχολογικής (Αρσέλ, 2014: 73).

Αυτό που αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο είναι πως η ψυχολογική διάσταση και οπτική του συλλογικού ιστορικού τραύματος επικεντρώνεται στο γεγονός πως οφείλει και θα πρέπει να υπάρχει ένας βαθμός ψυχολογικής και κοινωνικής επανόρθωσης, προκειμένου να εκκινήσει μια αμοιβαία διαδικασία αποκατάστασης και συμφιλίωσης μεταξύ παραδείγματος χάριν των δύο αντίπαλων λαών.

Ειδικότερα, όταν οι ιστορικοί βρουν τα κατάλληλα εργαλεία (νοητικά, μεθοδολογικά) απομακρύνουν τα εμπόδια που θέτουν διάφοροι θεσμοί – φορείς εξουσίας, όπως για παράδειγμα τα πολιτικά κόμματα και η εκκλησία, επιτυγχάνουν να σταματήσουν τη αμνησία που βιώνει μια κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο ουσιαστικά ξεκινούν οι επιστημολογικά και κοινωνικοπολιτικά επικαθορισμένες διαδικασίες της αποτραυματοποίησης, στον πυρήνα των όποιων βρίσκεται η πολλαπλή επεξεργασία του τραύματος (Κόκκινος, 2012: 227).

Στα πλαίσια της αποτραυματοποίησης και της συμφιλίωσης μεταξύ δύο λαών ή ακόμη και δύο ιδεολογιών καταβάλλονται πολλαπλές προσπάθειες αποκάλυψης των ψυχολογικών αμυντικών μηχανισμών, διότι πρέπει να αναδειχθεί αρχικά η

αλήθεια για τα γεγονότα και τις καταστάσεις που συνέβησαν στο παρελθόν, η οποία αποτελεί βασική προϋπόθεση σε διαδικασίες αποκατάστασης και συμφιλίωσης (Borer, 2006).

Η διαδικασία της αποτραυματοποίησης προϋποθέτει δύο βασικά στοιχεία. Πρώτον, την αφηγηματοποίηση, εφόσον πρόκειται για μια βαθιά μεταβολή αισθητικής μορφής στο τραύμα και δεύτερον, την ιστορικοποίηση, την ένταξη δηλαδή του γεγονότος σε χωροχρονικά και τελετουργικά ερμηνευτικά σχήματα (Κόκκινος: 2012: 243).

Επιπλέον, η διαδικασία της αποτραυματοποίησης μέσω της ιστορικοποίησης και της αφηγηματοποίησης εκφράζεται μέσω των παρακάτω στρατηγικών: της ανωνυμοποίησης, κατηγοριοποίησης, κανονικοποίησης, ηθικοποίησης, αισθητικοποίησης καθώς και της τελεολογικοποίησης (Κόκκινος, 2012: 244 – 246).

Μόνο με αυτόν τον τρόπο το άτομο μεμονωμένα ή η ομάδα – φορέας¹² της τραυματικής μνήμης, που διχάζονται μεταξύ της απόλυτης ταύτισης με το τραυματικό παρελθόν και την κριτική αποστασιοποίηση, θα καταφέρουν να ελέγξουν την «εισβολή» του παρελθόντος στο παρόν και να επεξεργαστούν τις δυσμενείς πληγές της ιστορίας (Κόκκινος, 2010: 21).

Εύλογα, λοιπόν, μπορούμε να σημειώσουμε πως η ψυχολογική διαφάνεια αποτελεί βάση και προϋπόθεση για έναν επιζώντα, ο οποίος επιθυμεί και επιδιώκει να αποβάλει την τραυματική εμπειρία, ενώ παράλληλα κρίνεται απαραίτητη και η ιστορική διαφάνεια, προκειμένου να γεφυρωθεί η πολεμική σύγκρουση μεταξύ των δύο λαών. Ειδικότερα, αυτό που προϋποτίθεται στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι τόσο ο θύτης όσο και το θύμα να συνειδητοποιήσουν και να αποδεχθούν εκτός από τα συναισθήματα του πόνου και της οδύνης, τη δική τους προσωπική συμβολή στο συγκεκριμένο τραυματικό γεγονός και πάψουν να επιρρίπτουν διαρκώς ευθύνες στον Άλλο (projection) (Αρσέλ, 2014: 74). Βέβαια είναι εξαιρετικά δύσκολο για ένα κράτος να αποδεχθεί το ρόλο του υπαίτιου, του ενόχου και του «σφαγέα».

Δεν υπάρχει φυσικά κανένας μαγικός τρόπος, προκειμένου να επουλωθεί το δύσκολο και τραυματικό παρελθόν τόσο ενός ατόμου όσο και κάποιας συλλογικότητας, ομάδας και κράτους. Απαιτείται λεπτομερής και μακροχρόνιος προγραμματισμός καθώς και η συμβολή πολλών ομάδων, ώστε να συντελεστεί η

¹² Η επανόρθωση υλοποιείται τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό/ συλλογικό επίπεδο. Στην περίπτωση λοιπόν κάποιου πολέμου, έστω πως σε κάποιο κράτος καταφύγουν πρόσφυγες θα βιώσουν την επανόρθωση όταν σε αρχικό στάδιο λάβουν χρηματική αποζημίωση, σύνταξη, επιδόματα, είτε αποκατασταθούν ηθικά ή ακόμη και όταν βιώσουν την αναγνώριση και την ενσωμάτωση σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο. Για παράδειγμα οι πρόσφυγες – θύματα του τραυματικού γεγονότος της Μικρασιατικής Καταστροφής, αισθάνθηκαν ανακούφιση και κοινωνική ασφάλεια, όταν στα πλαίσια της προσφυγικής αποκατάστασης τους δόθηκε από το ελληνικό κράτος κατοικία. (Βέβαια δεν δόθηκε σε όλους τους πρόσφυγες στέγη για να μείνουν). Ενώ σημαντικό ρόλο έπαιξε και η ανακατανομή της γης για τους πρόσφυγες, διότι απέκτησαν μια οικονομική βάση.

συμφιλίωση και η αποκατάσταση, ενώ βασική αρχή θα πρέπει να είναι η κοινωνική αναγνώριση του πόνου και των θυσιών και των δύο πλευρών.

Κλείνοντας, οφείλουμε να διευκρινίσουμε πως η αποτραυματοποίηση δεν είναι πάντοτε δυνατή να συμβεί για την γενιά – θύμα του τραυματικού γεγονότος, η οποία στιγματίζεται ανεπανόρθωτα από το ατομικό, ψυχικό τραύμα καθώς και από το συλλογικό. Βέβαια η διεργασία του τραύματος δύναται να επέλθει με την πάροδο των χρόνων, όταν αποκατασταθεί η ελευθερία και η κοινωνική σταθερότητα. Η διαδικασία της συμφιλίωσης γεννά ελπίδες πως αμφότεροι οι επιζώντες και των δύο πλευρών θα καλλιεργήσουν μια νέα σχέση. Βέβαια αυτή η διαδικασία είναι αρκετά πολύπλοκη και σύνθετη υπό την έννοια πως βασική αξίωση εδώ είναι να μην γίνει το τραύμα αντικείμενο κατάχρησης και εκμετάλλευσης θύτη και θύματος στο βωμό των σκοπιμοτήτων και των συμφερόντων. Ποια είναι αυτά τα συμφέροντα και οι σκοπιμότητες όμως; Διερωτάται κανείς. Εθνικιστικά, ρατσιστικά, πολιτικά, διεθνή και οικονομικά αποτελούν συνήθη συμφέροντα τα οποία διακυβεύονται σε συλλογικό επίπεδο (Αρσέλ, 2014: 76).

1.5 Συγκρουσιακά και Τραυματικά Γεγονότα

Στις σύγχρονες κοινωνίες διαρκώς προκύπτουν ζητήματα, τα οποία προκαλούν συγκρούσεις (Oulton, Dillon & Grace, 2004), με αποτέλεσμα τα μέλη τους να καλούνται να τα αντιμετωπίσουν και να λάβουν αποφάσεις σχετικά με αυτά, όταν ταυτόχρονα μεγάλος αριθμός ανθρώπων υποστηρίζει αντικρουόμενες απόψεις γενικά (Ελευθερίου, 2019: 149).

Η σύγχρονη παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, η οποία παράγει γεγονότα από τη φύση τους «συγκρουσιακά», όπως ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή, την τρομοκρατία, την ιατρική καθώς και την ίδια την έννοια της παγκοσμιοποίησης (Ελευθερίου, 2019:149), που προκαλεί ρωγμές από την αμφισβήτηση του εθνικού χώρου, έχει ως αποτέλεσμα την «ριζοσπαστικοποίηση της πολύπλευρης σχέσης των ανθρώπων με το παρελθόν» καθώς παρατηρείται συναισθηματική φόρτιση προς το εξιδανικευμένο ιστορικό παρελθόν, σε αντιδιαστολή με το αβέβαιο μέλλον (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015: 16).

Κάνοντας σε αυτό το σημείο μια γρήγορη επισκόπηση σε κράτη της Ευρώπης θα διαπιστώσουμε πως στην Αγγλία, η έννοια των συγκρουσιακών θεμάτων εισήχθη στα Προγράμματα Σπουδών ήδη από τη δεκαετία του 1970, από το Σχέδιο για τα Προγράμματα Σπουδών στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Humanities Curriculum Project) με κύριο σκοπό την προσέγγιση θεμάτων που αφορούν την οικογένεια, τη φτώχεια, τις φυλετικές σχέσεις, τις σχέσεις μεταξύ φύλων (Levinson, 2006).

Αξίζει να τονίσουμε πως αναφορικά με τον όρο «συγκρουσιακά γεγονότα» υπάρχουν ποικίλοι ορισμοί στη σχετική βιβλιογραφία. Πιο συγκεκριμένα, ως συγκρουσιακά γεγονότα ορίζονται εκείνα για τα οποία ένας συγκεκριμένος αριθμός

ανθρώπων εκφέρει σχετικά επιχειρήματα, χωρίς όμως να εξάγει ένα αδιαμφισβήτητο συμπέρασμα (Μαυροσκούφης, 2015: 121 · Ouelton και άλλοι 2004). Παράλληλα ο Crick τονίζει πως συγκρουσιακά ζητήματα θεωρούνται εκείνα για τα οποία δεν υφίσταται καμία καθιερωμένη άποψη, ενώ παράλληλα έχουν την ιδιότητα να διαιρούν την κοινωνία (Μαυροσκούφης, 2015: 121 · Crick 1998: 56). Κατά τον Stradling, συγκρουσιακά είναι εκείνα τα γεγονότα, αναφορικά με τα οποία η κοινωνία είναι σαφώς διαιρεμένη και οι κοινωνικές ομάδες, εντός της αυτής, υποστηρίζουν και εκφέρουν αντικρουόμενες ερμηνείες και λύσεις βασισμένες σε διαφορετικές αξίες (Μαυροσκούφης, 2015: 121· Stradling 1985: 9).

Από την άλλη μεριά, στη γαλλική βιβλιογραφία οι πρώτες αναφορές για το ζήτημα των «επίμαχων» γεγονότων γίνονται κατά τη δεκαετία του 1980, όπου οι συζητήσεις περιλάμβαναν έναν γενικό προβληματισμό ως προς το ρόλο του μαθήματος της Ιστορίας (Λεμονίδου, 2015: 201). Η ουσιαστική συζήτηση ξεκινάει μόλις το 1990, με χρήση του όρου «φλέγοντα ζητήματα» (*question vives*), τα οποία σχετίζονται με αντικείμενα διδασκαλίας που χαρακτηρίζονται «ευαίσθητα», «καυτά», «ενοχλητικά», «ακανθώδη» (Μακαρατζής, 2017: 247 · Λεμονίδου, 2015: 203). Ένα «κοινωνικά επίμαχο ζήτημα» λοιπόν, είναι αυτό για το οποίο συγκρούονται αξίες και συμφέροντα, κάποτε φορτισμένο με συναισθήματα και συχνά πολιτικά ευαίσθητο, τα διακυβεύματα του οποίου είναι σημαντικά για το παρόν και το κοινό μέλλον μιας κοινωνίας (Λεμονίδου, 2015: 203 · Tutiaux – Guillon, 2006: 119).

Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί, πως παρά τον σημαντικό αριθμό ορισμών για τον όρο «συγκρουσιακά ζητήματα», με άλλοτε μικρές και άλλοτε μεγαλύτερες διαφορές μεταξύ τους, επισημαίνεται πως όλοι παρουσιάζουν τρία τυπικά χαρακτηριστικά. Πρώτον, οι άνθρωποι εκκινούν από διαφορετικές προκείμενες, έχουν διαφορετικές πεποιθήσεις, «πιστεύω», τρόπους κατανόησης και αξίες ή προβάλλουν αντιτιθέμενες εξηγήσεις ή λύσεις, που λογικά προκύπτουν από τις προκείμενες. Δεύτερον, εμπλέκεται σημαντικός αριθμός ανθρώπων ή διαφορετικές ομάδες και τρίτον, η διαμάχη ή η διαφωνία γύρω από το θέμα δεν μπορεί να διευθετηθεί με προσφυγή σε τεκμήρια (Μαυροσκούφης, 2015: 122 · Levinson, 2006).

Τέλος, η προσέγγιση και κριτική επεξεργασία ενός τραυματικού ιστορικού θέματος μπορεί να λειτουργήσει «ως καλός αγωγός για την άρθρωση συνειδησιακής ροής αποσκοπώντας στην κριτική και ιστορικοποιημένη ενσωμάτωση του παρελθόντος στο παρόν» (Κόκκινος & Γατσωτής, 2015: 21).

1.6 Η έννοια της Γενοκτονίας

Τα τελευταία χρόνια διαπιστώνεται μια πληθωριστική χρήση του όρου «γενοκτονία» από διαφορετικά επιστημονικά πεδία και αντικείμενα. Ωστόσο, εξαιτίας της πληθωριστικής χρήσης του όρου ελλοχεύει ο κίνδυνος της κατάχρησης του όρου, η οποία ακυρώνει φυσικά και την ουσιαστική του νοηματοδότηση. Αυτό που οφείλουμε να διευκρινίσουμε είναι πως θεωρείται ανεπίτρεπτη η χρήση του παρόντος όρου για οποιαδήποτε πράξη ενέχει χαρακτηριστικά βίας. Βέβαια για τον όρο «γενοκτονία» υπάρχει πληθώρα ορισμών, οι οποίοι φυσικά δεν δύνανται να αποδώσουν το μέγεθος και τη φύση των συνεπειών, που προκαλεί μια γενοκτονία. Κατά τη διεθνή νομολογία ο όρος γενοκτονία συνιστά το έγκλημα των εγκλημάτων.

Για πρώτη φορά ο όρος «γενοκτονία» εισάγεται από τον Raphael Lemkin στο σύγγραμμα *Axis Rule in Occupied Europe*. Με τον συγκεκριμένο όρο λοιπόν περιγράφεται μια νέα κατηγορία συστηματικών και μαζικών εγκλημάτων, τα οποία διαπράττονται έπειτα από συνειδητή απόφαση επίσημων φορέων και αρχών σε βάρος εθνοτήτων και εθνικοτήτων και όχι σε βάρος των στρατιωτικών μονάδων εξαιτίας της βιολογικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας και όχι των υποτιθέμενων πράξεών τους (Κόκκινος, 2016: 197). Με άλλα λόγια, ο Lemkin ορίζει την έννοια «Γενοκτονία» ως την καταστροφή των βασικών θεμελίων της ζωής των ομάδων. Προκειμένου να υποστηρίξει αυτήν τη θέση ο Lemkin παραθέτει τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα γενοκτονιών, τη Γενοκτονία των Αρμενίων, τον λιμό της Ουκρανίας και τη Γενοκτονία των Εβραίων.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί πως ο ορισμός του Lemkin αποκλίνει σε αρκετά σημεία από τον τελικό ορισμό της Σύμβασης για την πρόληψη της γενοκτονίας, ο οποίος καθιερώθηκε κατά το έτος 1948. Η γενοκτονία είναι λοιπόν το έγκλημα κατά το οποίο ο θύτης δεν στοχεύει στο θύμα επί προσωπικού (*per se*), αλλά στην αποπροσωποποίηση των ατόμων – μελών μιας ομάδας και τελικώς στην καταστροφή της ομάδας, ενώ από την άλλη στα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας συντελείται το ακριβώς αντίθετο (Πουλπούλογλου, 2016). Επανερχόμενοι στη Σύμβαση του 1948 οφείλουμε να τονίσουμε πως απαγορεύει ρητά τη διάπραξη γενοκτονικών πράξεων ακόμη και σε κράτη, τα οποία δεν υπέγραψαν την προκειμένη Σύμβαση, ενώ φυσικά απαγορεύει την προτροπή προς διάπραξη γενοκτονικών πράξεων, δρώντας προληπτικά.

Κάνοντας μια γρήγορη ανασκόπηση του 20^{ου} αιώνα, θα διακρίνουμε αρκετά περιστατικά γενοκτονιών. Ενδεικτικά, τις σφαγές των Χερέρος στην Αφρική από τους Γερμανούς το έτος 1905, τις σφαγές των Αρμενίων από τους Νεότουρκους κατά τη χρονική περίοδο 1908 – 1918, των Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς Χίτλερ κατά το χρονικό διάστημα 1939 – 1945, των Ινδιάνων από τα εδάφη της Παραγουάης κατά το 1974 και κατά την χρονική περίοδο 1990 – 1994 των Τούτσι

από τους Χούτου και το αντίστροφο (Ρούκουνας, 1995: 269 · Πουλπούλογλου, 2016).

Ωστόσο, αξίζει να διευκρινιστεί πως έχει διαπραχθεί μια σειρά εγκλημάτων με γενοκτονικά χαρακτηριστικά, των οποίων οι υπαίτιοι δεν τιμωρήθηκαν ποτέ, μετά φυσικά την θέσπιση του συναφούς νομικού πλαισίου. Ενδεικτικά και σε αυτήν την περίπτωση, τέτοιου είδους εγκλήματα αποτελούν τα εγκλήματα που έλαβαν χώρα κατά το χρονικό διάστημα 1956 – 1972 στο Σουδάν (400.000 – 600.000 θύματα), στο Νότιο Βιετνάμ το διάστημα 1965 – 1975 (400.000 – 500.000 θύματα), στην Ινδονησία στο διάστημα 1965 – 1966 (500.000 – 1.000.000 θύματα) και στην Καμπότζη το διάστημα 1975 – 1976 (1.900.000 – 3.500.000 θύματα) (Λιάκος, 2015).

Το ερώτημα, λοιπόν, το οποίο ανακύπτει είναι «Τι είναι τελικά γενοκτονία;». Με ποια κριτήρια ορίζεται ως τέτοια μια μαζική εξόντωση; Το ζήτημα κατά τον Λιάκο (2015), δεν είναι αν η εκάστοτε διαδικασία εξόντωσης έχει ως θύματα τον άμαχο πληθυσμό των κρατών στα πλαίσια ενός πολέμου ή η προσχεδιασμένη εξόντωση εξαιτίας της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και ταυτότητας των κρατών. Τονίζει δε πως ένα γεγονός δεν αποτελεί εγγενώς γενοκτονία, αλλά ο χαρακτηρισμός του αποδίδεται υστερόχρονα από συγκεκριμένες συνθήκες που αφορούν το παρόν και όχι το παρελθόν, συγκεκριμένα το έτος ή τη χρονική περίοδο διάπραξης των εγκλημάτων. Η χρήση λοιπόν του όρου «γενοκτονία» εξαρτάται από το ποιες συνέπειες επιδιώκουμε να έχει ο τρόπος που αναφερόμαστε στο γεγονός (Λιάκος, 2015).

Η διεθνής νομολογία κινούμενη στην πορεία του Lemkin παραδέχεται πως το αν ένα γεγονός χαρακτηριστεί ως γενοκτονία, δεν εξαρτάται από τον αριθμό των θυμάτων. Η γενοκτονία παράλληλα δεν συνίσταται μόνο στη φυσική εξόντωση των πληθυσμών, αλλά και στην εξαφάνιση κάθε πολιτισμικής και ιστορικής παρουσίας στο χώρο, τον βióκοσμο του καθώς και την ιδιαίτερη συλλογική του μνήμη (Κόκκινος, 2016: 201).

Η Helen Fein διευκρινίζει πως τα γενοκτονικά εγκλήματα είθισται να αφορούν την προγραμματική εξόντωση «κάθε μη βίαιης ομάδας, η οποία έχει συγκροτημένη συλλογική ταυτότητα» διευρύνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την έννοια του όρου (Κόκκινος, 2016: 202).

Ο Gregory Stanton έπειτα από ενδελεχή συγκριτική μελέτη του όρου «γενοκτονία» τού απέδωσε τυπολογικά χαρακτηριστικά τονίζοντας πως αυτή εκτείνεται σε συνολικά οχτώ αλληλοδιάδοχες φάσεις. Την στοχοποίηση και ταξινόμηση του υπαρξιακού εχθρού, την πολλαπλή συμβολοποίησή του, την απανθρωποποίησή του εχθρού – δυνητικού θύματος, την οργάνωση του γενοκτονικού μηχανισμού, την κοινωνικοπολιτική πόλωση, την προετοιμασία, την εξόντωση και τέλος την άρνηση διάπραξης του γενοκτονικού εγκλήματος. Εδώ, αξίζει να τονιστεί πως η άρνηση της

γενοκτονίας αποτελεί αναφαίρετο τμήμα της γενοκτονικής πρακτικής (Κόκκινος, 2016: 202 – 203).

Προκειμένου λοιπόν να συντελεστεί μια γενοκτονία απαιτείται ένα εύλογο χρονικό διάστημα, διότι δεν είναι δυνατόν να υλοποιηθεί σε βραχύχρονο διάστημα, για το λόγο αυτό ορίζεται ως ένα συστηματικό έγκλημα. Ο Stanton το έτος 2013 συμπλήρωσε την προκειμένη μελέτη με δύο επιπλέον φάσεις, αυτήν της διάκρισης και αυτήν της καταδίωξης/ διωγμών κατά εις βάρος των δυνητικά θυμάτων. Ενώ τονίζει πως για τη διάπραξη γενοκτονίας απαιτείται συνεργασία του κρατικού μηχανισμού. Παράλληλα, η διαδικασία της γενοκτονίας σε πρώιμο στάδιο εκκινεί από τις προκαταλήψεις και τις στερεοτυπικές εκφράσεις του συνόλου (Λιάκος, 2015).

Κλείνοντας, δεν επιτρέπεται να αμφισβητήσουμε την αξία της ηθικής διάστασης και τη σημασία της ιστορικής δικαιοσύνης που ενέχει ο όρος «γενοκτονία», προβάλλοντας ως αντεπιχείρημα τη νομική αναδρομικότητά του, την πολιτική και ιδεολογική εργαλειοποίηση που υφίσταται ο όρος (Κοκκινος, 2016: 203).

Στο ίδιο πλαίσιο, ο Λιάκος διατείνεται πως η διαδικασία της αναγνώρισης μιας γενοκτονίας συνιστά πεδίο πολιτικής διεκδίκησης και διαβούλευσης, ενώ γύρω από αυτήν αναδεικνύονται και συσπειρώνονται οργανώσεις και πολιτικοί παράγοντες. Αποτέλεσμα της κατάστασης είναι η δημιουργία δύο τάξεων γενοκτονιών, των ισχυρών, οι οποίες επιβάλλουν νομικές δεσμεύσεις και των ανίσχυρων. Βέβαια δεν μπορούμε να παραλείψουμε το γεγονός πως εθνικιστικές ομάδες χρησιμοποιούν εντελώς χρησιμοθηρικά τον όρο «γενοκτονία» για τη δυνητική αναγνώριση ως τέτοια, αλλά και για τη δημιουργία εντάσεων (Λιάκος, 2015).

Εδώ πρόκειται για εργαλειοποίηση της μνήμης και των ίδιων των θυμάτων, ενώ η προβολή τους δεν απέχει πολύ από την προσβολή τους (Λιάκος, 2015). Για τον λόγο αυτό, πολλοί είναι αυτοί, οι οποίοι συμφωνούν στην καταδίκη του hate speech (λόγος μίσους) για τα θύματα και η εξύμνηση των θυτών.

Ωστόσο, η άποψη αυτή απορρέει πιθανούς κινδύνους. Τον ενδεχόμενο κίνδυνο περιορισμού ή ποινικοποίηση της έκφρασης αντίθετης άποψης σχετικά με το αν ένα γεγονός μπορεί να χαρακτηριστεί ως γενοκτονικό. Τέλος, ένας ακόμη κίνδυνος ο οποίος δύναται να ανακύψει είναι η θέσπιση ανελαστικών νόμων σε κρατικό και διεθνές επίπεδο, οι οποίοι χρησιμοποιούν ως επίκληση την αναγκαιότητα πάταξης των μορφών και των πρακτικών μίσους, την άρνηση της σχετικοποίησης και του αναθεωρητισμού ή την ανάγκη για προστασία της μνήμης των θυμάτων, υπονομεύουν τον κριτικό ρόλο της ιστορικής επιστήμης (Κόκκινος, 2016: 203 – 204).

Κλείνοντας, οφείλουμε να παρουσιάσουμε τον ορισμό του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τη γενοκτονία. Γενοκτονία συνιστά «κάθε πράξη που γίνεται με πρόθεση

να καταστρέψει, εν όλω ή εν μέρει μια εθνική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα, όπως η δολοφονία μελών της ομάδας, η πρόκληση σοβαρών σωματικών ή ψυχοδιανοητικών (mental) βλαβών σε μέλη της ομάδας, ο σχεδιασμός της φυσικής εξόντωσης της ομάδας συνολικά ή ενός τμήματός της, η θέσπιση μέτρων παρεμπόδισης γεννήσεων καθώς και η δια της βίας αφαίρεση παιδιών της ομάδας - στόχου και η μεταφορά τους αλλού ή η παράδοσή τους σε άλλες ομάδες» (Κόκκινος, 2016: 209).

1.7 Διάκριση Εθνοκάθαρσης και Γενοκτονίας

Ξεκινώντας την παρούσα ενότητα, δραπτόμεθα της ευκαιρίας, προκειμένου να γίνει αναφορά σε ένα ζήτημα το οποίο απασχολεί εδώ και δεκαετίες την ελληνική πολιτική σκηνή, αλλά και την κοινή γνώμη, δηλαδή για το εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις μια εθνοκάθαρση ισοδυναμεί με μια γενοκτονία και το αντίστροφο. Συγκεκριμένα, το ζήτημα το οποίο ταλανίζει την ελληνική πολιτική καθώς και την κοινωνία είναι το εάν η «Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου» αποτελεί πράγματι γενοκτονία ή εθνοκάθαρση (Ηλιάδου – Τάχου, 2020). Συνεπώς, κρίνεται σκόπιμη η διάκριση των δύο αυτών όρων.

Αξίζει λοιπόν να σημειωθεί πως ο όρος «Γενοκτονία» άνοιξε τον δρόμο για την καθιέρωση του όρου «Εθνοκάθαρση», ένας όρος ο οποίος χρησιμοποιήθηκε και εδραιώθηκε διεθνώς εξαιτίας της κρίσης στη Γιουγκοσλαβία (1991 – 1999), θέλοντας να περιγράψει την μετατόπιση πληθυσμών στα πλαίσια υποχρεωτικών μεταναστεύσεων – εκτοπίσεων. Όπως έχει προαναφερθεί γενοκτονικό θεωρείται ένα έγκλημα, το οποίο είναι προσχεδιασμένο εκ των άνωθεν αρχών ενός κράτους. Από την άλλη, η εθνοκάθαρση συνδέεται με τη διάλυση με τη διάλυση και καταστροφή της ομάδας δια της αποπομπής της από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο, με σκοπό την εθνική ή θρησκευτική ομογενοποίηση σε μια περιοχή (Τζιβάρας, 2005 – 2014: 242).

Ο όρος εθνοκάθαρση παρόλο που δεν διαθέτει νομική υπόσταση χρησιμοποιείται από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για την περιγραφή των μαζικών σφαγών καθώς και των εγκλημάτων πολέμου, ενώ παράλληλα μια εθνοκάθαρση μπορεί να χαρακτηριστεί ως γενοκτονία, αν ακολουθεί τις αξιώσεις της Σύμβασης του 1948.

Ο Καρακωσπάνογλου υποστηρίζει χαρακτηριστικά πως εφόσον διαπιστωθεί η ύπαρξη ειδικού δόλου κατά της ομάδας από τον δράστη της εθνοκάθαρσης και εφόσον διαπράττεται με τις πρακτικές και μεθόδους της γενοκτονίας, τότε η εθνοκάθαρση αποτελεί ταυτόχρονα και γενοκτονία (Καρακωσπάνογλου, 2016), ενώ ο William Schabas τονίζει πως μια εθνοκάθαρση αποτελεί προάγγελο μιας επικείμενης γενοκτονίας (Schabas, 2003: 201).

Ωστόσο, στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστεί πως ακόμη και ο ορισμός του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για τον όρο «γενοκτονία» βρίθεται

ασαφειών και παραλήψεων, αφού δεν συμπεριλαμβάνει την έννοια ταξική γενοκτονία, με αποτέλεσμα την απόκρυψη των σταλινικών ή των μαοϊκών ή άλλων παρόμοιων μαζικών εγκλημάτων. Ένα ακόμη πρόβλημα, το οποίο διαπιστώνει ο D. Stone αφορά τα κέντρα λήψης της απόφασης για γενοκτονία ή το ζήτημα του ποιος επιτρέπει ή ακόμα, με τις πράξεις ή τη σιωπή του συνηγορεί, προκειμένου να ληφθεί η απόφαση αυτή, κυρίως δε να υλοποιηθεί. Σύμφωνα με τον D. Stone, όταν μελετούμε και ερευνούμε τις γενοκτονίες δεν πρέπει να εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας αποκλειστικά και μόνο τα κριτήρια που πρέπει να πληροί ένα έγκλημα, ώστε να χαρακτηριστεί ως γενοκτονία (Κόκκινος, 2016: 209).

Συγκεκριμένα, ο Donald Bloxham κατά την μελέτη της γενοκτονίας των Αρμενίων διαπίστωσε πως δεν υπήρξε μια και μόνη απόφαση των Νεότουρκων για τον αφανισμό και την εξόντωση του αρμενικού λαού, αλλά αφορά μια διαδικασία απόλυτης πόλωσης και εντεινόμενων, σκληρότερων και αλληλένδετων αποφάσεων και πράξεων σε γενικό ή και τοπικό επίπεδο, η οποία έλαβε πλήρη χαρακτηριστικά το καλοκαίρι του 1915. Ενώ παράλληλα ο D. Stone κρίνει άστοχη κάθε αγκίστρωση κατ' αποκλειστικότητα στη νομική έννοια του όρου χωρίς να έχει προηγηθεί κάποια συστηματική ιστορική έρευνα ή μελέτη, η οποία θα αναδείξει στο προσκήνιο την αλληλένδετη και τη διαλεκτική σχέση μεταξύ κράτους και κοινωνίας για τον περιορισμό ή την ανάσχεση μιας Γενοκτονίας (Κόκκινος, 2016: 210).

Ο Mark Leven μετά από μελέτη του όρου «γενοκτονία» διατείνεται πως αποτελεί απόρροια ενός παγκόσμιου και κοινωνικά διαρθρωμένου συστήματος, το οποίο έχει τις βάσεις του στην θεωρία του δαρβινισμού στα πλαίσια του οποίου τα έθνη – κράτη ανταγωνίζονται με υπαρξιακούς όρους ζωής ή θανάτου για πόρους και δύναμη (Κόκκινος, 2016: 210).

Ωστόσο, παρόλο που «εθνοκάθαρση» και «γενοκτονία» δεν είναι συνώνυμες, παρουσιάζουν ένα κοινό σημείο, αφορούν και οι δύο τα εγκλήματα και τις βιαιότητες σε συγκεκριμένες εθνικές, φυλετικές και θρησκευτικές ομάδες. Γι' αυτό παρατηρείται και δυσκολία/ δυσχέρεια ως προς τη διάκρισή τους. Με το όρο «εθνοκάθαρση» εννοείται η προσπάθεια διατήρησης κάποιας περιοχής σε εθνικά ομοιογενή από το Άλλο δια της χρήσης βίας, τρομοκρατίας και φόβου. Παράλληλα, τόσο η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών όσο και η σχετική νομολογία, συγκλίνουν στο γεγονός πως η εθνοκάθαρση αποτελεί μια μορφή γενοκτονίας (Πουλπούλογλου, 2016). Κύριος στόχος λοιπόν της εθνοκάθαρσης είναι η διαμόρφωση ενός εθνικά ομοιόμορφου κράτους, ο οποίος μπορεί να υλοποιηθεί με σειρά μεθόδων και πράξεων που δυνητικά αν περιλαμβάνουν τη γενοκτονία. Ενώ αξίζει να σημειωθεί πως ο όρος εθνοκάθαρση δεν έχει αναγνωριστεί νομικά.

Από την άλλη, κατά τον Lemkin «η γενοκτονία δεν σημαίνει απαραίτητα άμεση καταστροφή ενός έθνους, εκτός βέβαια αν επιτυγχάνεται με μαζικές δολοφονίες όλων των μελών του έθνους. Σημαίνει κυρίως ένα συντονισμένο σχέδιο δράσεων, οι

οποίες στοχεύουν στην εκμηδένιση τους. Οι στόχοι του τελικού σχεδίου είναι η διάλυση των πολιτικών και κοινωνικών θεσμών, του πολιτισμού, της γλώσσας, των εθνικών φρονημάτων, της θρησκείας, της οικονομικής ύπαρξης των εθνικών ομάδων καθώς και της καταστροφής της προσωπικής ασφάλειας, της ελευθερίας, της υγείας, της αξιοπρέπειας και τελικά της ζωής των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις ομάδες» (Lemkin, 2008: 79).

Βασικός σκοπός του Lemkin ήταν η δημιουργία μιας συνθήκης, η οποία θα προστάτευε τις μειονότητες που υφίσταντο καταπίεση εξαιτίας της εθνικής, φυλετικής ή θρησκευτικής διαφοράς. Στα πλαίσια λοιπόν αυτής της προσπάθειας, να περιγράψει και να θεμελιώσει αυτό το νέο είδος διαπραχθέντος εγκλήματος, οργανωμένο από τα πάνω εναντίον του Άλλου, θέτει το ιστορικό παράδειγμα των διωγμών των Αρμενίων, των Ασσυρίων και των Ποντίων (Lemkin, 2008: 79).

Κλείνοντας λοιπόν την ενότητα αυτή, στο ερώτημα εάν ένα έγκλημα θεωρείται εθνοκάθαρση ο καθηγητής Νίκος Λυγερός διατείνεται πως κάθε φορά που το κράτος χρησιμοποιεί τον όρο Γενοκτονία ακόμη και σε αφαιρετικό επίπεδο, αναγνωρίζει έμμεσα τη γενοκτονία – στην προκειμένη των Αρμενίων είτε των Ελλήνων - (Λυγερός, 2014).

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ

Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

Ο 19^{ος} αιώνας στιγματίστηκε από την πολιτική και κοινωνική αποσύνθεση και κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, της οποίας οι Μεγάλες Δυνάμεις επιδίωκαν να επωφεληθούν. Για πρώτη φορά κατά το 1822 στα πλαίσια των συζητήσεων για την Ελληνική Επανάσταση στην Βερόνα καθιερώθηκε ο όρος Ανατολικό Ζήτημα, το οποίο προέκυψε τη στιγμή που οι μουσουλμάνοι Τούρκοι εισέβαλαν στην Τουρκία (Αγτζίδης, 2009).

Κάνοντας μια γρήγορη ιστορική ανασκόπηση της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης στον Πόντο, θα παρατηρήσουμε πως οι Έλληνες χριστιανοί του Πόντου συνιστούσαν μια από τις πιο εύρωστες κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Φωτιάδης (2002) αναφέρει πως κατά τις αρχές του 19^{ου} αιώνα στην ευρύτερη περιοχή του Πόντου και του Καυκάσου ζούσαν περίπου 600.000 Έλληνες Πόντιοι¹³, των οποίων η πνευματική και η οικονομική παρουσία ήταν έντονη. Τη σημαντικότερη οικονομική άνθιση παρουσίασαν οι πόλεις των παραλίων του Πόντου (Σαμψούντα, Τραπεζούντα, Σινώπη, Οινόη, Κερασούντα), ενώ εκ των ηπειρωτικών πόλεων σημαντική οικονομική δραστηριότητα παρουσίασε η Αργυρούπολη, η Νικόπολη, η Αμάσεια και η Τοκάτη ή Ευδοκιάδα (Ευδοκιάς). Ενώ η πόλη της Τραπεζούντας επέδειξε έντονη εμπορική δραστηριότητα και παράλληλα κατείχε πρωτεύουσα θέση στην παιδεία, αφού έως και το 1914 λειτουργούσαν περισσότερα εκ των 1.000 σχολείων και Παρθεναγωγείων, ενώ οι δάσκαλοι και οι καθηγητές αριθμούσαν περί τους 1.300 και οι μαθητές περισσότεροι των 75.000 (Ηλιάδου – Τάχου, 2016 · Φωτιάδης, 2002). Τα σχολεία των μειονοτήτων γενικά ήταν καλύτερα από αυτά των μουσουλμάνων. Επιπλέον, οι Οθωμανοί Έλληνες έδειχναν ενδιαφέρον για τις σπουδές στο εξωτερικό, μια συνήθεια, η οποία όπως υποστηρίζει η Yesim - Beldek (2022), βελτίωσε τις γλωσσικές τους δεξιότητες. Συνολικά στον Πόντο, ακόμη, λειτουργούσαν περισσότερες από 1.100 χριστιανικές Εκκλησίες και περίπου 1.700 παρεκκλήσια καθώς και 22 μοναστήρια, αποδεικνύοντας πως εκτός από την οικονομική και πνευματική άνθιση έντονη ήταν και η θρησκευτική (Φωτιάδης, 2002).

Η βία λοιπόν κατά των χριστιανικών κοινοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εκτυλίχθηκε σταδιακά. Ξεκίνησε ήδη από το 1908 – 1909, όταν το κίνημα των

¹³ Οι εκτιμήσεις για τον πληθυσμό των Ελλήνων διαφέρουν. Ο Δ. Οικονομίδης υπολογίζει τους Έλληνες σε 700.000, ενώ ο Τοπαλίδης και ο Δ. Αποστολίδης υποστηρίζουν πως ο πληθυσμός άγγιζε τους 697.000. Ο Κ. Φωτιάδης θεωρεί πως ο πληθυσμός έφτανε τους 696.495, ενώ ο Χ. Τσιρκινίδης θεωρεί πως οι Έλληνες ανέρχονταν στους 700.000. Ακόμη, κατά τον Γ. Σκαλιέρη οι Έλληνες του Πόντου ανέρχονταν στους 719.552 σε σύνολο 5.000.000 κατοίκων και ο Βαλαβάνης δέχεται τον αριθμό 650.000. Ενώ κάποιοι άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν πως στο βιλαέτι της Μικράς Ασίας συμπεριλαμβανομένου και του Πόντου ζούσαν 1.268.112 Έλληνες.

Νεότουρκων αναδύθηκε στην εξουσία, συνεχίστηκε κατά τη διάρκεια του Ά Παγκοσμίου Πολέμου και έφτασε στο αποκορύφωμά της κατά την περίοδο 1919 – 1923 από τον Μουσταφά Κεμάλ (Βαλαβάνης, 1995).

Το πρώτο βήμα κατά τους Αγτζίδη (2009) και Βαλαβάνη (1995), αποτέλεσε η πνευματική υποδούλωση, ο περιορισμός της ελευθερίας των μετακινήσεων, της άσκησης των θρησκευτικών καθηκόντων καθώς και ο εμπορικός αποκλεισμός, ο οποίος υποκινούνταν από την Κυβέρνηση των Νεότουρκων, κατά των εμπορικών επιχειρήσεων που ανήκαν στους χριστιανικούς πληθυσμούς. Συγκεκριμένα, το κίνημα των Νεότουρκων ήδη από το 1910 ξεκίνησε τις θρησκευτικές διώξεις κατά του Ορθόδοξου μιλλέτ¹⁴ ψηφίζοντας διάταγμα με το οποίο αφαιρέθηκαν όλες οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που υπάγονταν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, διότι η ορθόδοξη πνευματική άνθιση στεκόταν εμπόδιο στα εκκαθαριστικά σχέδια του τουρκικού εθνικισμού. Στα πλαίσια του εκκαθαριστικού σχεδίου των Νεότουρκων ήταν ο εξισλαμισμός των Ελλήνων ορθοδόξων του Πόντου. Προκειμένου λοιπόν να επιτευχθεί ο εξισλαμισμός των ελληνορθόδοξων κοινοτήτων κατήργησαν κάθε ορθόδοξο θρησκευτικό δικαίωμα, τα παιδιά υποχρεώθηκαν να φοιτούν πλέον σε τουρκόγλωσσα ισλαμικά σχολεία, ιδιαίτερα στην ευρύτερη περιοχή της Σεβάστειας, ενώ κατά τον Βαξεβάνη (1995) αποτελούσε πάγιο κανόνα η υποχρεωτική εκπαίδευση των ορφανών παιδιών σε τουρκικά σχολεία.

Κατά το έτος 1911, στα πλαίσια του ίδιου σχεδίου στο πεδίο της οικονομίας αυτήν τη φορά, προβλεπόταν η δήμευση της ακίνητης περιουσίας των ελλήνων (ιθαγένεια και υπηκοότητα) καθώς επίσης αποφασίστηκε και η υπερφορολόγησή τους (Yesim - Beldek, 2022).

Στον τομέα του εμπορίου η καθηγήτρια οθωμανικής οικονομικής ιστορίας Έλενα Φραγκάκη – Syrett διατείνεται πως «οι Έλληνες είτε ως πολίτες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, είτε ως υποτελείς προστατευόμενοι από την Ευρώπη, είτε ως απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, κυριαρχούσαν σε όλους τους τομείς του εμπορίου, από το μεγάλης κλίμακας διεθνές εμπόριο μέχρι το μεσαίας διαπεριφερειακό εμπόριο και από το μικρής κλίμακας εγχώριο εμπόριο μέχρι το χονδρικό και το λιανικό εμπόριο στους πάγκους των παζαριών» (Fragaki – Syrett, 1999 · Yesim - Beldek, 2022).

Ο πλούτος των Οθωμανών Ελλήνων οφειλόταν εκτός από την υψηλή τους μόρφωση χάρη στην οποία είχαν ευκαιρίες να εδραιώσουν διεθνείς εμπορικές σχέσεις και σε έναν ακόμη λόγο, στο γεγονός πως όλοι οι χριστιανοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξαιρούνταν της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας και της συμμετοχής στους μακροχρόνιους πολέμους, στις οποίες υποχρεούνταν οι

¹⁴ Το σύστημα Μιλλέτ θεσπίστηκε το 1453 από τον Μωάμεθ τον Β΄. Σύμφωνα με το οποίο καθιερώθηκε η θρησκεία ως εθνοτική ταυτότητα. Το συγκεκριμένο σύστημα διατηρήθηκε έως το 1839, όταν καταργήθηκε από το Διάταγμα του Τανζιμάτ (Yesim - Beldek, 2022: 39).

μουσουλμάνοι. Κατά τη διάρκεια λοιπόν της απουσίας τους στο στρατό, οι χριστιανοί αγόραζαν τα κτήματά τους. Μέχρι τον 19^ο αιώνα ιδιοκτήτες της ακίνητης περιουσίας (κτημάτων) των μουσουλμάνων ήταν από τη μία, οι Αρμένιοι στην Ανατολή και από την άλλη, οι Έλληνες στη Δύση (Yesim - Beldek, 2022).

Ωστόσο, κατά το 1914 ξεκινά ο εμπορικός αποκλεισμός των ελληνικών επιχειρήσεων. Στη μαύρη βίβλο του Οικουμενικού Πατριαρχείου υποστηρίζεται πως η πολιτική αυτή στόχευε στον εκτουρκισμό της Κωνσταντινούπολης, η οποία έως τότε είχε ελληνικό χαρακτήρα. Μάλιστα, αξίζει να τονιστεί πως πολλοί ερευνητές θεωρούν μέχρι σήμερα πως η καταπίεση των χριστιανικών κοινοτήτων υπήρξε σχέδιο των Γερμανών (Αγτζίδης, 2009 · 2020).

Ωστόσο, οι εξελίξεις καθορίστηκαν πλήρως από την έκβαση του Α Παγκοσμίου Πολέμου καθώς επίσης και από το πνεύμα τυχοδιωκτισμού που διακατείχε το Νεοτουρκικό Κίνημα, αφού θεωρούσαν πως χάρη στη συμμαχία με τους Γερμανούς θα υλοποιούνταν τα σχέδιά τους για παντουρανισμό. Χαρακτηριστικές είναι οι εκτιμήσεις των Γάλλων για την Τουρκογερμανική συμμαχία καθώς και για τη γενοκτονία των χριστιανικών πληθυσμών «... το κυριότερο κίνητρο που η Τουρκία βγήκε στον πόλεμο είναι ότι η Γερμανία της υποσχέθηκε να επανακτήσει την Αίγυπτο, τη Λιβύη και το Σουδάν. Όταν οι πολεμικές επιχειρήσεις δεν ήταν ευνοϊκές, κυρίως λόγω της ρωσικής προέλασης στην Τουρκία, τότε οι Γερμανοί για να συγκρατήσουν την τουρκική αγανάκτηση, τους έστρεψαν εναντίον των Αρμενίων και των Ελλήνων, των οποίων άρχισαν τη συστηματική εξόντωση με κατασχέσεις, βιασμούς, εξορίες, σφαγές» (Αγτζίδης, 2009).

Το 1916 ο ρωσοτουρκικός πόλεμος παίρνει για τους Τούρκους διαφορετική τροπή από την επιδιωκόμενη, διότι οι Ρώσοι καταλάμβαναν μεγάλες εκτάσεις γης στον Καύκασο και στον Ανατολικό Πόντο. Εύλογα λοιπόν οι χριστιανικοί πληθυσμοί χαιρέτιζαν την κατάσταση αυτή και θεωρούσαν τους Ρώσους απελευθερωτές τους. Απόρροια λοιπόν του γεγονότος αυτού ήταν οι Τούρκοι να εντείνουν τις μαζικές διώξεις και τις σφαγές των μελών των χριστιανικών κοινοτήτων. Να σημειωθεί εδώ βέβαια, πως οι εκτοπίσεις των Αρμενίων είχαν ξεκινήσει ήδη ένα χρόνο πριν από το 1915 και επισημοποιήθηκαν με υπουργικές αποφάσεις (Φωτιάδης, 2002 · Αγτζίδης, 2009). Όλοι οι αρμένικοι πληθυσμοί της Ανατολής και της κεντρικής Μικράς Ασίας μέχρι το καλοκαίρι του 1915 είχαν εκτοπιστεί, ενώ εν συνεχεία ξεκίνησε και η εκτόπιση όσων Αρμενίων κατοικούσαν στα Δυτικά εδάφη (Αγτζίδης, 2009).

Στις 18 Απριλίου 1916 ο Ρωσικός Στρατός κατέλαβε την Τραπεζούντα, η οποία είχε ήδη παραδοθεί στον Μητροπολίτη Χρύσανθο από τον Τούρκο Διοικητή Μεχμέτ Αζμί. Όπως είναι φυσικό, όλοι οι Έλληνες ανακουφίστηκαν με το γεγονός αυτό. Ωστόσο, η διήρκεσε μόνο δύο χρόνια. Το 1917 οι Ρώσοι μετά από συμφωνία με τους Συμμάχους εγκαταλείπουν την περιοχή, αφήνοντας τους Έλληνες και τις υπόλοιπες μη μουσουλμανικές εθνότητες του Πόντου έρμαιοι στα χέρια των

Τούρκων (Φωτιάδης, 2022). Παράλληλα την ίδια περίοδο είχε ξεκινήσει ήδη η επιστράτευση των αντρών ηλικίας 15 – 45 ετών και η αποστολή τους στα τάγματα εργασίας. Το μεγαλύτερο μέρος στάλθηκε στις περιοχές μεταξύ Σεβάστειας και Βαν για την κατασκευή δρόμων.

Όπως προαναφέρθηκε, οι Τούρκοι αμφισβήτησαν κάθε δικαίωμα των Ελλήνων για ελεύθερη άσκηση των επαγγελματιών τους καθώς επίσης απαγόρευσαν στους μουσουλμανικούς πληθυσμούς τη συνεργασία με τον ελληνικό. Αξίζει δε να τονιστεί πως συντελούνταν επιθέσεις από άτακτες ομάδες Τούρκων στα απομακρυσμένα και απομονωμένα χωριά λεηλατώντας, φονεύοντας, βιάζοντας και κλέβοντας. Οι διαπιστώσεις αυτές έγιναν στις 4 Σεπτεμβρίου 1917 από το δεύτερο γραφείο του Γαλλικού Γενικού Επιτελείου Στρατού (Τσιρνικίδης, 1993 · Αγτζίδης, 2009).

Οι Τούρκοι χρησιμοποιούσαν πρωτοφανείς μεθόδους για την εξόντωση των Ελλήνων, όπως ο εκτοπισμός των πληθυσμών μέσα στον χειμώνα, απαγορεύοντάς τους εκτοπιζόμενους να πάρουν μαζί τους τρόφιμα, νερό, ρουχισμό και στρώματα. Απαγορευόταν επίσης, η στάση των εκτοπιζομένων εντός των κατοικημένων περιοχών, ενώ επιτρεπόταν μονάχα σε έρημα και απομονωμένα μέρη εκτεθειμένα σε ακραίες καιρικές συνθήκες. Απαγορευόταν ακόμη, η παροχή βοήθειας στον ηλικιωμένο και ανήλικο πληθυσμό καθώς και τους αρρώστους, τους οποίους εγκατέλειπαν αβοήθητους σε δάση και φαράγγια ή εκτελούνταν από τους Τούρκους στρατιώτες. Παράλληλα, τα κυβερνητικά αστυνομικά όργανα προφασιζόμενα την υγεία και την καλή υγιεινή των εκτοπιζομένων τους οδηγούσαν σε ειδικά λουτρά, εκεί τους υποχρέωναν να λουστούν κατά εκατοντάδες γυμνοί στους κοινούς λουτρώνες σε πολύ υψηλές θερμοκρασίες (40 – 50 βαθμοί), τα ρούχα των οποίων λεηλατούνταν από τους Τούρκους, ενώ έπειτα τους υποχρέωναν να περιμένουν γυμνοί σε θερμοκρασίες ψύχους για ώρες τον γιατρό, προκειμένου να έρθει να τους εξετάσει. Κατά την επίσκεψη του γιατρού, χαρακτηρίζονταν άρρωστοι οι ηλικιακά νεότεροι των εκτοπιζομένων και οι υγιέστεροι, οι οποίοι σκοτώνονταν αργότερα κατά την αποστολή τους στα νοσοκομεία. Η ένταση και το μέγεθος που έλαβαν οι διωγμοί και τα βασανιστήρια των Τούρκων προς του Πόντιους, προβλημάτισαν πολύ τους συμμάχους των Τούρκων, οι οποίοι διατύπωσαν εγγράφως τις αντιρρήσεις τους. Την ίδια άποψη εξέφραζαν και κάποιοι σώφρονες Τούρκοι, όπως ο Βαχήμπ Πασάς, ο οποίος υποστήριζε πως ο εκτοπισμός των ελλήνων ήταν περιττός από στρατιωτικής απόψεως (Αγτζίδης, 2009 · Φωτιάδης, 2002). Η επιτροπή του ελληνικού Υπουργείου Περιθάλψεως που στάλθηκε στον Πόντο κατέγραψε επακριβώς τις μεθόδους εξόντωσης που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι κατά των Ελλήνων. Στις εκθέσεις της λοιπόν αναφέρονταν επακριβώς και με κάθε λεπτομέρεια οι τρόποι αφανισμού περισσότερων από 200.000 ατόμων στον Πόντο και στην ευρύτερη περιοχή του Καυκάσου (Αγτζίδης, 2009).

Την ίδια περίοδο συστάθηκαν τα πρώτα ένοπλα τμήματα Ποντίων ανταρτών, προκειμένου να αντισταθούν στις σφαγές, στους βιασμούς, στους μαζικούς εκτοπισμούς και στις λεηλασίες. Το δημιουργηθέν αυτό σώμα φυγόστρατων και λιποτακτών άρχισε να καταφεύγει στα βουνά του Πόντου. Το κύμα αυτό άρχισε να συστηματοποιείται και να αυξάνεται καθώς εντεινόνταν οι μαζικοί εκτοπισμοί στα Τάγματα Εργασίας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία δυναμικών αντάρτικων ομάδων. Ο Ανθόπουλος υποστήριζε πως έπρεπε να γίνει «Γενική Επανάσταση» των Ποντίων, η οποία θα αξιοποιούσε τη ρωσοτουρκική σύγκρουση καθώς και την προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως μόνο στην περιοχή της Σεβάστειας 10.000 άτομα ήταν έτοιμα να εξεγερθούν με το σάλπισμα της Επανάστασης κατά των Τούρκων, ενώ και ο πληθυσμός της Αμισού ήταν έτοιμος να εξεγερθεί. Αξίζει δε να σημειωθεί πως μαζί με τους Έλληνες αντάρτες πολεμούσαν και Κιρκάσιοι μουσουλμάνοι, οι οποίοι δημιούργησαν τις δικές τους αντιτουρκικές ομάδες (Ψαθάς, 2001).

Σε σύντομο χρονικό διάστημα το αντάρτικο κίνημα αριθμούσε περισσότερους από 18.000 ένοπλους, ενώ μέχρι το τέλος είχε πολυδιασπαστεί. Συγκεκριμένα, σε περιόδους που το ποντιακό αντάρτικο άκμαζε, ήταν μοιρασμένο σε 300 ομάδες με ξεχωριστούς καπετάνιους η κάθε μια. Αξίζει να σημειωθεί πως οι τουρκικές πηγές διαπίστωναν 25.000 αντάρτες. Παράλληλα, οι Ρώσοι για αντιπερισπασμό εφοδίαζαν με οπλισμό και πυρομαχικά τον Δυτικό Πόντο. Εντός λοιπόν του κινήματος εκφράζονταν απόψεις για γενική επανάσταση των Ελλήνων σε συνδυασμό με την προέλαση των ρωσικών στρατευμάτων με απώτερο σκοπό τη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (Κουτσογιαννόπουλος, 1936 · Αγτζίδης, 2009).

Κορυφαία στιγμή, όπως αναφέρει ο Ενεπεκίδης, του ποντιακού Αγώνα αποτέλεσε η απόπειρα κατάληψης της πόλης Σαμψούντα τον Δεκέμβριο του 1916 (Αγτζίδης, 2009). Ωστόσο, παρά τις αξιοσημείωτες προσπάθειες των Ποντίων, το αντάρτικο κίνημα δεν κατάφερε να επιτύχει την αυτονόμηση ή ακόμη και να προστατεύσει την περιοχή του Πόντου εξαιτίας της απουσίας βοήθειας κυρίως από το ελληνικό κράτος. Πολλοί εκ των ανταρτών ή τα επιφανή στελέχη του κινήματος εκτελέστηκαν δημοσίως στις πλατείες των χωριών και των πόλεών τους (Τοπαλίδης, 1929).

Στην γειτονική Ρωσική Αυτοκρατορία λίγα χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο του 1917 ξεσπά η αστική επανάσταση, η οποία φυσικά ανέτρεψε το τσαρικό καθεστώς διακυβέρνησης. Στις 25 Οκτωβρίου (παλιό ημερολόγιο)/ 7 Νοεμβρίου (νέο ημερολόγιο) οι μπολσεβίκοι κατέλαβαν την εξουσία. Με συνέπεια, τα νέα δεδομένα να επηρεάσουν το μεγάλο προσφυγικό πρόβλημα, το οποίο βίωναν και αντιμετώπιζαν οι ελληνικοί πληθυσμοί. Η νέα κυβέρνηση λοιπόν των μπολσεβίκων, επειδή ακριβώς επιδίωκε να ενσωματώσει και να προσεταιριστεί τους μουσουλμανικούς και τουρκογενείς πληθυσμούς της τέως Ρωσικής Αυτοκρατορίας, διατύπωσε με τις υπογραφές του Λένιν και Στάλιν τους νέους προσανατολισμούς

και τις επιδιώξεις της εξωτερικής της πολιτικής δηλώνοντας χαρακτηριστικά πως «Η Κωνσταντινούπολη πρέπει να μείνει στα χέρια των Οθωμανών» (Αγτζίδης, 2009).

Σημείο καμπής λοιπόν της Σοβιετικής στάσης ως προς το Ποντιακό ζήτημα αποτέλεσε η απόφαση για ειρήνευση με τους Γερμανοαυστριακούς και τους Νεότουρκους. Ενώ ήδη με το ξέσπασμα και την επικράτηση της Οκτωβριανής Επανάστασης ξεκίνησαν οι συνομιλίες με τους Γερμανούς και είχε παράλληλα επιτευχθεί η παύση των εχθροπραξιών. Αξίζει δε να τονιστεί πως στο εσωτερικό της Σοβιετικής κυβέρνησης ακούγονταν τρεις διαφορετικές απόψεις. Πρώτη και κυρίαρχη ήταν αυτή του Μπουχάριν και λοιπών κομμουνιστών, οι οποίοι διατείνονταν για τη συνέχιση του πολέμου και μετατροπή του σε επαναστατικό, δεύτερη άποψη είναι αυτή του Λέοντα Τρότσκι, η οποία συνέκλινε σε κάποια σημεία με αυτή του Μπουχάριν. Αυτό που προέτασσε η άποψη του Τρότσκι ήταν «ούτε ειρήνη, αλλά ούτε και πόλεμος». Τρίτη και τελευταία άποψη ήταν αυτή του Λένιν, ο οποίος έκρινε ωφέλιμη την συνεργασία με τους Γερμανούς και τους Νεότουρκους (Αγτζίδης, 2020).

Όπως προαναφέρθηκε είχαν ήδη ξεκινήσει οι συνομιλίες μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και Τουρκίας, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στην Πολωνική πόλη Μπρέστ Λιτόφσκ. Στις 3 Μαρτίου του 1918 υπεγράφη και η ομώνυμη συνθήκη, η Συνθήκη Μπρέστ Λιτόφσκ, με την οποία οι μπολσεβίκοι παραχωρούσαν από τη μία την Ουκρανία στους Γερμανούς και από την άλλη τις περιοχές του Καρς, Αρνταχάν και Βατούμ στην Τουρκία. Απόρροια λοιπόν της Συνθήκης ήταν η δημιουργία περεταίρω προβλημάτων στους Έλληνες του Ανατολικού Πόντου και του Καυκάσου καθώς και στην προσωρινή Κυβέρνηση της Τραπεζούντας (Αγτζίδης, 2009 · 2020).

Στις 19 Μαΐου, ο αξιωματικός του Οθωμανικού Στρατού Κεμάλ Πασάς αποβιβάστηκε στην πόλη Σαμφούντα, με την υποστήριξη βέβαια των Βρετανών, προκειμένου να επιβάλει την τάξη στην περιοχή. Ωστόσο, παρά το γεγονός πως ο Κεμάλ στάλθηκε προκειμένου να προστατεύσει τους πληθυσμούς από της βία και τις θηριωδίες, απώτερο σκοπό του αποτελούσε η καταστολή του ποντιακού αντάρτικου. Ο Μουσταφά Κεμάλ γρήγορα αυτονομήθηκε από την κεντρική οθωμανική εξουσία και εν συνεχεία προέβη την σύσταση ενός εθνικιστικού κινήματος θέτοντας υπό εκμετάλλευση την θρησκευτική πίστη και τα θρησκευτικά αισθήματα των μουσουλμανικών εθνών. Κεντρικός πυρήνας της ιδεολογίας του Κεμάλ ήταν η δημιουργία ενός μονοεθνικού κράτους στο οποίο δεν θα υπήρχε χώρος για αλλοεθνείς πληθυσμούς. Η άποψη αυτό αντιτασσόταν πλήρως με τα προτάγματα του οθωμανικού παντουρκισμού. Γρήγορα λοιπόν συγκρότησε δικό του στρατό και εθνοσυνέλευση με τη συνέργια ληστρικών συμμοριών, θρησκευτικών ηγετών (ουλεμάδων) και κουρδικών ομάδων, οι οποίες είχαν πρωτοστατήσει στη Γενοκτονία των Αρμενίων. Η βάση του Κεμάλ και των δυνάμεών του βρισκόταν στην πόλη Σεβάστεια. Ο στόχος του Κεμαλικού κινήματος ήταν διττός. Από τη μια,

επιδίωκε την καταστολή του ποντιακού αντάρτικου και από την άλλη την καταστολή των κουρδικών εξεγέρσεων, ενώ το συγκεκριμένο κίνημα θα λέγαμε πως χαρακτηριζόταν από έναν φανατικό, επεκτατικό και επιθετικό εθνικισμό, ενώ χαρακτηριστικά του κινήματος ήταν η ακραία τυραννία και η εκμετάλλευση. Ο Αγτζίδης (2009), υποστηρίζει ότι νομοτελειακή κατάληξη του κεμαλισμού αποτέλεσε ο φιλοναζισμός και άλλες αντίστοιχες ιδεολογίες (Ψυρρούκης, 1982).

Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί πως μεγαλύτερη επιτυχία του κεμαλικού κινήματος αποτέλεσε η προσέγγιση με τους Σοβιετικούς. Συγκεκριμένα, ο κοινός εχθρός των δύο, δηλαδή οι χώρες της Δύσης σε συνδυασμό με τη θετική άποψη του Λένιν για τους Νεότουρκους, οδήγησαν τον Κεμάλ στη συμμαχία με τη Σοβιετική Ένωση. Στις 18 Μαρτίου του 1921 υπεγράφη η Συνθήκη «Φιλίας και Αδελφότητας» μεταξύ εθνικιστικής Τουρκίας και Σοβιετικής Ένωσης, σε μια περίοδο κατά την οποία ο ελληνικός στρατός πραγματοποίησε την πρώτη μεγάλη επιχείρηση εναντίον των κεμαλικών δυνάμεων με την κατάληψη της Κιουτάχειας (Αγτζίδης, 2009). Ειδικότερα, στα πλαίσια της συμμαχίας και παρά το γεγονός πως η Σοβιετική Ένωση αντιμετώπιζε τεράστια προβλήματα, έδωσε στον τουρκικό λαό περισσότερα από δέκα εκατομμύρια χρυσά ρούβλια, όπλα και πυρομαχικά. Με αποτέλεσμα, η Τουρκία να ανακτήσει τις δυνάμεις της και να ανακόψει την επίθεση των Άγγλων και των Ελλήνων εισβολέων (Αγτζίδης, 2009 · 2020).

Το τέλος του 1921 για τους Έλληνες σφραγίστηκε από τις φοβερές ωμότητες των Τούρκων στον Πόντο, οι οποίοι δρούσαν, όπως υποστηρίζει ο Α. Αλεξανδρής βάσει ενός προμελετημένου σχεδίου για την εξόντωση των μειονοτήτων. Ενδεικτικά, να σημειωθεί πως όλοι οι άντρες άνω των 15 ετών της Περιφέρειας της Τραπεζούντας και της ενδοχώρας εκτοπίστηκαν στα τάγματα Εργασίας του Ερζερούμ, του Καρς και του Σαρίκαμισ (Αγτζίδης, 2009).

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στη στάση των ελληνικών αρχών, η οποία χαρακτηριζόταν από αρνητικότητα και αστάθεια, απάθεια και τυχοδιωκτισμό. Ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος κατά την πρώτη φάση της Γενοκτονίας των Ποντίων (1914 – 1918) έδειξε να μην ασπάζεται το αίτημα για δημιουργία ανεξάρτητου Ποντιακού κράτους. Αφού, είχε τερματιστεί ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η πρώτη φάση της Γενοκτονίας, ο Βενιζέλος έδειξε πρόσκαιρα να ενστερνίζεται και να προωθεί τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους Πόντου - Αρμενίας, χωρίς επιτυχία βέβαια (Αγτζίδης, 2009).

Η επισφράγιση και η νομιμοποίηση της νίκης του τουρκικού εθνικισμού ήρθε με την Συνθήκη της Λωζάνης το 1923. Ειδικότερα, ήδη από τον Νοέμβριο του 1922 ξεκίνησαν οι διασκέψεις στην πόλη Λωζάνη της Ελβετίας για τη διαμόρφωση του μεταπολεμικού τοπίου. Σε αυτή συμμετείχαν οι δυνάμεις της Αντάντ, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Ρουμανία, η Σοβιετική Ένωση, η Γιουγκοσλαβία, οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, το Βέλγιο, η Πορτογαλία και η Ιαπωνία. Στις 30 Ιανουαρίου του 1923

αποφασίστηκε η Σύμβαση Ανταλλαγής πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ως μέθοδος επίλυσης του προβλήματος των μειονοτήτων στις δύο χώρες. Ο Φρίντγκιοφ Νάνσεν θεωρείται εκείνος που κίνησε τη διαδικασία της ανταλλαγής των πληθυσμών, ενώ ο ίδιος υποστήριξε πως ακολούθησε τις εντολές των Μεγάλων Δυνάμεων. Η ανταλλαγή των πληθυσμών φάνηκε να αποτελεί τη μόνη λύση για την αποφυγή των θηριωδιών. Η Hirschon διατείνεται πως «ο διαχωρισμός των ανθρώπων που έχουν εμπλακεί σε θανατηφόρες συγκρούσεις αποτελεί τον μόνο τρόπο αποφυγής περαιτέρω σφαγών και το μόνο αποτελεσματικό μέτρο με βραχυπρόθεσμο ορίζοντα». Για πρώτη φορά στην παγκόσμια ιστορία αποφασίστηκε η ανταλλαγή πληθυσμών (Yesim - Beldek, 2022 · Hirschon, 2003).

Στις 24 Ιουνίου του 1923 υπογράφηκε η οριστική συμφωνία καθώς και οι σχετικές συμβάσεις, οι οποίες ρύθμιζαν το σύνολο των ελληνοτουρκικών θεμάτων, όπως η επαναχάραξη των συνόρων και των δύο κρατών, αλλά και η διαχείριση των ακίνητων περιουσιών των ανταλλαγέντων¹⁵ καθώς και αυτών που σχετίζονταν με τη χρήση των Στενών και τον διακανονισμό οικονομικών και δημοσιονομικών διαφορών κάποιων κρατών με την Κεμαλική Τουρκία (Αγτζίδης, 2009).

Η Σύμβαση της Λωζάνης είχε σημαντικές επιπτώσεις και για τα δύο κράτη, διότι οδήγησε στη δημιουργία των εθνικών κρατών στο Αιγαίο. Για την Ελλάδα η παρούσα Σύμβαση αποτέλεσε ήττα, διότι έβαλε οριστικό τέλος στην επί χιλιετίες ελληνική παρουσία στην Ανατολή και από την άλλη διότι οι ορθόδοξοι πληθυσμοί εγκατέλειψαν οριστικά την πατρίδα τους. Για την Τουρκία, η Σύμβαση αποτέλεσε ξεκάθαρη νίκη, διότι από τη μία, επήλθε το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά από την άλλη, γεννήθηκε η Δημοκρατία της Τουρκίας. Ωστόσο, χαρακτηριζόταν από σωρεία ασαφειών. Συγκεκριμένα, δεν κατάφερε να επιλύσει την εθνοτική και θρησκευτική φυσιογνωμία των Ελλήνων και των Τούρκων. Η μόνη πιθανή λύση λοιπόν ήταν η αναγωγή εκ νέου στο σύστημα μιλλέτ, το οποίο είχε καταργηθεί ήδη από το 1836. Το αποτέλεσμα ήταν Έλληνες και Τούρκοι να διαχωριστούν με βάση τη θρησκευτική τους πίστη, η οποία συνιστά υπεραπλούστευση της εθνοτικής τους καταγωγής (Keyder, 2004).

Η παρακαταθήκη της Μικράς Ασίας και του Πόντου εξακολουθεί 100 χρόνια μετά την υπογραφή της Σύμβασης της Λωζάνης να επιβιώνει στην Ελλάδα μέσω των προσφύγων και των απογόνων τους. Η ανταλλαγή των πληθυσμών θα παραμείνει ένα από τα πλέον τραγικά και τραυματικά γεγονότα τόσο της ελληνικής όσο και της τουρκικής ιστοριογραφίας, διότι Έλληνες και Τούρκοι πολέμησαν μεταξύ τους διαπνεόμενοι από εθνικιστικά φρονήματα (Μεγάλη Ιδέα και Παντουρανισμός) για τον έλεγχο της ευρύτερης περιοχής της Μικράς Ασίας και του Πόντου (Yesim - Beldek, 2022).

¹⁵ Υπολογίζεται ότι στην Ελλάδα κατέφθασαν περισσότερο από 1.000.000 πρόσφυγες, ενώ στην Τουρκία κατέφθασαν περίπου 350.000 μουσουλμάνοι της Ελλάδας.

Εν κατακλείδι, οι μαρτυρίες των προσφύγων της Μικράς Ασίας δημιουργούν μια ευκαιρία, προκειμένου οι επόμενες γενιές Ελλήνων και Τούρκων « να δράσουν ως μέλη μιας εκτεταμένης οικογένειας τα οποία βρίσκονται σε συνεχή διαμάχη και παράλληλα διατηρούν τους βαθύτερους δυνατούς δεσμούς», ώστε να συμφιλιωθούν και να συνειδητοποιήσουν την κληρονομιά που τους ενώνει αντίθετα προς τις εθνικιστικές ιδεολογίες που ομογενοποίησαν την Ελλάδα και την Τουρκία (Yesim - Beldek, 2022).

Γ ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Εισαγωγή στην έρευνα

Η παρούσα ερευνητική μελέτη διεξήχθη κατά το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2020 – 2023 στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Η προκειμένη έρευνα, λοιπόν, καταγράφει, αξιολογεί και αποτιμά τις απόψεις και τις αντιλήψεις των υποψηφίων εκπαιδευτικών σχετικά, πρώτον, με ζητήματα συλλογικής και ιστορικής μνήμης, συλλογικού και ιστορικού τραύματος καθώς και σχετικά με το ζήτημα των τραυματικών και γεγονότων και τη διδασκαλία τους στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Ενώ σε δεύτερο επίπεδο, εξετάζει και μελετά το αν και κατά πόσο η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ποντίων μεταβιβάστηκε άμεσα ή έμμεσα στους μελλοντικούς εκπαιδευτικούς του τμήματος, είτε αυτοί προέρχονται από προσφυγικό περιβάλλον, είτε όχι.

Η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη κρίνεται σημαντική, διότι θίγει και ερευνά ζητήματα προσφυγικής μνήμης, η οποία κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την άφιξη του προσφυγικού πληθυσμού στον Ελλαδικό χώρο ήταν πλήρως αποσιωπημένη εξαιτίας των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που υφίσταντο, ενώ το συλλογικό τραύμα για τους ίδιους ακριβώς λόγους δεν τέθηκε υπό διαδικασίες διεργασίας. Μόνο κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης και ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες του 1980 και 1990, η συλλογική τραυματική μνήμη των προσφύγων αναδείχθηκε στο Δημόσιο χώρο και μετετράπη σε πολιτική, θεσμική μνήμη αναγνωρίστηκε η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου από την ελληνική Βουλή, καθιερώθηκε η εθνική επέτειος της 19^{ης} Μαΐου και δημιουργήθηκαν μνημονικοί τόποι και αγάλματα εις μνήμην των θυμάτων του τουρκικού εθνικιστικού σχεδίου, ενώ παράλληλα ακούστηκε η φωνή των θυμάτων με την εδραίωση της προφορικής και κοινωνικής ιστορίας στον ακαδημαϊκό χώρο.

Το ερώτημα το οποίο τίθεται σε αυτό το σημείο είναι: «Το τραύμα της Γενοκτονία παραμένει ανοιχτό στους απογόνους και μη των προσφύγων εκατό χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης (1923 – 2023);»

3.2 Σκοπός και στόχοι έρευνας

Βασικός σκοπός της συγκεκριμένης ερευνητικής μελέτης είναι η διερεύνηση του εάν, κατά πόσο και με ποιους τρόπους και μέσα έχει μεταβιβαστεί διαγενεακά η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Παράλληλα, η συγκεκριμένα έρευνα επιδιώκει την ανάδειξη των απόψεων και των αντιλήψεων των υποψήφιων δασκάλων γύρω από ζητήματα μνήμης, τραύματος και τραυματικών γεγονότων. Προκειμένου να επιτευχθούν οι δύο βασικοί ερευνητικοί σκοποί κρίνεται επιτακτικός ο καθορισμός των παρακάτω επιμέρους στόχων.

Συγκεκριμένα, οι επιμέρους στόχοι αφορούν τη διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών σχετικά με:

- Τη σημασία του όρου «μνήμη».
- Τα είδη της μνήμης.
- Το αν και με ποιους τρόπους μεταβιβάζεται η ιστορική μνήμη.
- Τη σημασία του όρου «τραύμα».
- Τα είδη του τραύματος.
- Το αν και κατά πόσο μεταβιβάζεται το ιστορικό τραύμα.
- Τη σημασία της έννοιας «τραυματικής μνήμης».
- Το αν και πώς δύναται ένα τραυματικό γεγονός να επηρεάσει/ στιγματίσει την εθνοτική και κοινωνική ταυτότητα των ατόμων.
- Το αν πρέπει να διδάσκονται τα τραυματικά γεγονότα στην εκπαίδευση.

Επιπλέον, η ομώνυμη ερευνητική μελέτη επιδιώκει να διερευνήσει, αν τα άτομα των επόμενων γενεών, είτε αυτά έχουν προσφυγική ποντιακή καταγωγή, είτε όχι αν:

- Έχουν ηθική υποχρέωση για διαφύλαξη της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.
- Εάν το τραύμα της Ποντιακής Γενοκτονίας είναι ακόμη ενεργό σε αυτούς και στο οικογενειακό τους περιβάλλον.
- Εάν και με ποιους τρόπους και μέσα η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ποντίων έχει μεταβιβαστεί διαγενεακώς σε αυτούς.

Τέλος, υπάρχει ξεχωριστή μέριμνα, η οποία αφορά αποκλειστικά τους φοιτητές με ποντιακή καταγωγή και ερευνά το κατά πόσο το Ποντιακό Ζήτημα έχει επηρεάσει ή συνεχίζει να επηρεάζει τη δημόσια και ιδιωτικής τους κουλτούρα. Ειδικότερα, η έρευνα εξετάζει αν οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί:

- Καταλαβαίνουν και ομιλούν την ποντιακή διάλεκτο.
- Ακούν ποντιακή μουσική και χορεύουν ποντιακούς χορούς.
- Συμμετέχουν σε ποντιακούς πολιτιστικούς συλλόγους, ποντιακά δρώμενα και μνημονικές τελετές.

- Επισκέπτονται μνημονικούς τόπους αφιερωμένους στην Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.
- Μαγειρεύουν σύμφωνα με τα προτάγματα της ποντιακής κουζίνας.
- Διαβάζουν ποντιακά έντυπα καθώς και ακαδημαϊκά ή μη βιβλία.
- Εάν έχουν βιώματα από τους προγόνους τους που να αφορούν τον Πόντο και τη Γενοκτονία.
- Εάν και τους λόγους για τους οποίους επιθυμούν να ταξιδέψουν στον Πόντο.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να τονίσουμε πως τις απόψεις των φοιτητών και γενικότερα όλων των ανθρώπων τις αντιλαμβανόμαστε ως ένα σύνολο δομικών και κοινωνικών παραμέτρων, στις οποίες κάθε μέλος μιας κοινωνίας ή συλλογικότητας εκτίθεται καθημερινά και δημιουργεί ένα συνονθύλευμα διαθέσεων απέναντι σε στοιχεία του περιβάλλοντός του. Οι συγκεκριμένες διαθέσεις, λοιπόν, στον επιστημονικό κλάδο της ψυχολογίας καθώς και της ιστορίας ορίζονται ως «στάσεις» και χαρακτηρίζουν τους τρόπους με τους οποίους ένα άτομο τοποθετείται αναφορικά με ένα αντικείμενο αξίας (Κυρίδης, 2005).

Ακόμη σύμφωνα με τον Maisonneuve (1977) «στάση» είναι μια (από λίγο έως πολύ αποκρυσταλλωμένη) θέση ενός υποκειμένου (ατομικού ή συλλογικού) προς ένα αντικείμενο. Η στάση, λοιπόν, εκφράζεται λιγότερο ή περισσότερο ανοιχτά μέσω ποικίλων συμπτωμάτων ή δεκτών και ασκεί μια λειτουργία που είναι συγχρόνως γνωστική, αισθηματική και ρυθμιστική της συμπεριφοράς. Τέλος, οι στάσεις «είναι επίκτητες, έχουν κάποια διάρκεια, με την έννοια ότι επιδέχονται και αλλαγές λόγω της επίδρασης συνήθως εξωτερικών ερεθισμάτων¹⁶, αποτελούν προνομιούχες σχέσεις του υποκειμένου με κάποια αντικείμενα και εκφράζουν μια συναισθηματική πολικότητα» (Κυρίδης, 2005).

¹⁶ «Ερεθίσματα αποτελούν πληροφορίες, οι οποίες μετασχηματίζονται σε γνώσεις, κατηγορίες και σχήματα.», στο Κυρίδης, Α. (2005), «Οι μεταλλάξεις της ετερότητας. Από την ταξική στην πολιτισμική ετερότητα: Οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος», στο Κυρίδης, Α. και Ανδρέου, Α. (επιμ.). Όψεις της ετερότητας. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg. (σ. 108)

3.3 Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Προκειμένου να αποτυπωθούν με σαφήνεια, ακρίβεια και αντικειμενικότητα τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου, ως μεθοδολογία επιλέχθηκε η μεικτή μέθοδος (συνδυασμός ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας). Βασική θέση είναι πως η χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων, σε συνδυασμό, εξασφαλίζει νέα στοιχεία και νέους τρόπους κατανόησης των δεδομένων (Creswell, 2015: 536).

Ούσες δεδομένες και αποδεκτές η ποσοτική και η ποιοτική έρευνα από τους ερευνητές, η έρευνα των μεικτών μεθόδων έχει γίνει δημοφιλής, ως η πλέον πρόσφατη εξέλιξη στις μεθόδους της εκπαιδευτικής έρευνας (Creswell, 2015: 536).

Πιο συγκεκριμένα, αξίζει να διευκρινιστεί πως η ποσοτική έρευνα, από τη μία πλευρά, αναφέρεται στη συστηματική διερεύνηση φαινομένων με στατιστικές μεθόδους, μαθηματικά μοντέλα και αριθμητικά δεδομένα. Βασικός σκοπός της είναι η εύρεση σχέσεων μεταξύ διαφόρων παραγόντων, ενώ χρησιμοποιεί συνήθως αντιπροσωπευτικό δείγμα παρατηρήσεων και επιδιώκει τη γενίκευση σε έναν ευρύτερο πληθυσμό.¹⁷

Τέλος, η συλλογή δεδομένων γίνεται με δομημένα πρωτόκολλα, όπως ερωτηματολόγια, κλίμακες και δοκίμια επιτευγμάτων. Από την άλλη, η ποιοτική έρευνα είναι μια πλαίσιοθετημένη δραστηριότητα (situated activity), η οποία τοποθετεί τον παρατηρητή στον κόσμο. Αυτή συνίσταται σε ένα σύνολο ερμηνευτικών και υλικών πρακτικών, οι οποίες κάνουν τον κόσμο ορατό. Αυτές οι πρακτικές μετασχηματίζουν τον κόσμο και τον μετατρέπουν σε μια σειρά από αναπαραστάσεις του εαυτού, συμπεριλαμβανομένων των σημειώσεων πεδίου, των συνεντεύξεων, των συνομιλιών, των φωτογραφιών. Σε αυτό το επίπεδο, η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει μια ερμηνευτική, νατουραλιστική προσέγγιση στον κόσμο. Αυτό σημαίνει ότι οι ποιοτικοί ερευνητές μελετούν τα πράγματα στο φυσικό τους πλαίσιο, επιχειρώντας να δώσουν νόημα ή να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα με όρους των νοημάτων που οι άνθρωποι δίνουν σε αυτά (Denzin & Lincoln, 2005: 3 · Ίσαρη – Πουρκός, 2015: 12). Η ποιοτική έρευνα, επιπλέον, έχει ως στόχο τη διερεύνηση και κατανόηση σε βάθος των κοινωνικών φαινομένων, παρέχοντας τη δυνατότητα στον ερευνητή να αντλήσει πληροφορίες για το υπό εξέταση θέμα, ενώ παράλληλα αποτελεί την ενδεδειγμένη μεθοδολογία για να απαντηθούν τα ερωτήματα που σχετίζονται με το "Γιατί;" και το "Πώς;" των φαινομένων, μιας και αποτελεί μια κατά βάση διερευνητική (exploratory) μέθοδο. Στοχεύει στην ανάδυση νέων τυποποιήσεων και θεωρητικών μοντέλων παρά στην επαλήθευση υποθέσεων ή στη γενίκευση σε ένα μεγαλύτερο πληθυσμό.

¹⁷ *Είδη Ερευνών*. Πανεπιστημιακό Κέντρο Ερευνών Πεδίου. Πανεπιστήμιο Κύπρου. (<https://www.ucy.ac.cy/pakepe/el/research-services/research-kind>). Ανακτήθηκε στις: 10/05/2022)

¹⁷ *Είδη Ερευνών*. Πανεπιστημιακό Κέντρο Ερευνών Πεδίου. Πανεπιστήμιο Κύπρου. (<https://www.ucy.ac.cy/pakepe/el/research-services/research-kind>). Ανακτήθηκε στις: 10/05/2022)

3.4 Εργαλείο συλλογής δεδομένων

Ως ερευνητικό εργαλείο στην προκειμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο, το οποίο μοιράστηκε κατά το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2020 – 2023 και συγκεκριμένα τον Οκτώβριο του 2022.

Στην πρώτη σελίδα του ερωτηματολογίου γίνεται αναφορά στα πλαίσια διεξαγωγής της έρευνας, στο σκοπό αυτής καθώς και στο γεγονός της ανωνυμίας καθώς και στους κανόνες ερευνητικής δεοντολογίας.

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος πραγματεύεται και εξετάζει θέματα μνήμης, τραύματος και τραυματικών γεγονότων καθώς των ιδιοτήτων αυτών. Ενώ το δεύτερο εξετάζει το εάν, κατά πόσο και με ποιους τρόπους έχει μεταβιβαστεί η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Αξίζει να σημειωθεί πως το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου απαρτίζεται με τη σειρά του από δυο υπομέρη. Το πρώτο μέρος το απάντησε όλο το δείγμα, ενώ το δεύτερο το απάντησαν αποκλειστικά οι φοιτητές, οι οποίοι έχουν ποντιακή καταγωγή.

Αναφορικά με τον αριθμό των ερωτήσεων, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από συνολικά 44 ερωτήσεις, οι οποίες αποτελούνται όλες από υποερωτήματα αιτιολόγησης της απάντησης, είτε διευκρίνησης. Ειδικότερα, οι ερωτήσεις κλειστού τύπου αριθμούν 44 εκ των οποίων οι 19 είναι ερωτήσεις ΝΑΙ / ΟΧΙ, οι 19 είναι ερωτήσεις πεντάβαθμης κλίμακας Likert, ενώ οι 6 είναι ερωτήσεις επιλογής μεταξύ κάποιων πιθανών απαντήσεων. Ακόμη, οι ερωτήσεις ανοιχτού τύπου αριθμούν 40, εκ των οποίων οι 5 είναι ανεξάρτητες ερωτήσεις διερεύνησης της γνώσης/ άποψης του δείγματος σχετικά τις βασικές έννοιες, οι οποίες θίγονται συνολικά σε όλη την εργασία, ενώ οι 35 είναι αυτόνομες ερωτήσεις – ερωτήσεις επεξήγησης και αιτιολόγησης. Επιπλέον, οι 6 εκ των ερωτήσεων αφορούν τα δημογραφικά στοιχεία του δείγματος και τέλος, τις 15 εξ αυτών τις απάντησαν μόνο όσοι φοιτητές προέρχονται από ποντιακές οικογένειες.

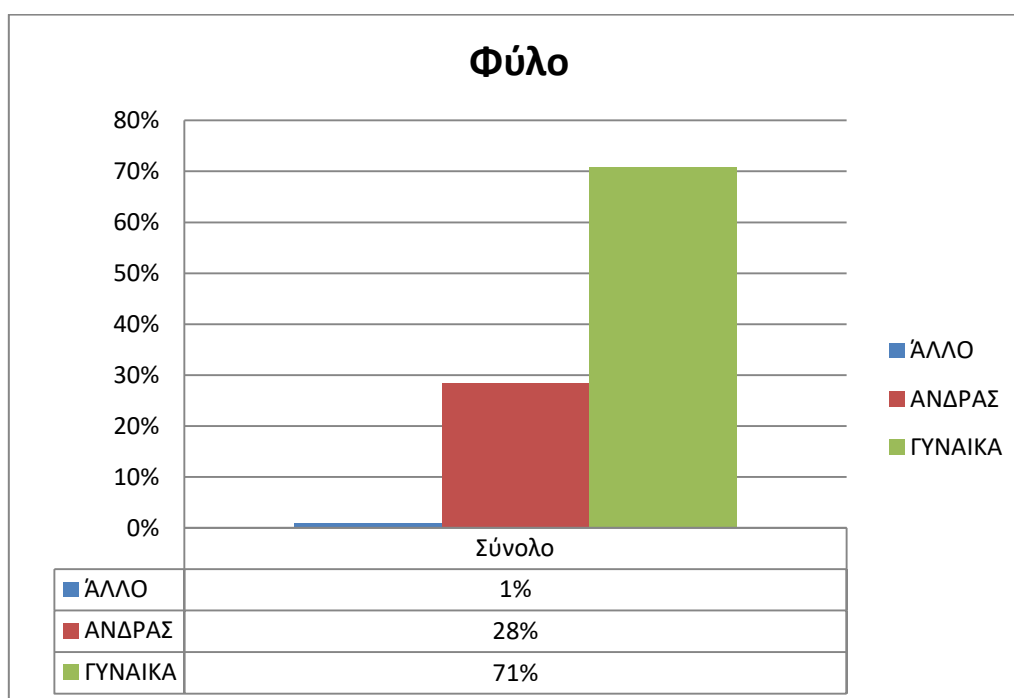
Κλείνοντας, κρίνεται ορθό να αναφερθεί πως βασικός σκοπός του ερευνητικού εργαλείου ήταν η όσο το δυνατόν μεγαλύτερη συλλογή δείγματος σε σύντομο χρονικό διάστημα.

3.5 Επιλογή δείγματος

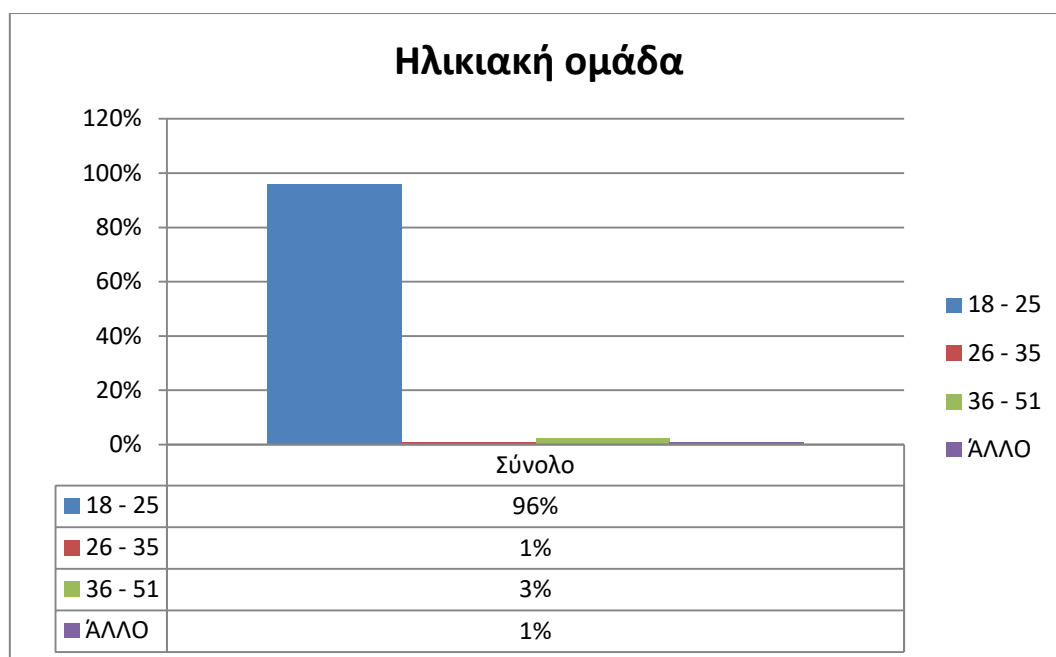
Δείγμα της έρευνας αποτελούν αποκλειστικά οι φοιτητές του πρώτου εξαμήνου του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας, οι οποίοι παρακολουθούσαν το μάθημα Α' εξαμήνου με τίτλο «Ορθοδοξία και Πολιτισμός στην Εκπαίδευση». Ωστόσο μετά τη συλλογή των απαντήσεων των φοιτητών διαπιστώθηκε πως ανάμεσα στους φοιτητές του Α' έτους, υπήρχαν 10 φοιτητές οι οποίοι φοιτούσαν στο Β', Γ', και Δ' έτους σπουδών. Οι συγκεκριμένοι φοιτητές παρόλο που αποτελούν τον πληθυσμό της έρευνας, ως υποψήφιοι εκπαιδευτικοί του Π.Τ.Δ.Ε. δεν εναρμονίζονταν με τις προϋποθέσεις και τις απαιτήσεις του δείγματος, με αποτέλεσμα να αφαιρεθούν για λόγους ερευνητικής δεοντολογίας.

3.6 Το δείγμα της έρευνας

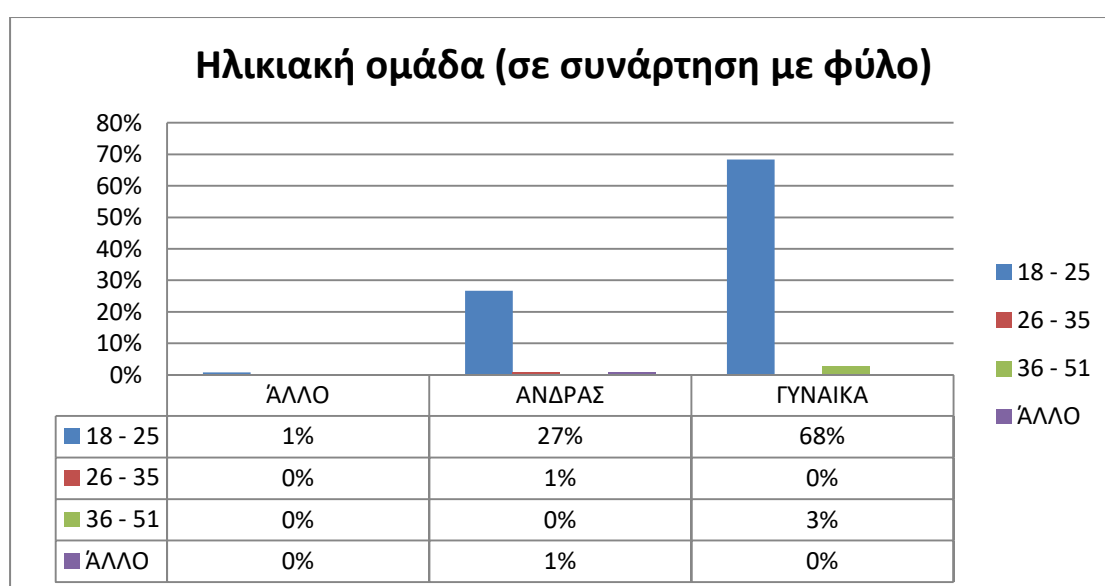
Στην έρευνα συμμετείχαν συνολικά 120 από τους 188 φοιτητές του Α' εξαμήνου σπουδών στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, οι οποίοι παρακολουθούσαν το μάθημα «Ορθοδοξία και Πολιτισμός στην εκπαίδευση». Ειδικότερα, εκ των 120 οι 85 ήταν γυναίκες (με ποσοστό 71%), οι 34 ήταν άνδρες (με ποσοστό 28%), ενώ ένας φοιτητής δήλωσε πως δεν τον εκφράζει κανένα από τα δύο φύλα (με ποσοστό 1%).

Επιπλέον, εκ των 120 υποψήφίων εκπαιδευτικών οι 115 με ποσοστό 96% υπάγονται στην ηλικιακή ομάδα των 18 – 25, οι 3 με ποσοστό 3% σε αυτήν των 36 – 51, ένας ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 26 – 35 με ποσοστό, το οποίο αγγίζει το 1% καθώς επίσης ένας φοιτητής δήλωσε πως υπάγεται σε άλλη ηλικιακή ομάδα από τις ήδη καθορισμένες, με ποσοστό 1%.

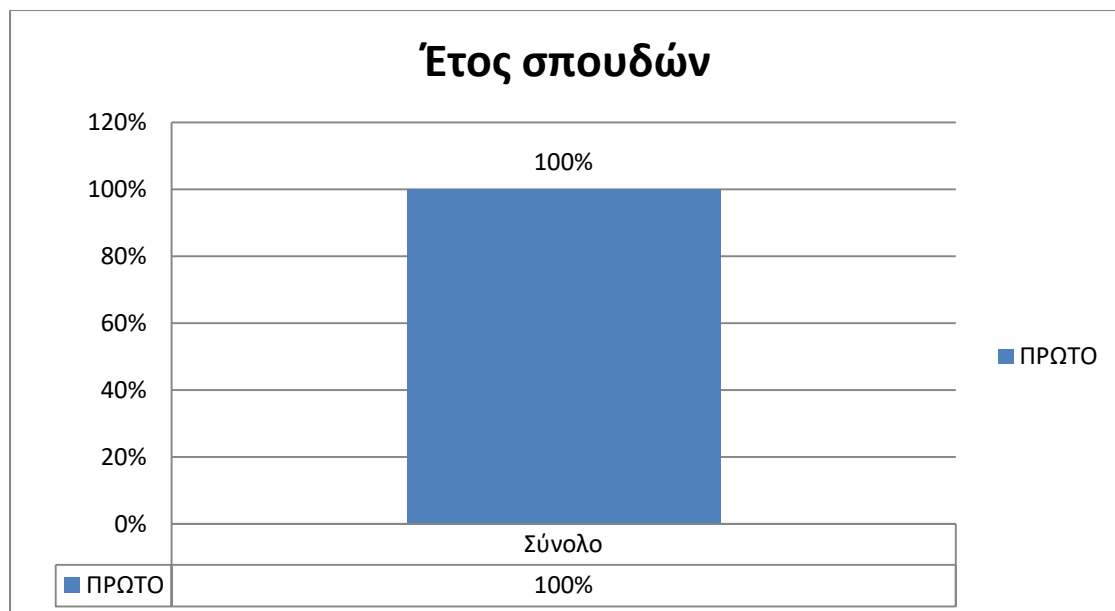

Παρακάτω παρουσιάζεται ο πίνακας, ο οποίος αποτυπώνει την ηλικιακή ομάδα του δείγματος σε συνάρτηση με το φύλο.

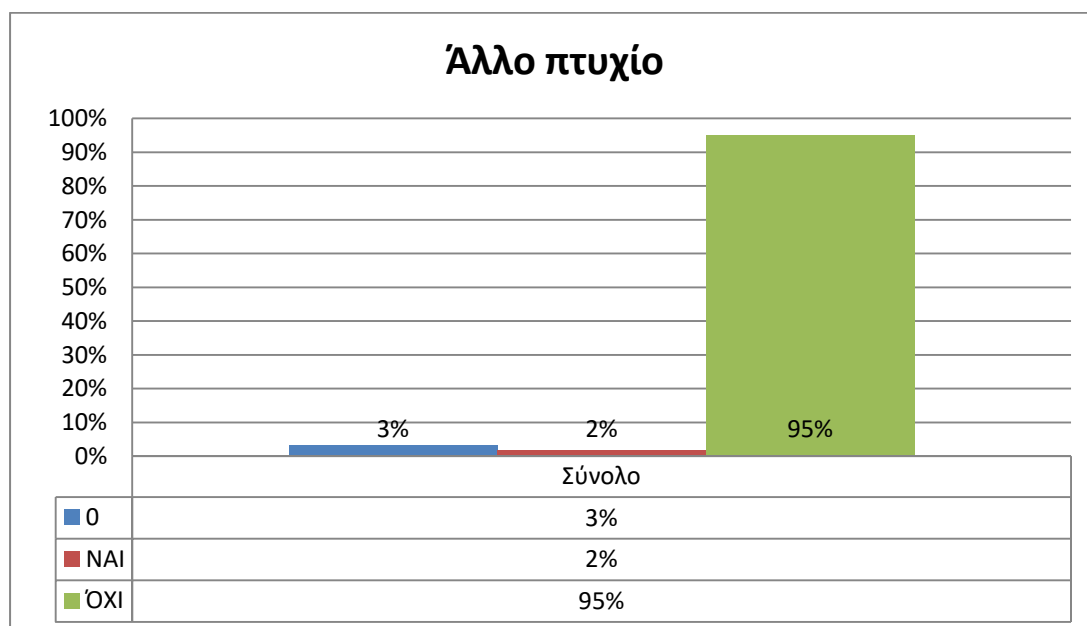

Παρατηρείται, λοιπόν, πως το 68% των γυναικών ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 18 – 25. Το 27% των ανδρών ανήκει, επίσης, στην ίδια ηλικιακή ομάδα με αυτή των γυναικών (18 – 25), ενώ το 1% του δείγματος, δεν υπάγεται σε κανένα από τα δύο φύλα.

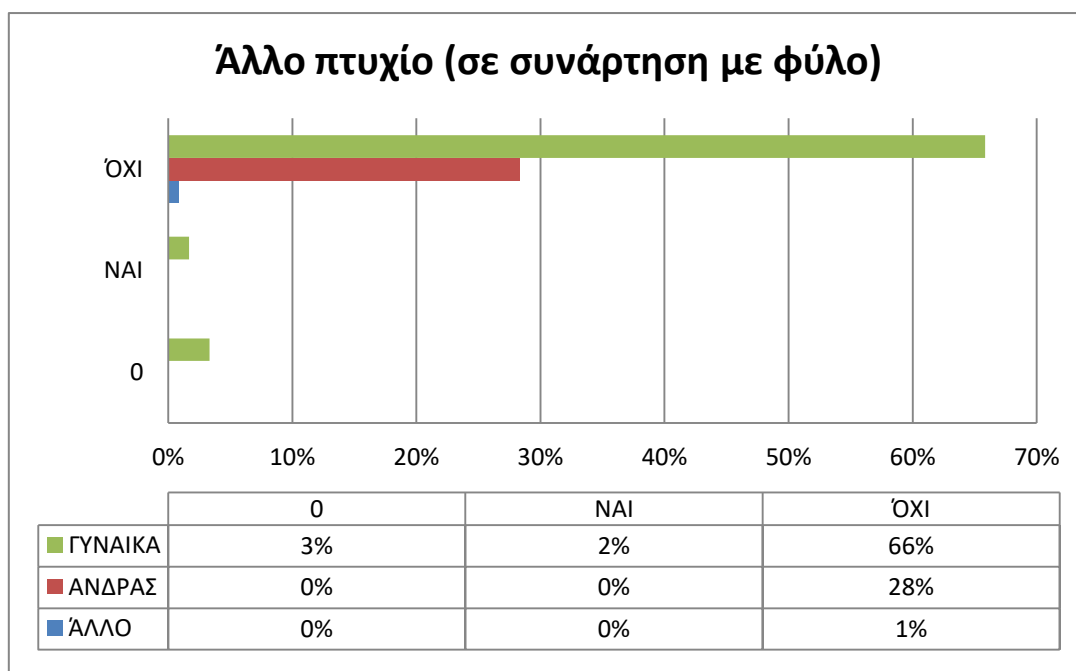
Αναφορικά με το έτος σπουδών του δείγματος, όπως έχει αναφερθεί ήδη, το 100% του δείγματος, φοιτά στο Α' εξάμηνο σπουδών

Ακόμη, σχετικά με το αν οι φοιτητές του δείγματος κατέχουν άλλο πτυχίο, παρατηρήθηκε πως οι 114 εκ των 120 με ποσοστό 95% , βρίσκονται στη διαδικασία απόκτησης του πρώτου τους πτυχίου, 2 φοιτητές με ποσοστό 2% έχουν άλλο πτυχίο, ενώ 4 φοιτητές με ποσοστό 3% δεν απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση.

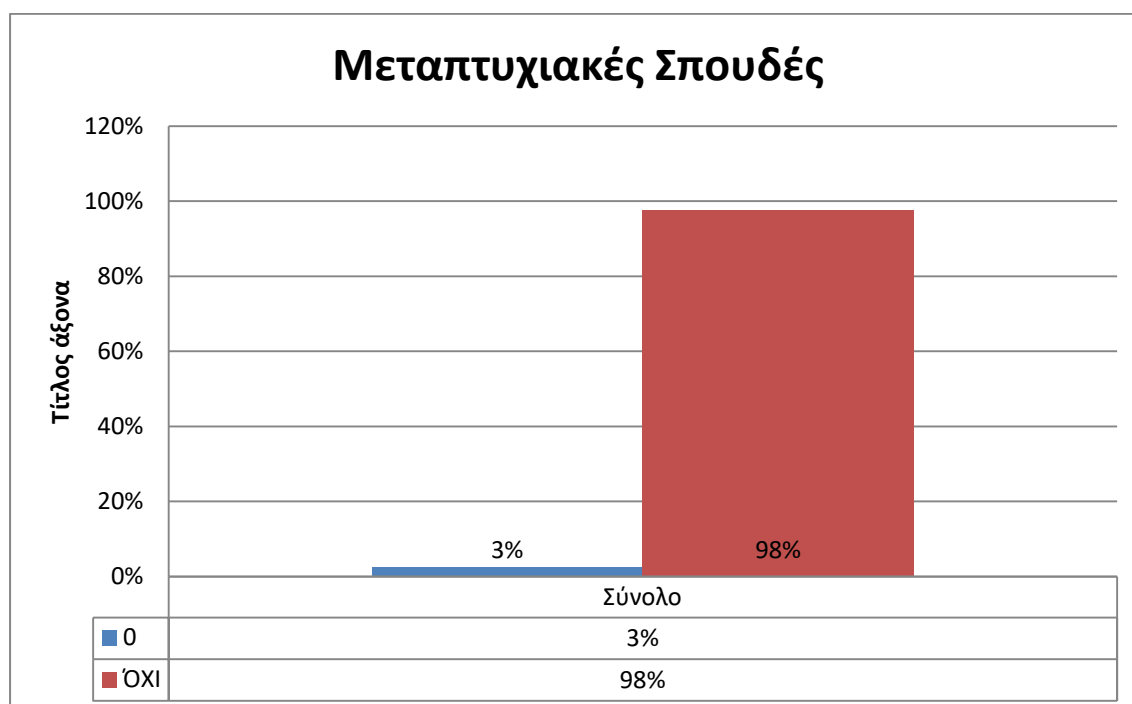

Παρακάτω, παρατίθεται ο πίνακας κτήσης άλλου πτυχίου σε συνάρτηση με το φύλο.

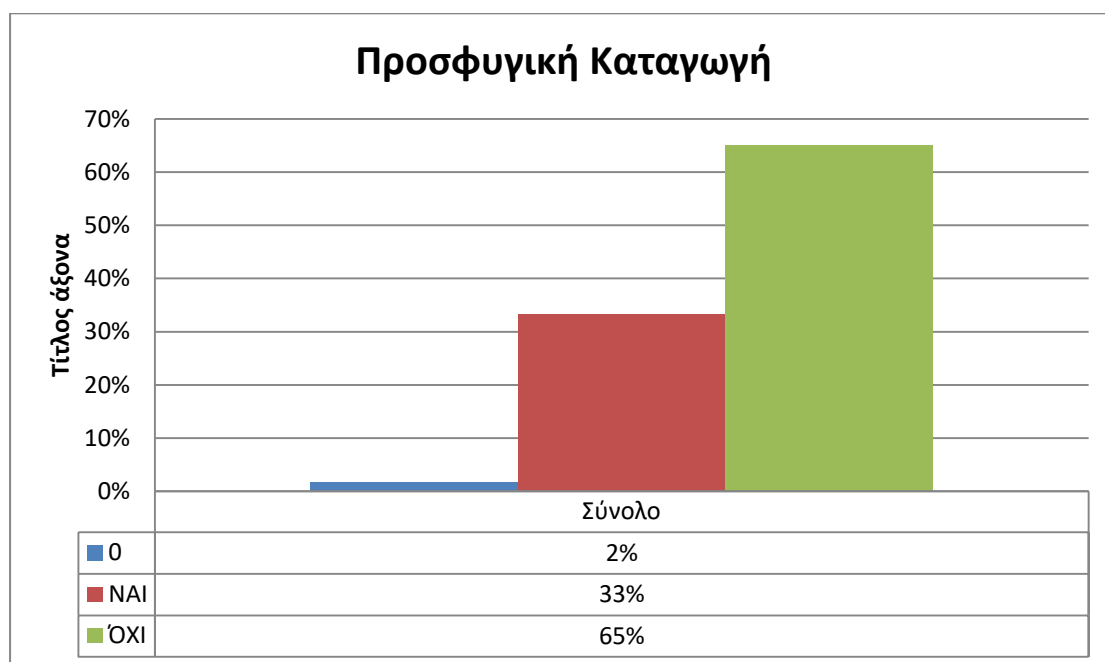

Παρατηρείται, λοιπόν, πως το 66% των γυναικών και το 28% δεν κατέχουν άλλο τίτλο σπουδών, ενώ το 3% των γυναικών δεν απάντησε στη συγκεκριμένη ερώτηση.

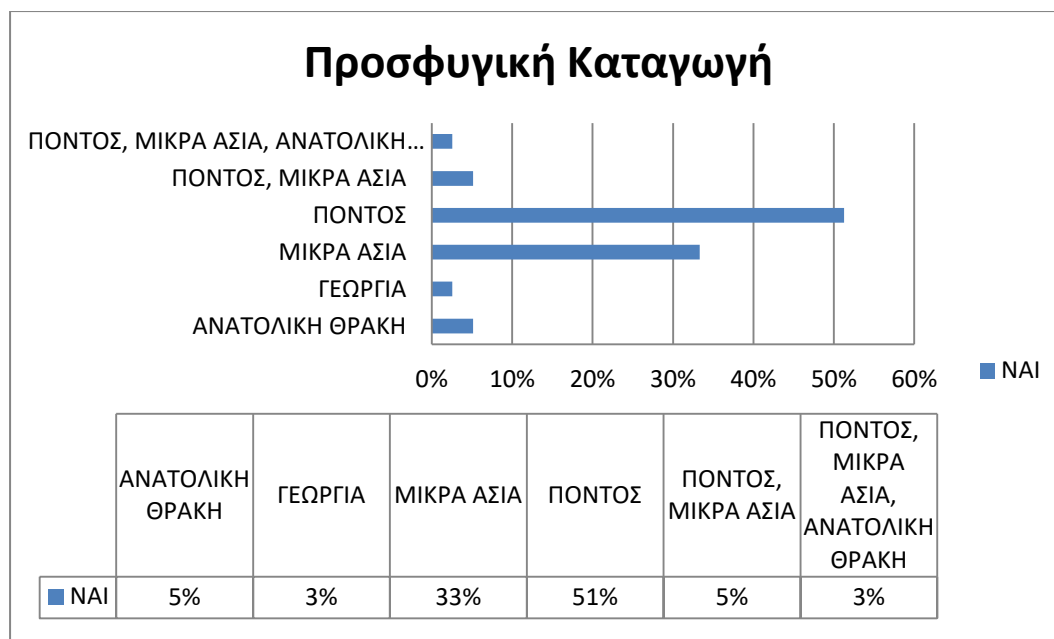
Επιπρόσθετα, η πλειοψηφία του δείγματος (98%) δεν κατέχει ούτε κάποιο τίτλο μεταπτυχιακών σπουδών

Δεδομένου λοιπόν πως το θέμα της συγκεκριμένης έρευνας, αφορά τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, κρίθηκε σκόπιμη η διερεύνηση της καταγωγής του δείγματος. Παρατηρήθηκε λοιπόν πως η πλειοψηφία του δείγματος, δηλαδή 78 εκ των 120 φοιτητών δεν διαθέτουν προσφυγικό υπόβαθρο, ενώ το 33% (40 φοιτητές) προέρχονται από προσφυγικές οικογένειες, τέλος 2 φοιτητές με ποσοστό 2% δεν απάντησαν στη παρούσα ερώτηση.

Εκ των 40, λοιπόν, που έχουν προσφυγική καταγωγή, οι 20 με ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 51% κατάγονται από τον Πόντο, οι 13 με ποσοστό 33% προέρχονται από την Μικρά Ασία, 2 φοιτητές, με ποσοστό 5% κατάγονται από την Ανατολική Θράκη, 2 φοιτητές με ποσοστό 3% κατάγονται από τον Πόντο και την Μικρά Ασία, ένας φοιτητής κατάγεται από τη Γεωργία (3%), ενώ 1 φοιτητής κατάγεται από Πόντο, Μικρά Ασία και Ανατολική Θράκη (3%). Αξίζει, δε, να σημειωθεί πως 2 εκ των 40 φοιτητών με προσφυγική καταγωγή δεν δήλωσαν το μέρος καταγωγής τους.

3.7 Αποτελέσματα έρευνας

Ερώτηση: Τι σημαίνει για εσάς «μνήμη»;

Η συγκεκριμένη ερώτηση είχε στόχο, τη διερεύνηση, σε πρώτο στάδιο, των απόψεων και των αντιλήψεων και των ερμηνειών των υποψήφιων εκπαιδευτικών σχετικά με τον όρο «μνήμη». Η ερώτηση, λοιπόν, αυτή απαντήθηκε από την πλειοψηφία των φοιτητών του δείγματος (112 φοιτητές με ποσοστό 93%), ενώ 8 φοιτητές με ποσοστό, το οποίο ανέρχεται στο 7% δεν έδωσαν κάποια απάντηση.

Βάσει των απαντήσεων του δείγματος θα λέγαμε πως η πλειοψηφία ταυτίζει τη μνήμη με τη συγκράτηση πληροφοριών, με γεγονότα, πρόσωπα και καταστάσεις του παρελθόντος, με το γεγονός της απομνημόνευσης μαθημάτων και κανόνων, συνολικά με το παρελθόν καθώς και με τη φυσιολογική λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου. Ενδεικτικά, παρατίθεται παρακάτω αυτούσιες ορισμένες απαντήσεις του δείγματος, οι οποίες εμφανίστηκαν συχνά καθώς και ορισμένες οι οποίες παρουσίασαν ενδιαφέρον.

«ΣΥΓΚΡΑΤΗΣΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ»
«ΑΝΑΣΥΡΣΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΑΠΟΘΗΚΕΥΜΕΝΩΝ ΑΠΌ ΤΟ ΝΟΥ ΠΟΥ ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ ΑΠΌ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΔΙΚΕΣ ΜΑΣ Ή ΓΝΩΣΤΕΣ ΠΟΥ ΑΠΟΘΗΚΕΥΤΗΚΑΝ»
«ΜΝΗΜΗ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΥΝΔΕΤΙΚΟΣ ΚΡΙΚΟΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ»
«Η ΜΝΗΜΗ ΕΙΝΑΙ Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΕΠΑΝΑΦΟΡΑΣ ΚΑΠΟΙΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΒΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΑΣΧΕΤΑ ΜΕ ΤΟ ΕΙΔΟΣ, ΑΝ ΑΥΤΗ ΕΙΝΑΙ ΧΑΡΟΥΜΕΝΗ Ή ΔΥΣΑΡΕΣΤΗ»
«ΕΙΝΑΙ Η ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΝΑΜΕ ΚΑΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΤΑ ΘΥΜΙΖΟΥΜΕ ΣΤΟΥΣ ΕΑΥΤΟΥΣ ΜΑΣ, ΕΙΤΕ ΓΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ ΟΦΕΛΟΣ, ΕΙΤΕ ΓΙΑ ΚΑΘΑΡΗ ΓΝΩΣΗ»
«Η ΜΝΗΜΗ ΕΙΝΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ»
«ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΝΑ ΘΥΜΟΜΑΤΣΕ ΚΑΙ ΝΑ ΚΡΑΤΑΜΕ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΑΣ ΤΑ

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ, ΏΣΤΕ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΜΕ ΑΠΌ ΑΥΤΆ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΝΑ ΤΙΜΟΥΜΕ ΤΙΣ ΣΠΟΥΔΑΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΛΑΝ ΣΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΎΧΙ ΜΟΝΟ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΩΣ»
«ΜΝΗΜΗ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΑΙΩΝΙΑ ΑΝΑΜΝΗΣΗ»
«ΜΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ, ΑΛΛΑ ΕΠΙΣΗΣ ΚΑΙ Η ΤΙΜΗΣΗ ΕΝΌΣ ΣΠΟΥΔΑΙΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ ΣΤΟ ΟΠΟΙΟ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΣΚΟΤΩΘΗΚΑΝ»
«Η ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΠΟΥ ΕΧΕΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΝΑ "ΞΥΠΝΑ" ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ, ΟΙ ΟΠΟΙΕΣ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΤΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΣΟΥΝ ΔΙΑΦΟΡΑ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ»
«ΜΝΗΜΗ ΓΙΑ ΕΜΕΝΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΝΑ ΑΝΑΒΙΩΝΟΥΝ ΚΑΤΆ ΚΑΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΚΑΠΟΙΕΣ ΑΞΙΟΣΗΜΕΙΩΤΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΜΕ ΤΟ ΝΑ ΑΝΑΤΡΕΧΕΙ Ο ΝΟΥΣ ΣΕ ΑΥΤΕΣ»
«ΟΤΙΔΗΠΟΤΕ ΚΑΘΟΡΙΖΕΙ ΤΟΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΜΕ ΑΝΤΙΚΤΥΠΟ ΣΤΗΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ»
«ΜΝΗΜΗ ΕΙΝΑΙ Η ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ. Π.Χ. ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΚΑΝΟΝΩΝ»
«ΜΝΗΜΗ ΕΙΝΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΜΑΣ ΜΕ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΠΟΥ ΕΦΥΓΕ ΕΙΤΕ ΚΑΛΕΣ, ΕΙΤΕ ΚΑΚΕΣ ΜΕΝΟΥΝ ΣΤΟ ΜΥΑΛΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΜΑΣ. ΑΥΤΌ ΕΙΝΑΙ Η ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΟΛΟΥ ΠΟΥ ΕΧΟΥΜΕ ΣΤΟ ΜΥΑΛΟ ΜΑΣ»
«Η ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΕΓΚΕΦΑΛΟΥ ΝΑ ΘΥΜΑΤΑΙ ΚΑΙ ΝΑ ΕΠΕΞΕΡΓΑΖΕΤΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ, ΟΙ ΙΔΙΟΙ ΕΖΗΣΑΝ Ή ΑΚΟΥΣΑΝ»
«ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΝΑ ΘΥΜΑΜΑΙ ΚΑΙ ΝΑ ΤΙΜΑΩ ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΜΟΥ»
«Η ΛΕΞΗ ΜΝΗΜΗ ΕΧΕΙ ΟΥΔΕΤΕΡΟ ΠΡΟΣΗΜΟ. ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΠΩΣ ΘΥΜΟΜΑΣΤΕ ΈΝΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΑΛΛΩΣΤΕ ΈΝΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ»
«ΤΟ ΝΑ ΜΗΝ ΞΕΧΝΑΣ ΚΑΙ ΝΑ ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΕΙΣ ΤΑ ΛΑΘΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ. ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΜΝΗΜΕΣ ΚΑΙ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΜΝΗΜΗ ΣΗΜΑΙΝΟΥΝ ΟΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΠΟΥ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΚΑΙ ΑΦΟΡΟΥΝ, ΕΙΤΕ ΚΑΠΟΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ, ΕΙΤΕ ΚΑΠΟΙΑ ΆΛΛΗ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΠΕΡΙΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ»

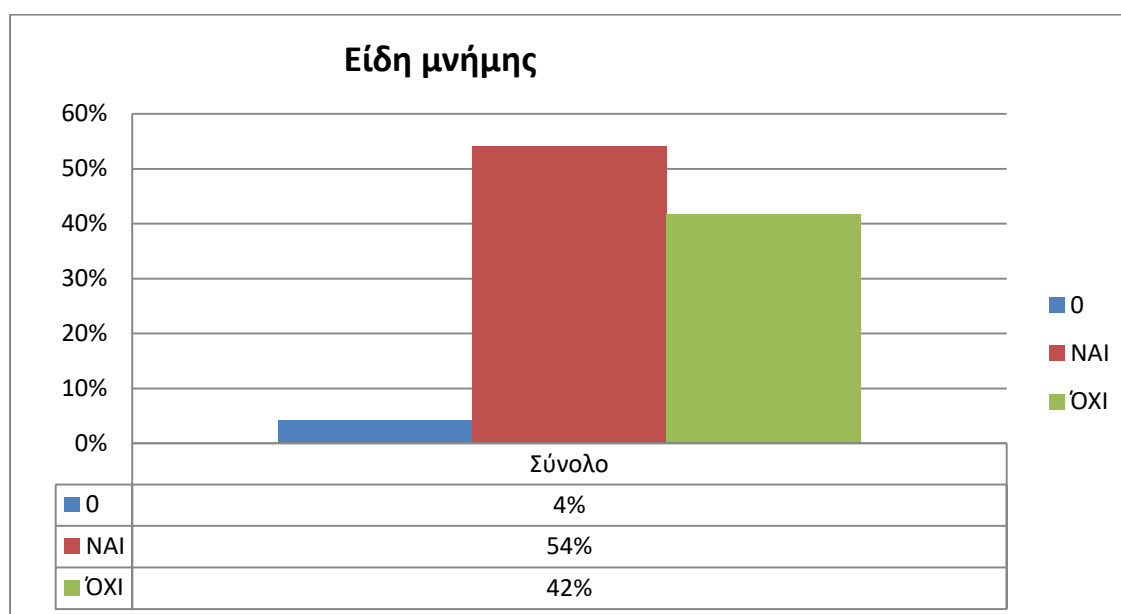
Αξίζει, δε, να σημειωθεί πως ορισμένοι εκ του δείγματος ταυτίζουν τη μνήμη με τη συγκράτηση πληροφοριών για γεγονότα, καταστάσεις, πρόσωπα και τη δράση αυτών, για την αποφυγή των ιδίων σφαλμάτων στο μέλλον. Αυτή η άποψη παραπέμπει σε άτομα με παραδοσιακή¹⁸ και παραδειγματική¹⁹ ιστορική συνείδηση.

¹⁸ Κατά τον Jorn Rusen, στα πλαίσια της παραδοσιακής ιστορικής συνείδησης η χρονική βαθμίδα που έχει κανονιστική σημασία είναι το παρελθόν, ενώ παράλληλα η βαθμίδα του παρόντος και του μέλλοντος αναπαράγουν απλώς το παρελθόν. Τέλος, το ιστορικό νόημα πηγάζει από το μύθο και την παράδοση. Η παραδοσιακή συνείδηση παρατηρείται σε μέλη ψυχρών κοινωνιών (Κόκκινος, 2021).

¹⁹ Αυτό που προτάσσει η παραδειγματική συνείδηση είναι πως η αναλλοίωτη ανθρώπινη φύση και η επαναληπτικότητα του ιστορικού χρόνου συνεπάγονται την ιστορική γνώση, η οποία με τη σειρά της είναι σε θέση να προλάβει την αέναη ανακύκλωση των δεινών του παρελθόντος. Στην παραδειγματική ιστορική συνείδηση, η γνώση φρονηματίζει και διδάσκει (Κόκκινος, 2021).

Ερώτηση: Υπάρχουν πολλά είδη μνήμης; Αν Ναι, ποια;

Η παραπάνω ερώτηση στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων των υποψήφιων εκπαιδευτικών σχετικά με την πολλαπλότητα των ειδών του όρου «μνήμη». Συγκεκριμένα, οι 65 φοιτητές του δείγματος, με ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 54% δήλωσαν πως υπάρχουν πολλά είδη μνήμης, ενώ οι 50 εκ των 120, με ποσοστό 42% δήλωσαν το αντίθετο, ότι δηλαδή δεν υπάρχει πολλαπλότητα ειδών του όρου. Τέλος, μόλις το 4%, δηλαδή 5 φοιτητές δεν απάντησαν στην προκειμένη ερώτηση.

Η ερώτηση αυτή διαθέτει ένα υποερώτημα, το οποίο απευθύνεται σε όσους θεωρούν πως η μνήμη εμπεριέχει πολλά είδη και δεν είναι μονοσήμαντη (65 από τους 120). Συγκεκριμένα, η ερώτηση απαντήθηκε από 53 άτομα, ενώ 12 ήταν αυτοί οι οποίοι δεν απάντησαν.

Οι απαντήσεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών σχετικά με τα είδη μνήμης ποικίλουν, ενώ θα λέγαμε πως παρατηρείται, παράλληλα, μια σύγχυση. Οι πλειοψηφία του δείγματος δήλωσε πως υπάρχουν δύο είδη μνήμης, η βραχυπρόθεσμη και η μακροπρόθεσμη, αρκετοί είναι επίσης, οι φοιτητές οι οποίοι θεωρούν πως υφίστανται δυο διακριτά είδη, η εγκεφαλική μνήμη και η μνήμη του κινητού τηλεφώνου ή του υπολογιστή. Ωστόσο, αυτό το οποίο διαπιστώθηκε, είναι πως οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί παρόλο που παραδέχονταν πως υπάρχει πολλαπλότητα των μνημονικών ειδών, δεν γνώριζαν τα είδη της μνήμης, με συνέπεια να προβαίνουν σε επινοήσεις, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του συγκεκριμένου υποερωτήματος. Ενδεικτικά, παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες οι απαντήσεις οι οποίες εμφανίζονταν με τη μεγαλύτερη συχνότητα καθώς και όσες παρουσίαζαν ενδιαφέρον.

«ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΗ, ΠΟΥ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΘΥΜΑΤΑΙ ΚΑΠΟΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΓΙΑ ΠΟΛΛΑ ΧΡΟΝΙΑ (ΜΠΟΡΕΙ ΚΑΙ ΓΙΑ ΟΛΗ ΤΟΥ ΤΗ ΖΩΗ). ΤΕΛΟΣ, ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΙ Η ΒΡΑΧΥΠΡΟΘΕΣΜΗ, ΠΟΥ ΕΙΝΑΙ ΚΑΠΟΙΑ ΑΠΟΣΤΗΘΙΣΗ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΞΕΧΝΑΣ ΜΕΤΑ ΑΠΌ ΛΙΓΟ»
«ΜΝΗΜΗ ΣΤΟ ΚΙΝΗΤΟ, ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΜΥΑΛΟΥ, ΕΙΣ ΜΝΗΜΗΝ ΚΑΠΟΙΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΟΥ ΔΕΝ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΠΙΑ ΕΝ ΖΩΗ»
«ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΗ ΜΝΗΜΗ, ΜΝΗΜΗ ΑΠΌ ΕΙΚΟΝΕΣ, ΜΥΡΩΔΙΕΣ, ΗΧΟΧΡΩΜΑΤΑ, ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ (ΠΟΝΟΣ)»
«ΓΕΝΕΘΛΙΑ, ΕΠΕΤΕΙΟΣ, ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΗ ΕΟΡΤΗ»
«ΟΠΤΙΚΗ, ΑΚΟΥΣΤΙΚΗ, ΓΕΥΣΤΙΚΗ, ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΑΦΗΣ, ΜΝΗΜΗ ΠΡΟΓΟΝΩΝ - ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ (ΜΝΗΜΟΣΥΝΟ, ΕΟΡΤΑΣΤΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ)»
«ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΜΝΗΜΗ (ΕΡΩΤΙΚΗ, ΦΙΛΙΚΗ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ), ΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ (ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΘΥΜΑΣΑΙ ΑΠΌ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΤΗ ΔΟΥΛΕΙΑ), ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ (ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΣΥΜΒΕΙ, ΔΕΝ ΤΑ ΕΧΕΙΣ ΖΗΣΕΙ, ΑΛΛΑ ΤΑ ΞΕΡΕΙΣ)»
«ΙΣΤΟΡΙΚΗ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ»
«ΙΣΤΟΡΙΚΗ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ»
«ΠΑΙΔΙΚΗ, ΝΟΣΤΑΛΓΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ»
«ΜΥΙΚΗ, ΕΓΚΕΦΑΛΙΚΗ»
«ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΜΕ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ, ΕΙΤΕ ΕΥΧΑΡΙΣΤΕΣ, ΕΙΤΕ ΔΥΣΑΡΕΣΤΕΣ»
«ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ, ΠΡΑΚΤΙΚΗ, ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ»
«ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΜΝΗΜΗ, ΙΣΤΟΡΙΑ»
«ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΗ, ΟΠΤΙΚΗ, ΑΚΟΥΣΤΙΚΗ»

Όπως παρατηρείται, λοιπόν, υφίσταται ποικιλομορφία απόψεων των φοιτητών σχετικά με τα είδη της μνήμης. Αρκετοί, θεωρούν πως ένα εκ των μνημονικών ειδών είναι η ιστορική μνήμη, την οποία, βέβαια, ταυτίζουν με τα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος. Επίσης, διαπιστώθηκε η άποψη πως η ιστορία αποτελεί ένα είδος μνήμης, μια άποψη, η οποία έχει εγκαταλειφθεί από τους ιστορικούς επιστήμονες και τους θεωρητικούς της μνήμης. Τέλος, όπως παρατηρείται στον πίνακα, υφίστανται απόψεις, οι οποίες δεν μπορούν να τεκμηριωθούν επιστημονικά.

Ερώτηση: Τι σημαίνει για εσάς η «ιστορική μνήμη»;

Η παραπάνω ερώτηση στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων, των εννοιολογήσεων και των ερμηνειών του δείγματος για την έννοια «ιστορική μνήμη».

Αρχικά, αξίζει να αναφερθεί πως τη συγκεκριμένη ερώτηση απάντησαν 107 φοιτητές, με ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 89%, ενώ το 11% του δείγματος, δηλαδή 11 φοιτητές, δεν έδωσαν κάποια απάντηση. Κάνοντας, σε αυτό το σημείο, ένα γενικό σχόλιο επί των απαντήσεων των φοιτητών, θα λέγαμε πως επικρατεί μια απόλυτη ταύτιση της ιστορικής μνήμης με γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία στιγμάτισαν την πορεία του έθνους ή του κράτους στην μετέπειτα πορεία του.

Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες οι απαντήσεις με τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης, αλλά και όσες παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

«ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΠΟΥ ΠΑΛΕΨΑΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ»
«ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»
«ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΚΑΙ ΔΕΝ ΑΛΛΑΖΟΥΝ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΧΑΡΑΓΜΕΝΕΣ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ»
«ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΣΥΜΒΕΙ, ΔΕΝ ΤΑ ΕΧΕΙΣ ΖΗΣΕΙ, ΑΛΛΑ ΤΑ ΞΕΡΕΙΣ»
«ΓΙΑ ΕΜΕΝΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΌΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΤΙΜΗ ΠΟΥ ΕΧΟΥΜΕ ΕΜΕΙΣ ΣΤΟ ΤΩΡΑ ΓΙΑ ΚΑΠΟΙΟΝ ΑΠΌ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΠΟΥ ΤΗΝ ΑΞΙΖΕΙ»
«ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΚΆΘΕ ΤΟΠΟΥ ΑΦΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΠΗΓΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ»
«ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΕΙ ΚΑΠΟΙΟΝ ΛΑΟ»
«ΕΙΝΑΙ Η ΓΝΩΣΗ ΟΣΩΝ ΑΞΙΖΕΙ ΩΣ ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΓΙΑ ΕΜΑΣ»
«ΕΙΝΑΙ Η ΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΡΙΖΩΝ ΜΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ ΜΑΣ»
«ΕΙΝΑΙ Η ΜΝΗΜΗ ΑΤΟΜΩΝ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΑΛΑΝ ΚΑΤΆ ΚΑΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΑΣ ΜΕ ΤΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΟΥΣ»
«ΕΙΝΑΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΠΟΥ ΤΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΜΕ ΣΤΟ ΣΗΜΕΡΑ»
«ΈΝΑ ΑΤΟΜΟ ΝΑ ΕΧΕΙ ΓΝΩΣΗ, ΑΝ ΕΙΝΑΙ ΜΑΡΤΥΡΑΣ Ή ΑΚΡΟΑΤΗΣ ΕΝΌΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ»
«ΈΝΑ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΤΟ ΕΧΩ ΖΗΣΕΙ ΕΓΩ, ΑΛΛΑ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΟΥ ΚΑΙ ΜΟΥ ΤΟ ΔΙΗΓΟΥΝΤΑΙ»
«ΕΝΘΥΜΙΣΗ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΕΜΑΣ ΤΟΥΣ ΙΔΙΟΥΣ ΟΝΤΑΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΟΙ ΣΕ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ/ ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΠΟΥ ΝΙΩΘΟΥΜΕ ΈΝΑ ΕΝΤΟΝΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΓΙΑ ΑΥΤΆ»
«Η ΓΝΩΣΗ ΠΑΝΩ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΒΑΘΥΤΕΡΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ»
«Η ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΜΑΣ, ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»

Αρχικά, όπως καταδεικνύει ο παραπάνω πίνακας και όπως έχει ήδη αναφερθεί διαπιστώνεται σύγκλιση των απόψεων της πλειοψηφίας των φοιτητών ότι η ιστορική μνήμη συμπλέει με τα γεγονότα του παρελθόντος. Ωστόσο, στις απαντήσεις του δείγματος διαπιστώθηκε, πρώτον, πως αποδίδεται στην έννοια αρνητικό πρόσημο, υπό την έννοια πως η ιστορική μνήμη ταυτίζεται με ιστορικά γεγονότα, τα οποία στιγματίσαν και συνεχίζουν να αποτελούν στίγμα για ένα κράτος, ενώ τέθηκε επί τάπητος από ορισμένους φοιτητές και ο παράγοντας του έθνους, με την έννοια της κοινής εθνικής, θρησκευτικής, γλωσσικής και πολιτιστικής ταυτότητας των πολιτών. Ακόμη, η παραδοσιακή ιστορική συνείδηση των μελών του δείγματος είναι έκδηλη και σε αυτήν την περίπτωση, αφού θεωρείται από ένα τμήμα του πως η ιστορική μνήμη ταυτίζεται με τους ήρωες του παρελθόντος καθώς και με τους άγιους της εκκλησίας. Ενώ, η συγκεκριμένη μερίδα των φοιτητών θεωρεί το παρελθόν ιεροποιημένο, στο οποίο οι γενιές του παρόντος πρέπει να επιδεικνύουν σεβασμό. Στο ίδιο μήκος κύματος κυμαίνονται αρκετές απαντήσεις,

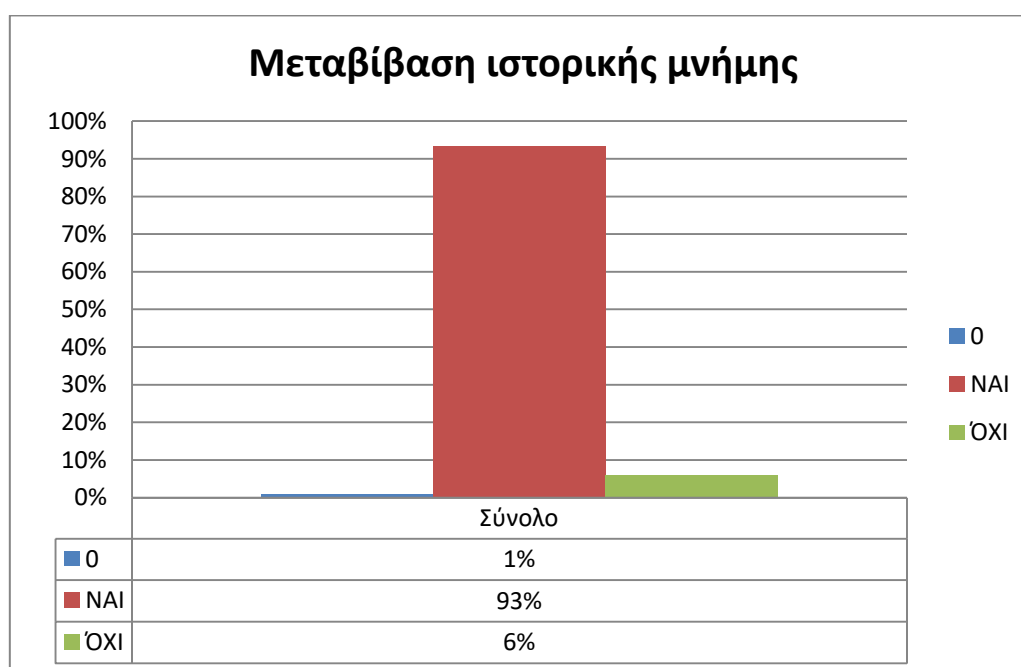
στις οποίες διαπιστώθηκε το σχήμα συνέχειας του έθνους στο χρόνο (παρελθόν - παρόν – μέλλον) μέσω των ηθών, εθίμων και των παραδόσεων.

Χαρακτηριστικές είναι οι απόψεις, οι οποίες αποδίδουν στην ιστορική μνήμη την ιδιότητα της διαγενεακής μεταβίβασης, ενώ εξίσου χαρακτηριστικές είναι και οι απόψεις ορισμένων μελών του δείγματος, οι οποίοι θεωρούν πως ιστορική μνήμη συνιστούν οι αναμνήσεις των ανθρώπων του παρελθόντος, αλλά και αυτές, οι οποίες τονίζουν πως ιστορική μνήμη είναι η γνώση της ιστορικής επιστήμης, η μελέτη της ιστορίας συνολικά (παράγοντας μάθησης) και η ικανότητα του ατόμου να θυμάται ιστορικά γεγονότα.

Κλείνοντας, διαπιστώθηκε στις απαντήσεις της πλειοψηφίας του δείγματος η έννοια του συλλογικού, της κοινής ταυτότητας και συγκεκριμένα της κοινής ιστορικής ταυτότητας των ατόμων ως μέλη μιας κοινωνικής συγκρότησης.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως η ιστορική μνήμη μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο; Αν, ΝΑΙ πώς;

Η ερώτηση αυτή στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών σχετικά με τη μεταβίβαση της ιστορικής μνήμης²⁰ από άτομο σε άτομο στα πλαίσια μιας κοινωνικής συγκρότησης ή ενός κράτους.

Όπως διαφαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, η πλειοψηφία του δείγματος, δηλαδή 112 φοιτητές, με ποσοστό 93% θεωρούν πως η πράγματι η ιστορική μνήμη δύναται να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο, ενώ 7 φοιτητές εκ των 120, με

²⁰ Η ιστορική μνήμη διεκδικεί την ακρίβεια, την αντικειμενικότητα και τη διαρκή εγκυρότητα σε σχέση με την αξιακά διαμεσολαβημένη και οπωσδήποτε λιγότερο ανελαστική συλλογική μνήμη, ενώ παράλληλα υπερβαίνει το επίπεδο των βιωμένων εμπειριών (Κόκκινος, χχ).

ποσοστό 6% θεωρούν πως αυτό δεν είναι δυνατόν να συμβεί. Τέλος να σημειωθεί πως μόλις 1 φοιτητής (1%) δεν απάντησε στη συγκεκριμένη ερώτηση.

Στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης κλήθηκαν να απαντήσουν μόνο όσοι φοιτητές θεωρούσαν πως η ιστορική μνήμη δύναται να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο. Το συγκεκριμένο υποερώτημα αφορούσε τους τρόπους μεταβίβασης της μνήμης από άτομο σε άτομο.

Το δεύτερο σκέλος της ερώτησης απαντήθηκε από τους 108 φοιτητές εκ των 112 που απάντησαν «ΝΑΙ» στο πρώτο σκέλος της ερώτησης, με ποσοστό 96%, ενώ το 4% δεν απάντησε.

Κάνοντας ένα πρώτο σχόλιο επί των απαντήσεων, θα λέγαμε πως παρατηρείται και σε αυτήν την περίπτωση σύγκλιση απόψεων σχετικά με τον τρόπο μεταβίβασης της ιστορικής μνήμης, ενώ πολλοί είναι και αυτοί οι φοιτητές οι οποίοι ταύτισαν την μεταβίβαση από άτομο σε άτομο με τη διαγενεακή μεταβίβαση. Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες οι απαντήσεις του δείγματος, οι οποίες εμφανίστηκαν με τη μεγαλύτερη συχνότητα καθώς και ορισμένες, οι οποίες παρουσίασαν ενδιαφέρον.

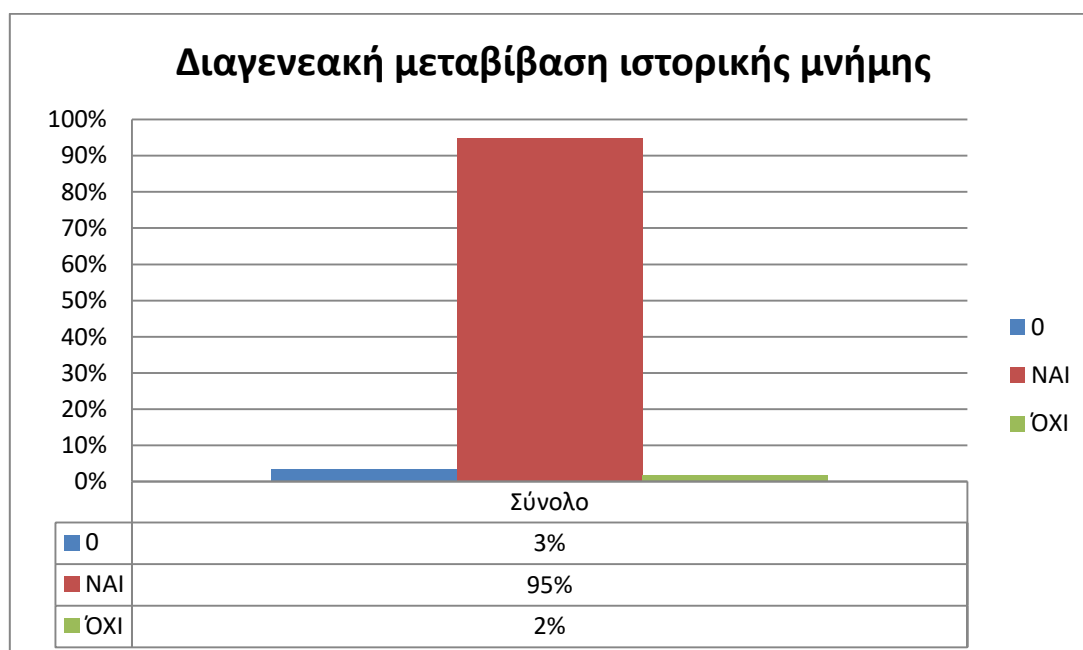
«ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΣΕ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΑΤΟΜΟΥ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΒΑΣΙΣΜΕΝΑ ΣΤΙΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΤΩΝ ΑΤΟΜΩΝ»
«ΑΠΉ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΜΕ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ ΚΑΙ ΜΕ ΣΕΙΡΕΣ ΠΟΥ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΒΑΣΙΣΜΕΝΕΣ ΣΕ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΑΠΉ ΤΟΥΣ ΠΑΠΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΓΙΑΓΙΑΔΕΣ ΣΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΝΕΙΑΣ»
«ΑΠΉ ΤΟΥΣ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΠΟΥ ΕΖΗΣΑΝ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΜΕΣΑ ΑΠΉ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΜΕΤΑΦΕΡΟΥΝ ΣΤΟΥΣ ΑΠΟΓΟΝΟΥΣ ΤΟΥ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΑΠΉ ΔΙΑΦΟΡΑ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΑ ΣΕ ΑΥΤΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΒΙΒΛΙΑ, ΜΜΕ, ΔΙΑΓΕΝΕΑΚΑ»
«ΔΙΑΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ»
«ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ, ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ»
«ΕΙΤΕ ΜΕ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΜΙΛΙΕΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΤΟΜΩΝ, ΕΙΤΕ ΓΡΑΠΤΑ»
«ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ, ΣΧΟΛΕΙΟ, ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ»
«Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΔΙΑΔΟΘΕΙ ΜΕΣΩ ΑΦΗΓΗΣΕΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΒΙΒΛΙΑ, ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ Ή ΤΟ ΙΝΤΕΡΝΕΤ»
«ΗΘΗ, ΕΘΙΜΑ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ»
«ΜΕ ΑΝΑΒΙΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΚΑΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ»
«ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΠΉ ΓΕΝΙΑ ΣΕ ΓΕΝΙΑ, ΜΕ ΜΥΘΟΥΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, ΜΕ ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ, ΜΟΥΣΕΙΑ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ, ΜΝΗΜΕΙΑ»
«ΜΕ ΤΗ ΒΟΗΘΕΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΝΩΣΙΑΣ, Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΜΕΤΑΒΙΒΑΖΕΤΑΙ»
«ΜΕ ΤΟΝ ΔΙΑΛΟΓΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΑΠΟΨΕΩΝ ΚΑΙ ΙΔΕΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟ ΘΕΜΑ, ΜΕ ΤΗ ΒΙΩΜΑΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ, ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΚΑΤΉ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ»
«ΜΕΣΑ ΑΠΉ ΒΙΒΛΙΑ ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΑΠΉ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ. ΑΠΉ ΑΥΤΟΒΙΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΠΟΥ ΕΖΗΣΑΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΜΥΘΟΥΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ»

Όπως διαφαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, η επικρατούσα απάντηση του δείγματος είναι πως η ιστορική μνήμη μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο δια των αφηγήσεων, διηγήσεων, του προφορικού και γραπτού λόγου, αλλά και μέσω του κοινωνικού περίγυρου, του σχολείου ως ένας ενιαίος θεσμός και φορέας μάθησης, μέσω των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και των ακαδημαϊκών και μη συγγραμμάτων και βιβλίων, μέσω αντικειμένων συναισθηματικής αξίας και των φωτογραφιών. Ακόμη, ορισμένοι εκ του δείγματος, όπως παρατηρείται, διατείνονται πως η ιστορική μνήμη μεταβιβάζεται από άτομο σε άτομο, μέσω των ηθών, εθίμων, παραδόσεων, μύθων, παραμυθιών καθώς και μέσω της ιστορικής γνώσης. Ενώ, αρκετοί είναι αυτοί, οι οποίοι θεωρούν πως η ιστορική μνήμη μεταβιβάζεται από άτομο σε άτομο μέσω των μνημείων, των αγαλμάτων, των μνημονικών και των αρχαιολογικών χώρων.

Τέλος, αυτό το οποίο διαπιστώθηκε είναι η σύγχυση των περισσότερων απόψεων ως προς τον τρόπο μεταβίβασης της ιστορικής μνήμης, μιας και θεωρούν πως η ιστορική μνήμη μεταβιβάζεται μέσω των προφορικών μαρτυριών των προγόνων μας και γενικά των προηγούμενων γενεών για γεγονότα της εμπειρίας τους. Αυτό, ωστόσο, συνιστά τη διαγενεακή μεταβίβαση και όχι τη μεταβίβαση της μνήμης εντός της ίδιας γενιάς.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως η ιστορική μνήμη μπορεί να μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά; Αν ΝΑΙ, πώς;

Η ερώτηση αυτή στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών σχετικά με τη μεταβίβαση της ιστορικής μνήμης διαγενεακώς.

Βάσει του παραπάνω διαγράμματος διαπιστώθηκε πως η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή 114 εκ των 120 με ποσοστό 95%, θεωρεί πως η ιστορική μνήμη δύναται να μεταβιβαστεί διαγενεακώς, 4 φοιτητές με ποσοστό 3% δεν απάντησαν στη συγκεκριμένη ερώτηση, ενώ μόλις 2 φοιτητές (2%) θεωρούν πως δεν μπορεί να μεταβιβαστεί η ιστορική μνήμη από γενιά σε γενιά.

Στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης κλήθηκαν να απαντήσουν μόνο όσοι φοιτητές θεωρούσαν πως η ιστορική μνήμη δύναται να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο. Το συγκεκριμένο υποερώτημα αφορούσε τους τρόπους μεταβίβασης της μνήμης από γενιά σε γενιά.

Στην περίπτωση αυτή, οι συμμετέχοντες στην έρευνα συμφωνούν πως η διαγενεακή μεταβίβαση της ιστορικής μνήμης διεξάγεται μέσω των αφηγήσεων και προφορικών μαρτυριών των παλαιότερων γενεών στις επόμενες. Παρακάτω παρουσιάζονται οι απόψεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών, οι οποίες εμφανίζουν με μεγαλύτερη συχνότητα μεταξύ των απαντήσεων καθώς και ορισμένες οι οποίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

«ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ»
«ΜΕ ΤΑ ΗΘΗ, ΕΘΙΜΑ, ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ»
«ΑΠΌ ΤΙΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΕΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΕ ΒΙΒΛΙΑ, ΑΠΌ ΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ»
«ΜΜΕ, ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΑΣ»
«ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ (ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ) ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ»
«ΜΕΣΑ ΑΠΌ ΕΓΓΡΑΦΑ, ΒΙΒΛΙΑ, ΑΡΧΕΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΥΛΙΚΑ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΑΦΗΣΕΙ ΟΙ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΙ ΑΠΌ ΕΜΑΣ»
«ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ»
«ΜΕ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ, ΜΥΘΟΥΣ, ΙΣΤΟΡΙΕΣ»
« ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΑΚΟΥΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ, ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑ»
«ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΗΜΕΡΙΔΕΣ ΑΝΑ ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΤΟΠΟΥ. ΜΕ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΑΠΌ ΤΟΥΣ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΜΙΚΡΟΤΕΡΟΥΣ»
«ΜΕ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ ΠΟΥ ΜΑΣ ΒΟΗΘΑ ΝΑ ΕΝΗΜΕΡΩΘΟΥΜΕ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΗΣΑΝ»
«ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ, ΤΟΥ ΤΡΟΠΟΥ ΖΩΗΣ, ΤΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ»
«ΜΕ ΤΟ ΝΑ ΜΗΝΞΕΧΝΑΝΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΤΟΥΣ, ΝΑ ΤΟ ΜΕΤΑΔΙΔΟΥΝ ΜΕ ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΕΞΙΣΤΟΡΗΣΗ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΑΠΌ ΜΙΚΡΗ ΚΙΟΛΑΣ ΗΛΙΚΙΑ»
«ΜΕ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΒΙΒΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΑΥΤΩΝ ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ»

Όπως διαφαίνεται παραπάνω, στα πλαίσια της διαγενεακής μεταβίβασης της ιστορικής μνήμης, οι συμμετέχοντες της έρευνας αφενός υποστηρίζουν πως συντελείται μέσω των προφορικών μαρτυριών των μελών των προηγούμενων γενεών, αφετέρου όμως της αποδίδουν και έναν θεσμικό χαρακτήρα υποστηρίζοντας πως η μεταβίβαση διεξάγεται μέσω των επίσημων φορέων και

θεσμών του κράτους. Συγκεκριμένα, οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως η διαγενεακή μεταβίβαση της ιστορικής μνήμης συντελείται μέσω των μουσείων, των μνημονικών εκδηλώσεων, της εκπαίδευσης καθώς και μέσω του κινηματογράφου και της τέχνης. Έντονη στις απαντήσεις των φοιτητών είναι, παράλληλα, η διάσταση της δημόσιας κουλτούρας των πολιτών ενός κράτους καθώς όπως διατείνονται η ιστορική μνήμη μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά μέσω των παραδόσεων, των ηθών, των εθίμων και των παραδοσιακών χορών.

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη ορισμένων συμμετεχόντων πως η διαγενεακή μεταβίβαση της ιστορικής μνήμης είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί μέσω των υλικών καταλοίπων του παρελθόντος καθώς και μέσω των ιστορικών πηγών.

Ερώτηση: Τι είναι για εσάς το «τραύμα»;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων, των ερμηνειών, που δίνουν οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί στον όρο «τραύμα».

Αρχικά, να σημειωθεί πως ως άνωθεν ερώτηση, απαντήθηκε από την πλειοψηφία του δείγματος, δηλαδή από τους 111 εκ των 120 φοιτητών, με ποσοστό το οποίο αγγίζει το 93%, ενώ μόλις το 8% του δείγματος δεν έδωσε κάποια ερώτηση.

Σε πρώτο επίπεδο, διαπιστώνεται βάσει των απαντήσεων των συμμετεχόντων της έρευνας πως είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με τον όρο «τραύμα» καθώς και με ορισμένα χαρακτηριστικά του για το άτομο. Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες οι απαντήσεις με το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης ανάμεσα στις απαντήσεις του συνόλου.

«ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΛΕΞΗ ΜΕ ΔΥΟ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ. ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟ Ή ΚΑΠΟΙΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΑΠΌ ΑΤΥΧΗΜΑ. ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΤΟ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟ ΤΡΑΥΜΑ ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΠΟΥ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΑΝΑΒΙΩΝΕΙ ΚΑΙ ΒΡΙΣΚΕΤΑΙ ΣΕ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗ ΘΕΣΗ»
«ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΨΥΧΟΣΥΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ»
«Η ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΑΠΌ ΈΝΑ ΚΑΚΟ ΣΥΜΒΑΝ»
«ΨΥΧΙΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ ΩΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑ ΑΠΌ ΈΝΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ»
«ΨΥΧΙΚΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΤΑΡΑΧΗ»
«ΜΙΑ ΠΛΗΓΗ ΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ ΣΤΗΝ ΨΥΧΗ ΚΑΙ ΣΤΟ ΣΩΜΑ»
«ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΠΟΥ ΣΤΙΓΜΑΤΙΖΕΙ»
«ΜΙΑ ΑΣΧΗΜΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ»
«ΜΙΑ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΠΟΥ ΣΕ ΣΤΙΓΜΑΤΙΖΕΙ ΚΑΙ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΗ ΖΩΗ ΣΟΥ ΜΕ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΤΡΟΠΟ»
«ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ ΑΝΕΞΙΤΗΛΟ ΣΗΜΑΔΙ, ΜΕ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΠΟΡΕΥΕΣΑΙ ΣΤΗ ΖΩΗ ΣΟΥ»
«ΚΑΠΟΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ ΠΟΥ ΜΑΣ ΕΧΕΙ ΤΡΑΥΜΑΤΙΣΕΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΩΝΟΝΤΑΣ ΣΕ ΠΑΡΟΜΟΙΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ, ΕΠΑΝΑΦΕΡΕΤΑΙ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΜΑΣ. ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ ΕΥΑΛΩΤΟ ΣΗΜΕΙΟ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΜΑΣ»

«ΤΡΑΥΜΑ ΕΙΝΑΙ ΑΣΧΗΜΕΣ ΕΜΠΕΙΡΙΕΣ ΠΟΥ ΧΑΡΑΣΣΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΟΥΝ ΤΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΚΑΠΟΙΟΥ ΛΟΓΩ ΤΗΣ ΣΚΛΗΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥΣ»
«ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΜΝΗΣΗ ΕΝΟΣ ΓΕΓΟΝΟΤΟΣ»
«ΜΙΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΠΟΥ ΚΑΝΕΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΝΑ ΜΗΝ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΤΗ ΔΙΑΓΡΑΦΕΙ ΑΠΌ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΠΟΥ ΠΑΝΤΟΤΕ ΘΑ ΤΟ ΚΑΝΕΙ ΝΑ ΝΙΩΘΕΙ ΦΟΒΟ»
«ΕΙΝΑΙ ΜΙΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΥ ΒΙΩΝΕΙ ΚΑΠΟΙΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΤΟΝ ΟΔΗΓΗΣΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ ΚΑΙ ΑΡΓΟΤΕΡΑ ΣΕ ΚΑΠΟΙΑ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ»

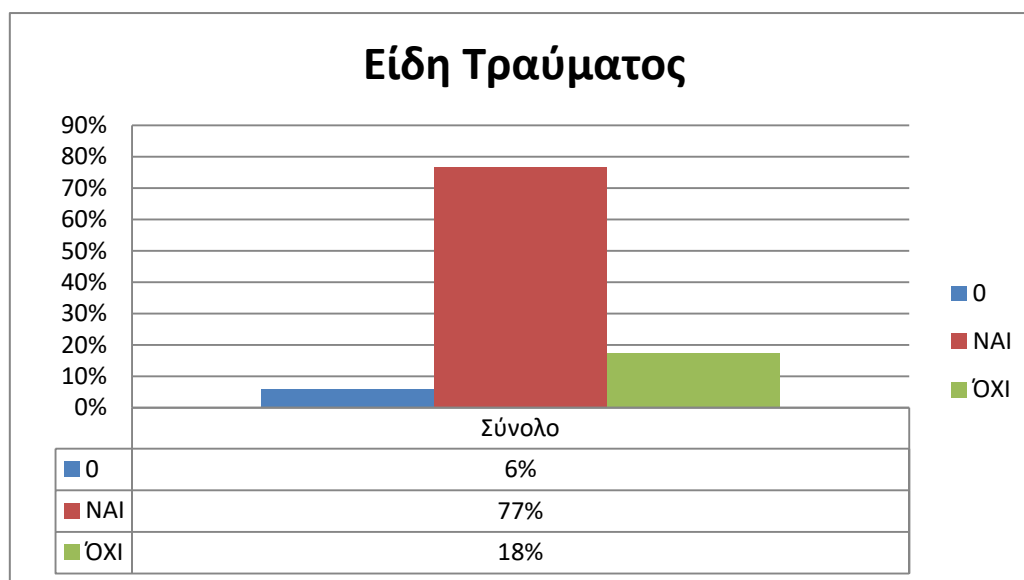
Όπως διαπιστώνεται, οι περισσότεροι φοιτητές του δείγματος διακρίνουν το τραύμα σε σωματικό και ψυχικό, το οποίο προκαλείται από εξωτερικούς παράγοντες έκαστο. Ακόμη, πολλοί είναι οι φοιτητές οι οποίοι υποστηρίζουν πως το τραύμα - εννοώντας το ψυχικό – αποτελεί τη συνέπεια/ το αποτέλεσμα μιας τραυματικής εμπειρίας, βιωμένη από το άτομο, ενώ εξίσου πολλοί είναι αυτοί, οι οποίοι θεωρούν πως ψυχικό τραύμα αποτελεί η ίδια η τραυματική εμπειρία του ατόμου.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως σε όλες τις απαντήσεις των συμμετεχόντων διαπιστώνεται το αρνητικό πρόσημο καθώς και η διάσταση της διάρκειας ως χαρακτηριστικά του τραύματος. Συγκεκριμένα, οι φοιτητές παρουσιάζουν το τραύμα ως μια άσχημη εμπειρία, η οποία στιγματίζει το άτομο εφ' όρου ζωής και δύναται να ανακληθεί ανά πάσα στιγμή, κυρίως όταν το άτομο βιώσει αντίστοιχη του ήδη βιωθέντος τραυματικού γεγονότος εμπειρία. Όπως διαφαίνεται στις απαντήσεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών, ένα από τα χαρακτηριστικά του ψυχικού τραύματος αποτελεί η μετάπλαση του χαρακτήρα καθώς και το αίσθημα φόβου, ανασφάλειας και άγχους, που αισθάνεται το άτομο.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί πως και οι 111 φοιτητές, οι οποίοι απάντησαν στο συγκεκριμένο ερώτημα, εκλαμβάνουν το τραύμα ως μια ψυχική διαταραχή (κατάθλιψη), την οποία καλείται να αντιμετωπίσει το άτομο, αλλά πιθανόν να μη ξεπεράσει ποτέ, ή στη εσχάτη των περιπτώσεων, η διαταραχή αυτή να ωθήσει το άτομο σε αυτοκτονία.

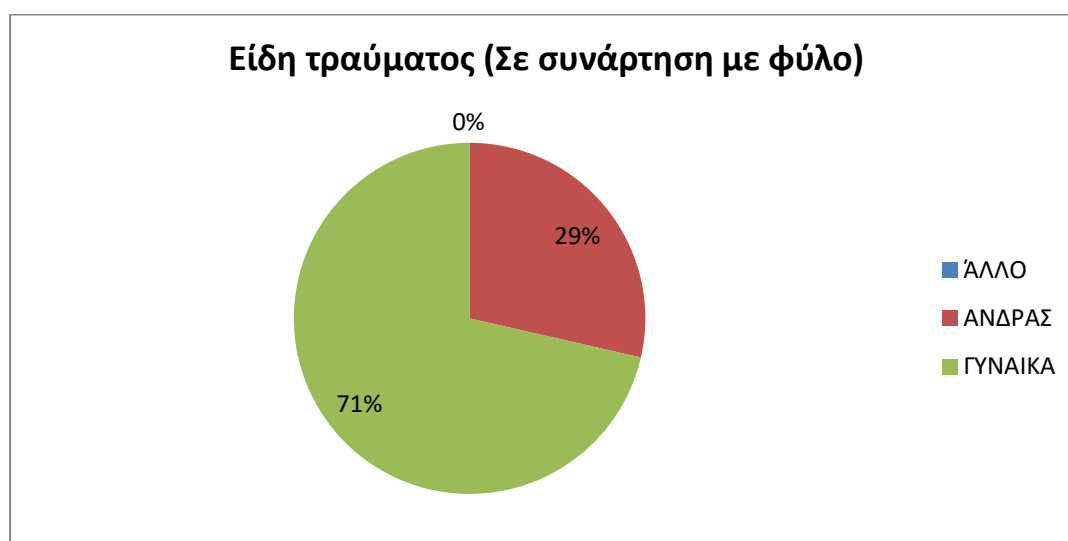
Ερώτηση: Υπάρχουν πολλά είδη τραύματος; Αν, Ναι, ποια;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων, των γνώσεων και των αντιλήψεων των φοιτητών σχετικά με την πολλαπλότητα εννοιών του όρου «τραύμα».

Όπως διαφαίνεται στο παραπάνω διάγραμμα, 92 φοιτητές με ποσοστό 77% θεωρούν πως υφίσταται η πολλαπλότητα ειδών του τραύματος, ενώ από την άλλη 21 φοιτητές με ποσοστό 18% έχουν αντίθετη άποψη από την πλειοψηφία, πιστεύουν δηλαδή πως το τραύμα είναι ένας μονοδιάστατος όρος. Τέλος, 7 φοιτητές με ποσοστό 6% δεν είχαν κάποια άποψη επί του θέματος.

Στο παρακάτω διάγραμμα καταγράφονται οι αντιλήψεις των φοιτητών σε συνάρτηση με το φύλο τους.

Όπως παρατηρείται εκ του 71% των γυναικών, το 57% διατείνεται πως υπάρχουν πολλά είδη τραύματος, ενώ το 10% έχει αντίθετη άποψη. Όσον αφορά τον ανδρικό πληθυσμό (28%) το 20% υποστηρίζει πως όρος «τραύμα» αποτελείται από πολλά επιμέρους είδη, ενώ το 7% των ανδρών έχει αντίθετη άποψη. Τέλος, ο φοιτητής που δεν υπάγεται σε κάποιο από τα δύο φύλα

Εντούτοις, το συγκεκριμένο ερώτημα αποτελείται από ένα υποερώτημα, το οποίο απευθύνεται σε όσους διατείνονται πως υφίσταται πολλαπλότητα ειδών του όρου «τραύμα». Εξ όσων απάντησαν «ΝΑΙ» στο βασικό ερώτημα (92) μόλις 5 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, με ποσοστό 5% δεν απάντησαν στο δεύτερο σκέλος. Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες οι απαντήσεις με το μεγαλύτερο ποσοστό εμφάνισης στο σύνολο των απαντήσεων.

«ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ, ΗΘΙΚΟΚΟΙΝΩΝΙΚΟ»
«ΨΥΧΙΚΟ, ΣΩΜΑΤΙΚΟ»
«ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ, ΙΣΤΟΡΙΚΟ»
«ΠΑΙΔΙΚΟ»
« ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ»
«ΧΡΟΝΙΟ, ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΚΟ»
«ΜΕΤΑΤΡΑΥΜΑΤΙΚΟ»

Οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί βάσει των απαντήσεων που έδωσαν διαπιστώνεται πως οι γνώσεις τους επί του θέματος είναι επιδερμικές. Συγκεκριμένα, οι περισσότεροι περιορίστηκαν στη διάκριση του ψυχικού/ ψυχολογικού και σωματικού τραύματος. Ακόμη, αρκετοί είναι αυτοί, οι οποίοι θεωρούν πως ένα εκ των ειδών του τραύματος είναι το κοινωνικό και το ιστορικό, όπως και στην περίπτωση της μνήμης. Επιπλέον, όπως διαφαίνεται παραπάνω μια εκ των απαντήσεων για τα είδη του τραύματος είναι το γενεαλογικό ως μια μορφή συλλογικού τραύματος. Ενώ, αρκετοί ήταν επίσης οι φοιτητές οι οποίοι διέκριναν τα είδη του τραύματος με κριτήριο τη χρονική διάρκεια, θεωρώντας, λοιπόν, πως το τραύμα διακρίνεται σε επιφανειακό/ βραχύχρονο και χρόνιο. Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η απάντηση ενός φοιτητή/ριας, ο/η οποίος/α διατείνεται πως ένα είδος τραύματος είναι το μετατραυματικό, εννοώντας πιθανόν το μετατραυματικό στρες (PTSD)²¹. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι αρκετές απαντήσεις των φοιτητών,

²¹ Σε κοινωνιολογικό επίπεδο, η διάγνωση PTRD εισήγαγε την αντίληψη πως η ύπαρξη πολλών νευρωτικών συμπτωμάτων δεν συνιστά μυστήριο, αλλά δηλώνει την αδυναμία των ατόμων να ανταπεξέλθουν σε εμπειρίες που τους έχουν συγκλονίσει. Σύμφωνα με τον Shalev, αυτή η πολυπλοκότητα μπορεί να κατανοηθεί σε ένα πλαίσιο συνύπαρξης εγκλωβισμένων και παθογενών διεργασιών, οι οποίες εμπεριέχουν τη μεταβολή της νευροβιολογικής λειτουργίας, την απόκτηση συνήθειας φοβικής αντίδρασης σε ερεθίσματα, τα οποία συνδέονται με το τραύμα καθώς και την αλλοίωση των γνωστικών σχημάτων και των κοινωνικών αντιλήψεων (Παπανδρέου, 2018).

Τέλος, η ίδια η εκδήλωση του τραύματος καθώς και οι μετατραυματικές εξελίξεις διαμορφώνονται ως ένα βαθμό από τις «προ – τραυματικές». Συγκεκριμένα, από τις εμπειρίες της «καλής μητρότητας», το αναπτυσσόμενο ιδεώδες του Εγώ καθώς και την ικανότητα επεξεργασίας και ενσωμάτωσης που διαθέτει το άτομο (Παπανδρέου, 2018).

οι οποίοι κρίνουν πως το παιδικό είναι ένα είδος τραύματος, χωρίς βέβαια αυτό να τεκμηριώνεται βάσει της κοινωνικής θεωρίας για το τραύμα.

Ερώτηση: Τι πιστεύετε ότι είναι το «ιστορικό τραύμα»;

Η ερώτηση αυτή, όπως και στην περίπτωση της ιστορικής μνήμης, στοχεύει στη διερεύνηση των νοηματοδοτήσεων των υποψήφιων εκπαιδευτικών σχετικά με την έννοια «ιστορικό τραύμα».

Μια γενική διαπίστωση βάσει των απαντήσεων του δείγματος στην ερώτηση αυτή είναι πως ταυτίζουν το ιστορικό τραύμα με ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία στιγμάτισαν ακόμη και τις επόμενες γενεές.

Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται οι απαντήσεις με τα περισσότερα ποσοστά εμφάνισης στο πλήθος των απαντήσεων.

«ΤΡΑΥΜΑ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΕΝΟΣ ΑΤΟΜΟΥ»
«ΚΑΤΙ ΑΣΧΗΜΟ ΠΟΥ ΣΥΝΕΒΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ»
«Η ΗΤΤΑ ΕΝΟΣ ΕΘΝΟΥΣ ΠΟΥ ΣΥΝΟΔΕΥΕΤΑΙ ΜΕ ΜΕΓΑΛΗ ΑΠΩΛΕΙΑ ΕΔΑΦΩΝ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ»
«ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΡΑΥΜΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΠΟΝΟΣ ΠΟΥ ΝΙΩΘΕΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΓΙΑ ΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ»
«ΜΙΑ ΑΓΙΑΤΡΕΥΤΗ ΠΛΗΓΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΤΟΥ ΚΑΘΕΝΟΣ»
«ΈΝΑ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΕΙΧΕ ΚΑΚΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ»
«ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΈΝΑ ΣΥΜΒΑΝ ΠΟΥ ΠΛΗΓΩΝΕΙ ΈΝΑΝ ΟΛΟΚΛΗΡΟ ΛΑΟ»
«ΌΤΑΝ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΧΟΥΝ ΚΑΤΑΦΕΡΕΙ ΝΑ ΕΠΙΒΙΩΣΟΥΝ ΜΕΣΑ ΣΕ ΣΚΛΗΡΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΖΩΗΣ, ΌΠΩΣ Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΩΝ ΝΑ ΖΗΣΟΥΝ ΧΩΡΙΣ ΦΟΒΟ ΚΑΠΟΙΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑΣ ΠΟΥ ΥΠΕΣΤΗ ΕΝΑΣ ΛΑΟΣ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΣΥΝΗΘΩΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΠΟΛΕΜΟΥ»
«ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ "ΣΤΙΓΜΑ" ΔΗΛΑΔΗ ΚΑΤΙ ΤΡΑΓΙΚΟ ΠΟΥ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΕ ΑΙΩΝΙΑ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ/ΧΩΡΑΣ ΠΟΥ ΖΟΥΜΕ Ή ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΠΟΙΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΜΕ»
«ΈΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟ ΤΟ ΕΘΝΟΣ Ή ΈΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ»
«ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΌ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΧΕΙ ΒΙΩΣΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΤΟ ΜΕΤΑΦΕΡΕΙ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ»
«ΠΡΟΕΡΧΕΤΑΙ ΑΠΌ ΤΙΣ ΚΑΚΟΥΧΙΕΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ, ΑΠΌ ΑΔΙΚΙΕΣ ΠΟΥ ΥΠΕΣΤΗΣΑΝ, ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΑΠΌ ΒΙΑΙΟΠΡΑΓΙΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΟΥΣ. ΑΥΤΌ ΤΟ ΕΙΔΟΣ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ ΜΕΝΕΙ ΓΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΒΑΡΑΙΝΕΙ, ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΛΟΓΩ ΤΟΥ ΣΤΙΓΜΑΤΟΣ ΠΟΥ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙ ΣΥΝΗΘΩΣ»
«ΑΣΧΗΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΤΙΓΜΗ»
«ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΡΑΓΙΚΑ ΟΠΟΙΟΥΔΗΠΟΤΕ ΠΛΑΙΣΙΟΥ (ΠΟΛΙΤΙΚΟ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ), ΤΑ ΟΠΟΙΑ ΣΤΙΓΜΑΤΙΖΟΥΝ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΠΟΥ ΤΑ ΒΙΩΣΑΝ»
«ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΈΝΑ ΤΡΑΥΜΑ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΑΜΕΣΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΝΟΣ ΛΑΟΥ – ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»
«ΈΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΕΠΗΡΕΑΣΕ ΑΡΝΗΤΙΚΑ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ, ΤΗΝ

ΧΩΡΑ, ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ, ΤΑ ΗΘΗ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ»
«ΠΙΣΤΕΥΩ ΠΩΣ ΣΥΝΔΕΕΤΑΙ ΑΜΕΣΑ ΜΕ ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ. ΠΧ. ΑΟΥΣΒΙΤΣ. Η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ "ΝΙΩΘΕΙ"ΦΟΒΟ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΌΤΙ ΘΑ ΣΥΜΒΕΙ ΞΑΝΑ ΜΙΑ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ»
«ΌΤΑΝ ΚΑΤΙ ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ ΣΥΝΕΒΗ, ΠΟΥ ΤΡΟΜΑΞΕ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΕΝ ΕΧΕΙ "ΞΕΠΕΡΑΣΤΕΙ"»
«ΜΠΟΡΕΙ ΜΙΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΝΑ ΜΗΝ ΤΗΝ ΕΧΩ ΖΗΣΕΙ ΕΓΩ, ΑΛΛΑ ΝΑ ΤΗ ΝΙΩΘΩ Ή ΝΑ ΤΗΝ ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΙ, ΌΠΩΣ ΤΗΝ ΕΧΟΥΝ ΖΗΣΕΙ ΚΑΠΟΙΟΙ»

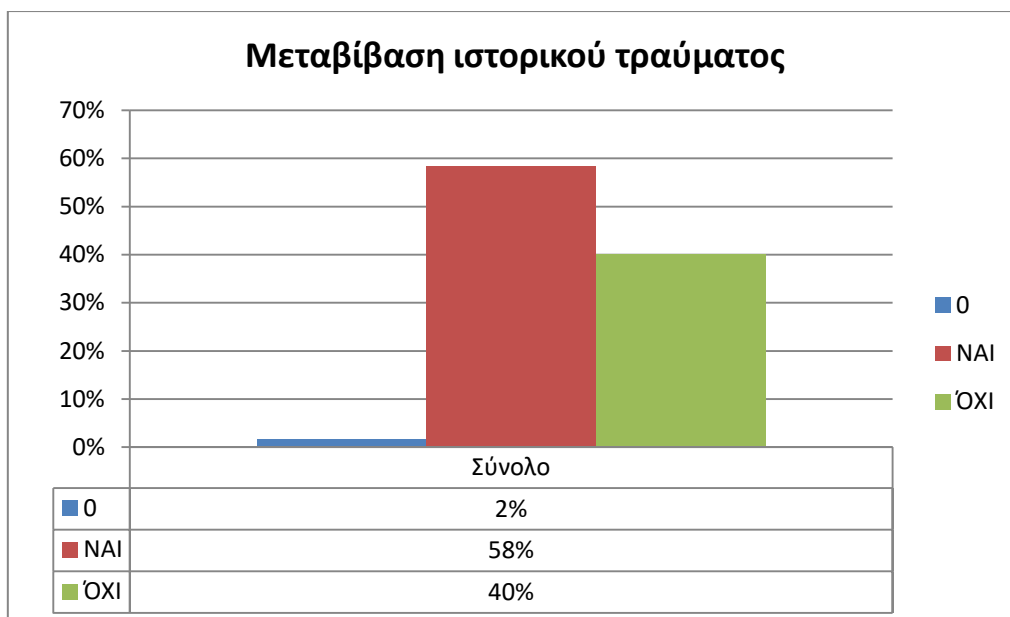
Αρχικά, σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα γίνεται αντιληπτό πως η πλειονότητα των συμμετεχόντων της έρευνας ταυτίζει το ιστορικό τραύμα με ιστορικά γεγονότα, τα οποία εκτυλίχθηκαν στο εκάστοτε κράτος καθώς και με τους προγόνους του. Επιπλέον, κοινή παράμετρος σε όλες τις απαντήσεις αποτελεί ο παραλληλισμός του ιστορικού τραύματος με γεγονότα πολέμου, γενοκτονιών, των εδαφικών απωλειών ενός κράτους, με γεγονότα φυσικών, οικονομικών και πολιτικών καταστροφών. Μια ιδιότητα του ιστορικού τραύματος σύμφωνα με την πλειονότητα των απαντήσεων του δείγματος αποτελεί, πρώτον, η διαγενεακή μεταβίβαση του, δεύτερον, το γεγονός πως στιγματίζει ανεπανόρθωτα ένα κράτος, ένα έθνος, έναν λαό και έναν πολιτισμό.

Ενδιαφέρον, βέβαια, παρουσίασε η άποψη ορισμένων μελών του δείγματος οι οποίοι τονίζουν πως μια εκ των συνεπειών του ιστορικού τραύματος είναι η συναισθηματική ταύτιση των επόμενων γενεών με τα θύματα των προηγούμενων (περίπτωση μεταμνήμης). Ενώ, υπάρχουν και απαντήσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από υπεραπλούστευση και γενίκευση, διότι ορίζουν το τραύμα ως «μια άσχημη – ιστορική - στιγμή».

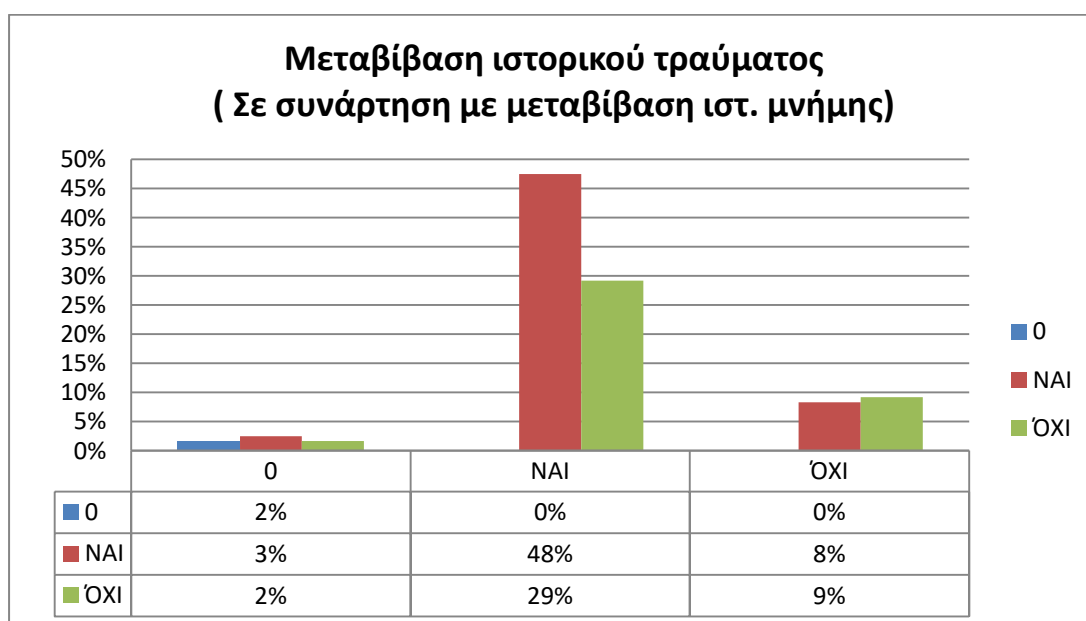
Κάνοντας ένα καταληκτικό σχόλιο σε αυτό το σημείο, θα λέγαμε πως παρατηρείται μια σύγχυση στις απαντήσεις του δείγματος σχετικά με την έννοια «ιστορικό τραύμα» εξαιτίας της ημιμάθειας ή της μη ανάδειξης του όρου στα πλαίσια της εκπαίδευσης καθώς και της δημόσιας κουλτούρας.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως το ιστορικό τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο; Αν, ΝΑΙ πώς;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο, όπως και στην περίπτωση της ιστορικής μνήμης, τη μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος από άτομο σε άτομο.

Όπως διαφαίνεται από το παραπάνω διάγραμμα η πλειοψηφία του δείγματος απάντησε καταφατικά. Συγκεκριμένα, 70 εκ των 120 φοιτητών με ποσοστό 58% θεωρούν πως το ιστορικό τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο, από την άλλη 48 φοιτητές με ποσοστό 40% θεωρούν πως αυτό δεν είναι δυνατόν να συμβεί. Τέλος, 2 φοιτητές (2%) δεν απάντησαν στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Σύμφωνα με το παραπάνω διάγραμμα, προκύπτει πως το 48% των φοιτητών που δήλωσαν πως η ιστορική μνήμη δύναται να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο, θεωρούν πως και το ιστορικό τραύμα διαθέτει αυτήν την ιδιότητα. Παράλληλα, το 29% που δήλωσαν πως η ιστορική μνήμη δεν μπορεί αν μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο, δήλωσαν, εν αντιθέσει, πως το ιστορικό τραύμα μπορεί.

Αξίζει βέβαια να σημειωθεί πως το συγκεκριμένο ερώτημα διαθέτει ένα υποερώτημα, το οποίο εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους δύναται να μεταβιβαστεί το ιστορικό τραύμα από άτομο σε άτομο. Κάνοντας ένα γενικό σχόλιο, λοιπόν, θα λέγαμε πως οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της ιστορικής μνήμης θεωρούν πως το ιστορικό τραύμα μεταβιβάζεται από άτομο σε άτομο δια του προφορικού λόγου.

Παρακάτω, παρατίθεται οι επικρατέστερες απαντήσεις του δείγματος στα πλαίσια της συγκεκριμένης ερώτησης.

«ΜΕ ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΑΥΤΟ»
«ΜΕ ΤΗΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»
«ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ»
«ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΤΕΙ ΚΑΘΩΣ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΧΕΙ ΤΗΝ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ ΝΑ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕΙ ΘΥΜΟ ΠΟΥ ΠΕΡΝΑ ΣΤΑ ΝΕΟΤΕΡΑ ΑΤΟΜΑ»
«ΜΕΣΩ ΤΑΙΝΙΩΝ, ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΕΩΝ, ΑΠΛΑ ΎΧΙ ΜΕ ΤΟΝ ΙΔΙΟ ΒΑΘΜΟ ΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ ΣΤΑ ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΕΖΗΣΑΝ ΚΑΠΟΙΕΣ ΕΝΤΟΝΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ»
«ΜΕ ΕΘΝΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ, ΜΕ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΜΕ ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ, ΤΑ ΕΚΘΕΜΑΤΑ ΣΤΑ ΜΟΥΣΕΙΑ»
«ΜΕ ΤΗΝ ΑΦΗΓΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΞΙΣΤΟΡΗΣΗ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ, ΣΕ ΜΟΥΣΕΙΑ Ή ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ»
«ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΩΝ»

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η πλειονότητα του δείγματος θεωρεί πως η μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος από άτομο σε άτομο συντελείται μέσω του προφορικού λόγου, κυρίως μέσω των προφορικών μαρτυριών των μεγαλύτερων γενεών προς τις μικρότερες. Βασικός πυλώνας, ωστόσο, στην περίπτωση της μεταβίβασης μέσω των προφορικών μαρτυριών είναι η επανάληψη, διότι η διαδικασία της μεταβίβασης του ιστορικού τραύματος είναι ιδιαίτερα σύνθετη και πολύπλοκη.

Ακόμη, όπως και στην περίπτωση της ιστορικής μνήμης, ο κινηματογράφος, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η τέχνη συντείνουν στη διαδικασία της μεταβίβασης του ιστορικού τραύματος από άτομο σε άτομο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν, βέβαια, οι απόψεις των φοιτητών οι οποίες προσδίδουν στο ιστορικό τραύμα μια θεσμικότητα, υποστηρίζοντας πως τη βασική ευθύνη για τη μεταβίβαση του από άτομο σε άτομο, έχουν οι πολιτιστικοί φορείς και θεσμοί του κράτους, όπως τα μουσεία καθώς και οι μνημονικοί και αρχαιολογικοί χώροι, αλλά και αυτοί της εκπαίδευσης, όπως το σχολείο μέσω του μαθήματος της ιστορίας. Ένα μάθημα το οποίο πολλές φορές αξιοποιείται εργαλειακά από τους πολιτικούς και κρατικούς θεσμούς για την επίτευξη σκοπιμοτήτων και συμφερόντων. Χαρακτηριστική είναι η άποψη ενός συμμετέχοντα στην έρευνα, ο

οποίος υποστηρίζει πως το μάθημα της ιστορίας δύναται να προκαλέσει θυμό στα άτομα.

Κλείνοντας, δεν μπορούν να παραλειφθούν οι απόψεις ορισμένων φοιτητών, που θεωρούν πως η διαδικασία της μεταβίβασης του ιστορικού τραύματος μπορεί να επιτευχθεί μέσω της συναισθηματικής ταύτισης ατόμων που δεν βίωσαν τραυματικά γεγονότα με αυτά που είχαν μια τραυματική εμπειρία.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως το ιστορικό τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά; Αν Ναι, πώς;

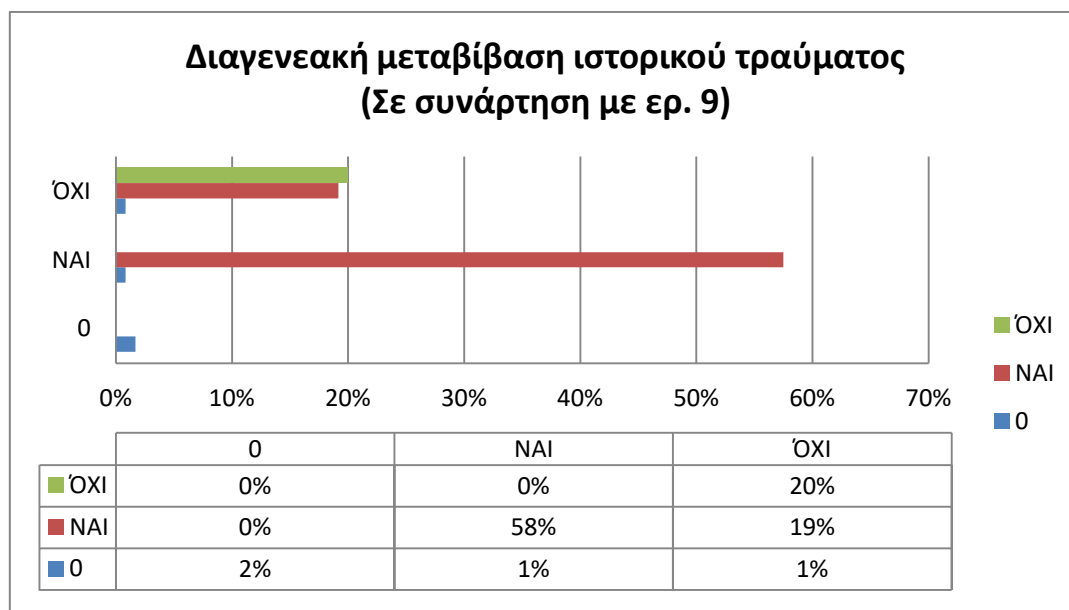
Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων του δείγματος σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος καθώς και των τρόπων και μέσων που συντείνουν στη διαδικασία αυτή.

Όπως διαγράφεται στο παραπάνω γράφημα, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων της έρευνας, δηλαδή οι 92 από τους 120 φοιτητές με ποσοστό 77% θεωρούν πως πράγματι το ιστορικό τραύμα δύναται να μεταβιβαστεί στις επόμενες γενιές από τις προηγούμενες και όχι μόνο. Από την άλλη, 24 φοιτητές, με ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 20%, έχουν αντίθετη άποψη επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Τέλος, 4 φοιτητές, με ποσοστό 3% δεν έχει καμία άποψη όσον αφορά τη διαγενεακή μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος.

Στον παρακάτω πίνακα και διάγραμμα παρουσιάζονται οι απόψεις των φοιτητών επί της διαγενεακής μεταβίβασης του ιστορικού τραύματος σε συνάρτηση με τις απόψεις τους για τη μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος από άτομο σε άτομο.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. A10	Ετικέτες στήλης			
Ετικέτες γραμμής	0	ΝΑΙ	ΌΧΙ	Γενικό άθροισμα
0	2%	0%	0%	2%
ΝΑΙ	1%	58%	0%	58%
ΌΧΙ	1%	19%	20%	40%
Γενικό άθροισμα	3%	77%	20%	100%

Όπως παρατηρείται, λοιπόν, το 77% του δείγματος διατείνεται πως το ιστορικό τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί και από άτομο σε άτομο, αλλά και διαγενεακά, ενώ μόλις το 20% αυτού θεωρεί πως δεν μπορεί να μεταβιβαστεί ούτε από άτομο σε άτομο, αλλά ούτε και από γενιά σε γενιά

Αξίζει δε να σημειωθεί πως το 58% του δείγματος που θεωρεί πως το τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο, πιστεύει πως το ιστορικό τραύμα μεταβιβάζεται παράλληλα και διαγενεακά. Τέλος, το 3% του δείγματος δε απάντησε σε κανένα από τα δύο ερωτήματα.

Στα πλαίσια, λοιπόν, του υποερωτήματος της συγκεκριμένης ερώτησης, παρακάτω παρουσιάζονται οι επικρατέστερες απαντήσεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών. Αξίζει να σημειωθεί πως σε γενικές γραμμές, η πλειοψηφία συμφωνεί πως η διαγενεακή μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος διενεργείται μέσω των προφορικών μαρτυριών από τους βίωσαντες το τραυματικό γεγονός προς τις επόμενες γενιές, οι οποίες δεν βίωσαν τη συγκεκριμένη τραυματική εμπειρία.

«ΑΠΌ ΣΧΟΛΕΙΟ, ΑΠΌ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΠΌ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»
«ΣΕ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΠΟΥ ΥΠΑΡΧΕΙ ΈΝΑ ΑΤΟΜΟ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΠΟΥ ΗΤΑΝ ΠΑΡΟΝ ΚΑΙ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΤΗΚΕ ΑΠΌ ΈΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΟ ΠΕΡΝΑΕΙ ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΓΕΝΙΕΣ»
«ΟΜΙΛΙΕΣ, ΕΡΕΥΝΑ»
«ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ, ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ»
«ΑΠΌ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ, ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ»
«ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΚΑΤΆ ΚΑΠΟΙΟ ΤΡΟΠΟ ΝΑ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΤΕΙ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΡΑΥΜΑ ΑΛΛΑ ΌΧΙ ΠΛΗΡΩΣ ΚΑΘΩΣ ΔΕΝ ΕΖΗΣΑΝ ΑΠΌ ΠΡΩΤΟ ΧΕΡΙ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΑΥΤΑ»
«ΜΕΣΩ ΠΟΛΙΤΙΣΜΩΝ, ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ, ΕΓΓΡΑΦΩΝ»
«ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΠΌ ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΣΕ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ»
«ΜΕΣΩ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΟΡΕΩΝ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ»
«ΜΕΣΑ ΑΠΌ ΤΑΙΝΙΕΣ»
«ΕΉΝ ΔΕΝ ΦΡΟΝΤΙΣΟΥΝ ΟΙ ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΝΑ ΤΟ ΕΠΟΥΛΩΣΟΥΝ»
«ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΤΟΚΟΥΜΕΝΤΩΝ»
«ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΜΙΣΟΥΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΕΘΝΗ»
«ΜΕΣΩ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΕΟΡΤΩΝ»

Εκτός από τη μεταβίβαση του ιστορικού τραύματος διαγενεακά μέσω των διηγήσεων των παλαιότερων γενεών, η πλειοψηφία των υποψήφιων εκπαιδευτικών θεωρεί πως το ιστορικό τραύμα μεταβιβάζεται στις επόμενες γενιές μέσω των επίσημων φορέων του κράτους. Συγκεκριμένα δήλωσαν πως αυτό μπορεί να συντελεστεί αφενός μέσω των εθνικών επετείων και αφετέρου μέσω της σχολικής ιστορίας, η οποία είναι ενιαία και κοινή για όλους τους μαθητές. Ενώ, πολλοί ήταν οι φοιτητές, οι οποίοι δήλωσαν πως η ακαδημαϊκή ιστορία μέσω, αρχικά, της έρευνας και, επιπλέον, των διαλέξεων συντείνουν στη συγκεκριμένη διαδικασία.

Ακόμη, από τις απαντήσεις του δείγματος δεν θα μπορούσε να είναι απύσχα η δημόσια ιστορία και η δημόσια κουλτούρα των πολιτών ενός κράτους. Συγκεκριμένα, στη δημόσια ιστορία και δημόσια κουλτούρα συγκαταλέγονται οι μνημονικές τελετές εις μνήμην των θυμάτων των τραυματικών γεγονότων, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα. Τονίζουν, δε, πως σημαντικό ρόλο ενέχει ο Κινηματογράφος και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της μεταβίβασης της ιστορικής μνήμης.

Χαρακτηριστικές είναι, επιπλέον, οι απαντήσεις των φοιτητών που θεωρούν πως το ιστορικό τραύμα μεταβιβάζεται μέσω των καταλοίπων του παρελθόντος, των ιστορικών πηγών και ιστορικών έγγραφων αρχείων, τα οποία διασώθηκαν.

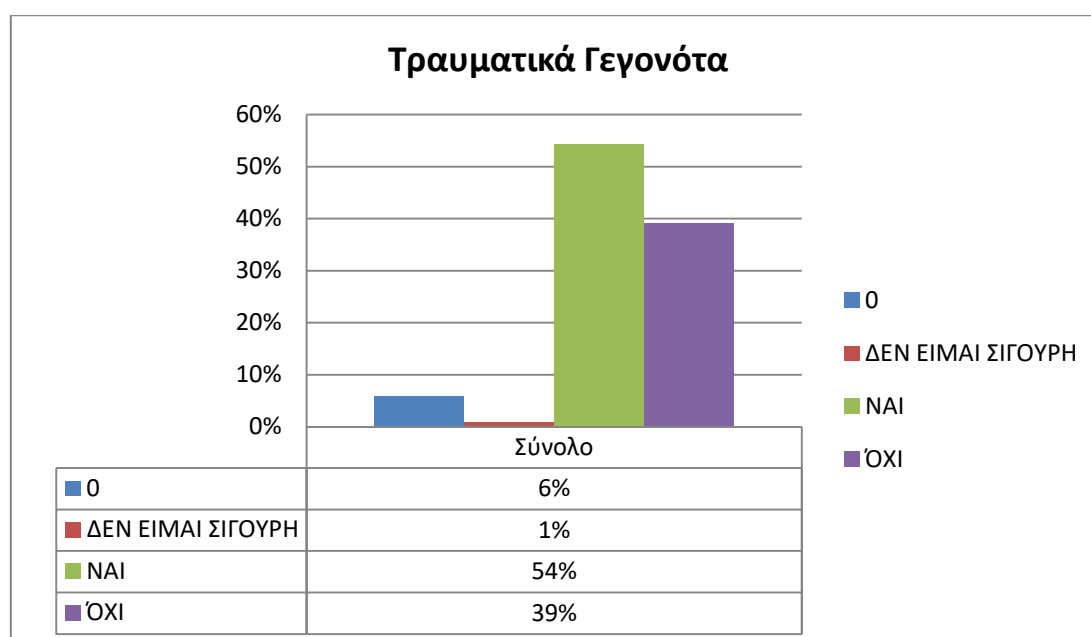
Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί πως ορισμένοι φοιτητές δήλωσαν πως το ιστορικό τραύμα μεταβιβάζεται διαγενεακώς μέσω της καλλιέργειας μίσους απέναντι σε άλλα έθνη και κράτη καθώς και μέσω της προπαγάνδας της κοινωνίας. Ωστόσο,

κάποιοι άλλοι φοιτητές θεωρούν πως οι επόμενες γενιές πρέπει να συμβάλλουν στην επούλωση του τραύματος.

Ερώτηση: Γνωρίζετε την έννοια του ιστορικού τραυματικού γεγονότος;

Αν **Ναι**, ποια τραυματικά γεγονότα θεωρείτε πως έχουν στιγματίσει την νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία; (επιγραμμικά)

Η παραπάνω ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνησης των απόψεων, των αντιλήψεων και των γνώσεων του δείγματος, πρώτον, σχετικά με την έννοια «τραυματικό γεγονός» και δεύτερον, σχετικά με το ποια γεγονότα πιστεύουν πως αποτελούν στίγμα για την νεότερη και σύγχρονη ιστορία του κράτους μας.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο γράφημα, παρατηρείται πως η πλειοψηφία του δείγματος, δηλαδή 65 από τους 120 φοιτητές, με ποσοστό 54% γνωρίζει την έννοια των «τραυματικών γεγονότων». Στον αντίποδα, για τους 47 φοιτητές με ποσοστό, το οποίο αγγίζει το 39% η συγκεκριμένη έννοια τους είναι άγνωστη. Επιπλέον, 7 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, με ποσοστό 6% δεν έδωσαν καμία απάντηση, ενώ μια φοιτήτρια σημείωσε πως «δεν είναι σίγουρη».

Εν συνεχεία, οι απόψεις του δείγματος στο δεύτερο σκέλος του ερωτήματος παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι απόψεις του δείγματος σχετικά με τα τραυματικά γεγονότα, τα οποία στιγματίσαν την πορεία της νεότερης και σύγχρονης ιστορίας του ελληνικού κράτους.

ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ
ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ
ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΑΡΜΕΝΙΩΝ
ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ
ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΩΖΑΝΝΗΣ
Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ
ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ
ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ
ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ
ΧΟΥΝΤΑ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΩΝ (1967 – 1974)
ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΚΥΠΡΟΥ
ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ
ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1897
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 19 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 21 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ
ΠΟΛΕΜΟΣ ΡΩΣΙΑΣ – ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ
ΠΑΝΔΗΜΙΑ COVID - 19
ΚΡΙΣΗ ΙΜΙΩΝ

Όπως παρατηρείται στον παραπάνω πίνακα, επικρατέστερο τραυματικό γεγονός στις απαντήσεις του δείγματος αποτελεί η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου από το Κίνημα των Νεότουρκων στο διάστημα 1914 – 1923, ένα οργανωμένο έγκλημα για την εθνική επικράτηση του μουσουλμανικού τουρκικού πληθυσμού στον τουρκικό χώρο. Έπειτα, ακολουθούν τα γεγονότα, τα οποία εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο των εθνικών εκκαθαρίσεων στον Μικρασιατικό χώρο και στον Καύκασο (Μικρασιατική Καταστροφή, Γενοκτονία των Αρμενίων, Εγκατάσταση και αποκατάσταση προσφύγων στον ελλαδικό χώρο, Συνθήκη Λωζάννης).

Ακόμη, σημαίνοντα ρόλο στην ελληνική ιστορία κατέχει ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, η γερμανική κατοχή, η Γενοκτονία των Εβραίων και συνολικά το σχέδιο του Ολοκαυτώματος από το ναζιστικό καθεστώς (1933 – 1945) καθώς και ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος (1946 -1949), το οποίον κάποιοι φοιτητές αποκαλούν ως ανταρτοπόλεμο ή συμμοριτοπόλεμο.

Επιπλέον, πολλοί είναι οι φοιτητές, οι οποίοι θεωρούν πως η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, η Οθωμανοκρατία – την οποία αποκαλούν Τουρκοκρατία – καθώς και η Ελληνική Επανάσταση στιγμάτισαν την νεότερη ιστορία του ελληνικού κράτους.

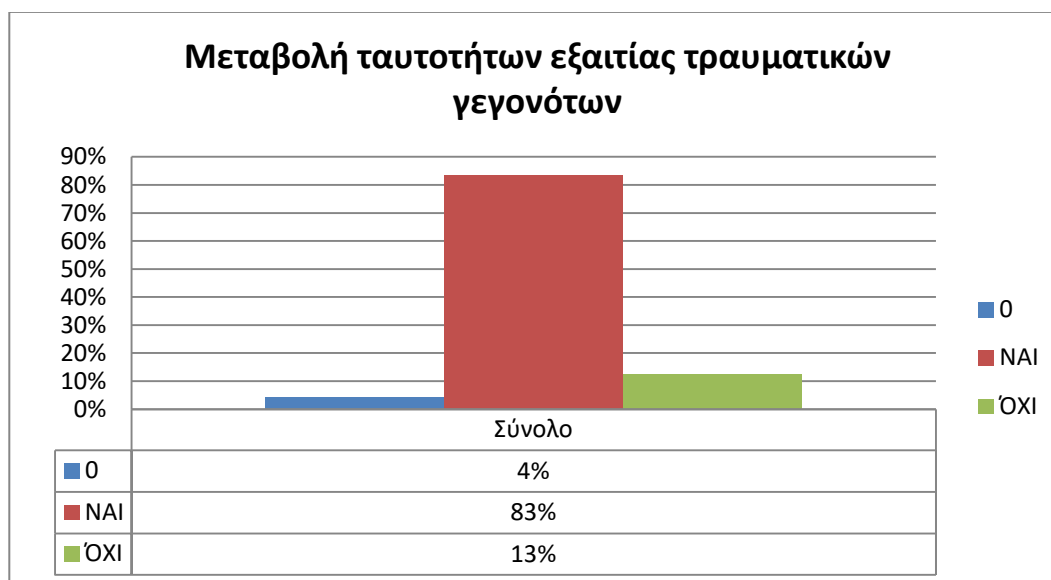
Αρκετοί βέβαιοι ήταν και αυτοί οι φοιτητές, οι οποίοι στις απαντήσεις τους μεταξύ των άλλων τραυματικών γεγονότων συμπεριέλαβαν τον Κυπριακό Ζήτημα καθώς και τον Απελευθερωτικό Αγώνα της Κύπρου.

Στις απαντήσεις ορισμένων υποψήφιων εκπαιδευτικών ως τραυματικό γεγονός το οποίο καθόρισε την νεότερη και σύγχρονη ιστορία υπήρχε η Χούντα των Συνταγματαρχών (1967 – 1974), η οικονομική κρίση του 19 ου αιώνα καθώς και του 21^{ου}. Ενώ ελάχιστοι είναι αυτοί, οι οποίοι θεωρούν πως ο «ατυχής» ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 - ένα ιστορικό γεγονός το οποίο δεν έχει αναδειχθεί από την ελληνική νεότερη ιστορία -, η κρίση των Ιμίων (1995 – 1996) , η πανδημία του Covid – 19 καθώς και ο πόλεμος Ρωσίας Ουκρανίας (2022 -) επιδρούν, καθορίζουν και στιγματίζουν τη σύγχρονη ιστορία του ελληνικού κράτους.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως ένα τραυματικό γεγονός μπορεί να καθορίσει/στιγματίσει/ μεταβάλλει την ταυτότητα ενός ατόμου ή ακόμη και μιας εθνοτικής/κοινωνικής ομάδας;

Αν **Ναι**, γιατί και με ποιόν τρόπο;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων του δείγματος σχετικά με το αν δύναται ένα τραυματικό γεγονός να μεταβάλλει τις ταυτότητες του ατόμου αλλά και τις αιτίες, τα μέσα και τους τρόπους αυτής της συνέπειας.

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, η πλειοψηφία και σε αυτήν την ερώτηση απάντησε καταφατικά. Συγκεκριμένα, 100 εκ των 120 ατόμων του δείγματος με ποσοστό 83% πιστεύει πως ένα τραυματικό γεγονός έχει την ισχύ για τη μεταβολή των ταυτοτήτων ενός ατόμου. Εν αντιθέσει, 15 φοιτητές (13%) θεωρεί πως κάτι

τέτοιο δεν είναι δυνατόν να συμβεί. Τέλος, 5 φοιτητές (4%) δεν έδωσαν κάποια απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Η συγκεκριμένη ερώτηση αποτελείται, όπως προαναφέρθηκε, από ένα υποερώτημα, το οποίο εξετάζει τις αντιλήψεις των φοιτητών σχετικά με τις αιτίες και τους τρόπους που συντείνουν στη μεταβολή των ταυτοτήτων του ατόμου ή μιας κοινωνικής, εθνοτικής ή εθνικής ομάδας και απαντήθηκε από 89 άτομα εκ των 100 που απάντησαν θετικά στο κυρίως ερώτημα.

Κάνοντας ένα γενικό σχόλιο βάσει των απαντήσεων του δείγματος στο συγκεκριμένο υποερώτημα, κρίνεται πως θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως συγκεχυμένες και ασαφείς. Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες οι απαντήσεις του δείγματος, η άποψη των οποίων είχε τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης καθώς και ορισμένες οι οποίες παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

«ΑΝ ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΕ ΣΩΣΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΗ, ΥΠΑΡΧΕΙ Η ΠΙΘΑΝΟΤΗΤΑΝΑ ΟΔΗΓΗΣΕΙ ΣΕ ΔΥΣΑΡΕΣΤΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ»
«ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΔΙΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΝΑ "ΜΙΣΟΥΝ" ΤΟΝ ΑΛΛΟΝ Ή ΤΗ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΕΘΝΟΤΗΤΑ ΚΑΘΩΣ ΕΠΙΣΗΣ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΚΑΙ ΝΑ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΝΤΑΙ Ή ΝΑ ΓΙΝΟΝΤΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΡΟΙ»
«ΈΝΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΜΕΤΑΒΑΛΕΙ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥ Ή ΛΑΟΥ ΚΑΘΩΣ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΖΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ ΕΠΟΜΕΝΩΣ ΑΛΛΑΖΟΥΝ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΖΩΗΣ»
«ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΣΚΕΨΗΣ, ΑΡΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΠΟΥ ΚΑΝΕΙ ΚΑΠΟΙΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ, ΟΙ ΟΠΟΙΕΣ ΒΑΣΙΖΟΝΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ»
«ΚΑΘΩΣ ΜΕΝΕΙ ΣΤΗΝ ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟΝ ΒΑΣΑΝΙΖΕΙ. ΜΠΟΡΕΙ ΑΚΟΜΗ ΝΑ ΤΟΝ ΟΔΗΓΗΣΕΙ ΣΕ ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ Ή ΣΕ ΑΥΤΟΚΤΟΝΙΑ»
«ΥΠΑΡΧΕΙ Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΤΟ ΑΤΟΜΟ Ή ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ ΝΑ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΘΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΔΕΧΘΕΙ ΜΙΑ ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΩΝ ΥΠΟΛΟΙΠΩΝ. ΑΥΤΟ ΦΥΣΙΚΑ ΤΟ ΑΠΟΜΟΝΩΝΕΙ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΙΒΑΡΥΝΕΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ»
«ΘΕΩΡΩ ΠΩΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΑΛΛΑ ΉΧΙ ΣΕ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ. ΑΝΑΛΟΓΑ ΚΑΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΠΡΟΦΑΝΩΣ ΚΑΠΟΙΟ ΕΝΤΟΝΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕΙ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΕΣ, ΦΟΒΟ ΚΑΙ ΚΑΧΥΠΟΨΙΑ ΚΑΙ ΕΠΟΜΕΝΩΣ ΝΑ ΑΛΛΑΞΕΙ ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΙΟ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΑΥΤΟ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ»
«ΌΤΑΝ ΈΝΑ ΑΤΟΜΟ ΣΤΙΓΜΑΤΙΖΕΤΑΙ ΑΠΟ ΈΝΑ ΤΡΑΥΜΑΤΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ, ΕΙΝΑΙ ΒΕΒΑΙΟ ΌΤΙ ΕΠΗΡΕΑΖΕΤΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΜΕ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΝΑ ΤΟΝ ΔΙΑΚΡΙΝΟΥΝ ΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΘΛΙΨΗΣ, ΑΜΦΙΒΟΛΙΑΣ ΠΟΥ ΕΧΕΙ ΩΣ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΤΗΝ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ»
«ΚΑΝΟΝΤΑΣ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΝΑ ΘΕΩΡΕΙ ΚΑΠΟΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ, ΝΑ ΕΛΠΙΖΕΙ ΣΤΗ ΣΙΓΟΥΡΗ ΑΛΛΑΓΗ, ΝΑ ΤΟΝ ΚΑΝΕΙ ΦΑΝΑΤΙΚΟ, ΡΑΤΣΙΣΤΗ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΥΠΕΡΗΦΑΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΤΟΥ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΥΠΟΒΑΘΜΙΖΕΙ ΆΛΛΕΣ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΕΣ»
«ΝΑΙ ΑΦΟΥ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΝΤΑΙ ΟΙ ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΟΠΟΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ»
«ΜΕΣΩ ΑΥΤΩΝ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΝΑ ΖΟΥΝ Ή ΚΑΙ ΌΧΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ»

«ΚΑΘΩΣ ΥΠΑΡΧΕΙ ΦΟΒΟΣ ΝΑ ΣΥΜΒΕΙ ΈΝΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ, ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΕΙΧΕ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ»
«ΓΙΑΤΙ ΑΥΤΟ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΘΑ ΕΪΝΑΙ ΧΑΡΑΓΜΕΝΟ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ/ ΜΙΑΣ ΟΜΑΔΑΣ ΚΑΙ ΕΪΝΑΙ ΠΙΘΑΝΟΝ ΝΑ ΤΟΝ/ ΤΗΝ ΑΠΟΤΡΕΠΕΙ ΑΠΌ ΤΟ ΝΑ ΚΑΝΕΙ ΠΡΑΓΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΚΑΝΕ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΟΥ ΖΩΗ»
«ΤΑ ΒΑΘΙΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΑ ΤΡΑΥΜΑΤΑ ΚΑΘΟΡΙΖΟΥΝ ΜΕ ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ Ή ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΠΟΥ ΑΝ ΤΟ/ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΔΕΝ ΤΟ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΟΥΝ ΜΟΝΟΙ ΤΟΥΣ ΔΕΝ ΘΑ ΛΥΘΕΙ»
«ΔΙΟΤΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ ΑΝΑΓΚΑΖΕΤΑΙ ΑΠΌ ΈΝΑ ΞΑΦΝΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΝΑ ΑΛΛΑΞΕΙ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΤΑ ΠΑΝΤΑ ΓΥΡΩ ΤΟΥ»
«ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΑΦΥΠΝΙΣΕΙ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΤΙ ΣΥΝΕΒΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΝΑ ΜΗΝ ΤΟΥΣ ΟΔΗΓΗΣΕΙ ΝΑ ΚΑΝΟΥΝ ΤΑ ΙΔΙΑ ΛΑΘΗ»
«ΑΡΧΙΚΑ ΝΑ ΠΛΗΜΜΥΡΙΖΕΤΑΙ ΤΟ ΑΤΟΜΟ/ Η ΕΘΝΟΤΗΣ ΜΕ ΤΟ ΑΙΣΘΗΜΑ ΜΙΣΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΥΣ ΓΙΑ ΑΥΤΟ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΕΜΠΟΔΙΖΟΝΤΑΣ ΕΤΣΙ ΤΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΑΚΟΜΑ ΚΑΙ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΚΡΑΤΟΣ»
«ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΤΟΝ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΟΤΗΝ ΠΑΡΑΚΙΝΗΣΕΙ ΝΑ ΑΓΩΝΙΣΤΕΙ ΓΙΑ ΈΝΑ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΜΕΛΛΟΝ Ή ΝΑ ΤΟΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΙ ΚΑΙ ΝΑ ΓΕΝΝΗΘΕΙ ΈΝΑ ΜΙΣΟΣ ΠΡΟΣ ΚΑΠΟΙΟΝ ΆΛΛΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ»
«ΓΙΑΤΙ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕΙ ΑΙΣΘΗΜΑ ΚΑΤΩΤΕΡΟΤΗΤΑΣ»
«ΟΙ ΧΑΡΑΓΜΕΝΕΣ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΜΥΑΛΟ ΣΥΧΝΑ ΔΕΝ ΑΦΗΝΟΥΝ ΠΕΡΙΘΩΡΙΑ ΓΙΑ ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΣΚΕΨΕΩΝ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΜΕ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ ΝΑ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΕΙ Ή ΝΑ ΜΕΤΑΒΑΛΕΙ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ»
«ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΜΙΣΟΥΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΆΛΛΟ ΕΘΝΟΣ. ΣΤΕΝΑΧΩΡΙΑ ΚΑΙ ΑΙΣΘΗΜΑ ΑΔΙΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΤΟΜΟ»
«ΓΙΑΤΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΕΙ ΩΣ ΜΑΘΗΜΑ»
«ΑΝ ΜΙΛΑΜΕ ΓΙΑ ΚΑΤΙ ΤΟΣΟ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΠΙΘΑΝΟΝ ΝΑ "ΚΡΑΤΗΣΕΙ ΠΙΣΩ" ΑΥΤΗΝ ΤΗΝ ΟΜΑΔΑ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΓΙΑ ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΧΡΙ ΝΑ ΑΝΑΚΑΜΨΟΥΝ»

Αρχικά, αξίζει να αναφερθεί πως το δείγμα δεν απάντησε ακριβώς στα ζητούμενα του συγκεκριμένου υποερωτήματος, παρά έδωσαν τη δική τους ερμηνεία σχετικά με τις συνέπειες ενός τραυματικού γεγονότος προς το άτομο και την ομάδα.

Τονίζουν λοιπόν πως ένα τραυματικό γεγονός καλλιεργεί αισθήματα φόβου, αδικίας, άγχους, θλίψης, απομόνωσης, απόγνωσης μίσους για τους υπεύθυνους και για το Άλλο – σε περίπτωση που φέρει μερίδιο ευθύνης ή ευθύνεται κατ' αποκλειστικότητα για το τραυματικό γεγονός, εμποδίζει, επιπλέον, την εξέλιξη της προσωπικότητας του ατόμου, ενδέχεται, βέβαια, να επηρεάσει ακόμη και τη σωματική ακεραιότητα του ατόμου (δια του αυτοτραυματισμού και της αυτοκτονίας) ενώ από την άλλη μπορεί ακόμη και να σταθεί ως κίνητρο για ένα καλύτερο μέλλον.

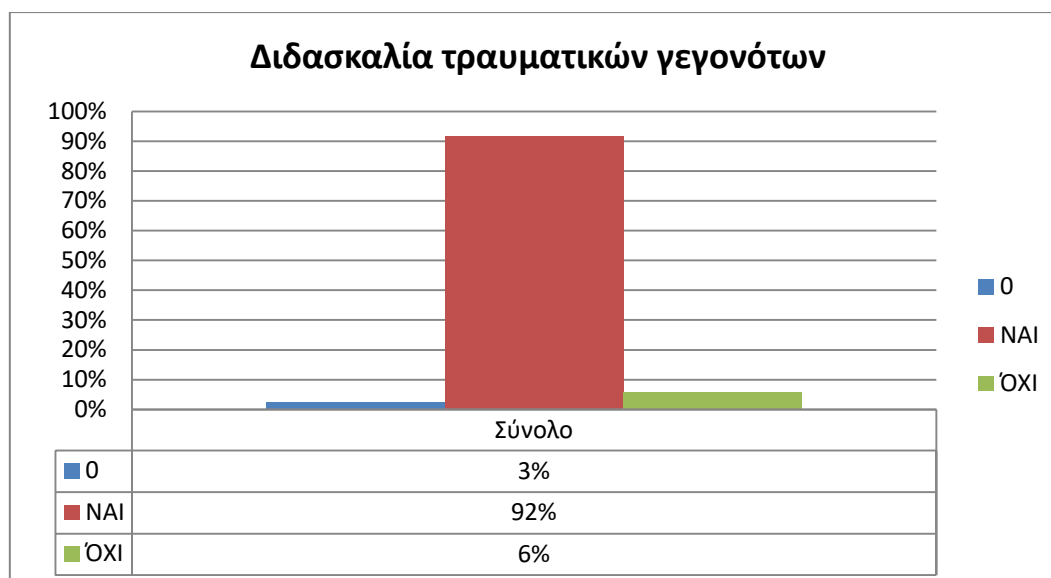
Επιπλέον, πολλοί φοιτητές αναφέρουν πως ένα τραυματικό γεγονός μπορεί να λειτουργήσει ως «μάθημα» για το άτομο ή την κοινωνική ομάδα, προκειμένου να αποφευχθεί η αέναη ανακύκλωση των δεινών.

Το δείγμα σημειώνει, δε, πως το τραύμα αν δεν τεθεί υπό την κατάλληλη και έγκαιρη διεργασία δύναται να καθλώσει το άτομο και την ομάδα σε απραγία και σε μία γενική κατάσταση απουσίας εξέλιξης και προόδου.

Τέλος, χαρακτηριστική είναι η άποψη ορισμένων φοιτητών οι οποίοι δηλώνουν πως ένα τραυματικό γεγονός μπορεί να ωθήσει ένα άτομο ή μια ομάδα σε μετανάστευση και η μετανάστευση με τη σειρά της να συμβάλλει στην αλλαγή των συνηθειών και της καθημερινότητας των ατόμων.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως τα τραυματικά γεγονότα θα πρέπει να διδάσκονται στο σχολείο;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση των απόψεων των μαθητών σχετικά με το αν θα πρέπει να διδάσκονται τα τραυματικά γεγονότα στο σχολείο.

Όπως διαφαίνεται στο παραπάνω γράφημα, στο συγκεκριμένο ερώτημα απάντησαν θετικά οι 110 από τους 120 φοιτητές, με ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 92%. Αρνητικά απάντησαν μόλις 7 φοιτητές, με ποσοστό 6% σχετικά με το αν θα πρέπει να διδάσκονται τα τραυματικά γεγονότα στο σχολείο. Ενώ, 3 ήταν οι συμμετέχοντες της έρευνας (3%), οι οποίοι δεν έδωσαν κάποια απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Στο υποερώτημα, το οποίο αφορά τους λόγους και του τρόπους με τους οποίους θα πρέπει να διδάσκεται ένα τραυματικό γεγονός στο σχολείο, δεν απάντησαν συνολικά 5 φοιτητές εκ των 110, που θεωρούν πως θα πρέπει ένα τραυματικό γεγονός να αποτελεί αντικείμενο διδασκαλίας στο σχολείο. Κάνοντας ένα ενικό σχόλιο, θα λέγαμε πως απαντήσεις του δείγματος γίνεται αντιληπτή η παραδειγματική και παραδοσιακή συνείδηση όλων των μελών του δείγματος.

Παρακάτω, ενδεικτικά, παρουσιάζονται ορισμένες από τις απαντήσεις του δείγματος σχετικά με τους λόγους για τους οποίους θα πρέπει να διδάσκεται ένα τραυματικό γεγονός στο σχολείο.

«ΓΙΑ ΝΑ ΑΠΟΚΤΗΣΟΥΝ ΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΝΗΜΗ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΜΕ ΑΠΌ ΤΑ ΛΑΘΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΝΑ ΜΗΝ ΤΑ ΕΠΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΥΜΕ»
«ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΘΑ ΗΤΑΝ ΚΑΛΟ ΝΑ ΜΑΘΟΥΝ ΤΑ ΛΑΘΗ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ, ΏΣΤΕ ΝΑ ΜΗΝ ΚΑΝΟΥΝ ΤΑ ΙΔΙΑ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΟΙ ΝΕΟΤΕΡΟΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ»
«ΏΣΤΕ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΝΑ ΜΗΝ ΕΊΝΑΙ ΜΟΝΟΠΛΕΥΡΗ ΚΑΙ ΝΑ ΕΞΙΔΑΝΙΚΕΥΟΝΤΑΙ ΌΛΑ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ»
«ΟΙ ΝΕΟΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΖΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΝΑ ΕΠΙΘΥΜΟΥΝ ΤΗ ΛΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ»
«ΕΊΝΑΙ ΈΝΑ ΜΑΘΗΜΑ ΓΙΑ ΟΛΟΥΣ, ΑΦΟΥ Η ΕΝΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΟΝ ΣΥΝΑΝΘΡΩΠΟ ΕΊΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΕΦΟΔΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ»
«ΔΙΟΤΙ ΟΙ ΝΕΟΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΝ ΤΙ ΕΠΡΟΚΕΙΤΟ ΝΑ ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΕΙ ΣΤΗ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΗ ΤΟΥΣ ΖΩΗ ΚΑΙ ΝΑ ΕΊΝΑΙ ΕΤΟΙΜΟΙ ΝΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΠΡΟΚΥΨΟΥΝ»
«ΕΊΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΕΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ, ΏΣΤΕ ΝΑ ΤΙΜΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΕΙ ΑΠΌ ΤΑ ΛΑΘΗ ΤΟΥΣ»
«ΩΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ. ΑΝ ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΑΙ ΚΑΙ ΓΙΝΕΤΑΙ ΚΑΤΑΝΟΗΤΗ Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΚΑΠΟΙΟΥ, ΜΕΙΩΝΟΝΤΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ»
«ΓΙΑΤΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ, ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΠΩΝ. ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ ΚΑΙ ΕΊΝΑΙ ΚΑΛΟ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΤΙ ΠΕΡΑΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΑΣ ΓΙΑ ΝΑ ΒΡΙΣΚΟΜΑΣΤΕ ΕΜΕΙΣ ΖΩΝΤΑΝΟΙ ΣΤΟ 2022. ΕΠΙΣΗΣ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΑΠΟΦΥΓΟΥΜΕ ΛΑΘΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ ΠΟΥ ΘΑ ΟΔΗΓΗΣΟΥΝ ΣΕ ΠΑΡΟΜΟΙΑ ΔΥΣΑΡΕΣΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΘΕΩΡΩ ΠΩΣ ΌΛΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΝΗΜΕΡΩΝΟΝΤΑΙ ΑΠΌ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ, ΔΙΟΤΙ ΘΑ ΑΠΟΚΤΗΣΟΥΝ ΤΟ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΑΠΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΧΩΡΑ ΤΟΥΣ ΑΛΛΑ ΚΥΡΙΩΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΕΜΙΣΤΕΣ ΤΗΣ»
«ΕΊΝΑΙ ΠΟΛΎ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΝ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥΣ, ΤΙΣ ΕΠΙΤΥΧΙΕΣ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΠΟΤΥΧΙΕΣ»
«ΓΙΑΤΙ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΑΞΙΖΕΙ ΝΑ ΤΑ ΘΥΜΟΜΑΣΤΕ ΓΙΑ ΝΑ ΝΙΩΘΟΥΜΕ ΕΥΓΝΩΜΩΝ ΓΙΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ, ΌΠΩΣ Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»
«ΓΙΑ ΝΑΘΥΜΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΠΑΛΙΟΙ ΚΑΙ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΟΙ ΝΕΟΙ»

Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες της έρευνας θεωρούν πως θα πρέπει να διδάσκονται τα τραυματικά γεγονότα στο σχολείο, προκειμένου να αποφευχθούν τα ίδια λάθη και αντίστοιχα γεγονότα στο μέλλον, θεωρώντας τα «μάθημα ζωής». Πολλοί είναι, δε, αυτοί οι οποίοι τονίζουν πως οι νεότερες γενιές οφείλουν να γνωρίζουν την ιστορία των προγόνων και της πατρίδας τους, διότι με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσουν την φιλοπατρία και καλλιεργούν την εθνική τους ταυτότητα και

συνείδηση. Τέλος, ελάχιστοι είναι αυτοί οι φοιτητές, οι οποίοι δηλώνουν πως με τη διδασκαλία των επίμαχων γεγονότων καλλιεργείται η ενσυναίσθηση, ο σεβασμός προς το Άλλο, ενώ παράλληλα το γεγονός αυτό συντείνει στην εξάλειψη των κοινωνικών διακρίσεων.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις του δείγματος σχετικά με τους τρόπους και τα μέσα, με τα οποία θα πρέπει να γίνεται η διδασκαλία των συγκεκριμένων γεγονότων. Στον παρακάτω πίνακα κατατάσσονται οι απόψεις του δείγματος σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισής τους στο πλήθος των απαντήσεων.

Η διδασκαλία των τραυματικών γεγονότων θα πρέπει να γίνεται μέσω:

Του μαθήματος της ιστορίας
Ομιλιών, ημερίδων, εκδηλώσεων, σεμιναρίων
Συνεντεύξεων και προφορικών μαρτυριών από τη γενιά ή ομάδα – θύμα
Ιστορικών πηγών
Επισκέψεων πεδίου
Κινηματογράφου και Θεάτρου
Εξωσχολικών δραστηριοτήτων
Πρότζεκτ, διαθεματικών εργασιών και βιωματικών τρόπων εκμάθησης/ διδασκαλίας;
Έρευνας
Συζητήσεων με τον εκπαιδευτικό και με ακαδημαϊκούς
Βιβλίων και σχολικού εγχειριδίου
Βιογραφιών και αυτοβιογραφιών των ηρώων
Αφίερωσης μιας Διδακτικής Ώρας καθημερινά για τη διδασκαλία τραυματικών γεγονότων

Βάσει των απαντήσεων στο συγκεκριμένο σκέλος του υποερωτήματος γίνονται διακριτές δύο κατηγορίες υποψήφια εκπαιδευτικών. Από τη μία, υπάρχουν οι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι κρίνουν ως αποτελεσματική τη σύγχρονη διδακτική μεθοδολογία για τη διδασκαλία των επίμαχων γεγονότων, όπως τη διδασκαλία μέσω θεάτρου και κινηματογράφου, διότι όπως δηλώνουν με τον τρόπο αυτό οι μαθητές θα έρθουν, παράλληλα σε επαφή και με τον πολιτισμό, μέσω των πρότζεκτ και της έρευνας, μέσω των ιστορικών πηγών και κειμηλίων, μέσω των επισκέψεων των μαθητών σε μουσεία, μνημονικούς και αρχαιολογικούς χώρους καθώς και μέσω της διοργάνωσης εκδηλώσεων, ημερίδων και ειδικών σεμιναρίων κατάλληλα για τους μαθητές. Ορισμένοι αυτής της κατηγορίας υποστηρίζουν πως η διδασκαλία των συγκρουσιακών γεγονότων καλό θα ήταν να γίνεται σε μαθητές μεγαλύτερων ηλικιών, διότι έχουν αναπτύξει την κατάλληλη ωριμότητα για την επεξεργασία του δύσκολου παρελθόντος. Τέλος, υποστηρίζουν πως ακαδημαϊκή και σχολική ιστορία οφείλουν να συνεργαστούν για την επίτευξη του συγκεκριμένου σκοπού.

Από την άλλη, υπάρχουν και αυτοί οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εκλαμβάνουν την ιστορία ως “Magistra vitae”, η οποία διδάσκει, παραδειγματίζει και τιμωρεί. Ως εκ τούτου, η διδασκαλία των τραυματικών γεγονότων θα πρέπει να γίνεται μέσω της σχολικής ιστορίας, με την αφιέρωση μάλιστα μιας διδακτικής ώρας καθημερινά για το σκοπό αυτό. Ακόμη, κρίνουν πως ωφέλιμη μέθοδος και εργαλείο αποτελεί το σχολικό εγχειρίδιο και άλλα ιστορικά συγγράμματα, ενώ τονίζουν πως θα πρέπει οι μαθητές να διδάσκονται το δύσκολο παρελθόν μέσω των βιογραφιών και αυτοβιογραφιών των μεγάλων ανδρών και ηρώων.

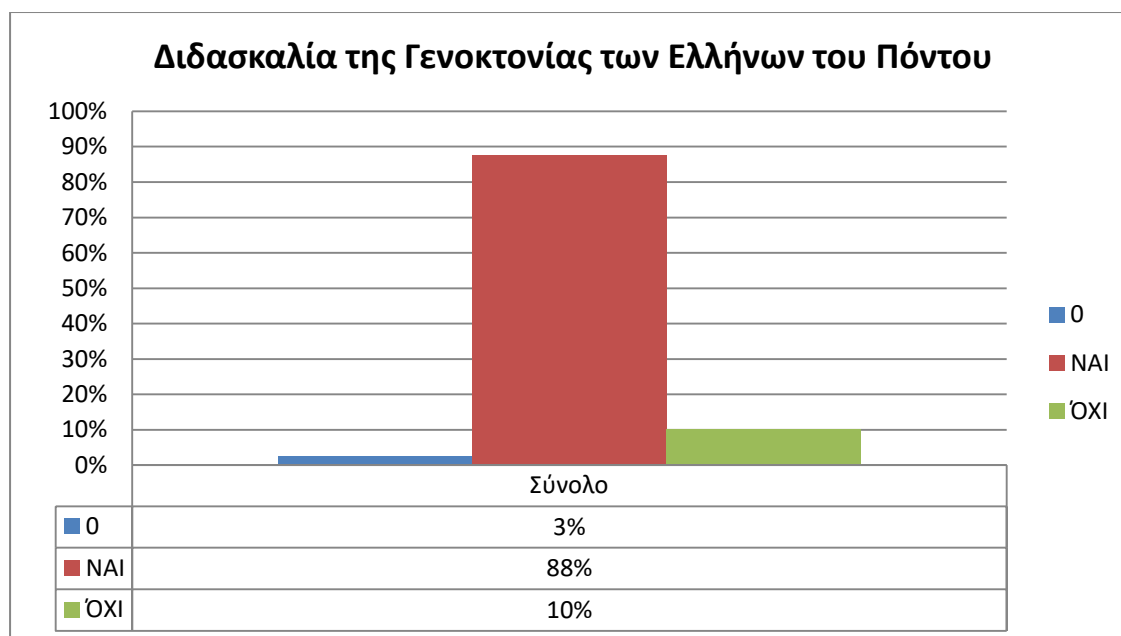
Ερώτηση: Έχετε διδαχθεί για τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο;

Αν **Ναι**, σε ποια σχολική βαθμίδα;

Με ποιους από τους παρακάτω τρόπους; (απεριόριστες επιλογές)

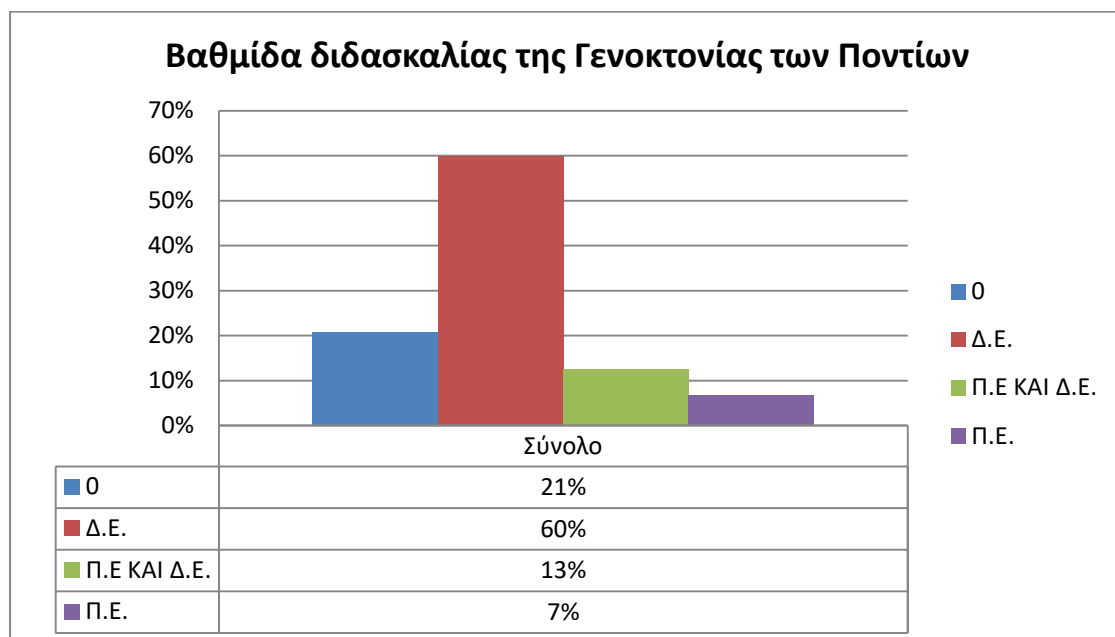
Αξίζει να διευκρινιστεί εδώ πως η συγκεκριμένη ερώτηση αποτελείται από δύο υποερωτήματα. Στο δεύτερο υποερώτημα, λοιπόν, οι φοιτητές πρέπει να επιλέξουν με ποιον από τις προτεινόμενες μεθόδους διδάχθηκαν τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

Η προκειμένη ερώτηση στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων των φοιτητών σχετικά με το αν διδάχθηκαν τη Γενοκτονία Ποντίων, σε ποια βαθμίδα και με ποιόν τρόπο.

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, παρατηρείται πως 105 εκ των 120 συμμετεχόντων στην έρευνα με ποσοστό 88%, δηλώνουν πως έχουν διδαχθεί τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο, ενώ το 10%, δηλαδή 12 φοιτητές υποστηρίζουν πως δεν έχουν διδαχθεί το συγκεκριμένο γεγονός. Τέλος, 3 μόλις φοιτητές, με ποσοστό 3% δεν απάντησαν στο συγκεκριμένο ερώτημα.

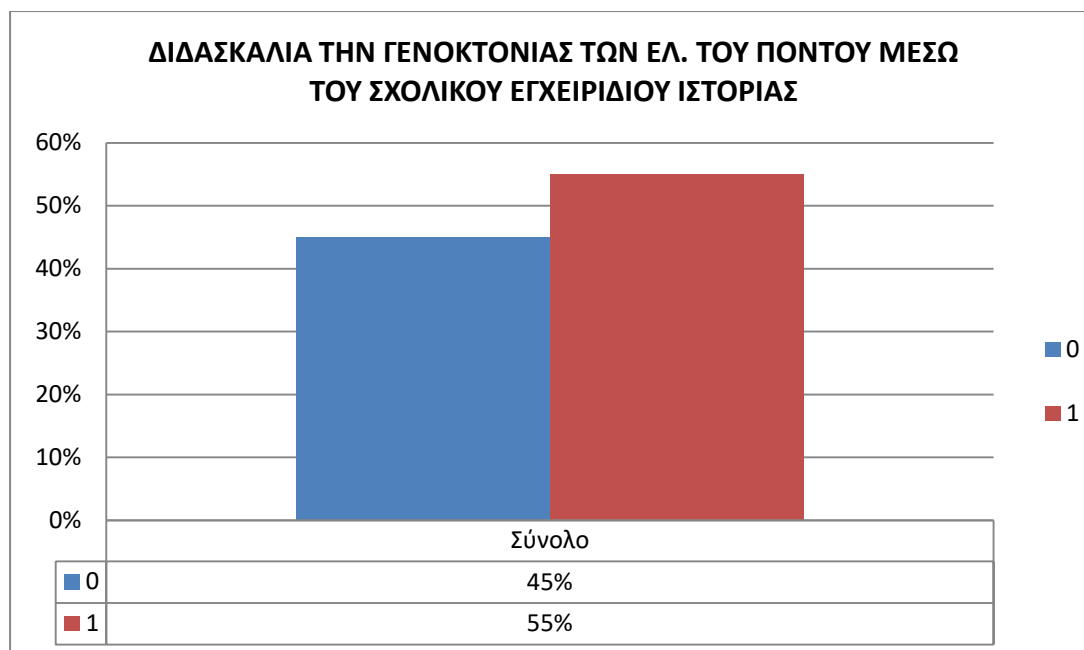
Σχετικά με τη βαθμίδα διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου το δείγμα δήλωσε:

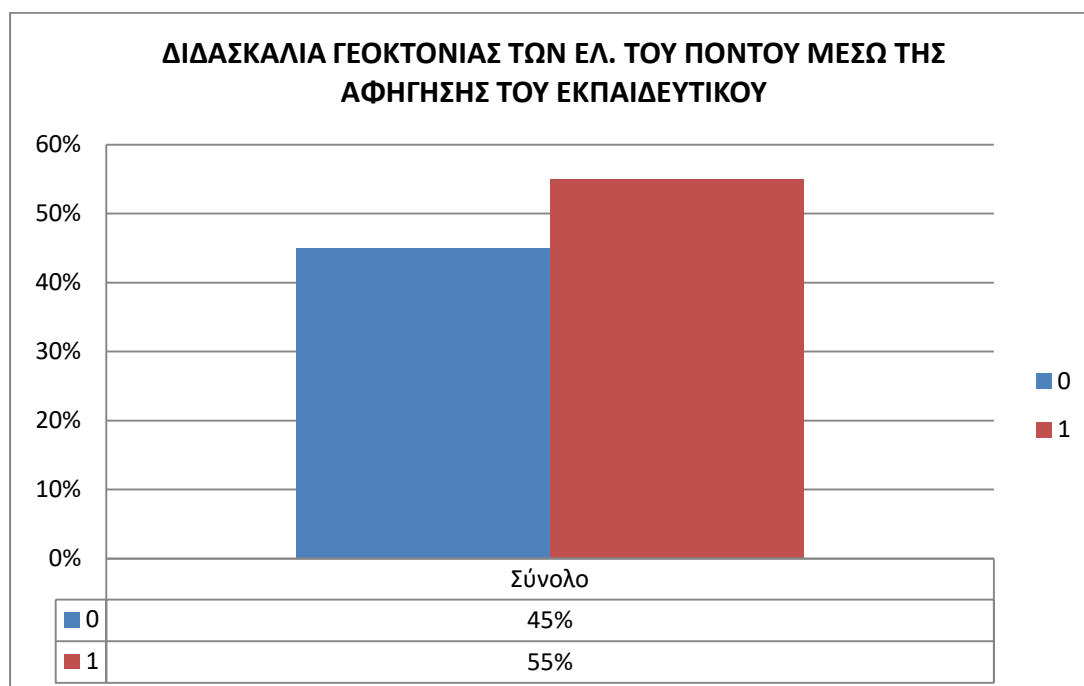
Σύμφωνα με το συγκεκριμένο γράφημα, οι 72 από τους 120 φοιτητές έχουν διδαχθεί τη Γενοκτονία στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με ποσοστό το οποίο ανέρχεται σε 60%. Οι 25 από τους 120 δεν απάντησαν στο συγκεκριμένο υποερώτημα, με ποσοστό 21%.

Επιπλέον, 15 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, με ποσοστό 13% δήλωσαν πως διδάχθηκαν τη Γενοκτονία των Ποντίων στην Πρωτοβάθμια και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, ενώ 8 φοιτητές με ποσοστό 7% διδάχθηκαν το συγκεκριμένο τραυματικό γεγονός μόνο στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση.

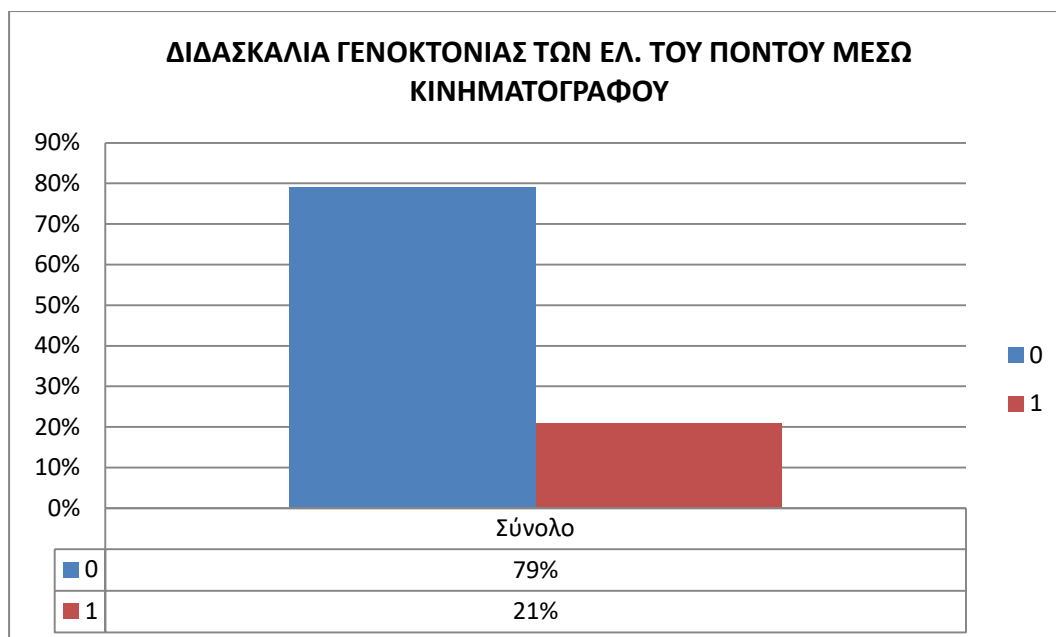
Εν συνεχεία, σχετικά με τους τρόπους και τα μέσα διδασκαλίας του συγκρουσιακού αυτού γεγονότος οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί δήλωσαν:

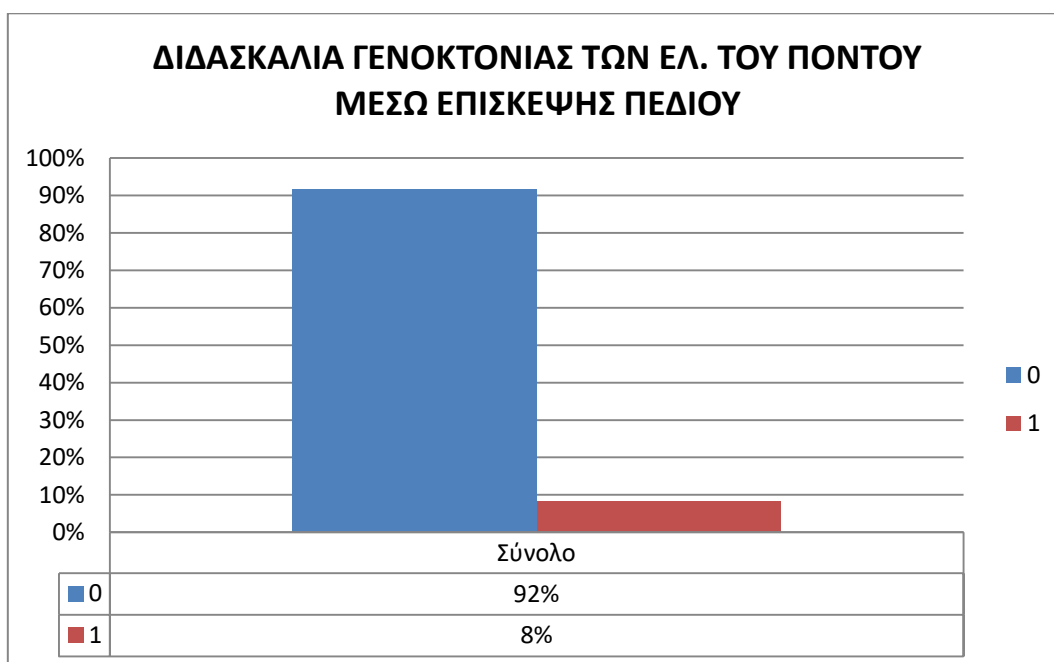
Όπως παρατηρείται στο γράφημα, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων, δηλαδή 66 φοιτητές, με ποσοστό 55% δηλώνει πως διδάχθηκε τη Γενοκτονία μέσω του σχολικού εγχειριδίου, ενώ 54 φοιτητές (45%) εκ των 120 δεν επέλεξαν τη συγκεκριμένη επιλογή.

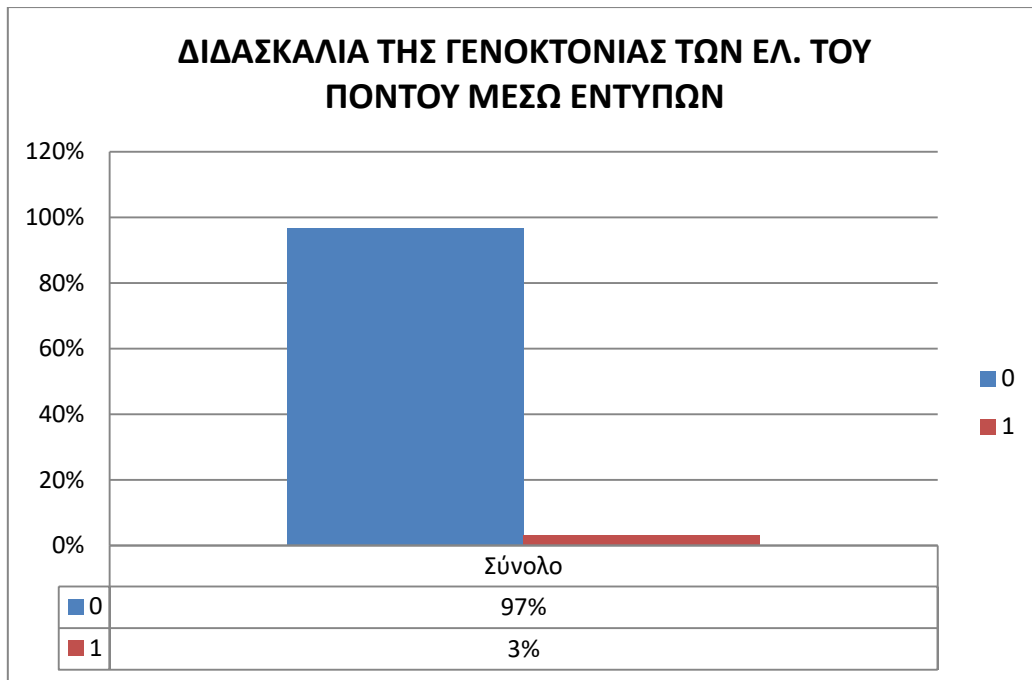
Την επιλογή «Αφήγηση Εκπαιδευτικού» επέλεξαν 66 εκ των 120 φοιτητών, με ποσοστό 55%, ενώ οι 54 εκπαιδευτικοί, με ποσοστό 45% δηλώνουν πως δεν διδάχθηκαν το τραυματικό γεγονός της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου δια της αφήγησης του εκπαιδευτικού.

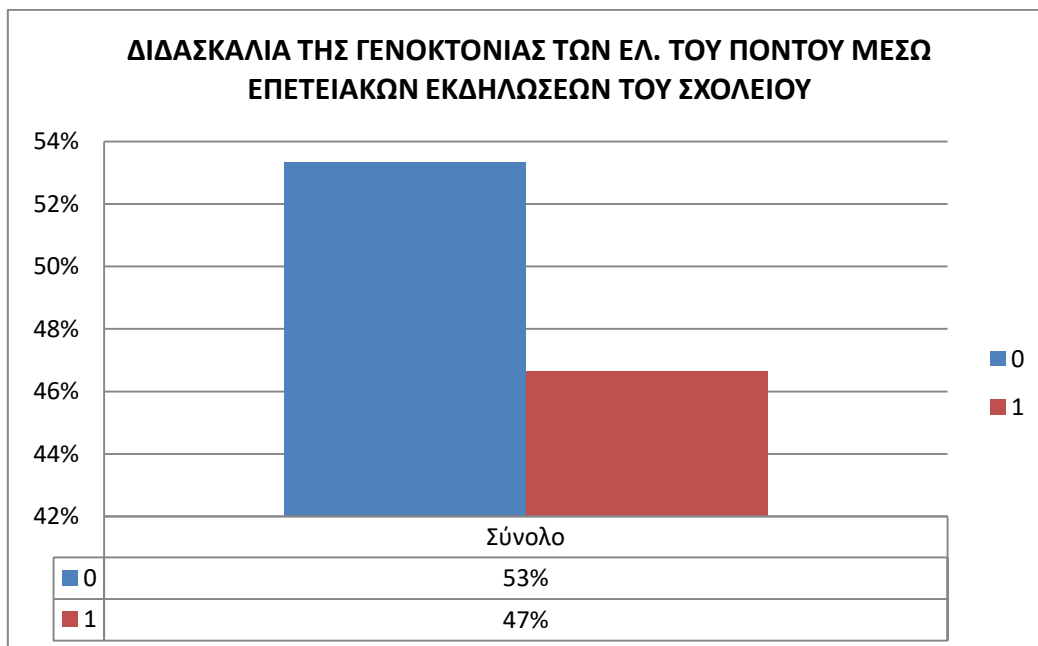
Σύμφωνα με το γράφημα, το 79% δηλαδή 95 από τους 120 φοιτητές δήλωσαν πως δεν αξιοποιήθηκε ο κινηματογράφος κατά τη διδασκαλία της Γενοκτονίας, ενώ μόνο 25 από τους 120, με το ποσοστό τους να αγγίζει το 21%, δηλώνουν πως ο κινηματογράφος αξιοποιήθηκε ως διδακτικό εργαλείο για το σκοπό αυτό.

Ακόμη, η πλειοψηφία του δείγματος 110 από τους 120 συμμετέχοντες, με ποσοστό 92%, δηλώνουν πως δεν διδάχθηκαν τη Γενοκτονία μέσω κάποιας επίσκεψης πεδίου (επίσκεψη σε μουσείο, αρχαιολογικό ή μνημονικό τόπο), ενώ μόλις 10 φοιτητές, με ποσοστό 8% δηλώνουν πως αξιοποιήθηκε η επίσκεψη πεδίου για τη διδασκαλία της Γενοκτονίας.

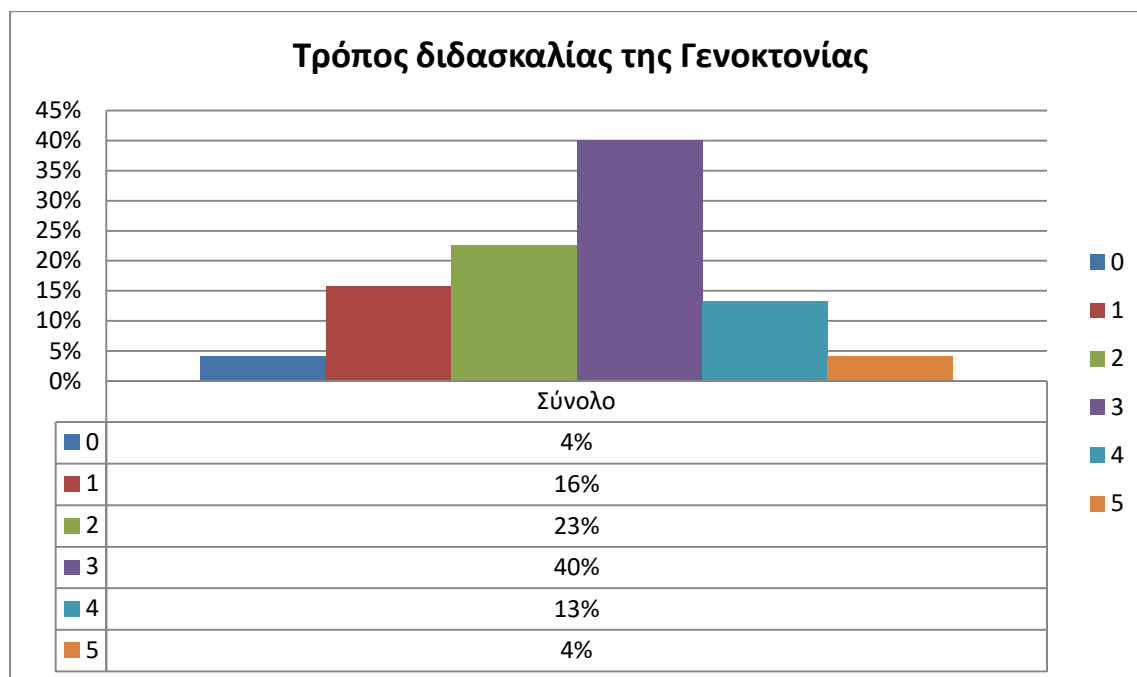
Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, 116 φοιτητές από τους 120, με ποσοστό 97% δηλώνει πως δεν αξιοποιήθηκε κάποιο έντυπο για τη διδασκαλία της Γενοκτονίας, ενώ, μόλις 4 φοιτητές (3%) δήλωσε πως διδάχθηκε τη Γενοκτονία και μέσω κάποιων εντύπων.

Εν συνεχεία, 64 εκ των 120 φοιτητών της έρευνας, με ποσοστό 53% δηλώνει πως δεν διδάχθηκε το γεγονός της Γενοκτονίας μέσω κάποια σχετικής εκδήλωσης του σχολείου, ενώ 56 φοιτητές με ποσοστό 47% δήλωσε το αντίθετο, πως αξιοποιήθηκαν οι σχετικές εκδηλώσεις του σχολείου για τη διδασκαλία του γεγονότος.

Ερώτηση: Πιστεύετε ότι διδαχθήκατε σωστά το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός;

Η συγκεκριμένη ερώτηση στοχεύει στη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίον διδάσκεται η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου στο ελληνικό σχολείο.

Ετικέτες γραμμής	Πλήθος από ΕΡΩΤ. Β3
0	5
1	19
2	27
3	48
4	16
5	5
Γενικό άθροισμα	120

Όπως διαφαίνεται από τον παραπάνω πίνακα και γράφημα, η συγκεκριμένα ερώτηση απαντήθηκε από όλους τους συμμετέχοντες της έρευνας. Ειδικότερα, 48 από τους 120 φοιτητές με ποσοστό 40% δηλώνουν πως διδάχθηκαν «αρκετά» καλά τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, 27 φοιτητές (23%) δηλώνουν πως διδάχθηκαν «λίγο» καλά το συγκεκριμένο γεγονός. Ακόμη, 19 εκ των 120 φοιτητών (16%) θεωρούν πως δεν διδάχθηκαν «καθόλου» καλά τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου. Εν συνεχεία, 16 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν πως διδάχθηκαν «πολύ» καλά το τραυματικό γεγονός αυτό, ενώ μόλις 5 από τους 120 έχουν διδαχθεί «πέρα πολύ» καλά τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Το συγκεκριμένο υποερώτημα αποτελείται από ένα υποερώτημα αιτιολόγησης της απάντησης. Στο οποίο παρατηρήθηκε σύμπνοια των απόψεων των φοιτητών κυρίως ως προς τις αιτίες της μη σωστής διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Παρακάτω, παρατίθενται οι αιτίες σύμφωνα με τη συχνότητα εμφάνισης.

Ανεπαρκή σχολικά εγχειρίδια, με ελλιπείς πληροφορίες
Διδασκαλία με σκοπό την αποστήθιση για τις πανελλήνιες και όχι για την απόκτηση ουσιαστικών γνώσεων
Αφιέρωση λίγων Διδακτικών Ωρών
Μη διδασκαλία του συγκεκριμένου γεγονότος εξαιτίας παρακολούθησης μαθημάτων άλλων κατευθύνσεων από την θεωρητική
Ανεπαρκής ο καθηγητής
Κουραστικές για τους μαθητές οι επετειακές εκδηλώσεις του σχολείου

Όπως παρατηρείται παραπάνω ως βασική αιτία για τη μη σωστή διδασκαλία του τραυματικού γεγονότος της διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου παρουσιάζεται συνολικά το εκπαιδευτικό σύστημα του ελληνικού κράτους. Συγκεκριμένα, το δείγμα δηλώνει πως οι ελλιπείς πληροφορίες του σχολικού εγχειριδίου, η διδασκαλία του μαθήματος της σχολικής ιστορίας αποσκοπεί στην αποστήθιση των κεφαλαίων για τις πανελλήνιες εξετάσεις, ενώ όσοι μαθητές δεν ανήκουν στη θεωρητική κατεύθυνση έρχονται σε επαφή με την ιστορία μέσω του μαθήματος της ιστορίας γενικής κατεύθυνσης, στο οποίο δεν δίνεται η απαραίτητη σημασία ούτε από τους μαθητές, αλλά ούτε και από τους εκπαιδευτικούς. Ακόμη, οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί δηλώνουν πως στο συγκεκριμένο γεγονός αφιερώνονταν λίγες διδακτικές ώρες, με αποτέλεσμα να προσεγγίζεται το Ποντιακό ζήτημα επιδερμικά και όχι με τη δέουσα προσοχή.

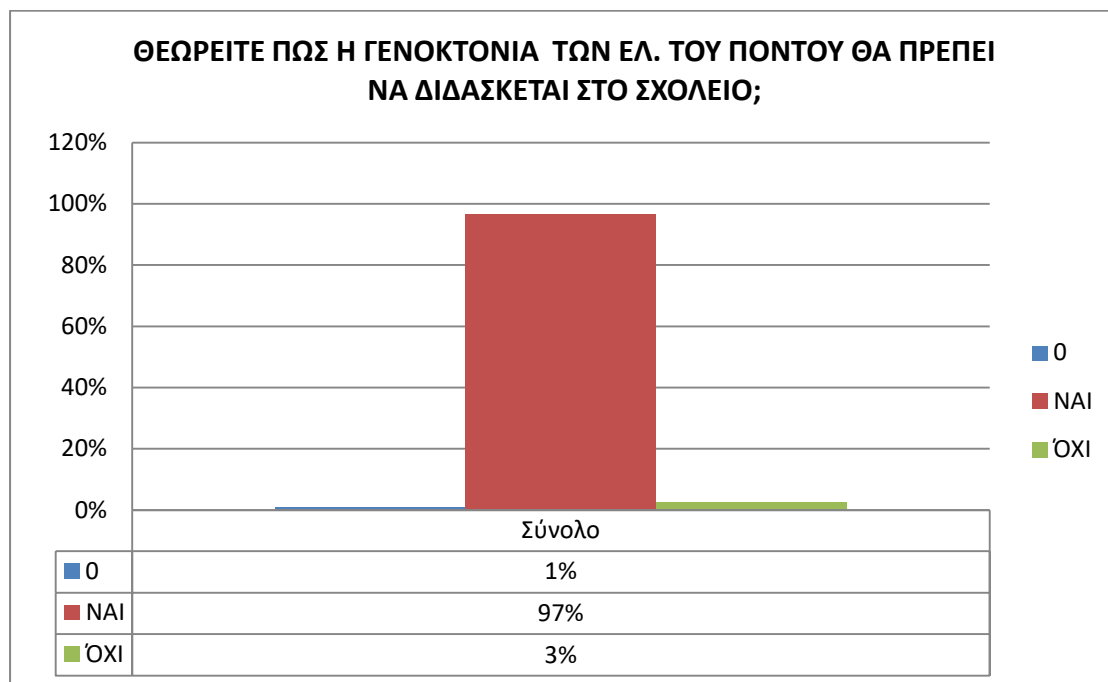
Επιπλέον, οι επετειακές εκδηλώσεις που οργανώνοντας στα σχολεία, αφιερωμένες στη Γενοκτονία των Ποντίων, επικεντρώνονταν κυρίως σε πολύωρες διαλέξεις καθηγητών, οι οποίες ήταν ιδιαίτερα κουραστικές για τους μαθητές. Τέλος, υποστηρίζουν ορισμένοι φοιτητές πως ήταν ανεπαρκής ο καθηγητής ιστορίας, με συνέπεια να μην προσεγγίζεται το θέμα αντικειμενικά, να είναι ελλιπής η πληροφόρηση για τους αιτίες που οδήγησαν στη Γενοκτονία καθώς και στις συνέπειες αυτής για τους πληθυσμούς.

Από την άλλη βέβαια, όσοι φοιτητές δηλώνουν πως διδάχθηκαν σωστά το γεγονός, υποστηρίζουν πως αυτό οφείλεται στους άρτια καταρτισμένους ιστορικά καθηγητές και χάρη στη δική τους πρωτοβουλία και ενασχόληση με το θέμα, ενώ και αυτό το μέρος του δείγματος τονίζει τις ανεπάρκειες του εκπαιδευτικού συστήματος.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως η Γενοκτονία των Ποντίων θα πρέπει να διδάσκεται στο σχολείο;

Η ερώτηση αυτή αποτελεί συνέχεια της ερώτησης σχετικά με τη διδασκαλία των τραυματικών γεγονότων στο σχολείο. Ειδικότερα, εξετάζει τις απόψεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών σχετικά με το αν πρέπει να διδάσκεται συγκεκριμένα το τραυματικό γεγονός της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο.

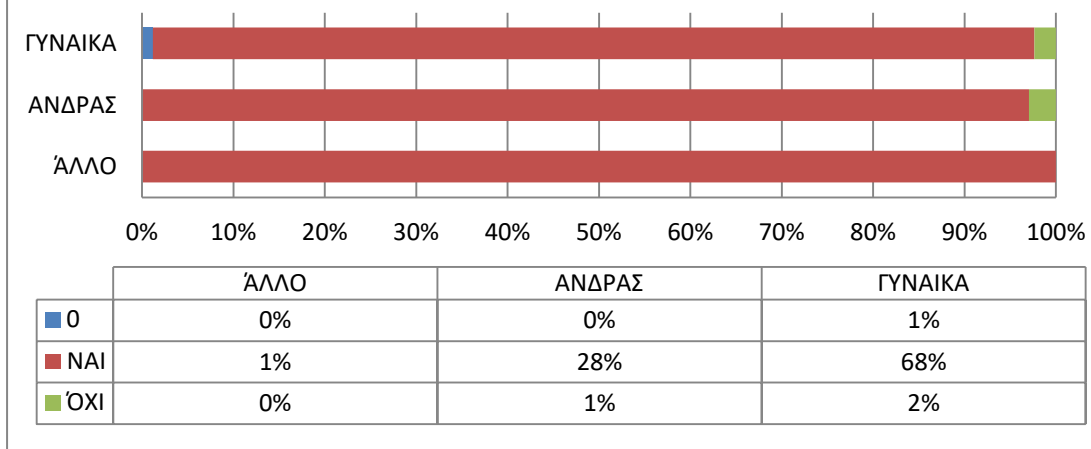
Συγκεκριμένα, οι φοιτητές απάντησαν:

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, παρατηρείται πως από τους 120 οι 116 (97%) δηλώνουν πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου πρέπει να διδάσκεται στο σχολείο, ενώ την αντίθετη άποψη έχουν μόλις 3 φοιτητές (3%). Τέλος, παρατηρήθηκε πως 1 φοιτητής δεν έδωσε καμία απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι απόψεις των φοιτητών για το συγκεκριμένο ζήτημα σε συνάρτηση με το φύλο τους.

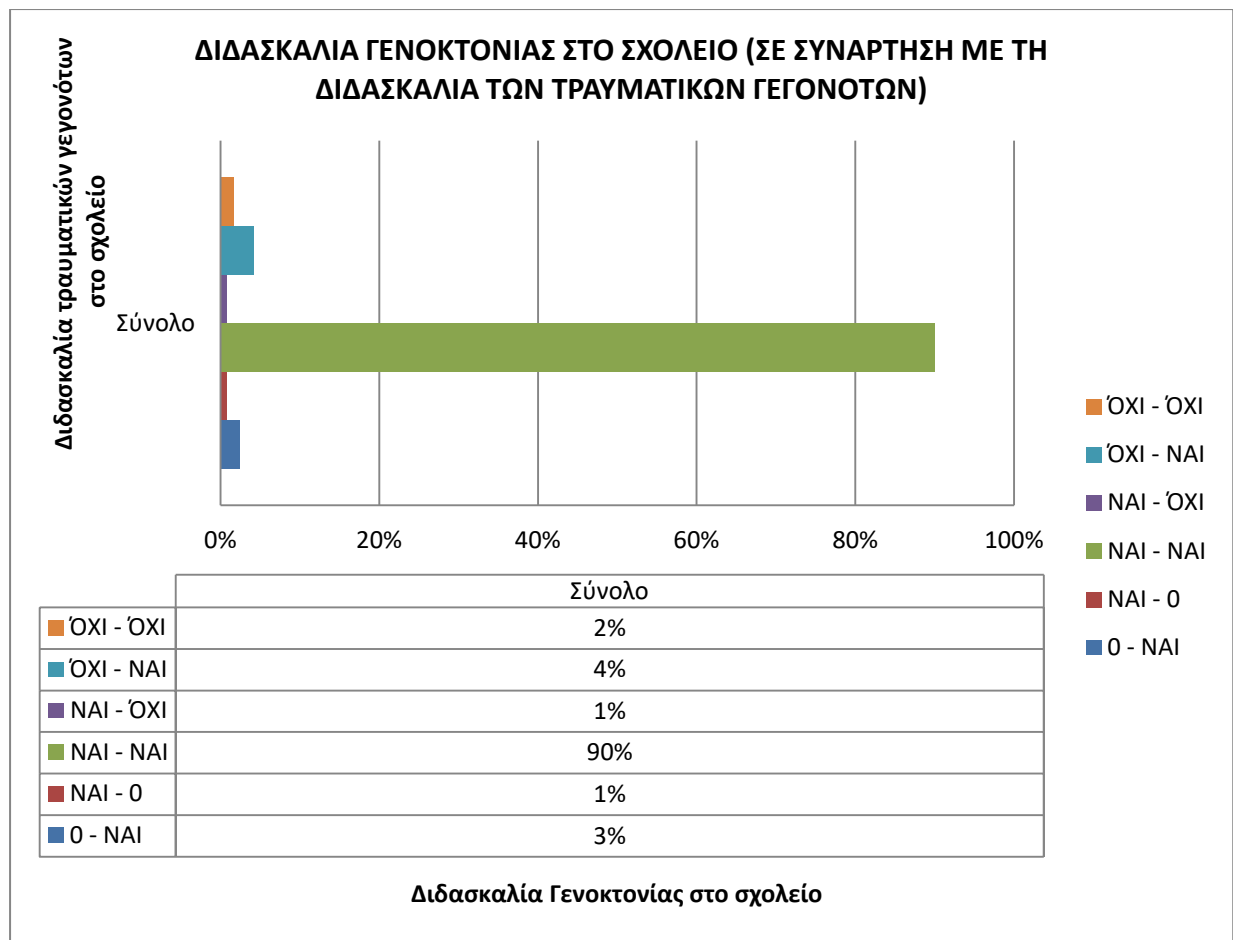
ΘΕΩΡΕΙΤΕ ΠΩΣ Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΔΑΣΚΕΤΑΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ; (ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΦΥΛΟ)

Όπως παρατηρείται στο παραπάνω γράφημα, το 68% των γυναικών δηλώνει πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου πρέπει να διδάσκεται στο σχολείο, ενώ την ίδια άποψη έχει το 28% του ανδρικού πληθυσμού. Τέλος, το 1% που δεν υπάγεται σε κάποιο φύλο είναι θετικά προσκείμενος στη συγκεκριμένη άποψη.

Από την άλλη, το 2% των γυναικών και το 1% αντίστοιχα των ανδρών έχουν αντίθετη γνώμη, τονίζοντας πως η Γενοκτονία δεν θα πρέπει να βρίσκεται στο περιεχόμενο των σχολικών μαθημάτων.

Τέλος, στο παρακάτω γράφημα συναρτώνται οι απόψεις των φοιτητών επί του συγκεκριμένου ερωτήματος και επί του ερωτήματος σχετικά με το αν θα πρέπει να διδάσκονται γενικά τα τραυματικά γεγονότα στο σχολείο.

Βάσει του συγκεκριμένου γραφήματος εξάγεται το συμπέρασμα πως η πλειοψηφία του δείγματος (90%) έχει θετική άποψη, πρώτον, ως προς τη διδασκαλία των τραυματικών γεγονότων και, δεύτερον, ως προς τη διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο.

Παράλληλα, το 4% του δείγματος τάσσεται κατά της διδασκαλίας των τραυματικών γεγονότων, αλλά υπέρ της διδασκαλίας της Γενοκτονίας. Ενώ, το 3%, από τη μια, δεν δίνει καμία απάντηση στο ερώτημα σχετικά με τη διδασκαλία των τραυματικών γεγονότων και από την άλλη, θεωρεί πως η Γενοκτονία θα πρέπει να διδάσκεται στο σχολείο.

Επιπλέον, το 2% των συμμετεχόντων στην έρευνα τάσσεται φανερά κατά στη διδασκαλία και, γενικά, των τραυματικών γεγονότων και, ειδικά, της γενοκτονίας των Ποντίων. Τέλος, το 1% εκ των 120 υποψήφιων εκπαιδευτικών θεωρεί πως αφενός, θα πρέπει αν διδάσκονται τα τραυματικά γεγονότα, αλλά όχι η Γενοκτονία και ένα άλλο 1% του δείγματος θεωρεί πως πρέπει να διδάσκονται τα επίμαχα γεγονότα στο σχολείο, αλλά δεν δίνει κάποια απάντηση στο ερώτημα, το οποίο αφορά τη διδασκαλία της Γενοκτονίας στο σχολείο.

Το συγκεκριμένο ερώτημα διαθέτει ένα υποερώτημα αποτελούμενο από δύο σκέλη. Το πρώτο αφορά τους λόγους για τους οποίους οι μαθητές θα πρέπει να

διδάσκονται τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και το δεύτερο τους τρόπους, τα μέσα και τα διδακτικά εργαλεία, τα οποία θα συντείνουν στην ολόπλευρη και ουσιαστική διδασκαλία του συγκεκριμένου γεγονότος.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Β4 (ΑΙΤΙΟΛ)	Ετικέτες στήλης			
Ετικέτες γραμμής	0	ΝΑΙ	ΌΧΙ	Γενικό άθροισμα
0	6%	78%	17%	100%
Γενικό άθροισμα	6%	78%	17%	100%

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, παρατηρείται πως συνολικά στο συγκεκριμένο ερώτημα δεν απάντησαν συνολικά 18 εκ των 120 συμμετεχόντων της έρευνας. Συγκεκριμένα, 14 φοιτητές με ποσοστό 78%, οι οποίοι στο βασικό ερώτημα απάντησαν πως η Γενοκτονία θα πρέπει να διδάσκεται, 3 φοιτητές (17%) από αυτούς που θεωρούν πως η Γενοκτονία δεν θα πρέπει να διδάσκεται και 1 φοιτητής (6%), ο οποίος δεν έδωσε κάποια απάντηση στο βασικό ερώτημα.

Στα πλαίσια των λόγων για τη διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο παρατηρείται σύγκλιση στις απόψεις του δείγματος, οι οποίες παρουσιάζονται παρακάτω ιεραρχικά.

Ιστορία των προγόνων
Μέρος της εθνικής ιστορίας
Τραυματικό γεγονός το οποίο στιγμάτισε τις επόμενες γενιές
Για να μην επαναληφθούν τα ίδια λάθη
Παραδειγματισμός των νέων
Απόκτηση ιστορικής μνήμης
Καλλιέργεια ιστορικών και κοινωνικών δεξιοτήτων

Η πλειοψηφία του δείγματος υποστηρίζει πως πρέπει να διδασκόμαστε τη Γενοκτονία, διότι αυτή αποτελεί μέρος της ιστορίας των προγόνων πολλών φοιτητών, πολλοί εκ των οποίων – όπως σημειώνεται – προέρχονται από τη Βόρεια Ελλάδα. Οπότε έχουν χρέος να μάθουν για την ιστορία των προγόνων τους.

Δεύτερη επικρατέστερη άποψη είναι αυτή, η οποία τονίζει πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου συνιστά μέρος της εθνικής ιστορίας και άρα πρέπει να διδάσκεται το ελληνικό σχολείο, διότι με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται η εθνική συνείδηση των νεότερων γενιών.

Επιπλέον, πολλοί είναι οι φοιτητές, οι οποίοι διατείνονται πως με τη διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, οι νέοι θα παραδειγματιστούν από τα λάθη των προηγούμενων γενιών και από τις ολέθριες συνέπειες αυτών και με αυτόν τον τρόπο δεν θα διαπράξουν τα ίδια λάθη με αυτά του παρελθόντος.

Μεγάλο μέρος, επίσης, του δείγματος θεωρεί πως οι νεότερες γενιές έχουν ηθικό χρέος να διδάσκονται τη Γενοκτονία, διότι τα μέλη της γενιάς – θύμα βασανίστηκαν, εκδιώχθηκαν, σφαγιάστηκαν, βιάστηκαν και αντιμετωπίστηκαν από το ελλαδικό κράτος ως τουρκόσποροι ή τουλάχιστον μη Έλληνες.

Αρκετοί είναι οι φοιτητές που θεωρούν πως με τη διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου είτε θα αποκτήσουν ιστορική μνήμη, είτε θα καλλιεργήσουν την ήδη υπάρχουσα, θεωρώντας, βέβαια, πως η ιστορική μνήμη αφορά τη γνώση ιστορικών γεγονότων.

Τέλος, ελάχιστοι είναι οι φοιτητές οι οποίοι δηλώνουν πως με τη διδασκαλία ενός τραυματικού γεγονότος και συγκεκριμένα της Γενοκτονίας καλλιεργούνται βαθύτερες αξίες στους μαθητές καθώς και δεξιότητες. Συγκεκριμένα, οι μαθητές θα καλλιεργήσουν την ενσυναίσθηση, τον σεβασμό προς τον συνάνθρωπο και την αλληλεγγύη.

Στα πλαίσια του δεύτερου σκέλους του υποερωτήματος σχετικά με τα μέσα και τρόπους διδασκαλίας της γενοκτονίας το δείγμα δήλωσε:

Ιστορικά ακαδημαϊκά συγγράμματα
Κινηματογράφος/ θέατρο
Επίσκεψη πεδίου
Πρότζεκτ/ προγράμματα/ εκδηλώσεις
Έρευνα μαθητών
Ιστορικές πηγές
Σχολικό εγχειρίδιο
Αφήγηση εκπαιδευτικού/ συζήτηση με τον εκπαιδευτικό ή ακαδημαϊκούς
Βιογραφίες/ αυτοβιογραφίες ηρώων

Η προσφιλής άποψη του δείγματος σχετικά με τα μέσα και τις μεθόδους διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου επικεντρώνεται στη διδασκαλία μέσω επιστημονικών ιστορικών συγγραμμάτων, διότι - όπως υποστηρίζεται - τα ακαδημαϊκά συγγράμματα προωθούν την εγκυρότητα και την επιστημονικότητα, η οποία είναι αναγκαία δεδομένου πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου προπαγανδίστηκε από πολλούς για την εξυπηρέτηση

συμφερόντων και κυρίως από τους πολιτικούς για ψηφοθηρικούς λόγους. Στα ίδια πλαίσια κινούνται και οι απόψεις των φοιτητών, οι οποίοι κρίνουν πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας πρέπει να γίνεται δια των ιστορικών πηγών και τεκμηρίων, που είναι εγγενώς αντικειμενικά μέσα.

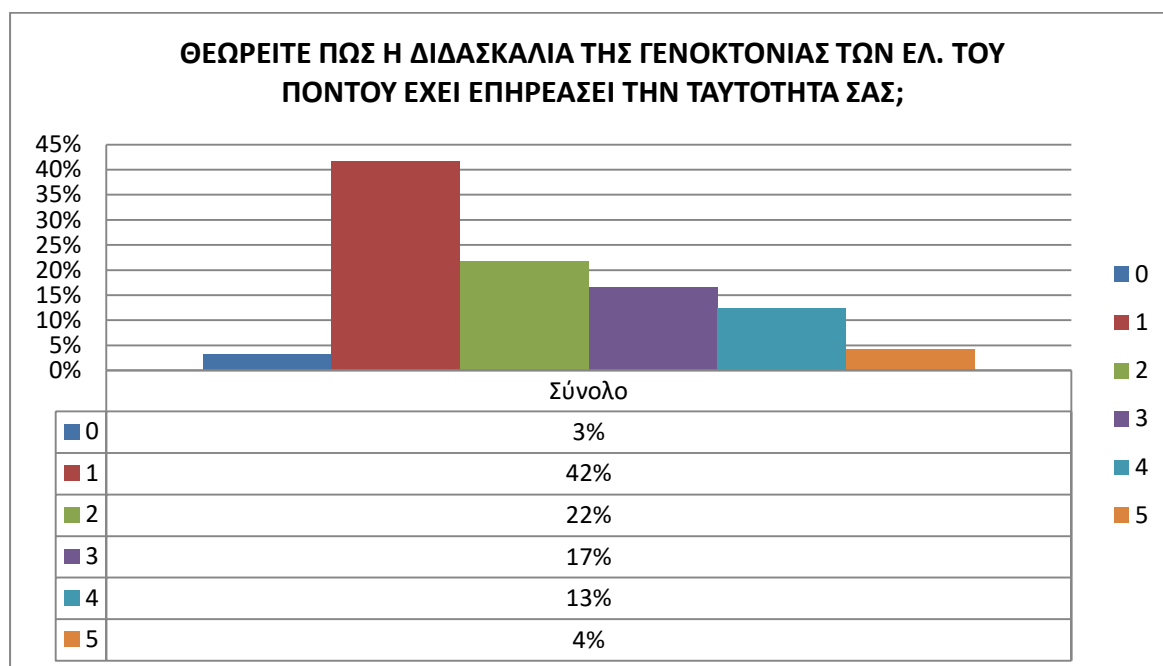
Ακόμη, μεγάλο μέρος του δείγματος θεωρεί πως ο Κινηματογράφος και το Θέατρο είναι από τα πιο κατάλληλα διδακτικά εργαλεία, διότι θα προσφέρουν πολλαπλά οφέλη στους μαθητές. Από τη μία θα αποκτήσουν ουσιαστικές ιστορικές γνώσεις, ενώ από την άλλη θα έρθουν σε επαφή με τον πολιτισμό.

Αρκετοί φοιτητές, ακόμη, θεωρούν πως η διδασκαλία του συγκεκριμένου τραυματικού γεγονότος πρέπει να γίνεται μέσω της επίσκεψης των μαθητών σε μνημονικούς, ιστορικούς, αρχαιολογικούς χώρους και μουσεία, διότι το συγκεκριμένο γεγονός αποτελεί βιωματική/ αυθεντική μάθηση και με αυτόν τον τρόπο οι μαθητές δηλώνουν θα αποκτήσουν ουσιαστική γνώση και δεν θα περιοριστούν, ως είθισται, στην αποστήθιση κειμένων.

Από την άλλη, λιγότερο δημοφιλείς είναι απόψεις των φοιτητών για διδασκαλία της Γενοκτονίας μέσω του σχολικού εγχειριδίου καθώς και μέσω της μελέτης βιογραφιών/ αυτοβιογραφιών ηρώων, μεγάλων ανδρών και λοιπών θυμάτων του συγκεκριμένου εγκλήματος.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο έχει επηρεάσει ταυτότητά σας;

Το παρόν ερώτημα στοχεύει στη διερεύνηση των αντιλήψεων του δείγματος σχετικά με το εάν και κατά πόσο το γεγονός της διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου έχει μεταβάλλει/ επηρεάσει την ταυτότητά τους.

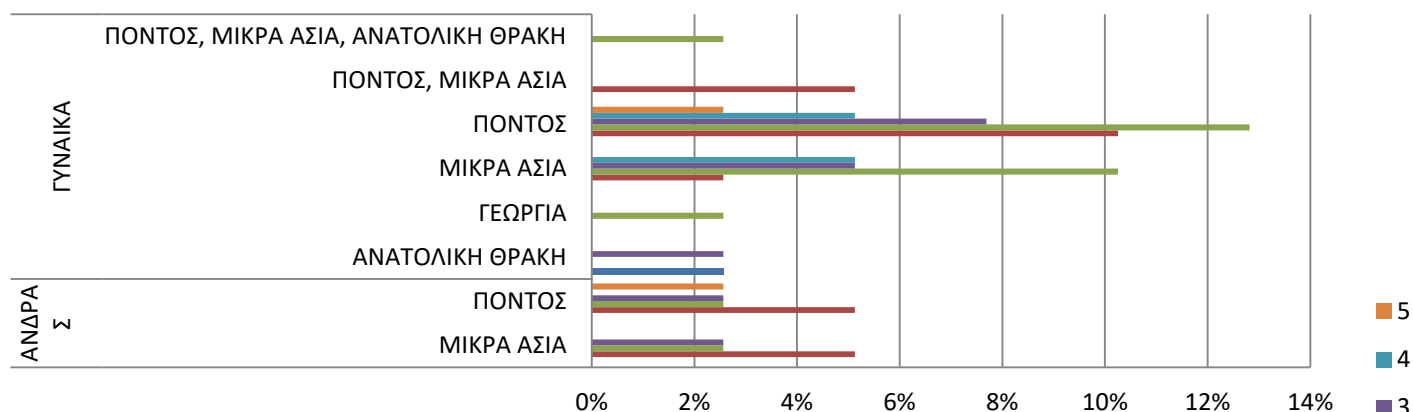
Σύμφωνα με το συγκεκριμένο γράφημα, παρατηρείται πως 50 εκ των 120 (42%) φοιτητών δηλώνουν πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ποντίων δεν έχει επηρεάσει «καθόλου» την ταυτότητά τους, ενώ 26 με ποσοστό 22% δηλώνουν πως η διδασκαλία του γεγονότος έχει επηρεάσει «λίγο» την ταυτότητά τους.

Ακόμη, 20 φοιτητές (17%) υποστηρίζουν πως η ταυτότητά τους έχει μεταβληθεί «αρκετά» εξαιτίας της διδασκαλίας του συγκεκριμένου τραυματικού γεγονότος, ενώ αυτοί που διατείνονται πως η ταυτότητά τους έχει επηρεαστεί «πολύ» αριθμούν 15 με ποσοστό 13%.

Επιπλέον, «πάρα πολύ» σημειώνουν πως είναι επηρεασμένη η ταυτότητά τους μόλις 5 φοιτητές με ποσοστό, το οποίο αγγίζει το 4%. Τέλος, 4 συμμετέχοντες της έρευνας (3%) δεν έχουν κάποια άποψη επί του θέματος.

Παρακάτω παρουσιάζονται οι απόψεις των φοιτητών για το συγκεκριμένο θέμα σε συνάρτηση με το φύλο και την καταγωγή τους.

ΕΧΕΙ ΕΠΗΡΕΑΣΕΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛ. ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΑΣ; (ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΩΓΗ)

	ΑΝΔΡΑΣ		ΓΥΝΑΙΚΑ					
	ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	ΠΟΝΤΟΣ	ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	ΓΕΩΡΓΙΑ	ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	ΠΟΝΤΟΣ	ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ
5	0%	3%	0%	0%	0%	3%	0%	0%
4	0%	0%	0%	0%	5%	5%	0%	0%
3	3%	3%	3%	0%	5%	8%	0%	0%
2	3%	3%	0%	3%	10%	13%	0%	3%
1	5%	5%	0%	0%	3%	10%	5%	0%
0	0%	0%	3%	0%	0%	0%	0%	0%

Βάσει του παραπάνω πίνακα, γίνεται φανερό πως το 13% των γυναικών που έχουν καταγωγή από τον Πόντο δηλώνει πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας έχει επηρεάσει «λίγο» την ταυτότητά τους, ενώ το 10% αυτών δηλώνει πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας δεν έχει επηρεάσει «καθόλου» την ταυτότητά τους. Ενώ, το 8% αυτών θεωρεί πως η ταυτότητά τους έχει επηρεαστεί «αρκετά».

Το 10% των γυναικών με καταγωγή από τη Μικρά Ασία υποστηρίζει πως εξαιτίας της διδασκαλίας του γεγονότος, η ταυτότητά τους έχει μεταβληθεί «λίγο».

Όσον αφορά τον ανδρικό πληθυσμό, το 5% όσων κατάγονται από Πόντο και Μικρά Ασία δηλώνει πως η ταυτότητά τους από τη διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου δεν έχει επηρεαστεί «καθόλου», ενώ το 3% του ίδιου μέρους του δείγματος (άνδρες με καταγωγή από Πόντο και Μικρά Ασία) δηλώνει πως η ταυτότητα του έχει επηρεαστεί «λίγο» και «αρκετά»

Τέλος, μόλις το 3% των ανδρών και των γυναικών αντίστοιχα, με καταγωγή από τον Πόντο διατείνεται πως η ταυτότητά του έχει επηρεαστεί «πάρα πολύ» από το γεγονός της διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ενδεικτικά οι απόψεις του δείγματος αυτούσιες σχετικά με τις αιτίες επιρροής ή μη της ταυτότητας τους εξαιτίας της διδασκαλίας της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

«ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ ΚΑΙ ΝΙΩΘΩ ΥΠΕΡΗΦΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΕΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΣΑΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΥΣ ΠΟΥ ΘΥΣΙΑΣΤΗΚΑΝ»
«ΜΑΣ ΕΧΕΙ ΚΑΝΕΙ ΝΑ ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ»
«ΓΙΑΤΙ ΜΟΥ ΘΥΜΙΖΕΙ ΤΙΣ ΒΙΑΙΟΤΗΤΕΣ ΠΟΥ ΠΕΡΑΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΚΑΙ ΕΤΣΙ ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΚΑΙ Η ΑΓΑΠΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΜΟΥ ΕΓΙΝΕ ΠΙΟ ΕΝΤΟΝΗ»
«Η ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΜΟΥ ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΜΕ ΚΑΝΕΙ ΝΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΑΙ ΓΙ ΑΥΤΟ»
«ΜΑΘΑΙΝΟΝΤΑΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΔΥΣΚΟΛΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΟΥ ΒΙΩΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΟΥ, ΕΜΑΘΑ ΕΠΙΣΗΣ ΝΑ ΕΚΚΤΙΜΩ ΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ ΜΟΥ»
«ΕΓΩ ΕΙΜΑΙ ΜΙΣΗ ΠΟΝΤΙΑ ΑΡΑ ΗΞΕΡΑ, ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΔΕΝ ΜΕ ΕΠΗΡΕΑΣΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ»
«ΔΕΝ ΥΠΗΡΧΕ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΜΕΡΙΜΝΑ ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ, ΠΡΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΝΑ ΠΡΟΣΕΛΚΥΕΙ ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ»
«Η ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΑΥΤΗ ΜΕΤΕΒΑΛΕ ΤΟΣΟ ΤΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΟΣΟ ΚΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟΥ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ»
«ΩΣ ΓΗΓΕΝΗΣ ΚΑΤΟΙΚΟΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΘΕΩΡΩ ΌΤΙ ΔΙΔΑΧΘΗΚΑ ΜΟΝΟΠΛΕΥΡΑ ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΑΥΤΑ ΜΕ ΕΚΑΝΑΝ ΝΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΘΩ ΚΑΙ ΝΑ ΑΝΑΖΗΤΗΣΩ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΜΟΥ»
«ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ΑΡΚΕΤΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ, ΑΛΛΙΩΣ Η ΓΝΩΣΗ ΕΝΌΣ ΤΕΤΟΙΟΥ ΤΡΑΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ ΘΑ ΜΕ ΕΠΗΡΕΑΖΕΙ»

«Ο,ΤΙ ΕΓΙΝΕ, ΔΕΝ ΑΛΛΑΖΕΙ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΣΤΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΜΟΥ ΝΑ ΤΟ ΑΛΛΑΞΩ. ΑΡΑ ΠΡΟΧΩΡΩ ΜΠΡΟΣΤΑ ΜΕ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΠΡΟΣΠΑΘΩΝΤΑΣ ΝΑ ΒΟΗΘΑΩ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟΙ»
«ΔΙΟΤΙ ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΕΛΛΗΝΙΕΣ ΣΚΟΤΩΘΗΚΑΝ ΑΠΌ ΤΗ ΒΑΡΒΑΡΟΤΗΤΑ ΑΛΛΩΝ ΛΑΩΝ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΣΤΟΥΜΕ»
«ΜΕ ΕΚΑΝΕ ΝΑ ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΩ ΠΟΣΟ ΤΥΧΕΡΗ ΕΙΜΑΙ ΠΟΥ ΖΩ ΣΕ ΜΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΝΑ ΚΑΤΑΛΑΒΩ ΑΠΌ ΤΙ ΚΑΚΟΥΧΙΕΣ ΠΕΡΑΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΟΥ»
«ΔΕΝ ΕΧΩ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΑΠΌ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ. ΠΑΡΟΛΑ ΑΥΤΆ ΟΙ ΠΟΝΤΙΟΙ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ»
«ΤΑ ΓΝΩΡΙΖΑ ΠΡΙΝ ΔΙΔΑΧΘΟΥΝ»

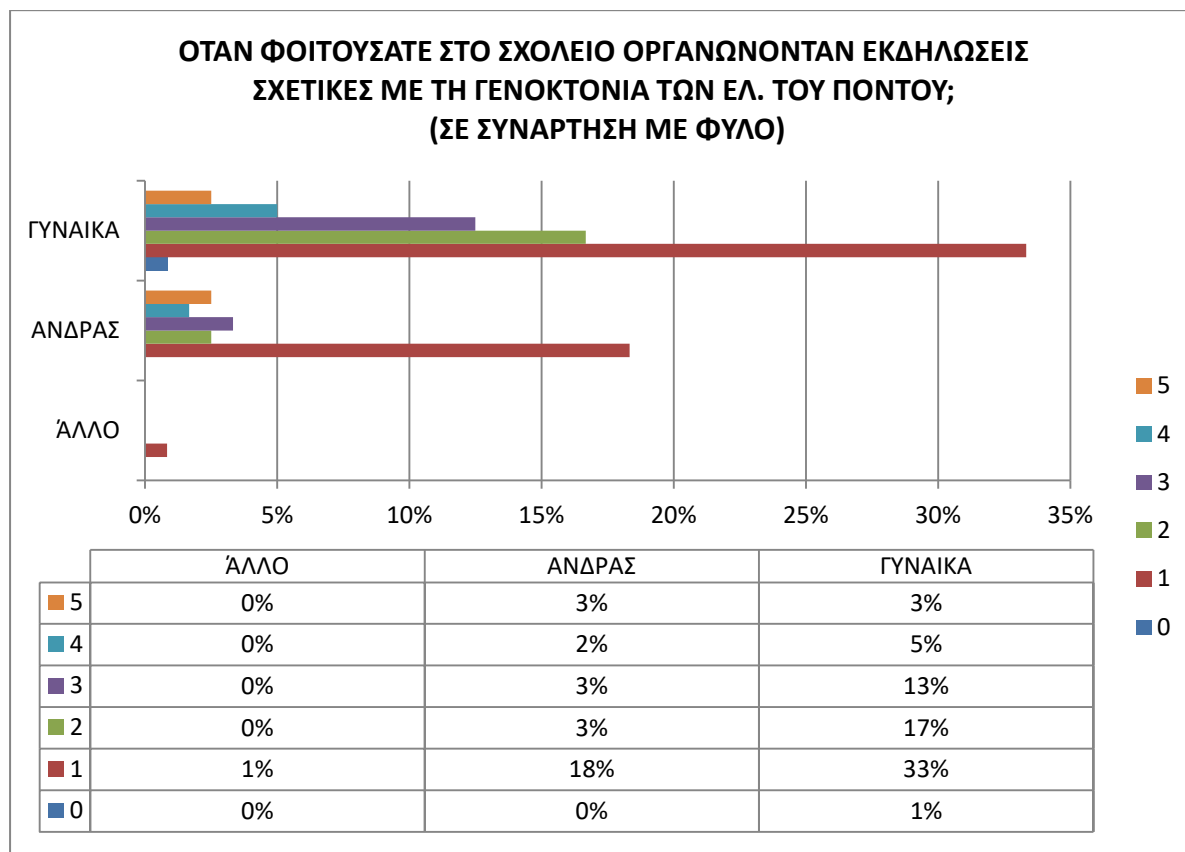
Οι απαντήσεις των φοιτητών στο υποερώτημα αυτό πορεύονται πάνω σε μια κοινή βάση. Η πλειοψηφία παρουσιάζει την καταγωγή ως το στοιχείο αυτό το οποίο πρώτα από όλα καθορίζει τον βαθμό επιρροής από τη διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Ειδικότερα, οι φοιτητές με καταγωγή από τον Πόντο έχουν δύο απόψεις, η πρώτη υποστηρίζει πως εξαιτίας της καταγωγής τους είναι ενημερωμένοι πλήρως για το Ποντιακό Ζήτημα και άρα πως δεν επηρεάστηκαν καθόλου από τη διδασκαλία της Γενοκτονίας, ενώ, η δεύτερη άποψη δηλώνει πως η διδασκαλία του γεγονότος επηρέασε με κάποιον τρόπο την ταυτότητά τους.

Όσον αφορά τον πληθυσμό, ο οποίος δεν έχει καταβολές από Πόντο δηλώνει πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου συνιστά ιστορικό γεγονός, όπως όλα τα υπόλοιπα της ελληνικής ιστορίας, με αποτέλεσμα να μην επηρεάζονται γενικότερα από τη Γενοκτονία και κατ' επέκταση από τη διδασκαλία αυτής στο σχολείο.

Τέλος, σύσσωμο το δείγμα τονίζει πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας του Πόντου χαρακτηρίζεται ως ελλιπής και ανεπαρκής, διότι δεν προσεγγίζεται επιδερμικά και τα γεγονότα παρουσιάζονται περιληπτικά και όχι λεπτομερώς, προκειμένου οι μαθητές να αντιληφθούν τις αιτίες που οδήγησαν στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου και της Μικράς Ασίας, τα γεγονότα της Γενοκτονίας, αλλά και τις συνέπειες τόσο για τα ίδια τα θύματα όσο και για το ελληνικό και τουρκικό κράτος.

Ερώτηση: Όταν φοιτούσατε στο σχολείο, οργανώνονταν εκδηλώσεις σχετικές με τη Γενοκτονία των Ποντίων;

Η προκειμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση της σχολικής κουλτούρας στα πλαίσια και όσον αφορά τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

Αναφορικά με τον γυναικείο πληθυσμό της έρευνας, σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, παρατηρείται πως το 33% δηλώνει πως δεν διοργανώνονταν «καθόλου» σχετικές με τη Γενοκτονία εκδηλώσεις κατά τα σχολικά έτη, ενώ το 17% δηλώνει πως οργανώνονταν «λίγο». Ακόμη, το 13% του ίδιου πληθυσμού υποστηρίζει πως διοργανώνονταν «αρκετά» σχετικές με τη Γενοκτονία των Ποντίων εκδηλώσεις. Παράλληλα, το 5% διατείνεται πως οργανώνονταν «πολύ» σχετικές εκδηλώσεις, ενώ ένα 3% θεωρεί πως οργανώνονταν «πάρα πολύ» τέτοιες εκδηλώσεις. Τέλος, το 1% του γυναικείου πληθυσμού δεν έδωσε κάποια απάντηση.

Σχετικά με τον ανδρικό πληθυσμό της έρευνας, διαπιστώνεται πως η πλειοψηφία (18%) υποστηρίζει πως δεν διοργανώνονταν «καθόλου» τέτοιους είδους εκδηλώσεις, ενώ το 3% των ανδρών θεωρεί πως οργανώνονταν «λίγο», «αρκετά» και «πάρα πολύ», αντίστοιχα, σχετικές εκδηλώσεις. Ενώ, το 2% δηλώνει πως στα σχολικά του έτη οργανώνονταν «πάρα πολύ» σχετικές με τη Γενοκτονία εκδηλώσεις.

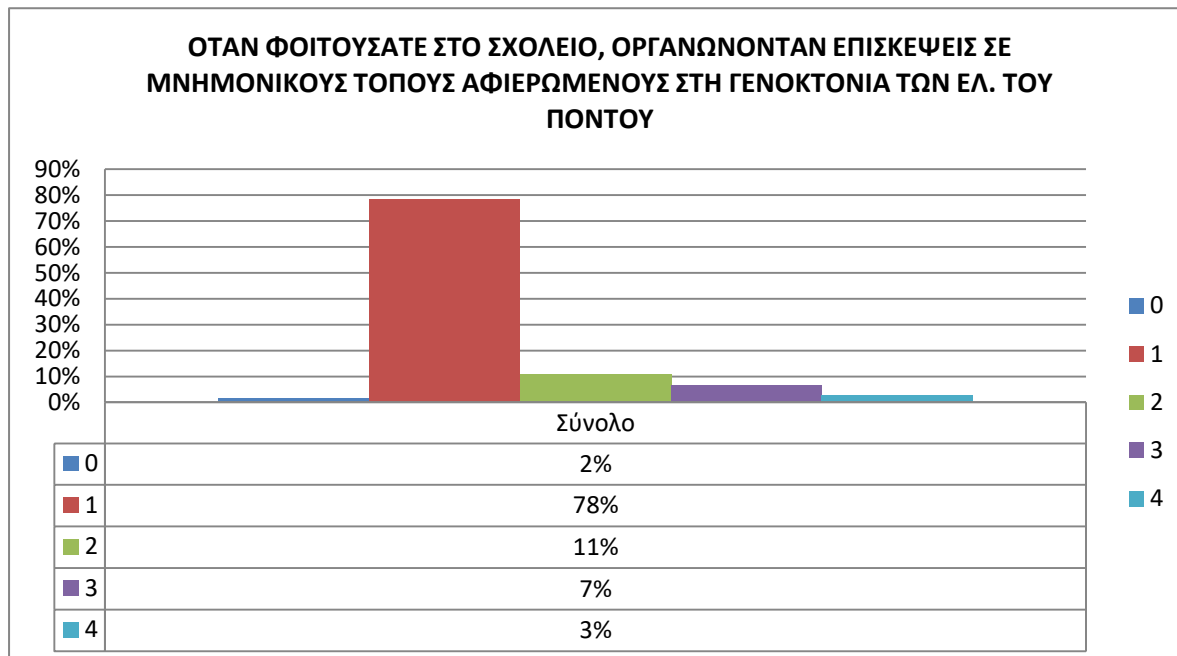
Τέλος, το 1% των φοιτητών που δεν υπάγονται σε κάποιο από τα δύο φύλα υποστηρίζει πως δεν οργανώνονταν «καθόλου» τέτοιες εκδηλώσεις κατά τα σχολικά έτη.

Ακόμη, στο διευκρινιστικό υποερώτημα σχετικά με το είδος των εκδηλώσεων ομόφωνα όλο το δείγμα απαντά πως οργανώνονταν την 19^η Μαΐου κάθε έτους επετειακές εκδηλώσεις, οι οποίες περιελάμβαναν εισηγήσεις των καθηγητών αναφορικά με τα γεγονότα, που οδήγησαν στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου, ανάγνωση ποιημάτων, προβολή σχετικών ντοκιμαντέρ, θεατρικές παραστάσεις καθώς και μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις. Ενώ, μόνο ένας φοιτητής υποστηρίζει πως την ίδια ημέρα επισκέπτονταν ένα μνημείο αφιερωμένο στον ποντιακό προσφυγικό πληθυσμό, προκειμένου να τιμήσουν τα θύματα. Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες ορισμένες απαντήσεις του δείγματος.

«ΓΙΑ ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΑΥΤΩΝ ΠΗΓΑΙΝΟΥΜΕ ΣΕ ΈΝΑ ΜΝΗΜΕΙΟ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ ΠΟΝΤΟΥ ΓΙΑ ΝΑ ΤΟΥΣ ΤΙΜΗΣΟΥΜΕ»
«ΟΜΙΛΙΕΣ ΑΠΌ ΔΑΣΚΑΛΟΥΣ»
«ΠΡΟΒΟΛΗ ΝΤΟΚΙΜΑΝΤΕΡ»
«ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ, ΒΙΝΤΕΟ, ΟΜΙΛΙΕΣ»
«ΘΕΑΤΡΟ»
«ΟΙ ΠΟΝΤΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ, ΠΟΙΗΜΑΤΑ, ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΛΥΡΑ»
«ΚΆΘΕ ΧΡΟΝΟ ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ ΕΚΔΗΛΩΣΗ»
«ΜΟΥΣΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ»

Ερώτηση: Όταν φοιτούσατε στο σχολείο, οργανώνονταν επισκέψεις σε μνημονικούς τόπους²² αφιερωμένους στη Γενοκτονία των Ποντίων;

Η συγκεκριμένη ερώτηση στοχεύει στη διερεύνηση της κουλτούρας των σχολείων στα πλαίσια της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, γίνεται αντιληπτό πως η πλειονότητα του δείγματος και συγκεκριμένα 94 εκ των 120 φοιτητών με ποσοστό 78% δηλώνει πως δεν οργανώνονταν «καθόλου» επισκέψεις σε μνημονικούς τόπους αφιερωμένους στη Γενοκτονία των Ποντίων, παράλληλα το 11% (13 φοιτητές) δηλώνει πως οργανώνονταν «λίγο». Ακόμη, το 7%, δηλαδή 8 φοιτητές, υποστηρίζει πως διοργανώνονταν «αρκετά» σχετικές επισκέψεις, ενώ 3 φοιτητές (3%) του δείγματος τονίζουν πως διενεργούνταν «πολύ» συχνά επισκέψεις σε αναμνησιακούς τόπους, αφιερωμένους στον προσφυγικό πληθυσμό, επιπλέον, 2 φοιτητές από τους 120 δεν έδωσαν κάποια απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα.

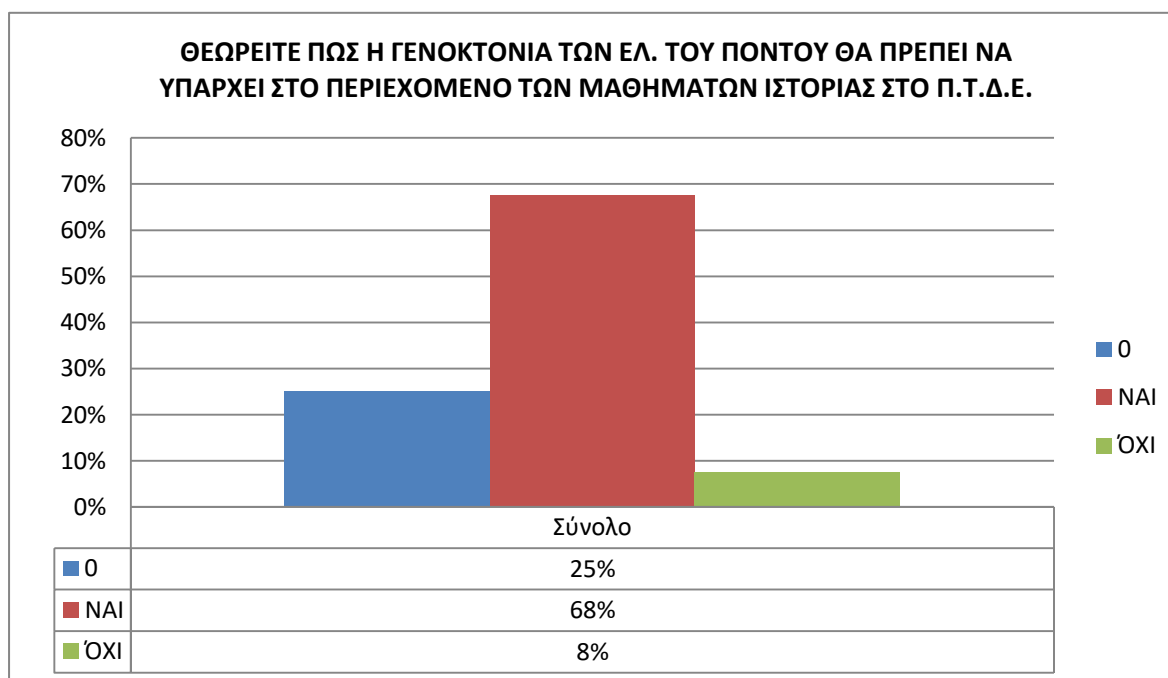
²² Είναι πολυδιάστατα πεδία με πολλαπλές σημασίες, τα οποία μοιάζουν με παλίμψηστα στα οποία οι διαδοχικές χρονικότητες εγγράφουν τις δικές τους συντεταγμένες. Οι μνημονικοί τόποι (memoriscapes) ανακαλούν τις πολιτικές και ιστορικές ιδιαιτερότητες κάθε εποχής, διότι λειτουργούν ως πεδία εφαρμογής και αντανάκλασης των κρατικών ή καθεστωτικών ιδεολογιών. Κατ' επέκταση επί τάπητος τίθεται η έννοια της «τοπικότητας», ο τρόπος, δηλαδή, με τον οποίον οι μνημονικές κοινότητες εντάσσονται σε αυτές και συμμετέχουν στην ολότητα του χώρου τους, έτσι όπως τον έχουν νοηματοδοτήσει στο φαντασιακό τους. Επιπλέον, πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν οι παράγοντες οι οποίοι καθορίζουν το πλαίσιο δημιουργίας μνημονικών τόπων και κοινοτήτων. Ο πρώτος παράγοντας είναι η πολιτισμική συγκρότηση της τοπικότητας (οι σχέσεις των κατοίκων με τον τόπο στον οποίο διαμένουν), οι διαπροσωπικές σχέσεις των κατοίκων μεταξύ τους και τρίτον, η εμπλοκή και διαμεσολάβησης της πολιτικής εξουσίας στον τόπο. Οι παραπάνω σχέσεις συντείνουν στη συγκρότηση τόσο της ατομικής όσο και της συλλογικής/ πολιτισμικής μνήμης των μελών μιας κοινότητας (Δρουμπούκη, 2014).

Αξίζει, δε, να παρατηρηθεί πως κανένας υποψήφιος εκπαιδευτικός δεν δήλωσε πως κατά τα σχολικά του χρόνια οργανώνονταν «πάρα πολύ» επισκέψεις σε μνημονικούς και ιστορικούς τόπους καθώς και σε μουσεία αφιερωμένα στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Αξίζει να σημειωθεί πως ως επισκεφθέντες μνημονικούς τόπους το δείγμα αναφέρει κατά τόπους μνημεία αφιερωμένα στον προσφυγικό πληθυσμό, μουσεία καθώς και τον ναό «Παναγία Σουμελά» στην Καστανιά Ημαθίας στο Βέρμιο.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου θα πρέπει να υπάρχει στον περιεχόμενο των μαθημάτων ιστορίας στο Π.Τ.Δ.Ε; Γιατί;

Το παραπάνω ερώτημα στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων του δείγματος σχετικά με το αν θα πρέπει το τραυματικό γεγονός της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου να βρίσκεται στο περιεχόμενο των μαθημάτων ιστορίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Όπως γίνεται διακριτό από το παραπάνω γράφημα, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων θεωρεί πως το τραυματικό γεγονός της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου πρέπει να περιλαμβάνεται στο περιεχόμενο των μαθημάτων ιστορίας του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Ενδιαφέρον, από την άλλη, παρουσιάζει το γεγονός της αποχής από τη συγκεκριμένη ερώτηση του 25% του δείγματος, δηλαδή 30 φοιτητών από τους 120. Τέλος, αντίθετη άποψη από αυτήν της πλειοψηφίας έχουν 9 υποψήφιοι

εκπαιδευτικοί (8%) θεωρώντας πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου δεν θα πρέπει να διδάσκεται στα μαθήματα ιστορίας του συγκεκριμένου τμήματος.

Παρακάτω παρατίθενται αυτούσιες ορισμένες από τις επικρατέστερες απαντήσεις του δείγματος σχετικά με τις αιτίες ύπαρξης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στο περιεχόμενο των μαθημάτων ιστορίας του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης.

«ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ»
«ΔΕΝ ΕΧΕΙ ΔΙΔΑΧΘΕΙ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΗ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΝΑ ΔΙΔΑΧΘΕΙ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΕΧΟΥΝ ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΕΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ»
«ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΠΟΛΛΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΜΑΘΑΙΝΟΥΜΕ ΤΗ ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΝΤΟΣ»
«ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΣΕ ΤΗΝ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΕ ΚΑΠΟΙΟ ΒΑΘΜΟ»
«ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΑΣ ΑΠΑΣΧΟΛΕΙ ΟΛΟΥΣ»
«ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΣΤΙΓΜΑΤΙΣΕ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕ ΤΗ ΧΩΡΑ ΌΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΕΡΑ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ»
«ΔΙΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΟΛΟΙ ΝΑ ΤΟ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ»
«ΕΝΑΣ ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΟΦΕΙΛΕΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΕΙ ΤΕΤΟΙΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ»
«ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΝΩΣΗ»
«Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΑΣΤΕΙ, ΑΛΛΑ ΝΑ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΙ»

Η πλειοψηφία του δείγματος θεωρεί πως πρέπει να διδάσκεται η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου μέσω των μαθημάτων ιστορίας του Π.Τ.Δ.Ε., διότι αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα της νεότερης ιστορίας, το οποίο στιγματίσε τις επόμενες γενιές και αποτελεί πλέον μέρος της εθνικής και πολιτισμικής τους ταυτότητας.

Ακόμη, ως μελλοντικοί εκπαιδευτικοί - θεωρούν – πως πρέπει να γνωρίζουν ολόπλευρα την ελληνική ιστορία και συγκεκριμένα την ιστορία του Ποντιακού ζητήματος, διότι κρίνεται ως πολύ σημαντικό. Ενώ, παράλληλα επικρατεί και σε αυτήν την περίπτωση η άποψη του παραδειγματισμού της νεότερης γενιάς μέσω

του μαθήματος της ιστορίας, αλλά και αυτή πως η ιστορία δεν πρέπει να ξεχαστεί από τους νέους.

Τέλος, ανάμεσα στις επικρατέστερες απόψεις βρίσκεται το γεγονός πως το Ποντιακό Ζήτημα δεν διδάχθηκε καθόλου ή τουλάχιστον, με τον κατάλληλο τρόπο στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, με αποτέλεσμα να κρίνεται επιτακτική η διδασκαλία του ζητήματος στο Πανεπιστήμιο.

Σε αυτό το σημείο και προτού να προχωρήσουμε στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων των επόμενων ερωτήσεων κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστεί πως οι κάποιες από αυτές απευθύνονται αποκλειστικά στους φοιτητές οι οποίοι έχουν ποντιακή καταγωγή.

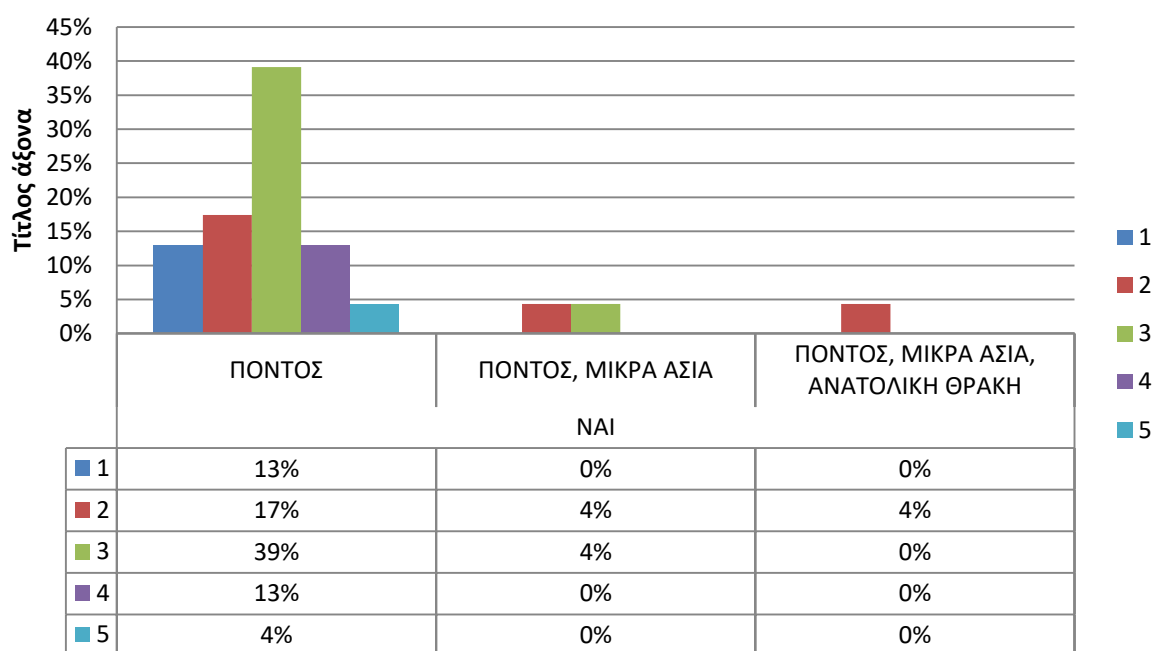
Ερώτηση: Καταλαβαίνετε την ποντιακή διάλεκτο;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο να διερευνήσει εάν και κατά πόσο οι φοιτητές με ποντιακή καταγωγή καταλαβαίνουν την ποντιακή διάλεκτο σε έναν ευρύτερο πλαίσιο διερεύνησης της κουλτούρας και του τρόπου ζωής των προσφυγικών ποντιακών οικογενειών εκατό χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης.

Αξίζει, δε, να σημειωθεί πως οι φοιτητές με ποντιακή καταγωγή αριθμούν 23.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ1	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	3	6	10	3	1	23
ΠΟΝΤΟΣ	3	4	9	3	1	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ		1	1			2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ		1				1
Γενικό άθροισμα	3	6	10	3	1	23

ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΕΤΕ ΤΗΝ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟ;

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα και το γράφημα, παρατηρείται πως εκ των 23 φοιτητών με ποντιακή καταγωγή οι 10 φοιτητές δηλώνουν πως καταλαβαίνουν «αρκετά» την ποντιακή διάλεκτο, 6 φοιτητές την καταλαβαίνουν «λίγο», ενώ 3 φοιτητές από τη μία καταλαβαίνουν την ποντιακή διάλεκτο «πάρα πολύ» και «καθόλου» αντίστοιχα. Τέλος, ένας μόνο από τους 23 φοιτητές με ποντιακή καταγωγή καταλαβαίνει «πάρα πολύ» την ποντιακή διάλεκτο.

Ειδικότερα, εκ των 20 συνολικά φοιτητών που έχουν καταγωγή αποκλειστικά από τον Πόντο το 39% δηλώνει πως καταλαβαίνει «αρκετά» την ποντιακή διάλεκτο, το 17% καταλαβαίνει την ποντιακή διάλεκτο «λίγο», ενώ το 13% υποστηρίζει πως καταλαβαίνει την ποντιακή διάλεκτο «καθόλου» και «πάρα πολύ» αντίστοιχα. Ενώ, μόλις το 4% καταλαβαίνει την ποντιακή διάλεκτο «πάρα πολύ».

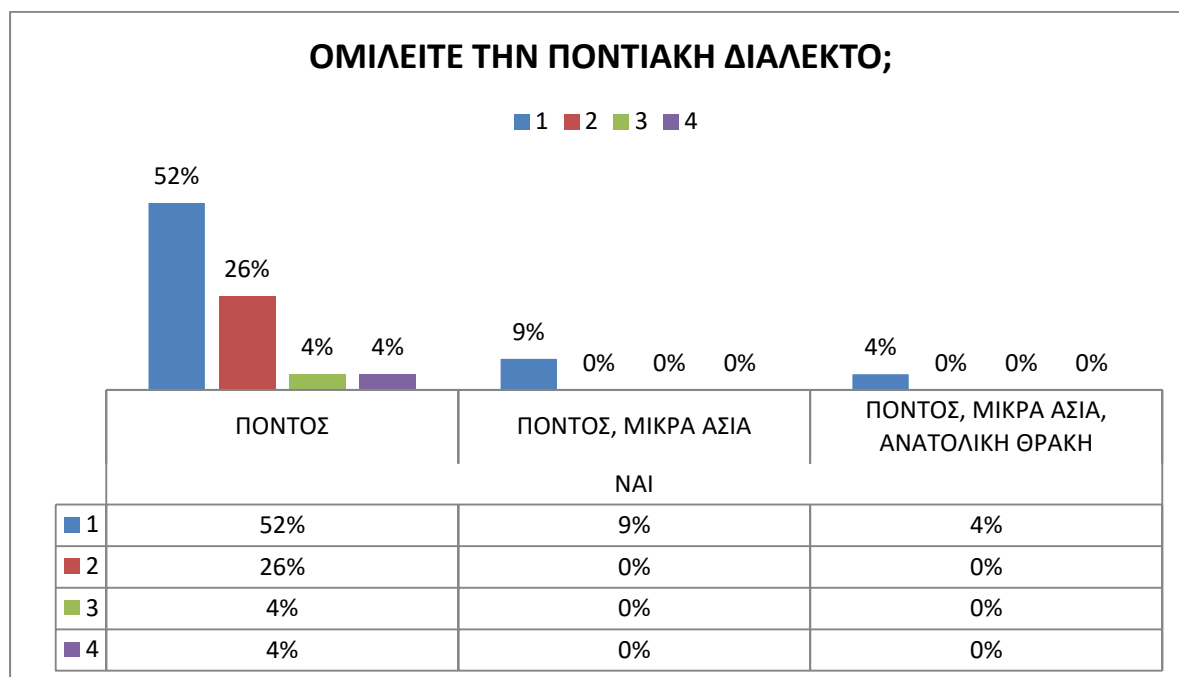
Επιπλέον, εκ των 2 συνολικά φοιτητών με καταγωγή από Πόντο και Μικρά Ασία ο ένας (4%) δηλώνει πως καταλαβαίνει την ποντιακή διάλεκτο «λίγο», ενώ ο άλλος φοιτητής (4%) υποστηρίζει πως καταλαβαίνει την ποντιακή «αρκετά».

Τέλος, στο δείγμα υπάρχει ένας φοιτητής, ο οποίος κατάγεται από Πόντο, Μικρά Ασία και Ανατολική Θράκη. Ο συγκεκριμένος φοιτητής θεωρεί πως καταλαβαίνει την ποντιακή διάλεκτο «λίγο».

Ερώτηση: Ομιλείτε την ποντιακή διάλεκτο;

Στα πλαίσια της ευρύτερης διερεύνησης της κουλτούρας των ποντίων της νεότερης γενιάς η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο να εξετάσει, εάν οι 23 φοιτητές με ποντιακές καταβολές ομιλούν την ποντιακή διάλεκτο.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ2	Ετικέτες στήλης				
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	15	6	1	1	23
ΠΟΝΤΟΣ	12	6	1	1	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	2				2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1				1
Γενικό άθροισμα	15	6	1	1	23

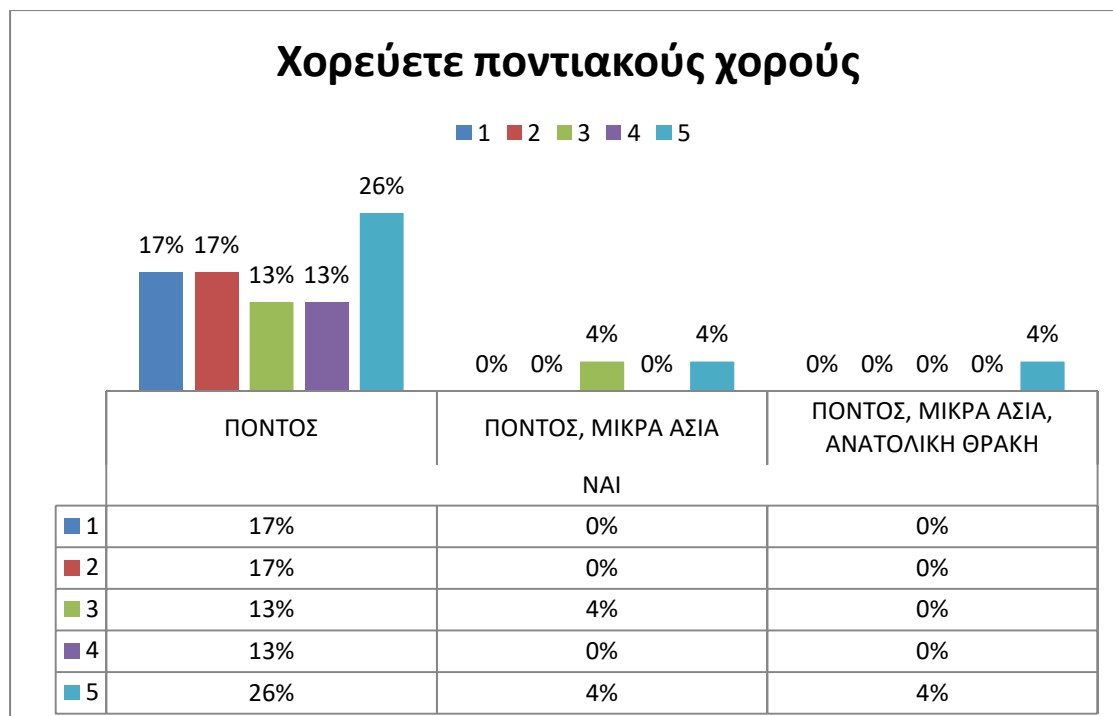
Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες, οι 15 από τους 23 δηλώνουν πως δεν μιλούν την ποντιακή διάλεκτο «καθόλου», οι 6 την ομιλούν «λίγο», ενώ 1 φοιτητής μιλάει την ποντιακή «αρκετά» και «πολύ» αντίστοιχα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως κανένας φοιτητής εκ των 23 δεν μιλάει «πάρα πολύ» την ποντιακή διάλεκτο.

Ερώτηση: Χορεύετε ποντιακούς χορούς;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ3	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	4	4	4	3	8	23
ΠΟΝΤΟΣ	4	4	3	3	6	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ			1		1	2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ					1	1
Γενικό άθροισμα	4	4	4	3	8	23

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, παρατηρείται πως εκ των 23 φοιτητών με ποντιακή καταγωγή οι 8 δηλώνουν πως χορεύουν «πάρα πολύ» ποντιακούς χορούς, ενώ 4 φοιτητές υποστηρίζουν πως χορεύουν ποντιακούς χορούς «καθόλου», «λίγο» και «αρκετά» αντίστοιχα. Τέλος μόλις 3 φοιτητές χορεύουν - όπως διατείνονται - ποντιακούς χορούς «πολύ».

Βάσει του συγκεκριμένου γραφήματος γίνεται αντιληπτό πως το 26% όσων έχουν αποκλειστικά ποντιακή καταγωγή χορεύει «πάρα πολύ» ποντιακούς χορούς.

Παράλληλα, «καθόλου» χορεύει ποντιακούς χορούς το 17% και «λίγο» άλλο ένα 17%. Τέλος, «αρκετά» χορεύει το 13% και «πολύ» αντίστοιχα ένα 13% των Ποντίων.

Ακόμη, όσον αφορά τους 2 φοιτητές οι οποίοι κατάγονται από Πόντο και Μικρά Ασία, ο ένας (4%) δηλώνει πως χορεύει «πάρα πολύ» και ο άλλος φοιτητής (4%) δηλώνει πως χορεύει «αρκετά» ποντιακούς χορούς.

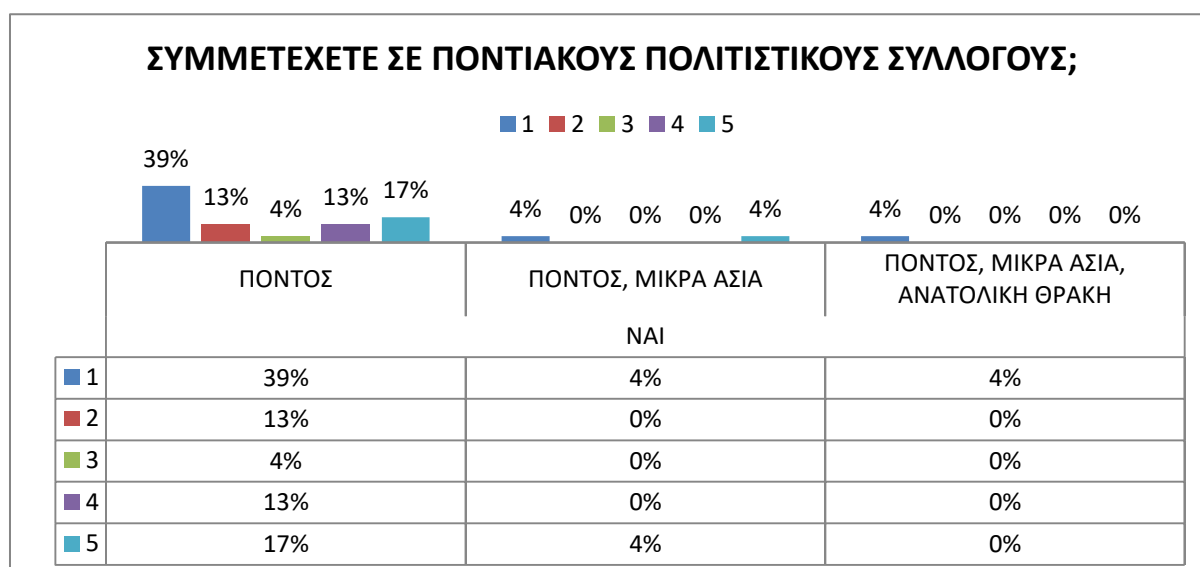
Τέλος, ο ένας φοιτητής (4%) με καταγωγή από Πόντο, Μικρά Ασία και Ανατολική Θράκη υποστηρίζει πως χορεύει «πάρα πολύ» ποντιακούς χορούς.

Ερώτηση: Συμμετέχετε σε ποντιακούς πολιτιστικούς συλλόγους;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ4	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	11	3	1	3	5	23
ΠΟΝΤΟΣ	9	3	1	3	4	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	1				1	2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1					1
Γενικό άθροισμα	11	3	1	3	5	23

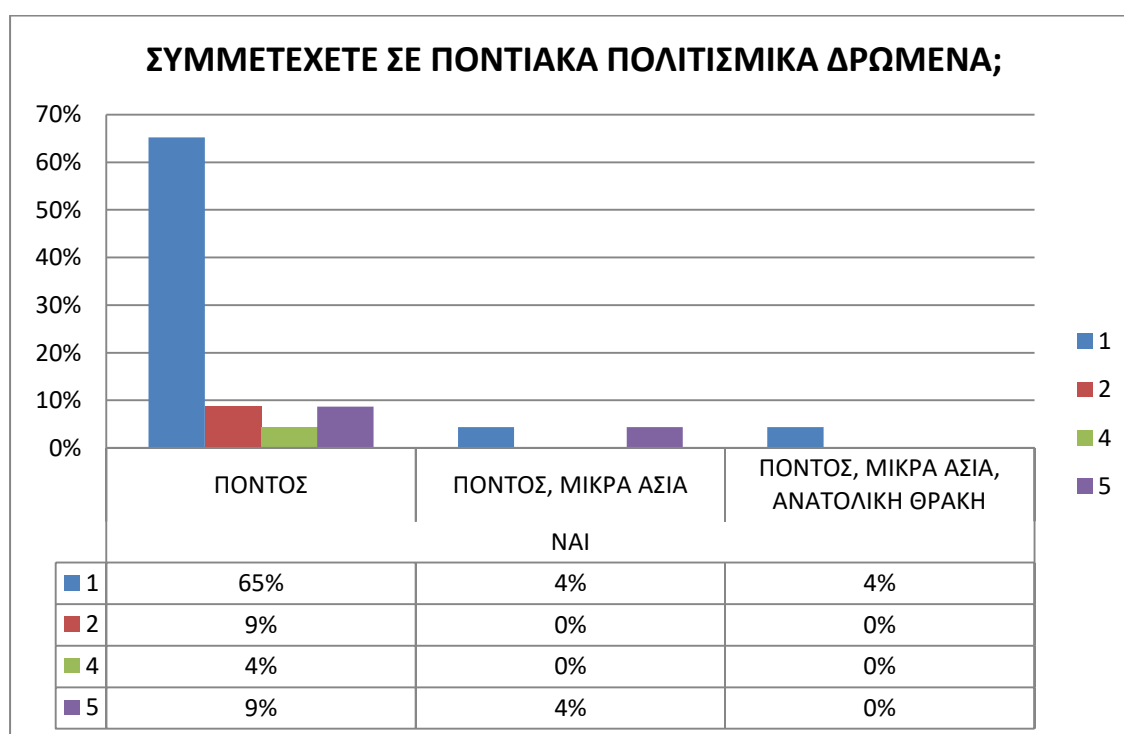
Σε ποντιακούς πολιτιστικούς συλλόγους, όπως γίνεται φανερό από τον πίνακα, δεν συμμετέχουν «καθόλου» 11 φοιτητές, ενώ 5 φοιτητές συμμετέχουν «πάρα πολύ», 3 φοιτητές «λίγο», 3 φοιτητές «πολύ» και τέλος, 1 φοιτητής δηλώνει πως συμμετέχει «αρκετά».

Ερώτηση: Συμμετέχετε σε ποντιακά πολιτισμικά δρώμενα (π.χ. Μωμόγεροι);

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ5	Ετικέτες στήλης				
Ετικέτες γραμμής	1	2	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	17	2	1	3	23
ΠΟΝΤΟΣ	15	2	1	2	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	1			1	2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1				1
Γενικό άθροισμα	17	2	1	3	23

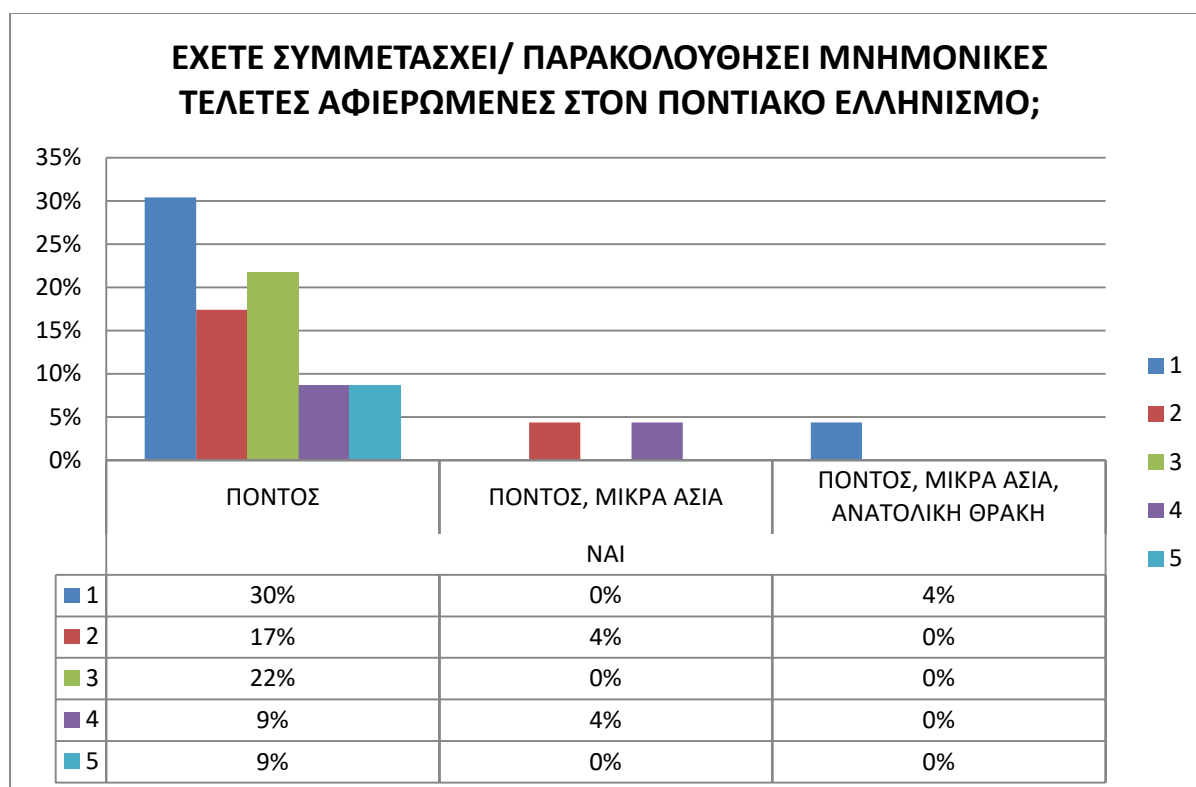
Σε ποντιακά πολιτισμικά δρώμενα, βάσει του παραπάνω πίνακα και του γραφήματος, δηλώνουν πως δεν συμμετέχουν «καθόλου» οι 17 εκ των 23 φοιτητών με ποντιακή καταγωγή. Από την άλλη, 3 φοιτητές υποστηρίζουν πως συμμετέχουν «πάρα πολύ». Ακόμη, 2 εκ των συμμετεχόντων με ποντιακές καταβολές συμμετέχουν «λίγο», ενώ μόλις 1 φοιτητής δηλώνει πως συμμετέχει σε αυτά «πολύ». Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί πως κανένας φοιτητής εκ των 23 δε δηλώνει πως συμμετέχει σε ποντιακά πολιτισμικά δρώμενα «αρκετά». Στον δεύτερο πίνακα παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα σε μορφή ποσοστών για τους

φοιτητές ανάλογα με την καταγωγή τους. Διακρίνεται, λοιπόν, πως το 65% των φοιτητών με ποντιακή καταγωγή δηλώνει πως δεν συμμετέχει «καθόλου» σε πολιτιστικά δρώμενα των Ποντίων, ενώ μόλις το 9% υποστηρίζει πως συμμετέχει «πάρα πολύ».

Ακόμη, το 4% των φοιτητών με καταγωγή από Πόντο και Μικρά Ασία υποστηρίζει πως δεν συμμετέχει «καθόλου», ενώ το άλλο 4% δηλώνει πως συμμετέχει «πάρα πολύ». Τέλος, ο φοιτητής (4%) με καταγωγή από Πόντο, Μικρά Ασία και Ανατολική Θράκη διατείνεται πως δεν συμμετέχει «καθόλου» σε πολιτιστικά δρώμενα Ποντίων.

Ερώτηση: Έχετε συμμετάσχει/ παρακολουθήσει αναμνηστικές/ μνημονικές τελετές για τον ποντιακό ελληνισμό (μνημόσυνα, επετείους, ημέρες μνήμης);

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ6	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	8	5	5	3	2	23
ΠΟΝΤΟΣ	7	4	5	2	2	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ		1		1		2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1					1
Γενικό άθροισμα	8	5	5	3	2	23

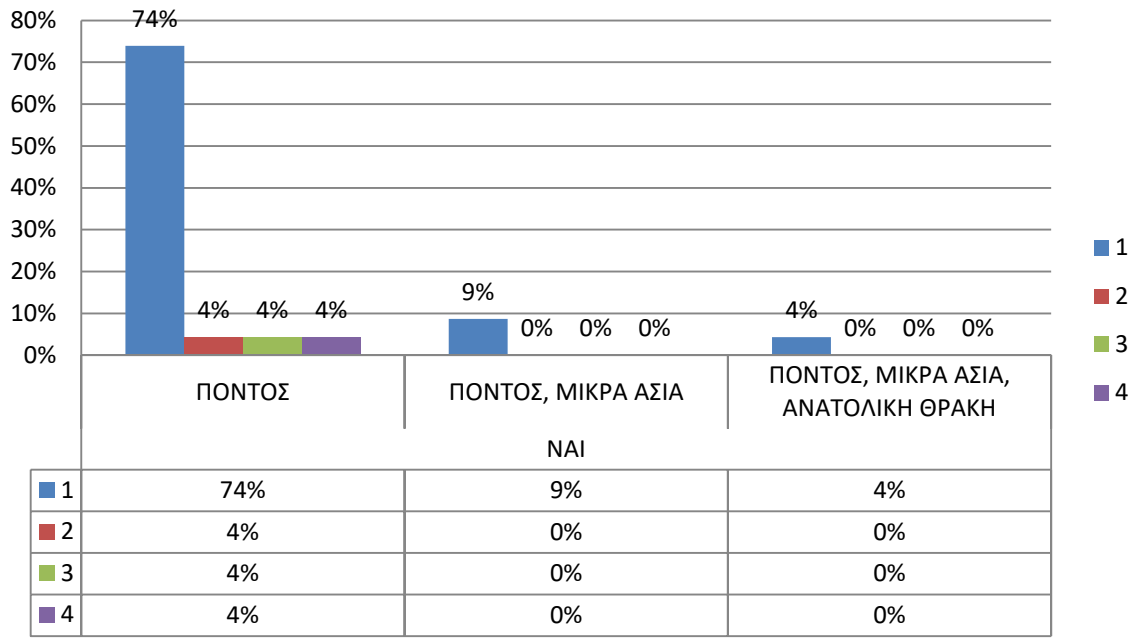
Όπως παρατηρείται στους παραπάνω πίνακες, 8 εκ των 23 φοιτητών δηλώνουν πως δεν έχουν συμμετάσχει ή παρακολουθήσει «καθόλου» μνημονικές τελετές αφιερωμένες στον ποντιακό ελληνισμό. Ακόμη, 5 φοιτητές υποστηρίζουν πως συμμετέχουν «λίγο», ενώ «αρκετά» συμμετέχουν ή παρακολουθούν άλλοι 5 φοιτητές. Τέλος, 3 φοιτητές δηλώνουν πως συμμετέχουν «πολύ», ενώ 2 εκ των 23 απάντησαν πως έχουν συμμετάσχει ή παρακολουθήσει «πάρα πολύ».

Ερώτηση: Επισκέπτεσθε μνημονικούς χώρους αφιερωμένους στον Ποντιακό ελληνισμό;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤΗ. Γ7	Ετικέτες στήλης				
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	20	1	1	1	23
ΠΟΝΤΟΣ	17	1	1	1	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	2				2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1				1
Γενικό άθροισμα	20	1	1	1	23

**ΕΧΕΤΕ ΕΠΙΣΚΕΥΦΘΕΙ/ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣΘΕ ΜΝΗΜΟΝΙΚΟΥΣ
ΤΟΠΟΥΣ ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟΥΣ ΣΤΗ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛ. ΤΟΥ
ΠΟΝΤΟΥ;**

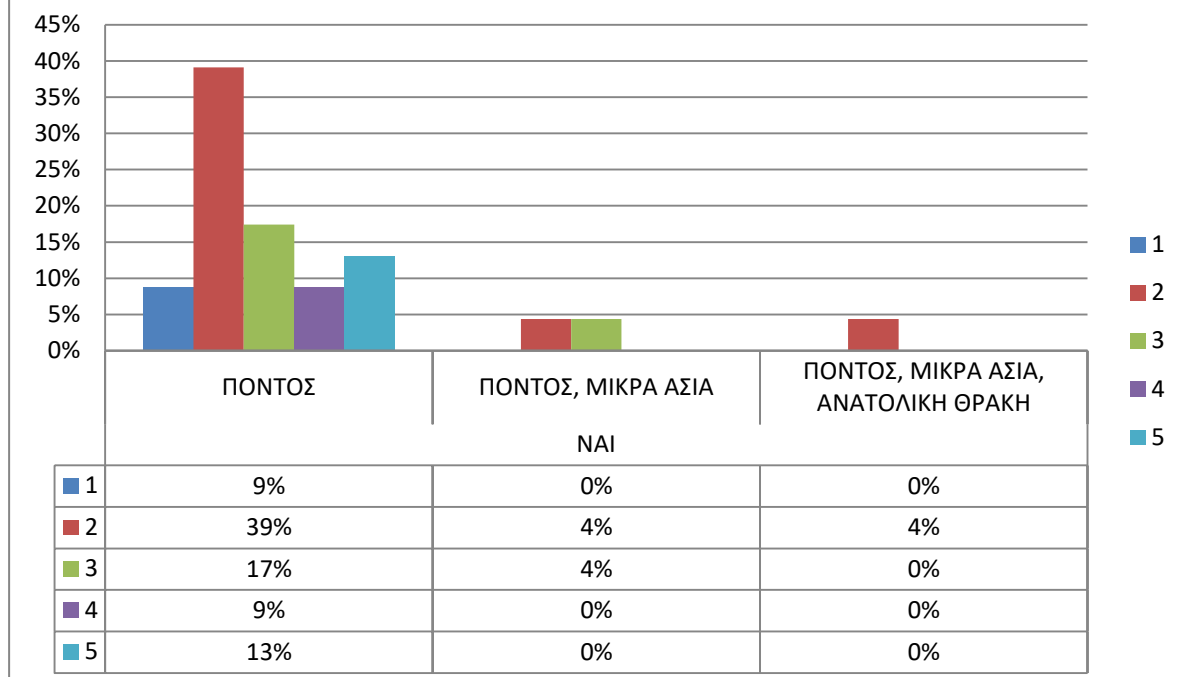
Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες, παρατηρείται πως το 87% των φοιτητών με ποντιακή καταγωγή, δηλαδή 20 εκ των 21 δεν έχουν επισκεφθεί ή δεν επισκέπτονται «καθόλου» μνημονικούς τόπους αφιερωμένους στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου. Παράλληλα, 1 μόλις φοιτητής επισκέπτεται «λίγο», 1 επισκέπτεται «αρκετά» και 1 επισκέπτεται «πολύ». Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως κανένας φοιτητής βάσει του πίνακα δεν επισκέπτεται «πάρα πολύ» μνημονικούς τόπους αφιερωμένους στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Ερώτηση: Ακούτε ποντιακά τραγούδια;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ8	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	2	11	5	2	3	23
ΠΟΝΤΟΣ	2	9	4	2	3	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ		1	1			2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ		1				1
Γενικό άθροισμα	2	11	5	2	3	23

ΑΚΟΥΤΕ ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ;

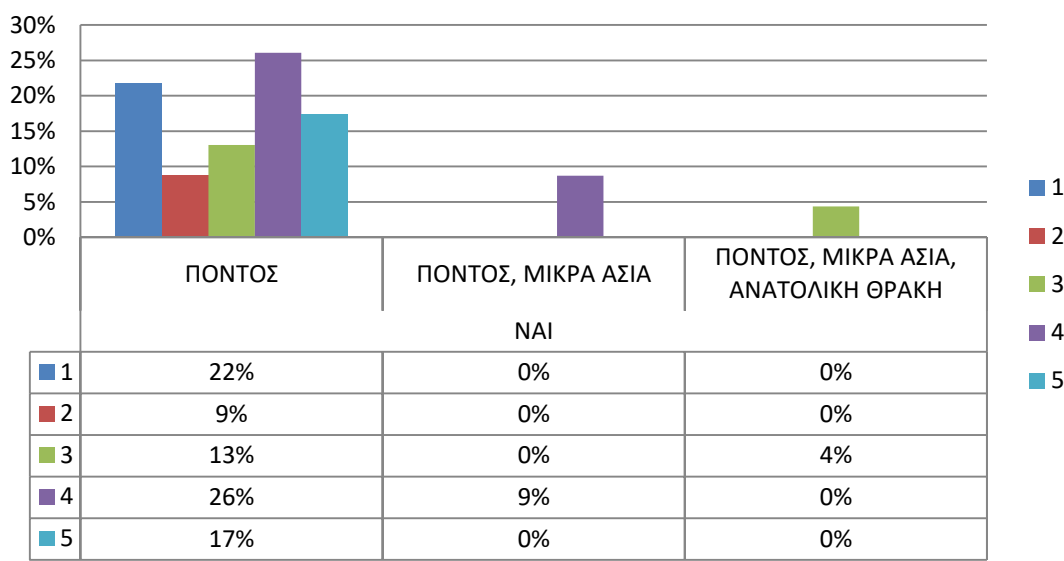
Αναφορικά με το αν ακούν ποντιακή μουσική, οι φοιτητές με ποντιακή καταγωγή απάντησαν: «λίγο» ακούν οι 11 και «αρκετά» ακούν οι 5 από τους 23. Ακόμη, 3 φοιτητές ακούν «πάρα πολύ» ποντιακά τραγούδια, ενώ παράλληλα 2 φοιτητές υποστηρίζουν πως ακούν «πολύ». Τέλος, 2 εκ των 23 δεν ακούν «καθόλου» ποντιακή μουσική.

Ερώτηση: Μαγειρεύετε εσείς ή κάποιος από το οικογενειακό σας περιβάλλον φαγητά της ποντιακής κουζίνας;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ9	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	5	2	4	8	4	23
ΠΟΝΤΟΣ	5	2	3	6	4	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ				2		2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ			1			1
Γενικό άθροισμα	5	2	4	8	4	23

ΜΑΓΕΙΡΕΥΕΤΕ ΕΣΕΙΣ Ή ΚΑΠΟΙΟΣ ΑΠΟ ΤΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΣΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΦΑΓΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΚΟΥΖΙΝΑΣ;

Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες γίνεται αντιληπτό πως η πλειοψηφία, δηλαδή 8 φοιτητές υποστηρίζουν πως αυτοί ή κάποιο οικογενειακό μέλος μαγειρεύει «πολύ» φαγητά της ποντιακής κουζίνας, ενώ από την άλλη 5 φοιτητές δηλώνουν πως αυτοί ή κάποιος από το οικογενειακό περιβάλλον δεν μαγειρεύει «καθόλου»

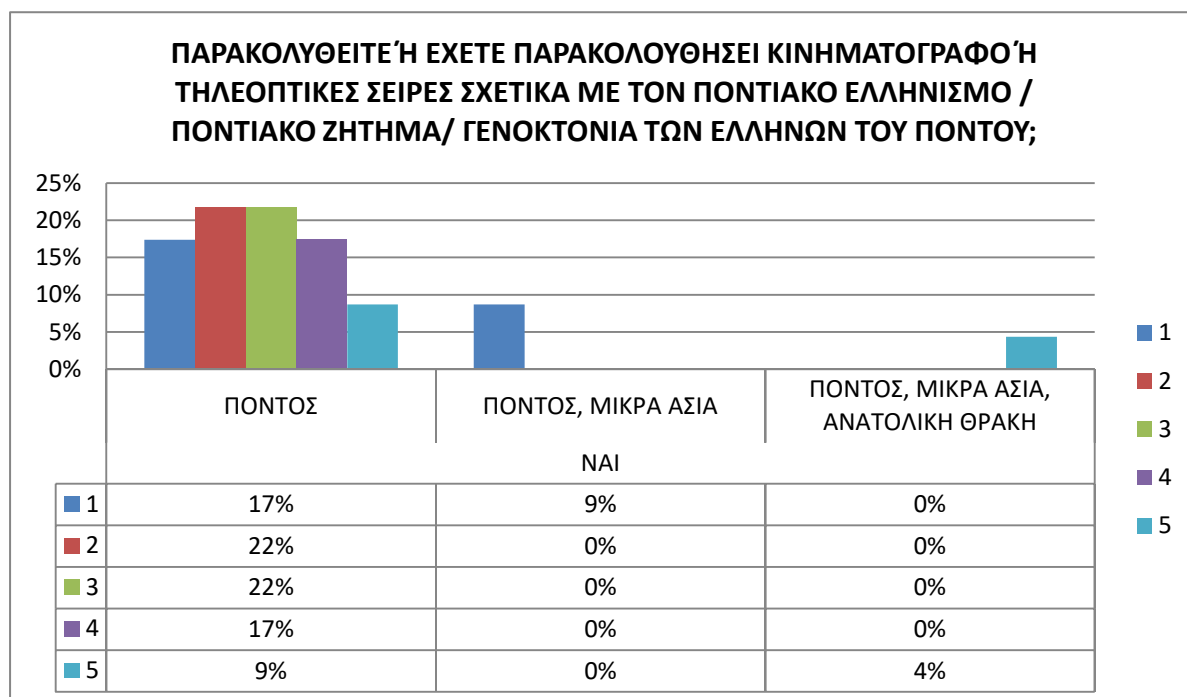
Ακόμη, 4 φοιτητές υποστηρίζουν πως ακολουθούν τα προτάγματα της ποντιακής κουζίνας «πάρα πολύ» και 4 «αρκετά». Τέλος, μόλις 2 από τους 23 με ποντιακή καταγωγή υποστηρίζουν πως δεν μαγειρεύουν οι ίδιοι ή κάποιο άλλο μέλος της οικογένειας ποντιακά φαγητά.

Ερώτηση: Παρακολουθείτε ή έχετε παρακολουθήσει ταινίες και σειρές σχετικά με τον Ποντιακό ελληνισμό;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ 10	Ετικέτες στήλης					
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	6	5	5	4	3	23
ΠΟΝΤΟΣ	4	5	5	4	2	20

ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	2					2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ					1	1
Γενικό άθροισμα	6	5	5	4	3	23

Στο συγκεκριμένο ερώτημα η πλειοψηφία απάντησε αρνητικά, δηλαδή 6 από τους 23 φοιτητές με ποντιακή καταγωγή υποστηρίζουν πως δεν παρακολουθούν «καθόλου» κινηματογράφο σχετικό με τον ποντιακό ελληνισμό ή το ποντιακό ζήτημα.

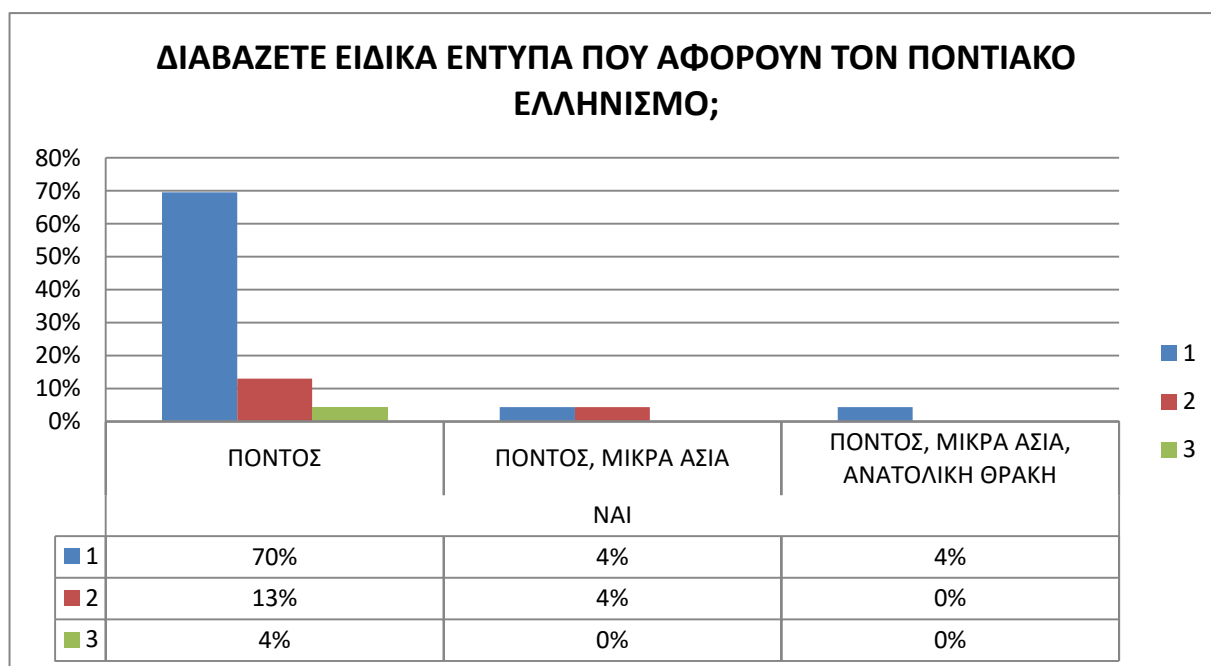
Ακόμη, 5 φοιτητές υποστηρίζουν πως παρακολουθούν ή έχουν παρακολουθήσει «λίγο» και άλλοι 5 φοιτητές έχουν παρακολουθήσει ή παρακολουθούν «αρκετά» κινηματογράφο ή τηλεοπτικές σειρές σχετικά με το Ποντιακό Ζήτημα.

Τέλος, 4 φοιτητές παρακολουθούν κινηματογράφο ή τηλεοπτικές σειρές αφιερωμένες στον ποντιακό ελληνισμό «πολύ» και 3 από τους 23 φοιτητές με καταγωγή από τον Πόντο δηλώνουν πως παρακολουθούν ή έχουν παρακολουθήσει «πάρα πολύ» τηλεοπτικές σειρές και ταινίες αφιερωμένες στη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου.

Ερώτηση: Διαβάζετε ειδικά έντυπα που αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ 11.	Ετικέτες στήλης			
Ετικέτες γραμμής	1	2	3	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	18	4	1	23
ΠΟΝΤΟΣ	16	3	1	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	1	1		2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1			1
Γενικό άθροισμα	18	4	1	23

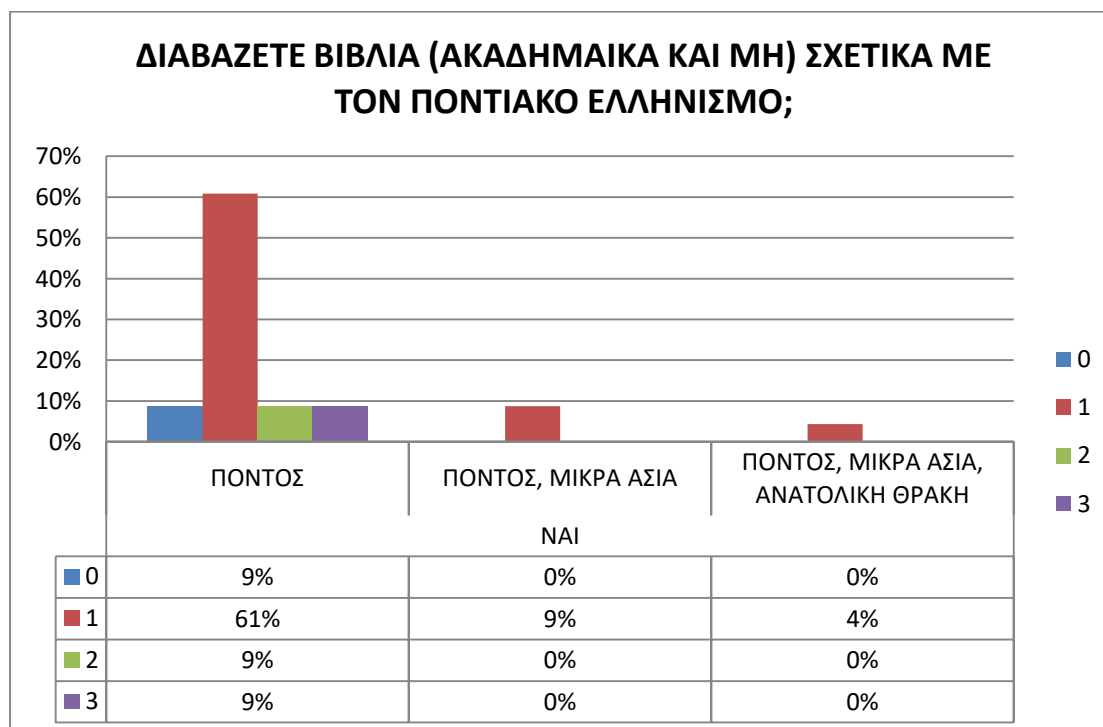
Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες παρατηρείται πως η πλειονότητα των φοιτητών με ποντιακή καταγωγή, δηλαδή 18 από τους 23 φοιτητές, δεν διαβάζει «καθόλου» ειδικά έντυπα που να αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό. Ακόμη, 4 από τους 23 φοιτητές δηλώνουν πως διαβάζουν «λίγο, ενώ 1 μόλις υποστηρίζει πως διαβάζει «αρκετά» τέτοιους είδους έντυπα.

Αξίζει, δε, να διευκρινιστεί πως κανένας από τους 23 φοιτητές με ποντιακή καταγωγή δεν διαβάζει «πολύ» ή «πάρα πολύ» έντυπα αφιερωμένα στον ποντιακό ελληνισμό

Ερώτηση: Διαβάζετε βιβλία (ακαδημαϊκά και μη) σχετικά με τον ποντιακό ελληνισμό;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ 12.	Ετικέτες στήλης				
Ετικέτες γραμμής	0	1	2	3	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	2	17	2	2	23
ΠΟΝΤΟΣ	2	14	2	2	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ		2			2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ		1			1
Γενικό άθροισμα	2	17	2	2	23

Στο συγκεκριμένο ερώτημα, σχετικά με το αν διαβάζουν οι πόντιοι φοιτητές βιβλία ακαδημαϊκά και μη όσον αφορά το ποντιακό ζήτημα, οι 17 από τους 23 απαντούν

πως δεν διαβάζουν «καθόλου». Παράλληλα, 2 φοιτητές δηλώνουν πως διαβάζουν «λίγο» και άλλοι 2 πως διαβάζουν «αρκετά» σχετικά ακαδημαϊκά και μη βιβλία. Ενώ, 2 φοιτητές δεν έδωσαν καμία απάντηση στο ερώτημα αυτό.

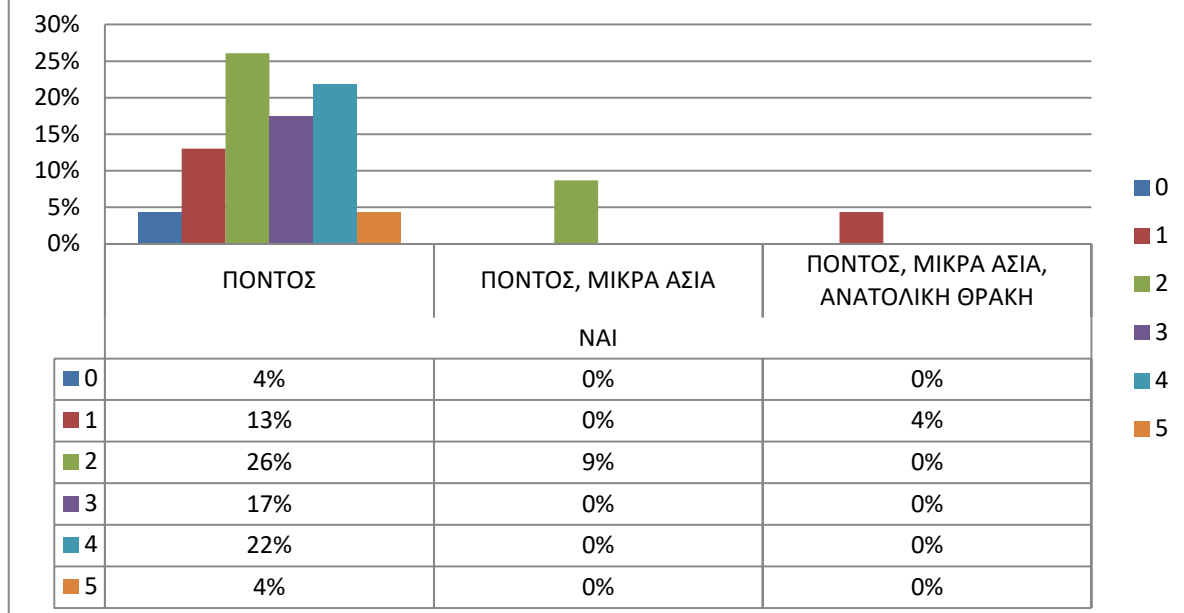
Αξίζει, τέλος, να σημειωθεί πως κανένας εκ των φοιτητών δεν υποστηρίζει πως διαβάζει «πολύ» και «πάρα πολύ» συγγράμματα ακαδημαϊκά και μη σχετικά με το Ποντιακό Ζήτημα.

Ερώτηση: Έχετε βιώματα από τους προγόνους σας (οικογενειακό περιβάλλον) που να αφορούν πρακτικές της ποντιακής κουλτούρας (παιχνίδια, παραμύθια, ιστορίες, έθιμα); Τι είδους βιώματα και ποιος σας έχει μύσει σε αυτά;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ 13	Ετικέτες στήλης						
Ετικέτες γραμμής	0	1	2	3	4	5	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	1	4	8	4	5	1	23
ΠΟΝΤΟΣ	1	3	6	4	5	1	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ			2				2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ		1					1
Γενικό άθροισμα	1	4	8	4	5	1	23

ΕΧΕΤΕ ΒΙΩΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ ΣΑΣ ΠΟΥ ΝΑ ΑΦΟΡΟΥΝ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΠΟΝΤΙΑΚΗΣ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑΣ;

Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες, 8 από τους 23 φοιτητές με ποντιακή καταγωγή δηλώνουν στα πλαίσια του συγκεκριμένου ερωτήματος πως έχουν «λίγα» βιώματα από τους προγόνους τους σχετικά με τις πρακτικές της ποντιακής κουλτούρας (έθιμα, παιχνίδια, ιστορίες, παραδόσεις), ενώ από την άλλοι 5 φοιτητές υποστηρίζουν πως έχουν «πολλά» σχετικά βιώματα από τους προγόνους τους.

Ακόμη, από τη μία 4 φοιτητές απαντούν πως δεν έχουν «καθόλου» βιώματα, ενώ από την άλλη, 4 φοιτητές έχουν «αρκετά». Τέλος, ένας φοιτητής με ποντιακή καταγωγή διατείνεται πως έχει «πάρα πολλές» εμπειρίες από τους προγόνους που να αφορούν μαρτυρίες για πρακτικές της ποντιακής κουλτούρας, ενώ, παράλληλα, ένας εκ των 23 φοιτητών δεν απάντησε στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Επιπλέον, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των φοιτητών με ποντιακή καταγωγή στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης, σχετικά με τη φύση και το είδος των βιωμάτων τους από τους προγόνους. Ενδεικτικά, παρακάτω παρατίθενται οι απόψεις του δείγματος αυτούσιες.

«ΚΥΡΙΩΣ ΤΗΝ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΠΌ ΤΟΥΣ ΠΑΠΠΟΥΔΕΣ ΜΟΥ»
«ΓΝΩΜΙΚΑ ΤΗΣ ΓΙΑΓΙΑΣ ΜΟΥ»
«ΜΟΥΧΑΜΠΕΤΙ, ΕΘΙΜΟ ΓΑΜΟΥ»
«ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΠΌ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΕΚΔΙΩΧΘΗΚΑΝ. ΠΑΠΠΟΥΣ ΚΑΙ ΓΙΑΓΙΑ»
«Η ΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ, ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΝΤΙΑΚΟΥΣ ΓΑΜΟΥΣ»
«ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ»
«ΕΘΙΜΑ ΣΕ ΓΑΜΟΥΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΠΌ ΠΑΠΠΟΥΔΕΣ»

«ΜΟΥ ΕΞΙΣΤΟΡΕΙ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΠΑΠΠΟΥΣ ΜΟΥ»
«ΦΑΓΗΤΑ. Η ΓΙΑΓΙΑ»
«ΠΟΝΤΙΑΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΠΟΥ ΛΕΕΙ Ο ΠΑΠΠΟΥΣ ΜΟΥ»

Διαπιστώνεται, λοιπόν, βάσει των απαντήσεων του δείγματος πως στις αφηγήσεις των προγόνων υφίσταται μια κοινή συνιστώσα. Όλες περιορίζονται σε ζητήματα και πρακτικές της καθημερινότητας, όπως, για παράδειγμα, ήθη, έθιμα, ζητήματα παράδοσης (έθιμα γάμου, ποντιακά τραγούδια, συνεστιάσεις), ζητήματα της καθημερινής κουλτούρας καθώς και ζητήματα διαλέκτου.

Ωστόσο, οι αφηγήσεις της προηγούμενης γενιάς δεν περιορίζονται σε θέματα κοινωνικών πρακτικών, αντιθέτως εστιάζουν, εκατό χρόνια ακριβώς μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης, στα γεγονότα και στα εγκλήματα, τα οποία εκτυλίχθηκαν και διεπράχθησαν από το Κίνημα των Νεότουρκων εις βάρος του Ποντιακού πληθυσμού του Πόντου και της ευρύτερης περιοχής του Καυκάσου. Εύλογα, διαπιστώνεται πως ο λόγος των προηγούμενων γενεών χαρακτηρίζεται από νοσταλγία για το παρελθόν και τις χαμένες πατρίδες.

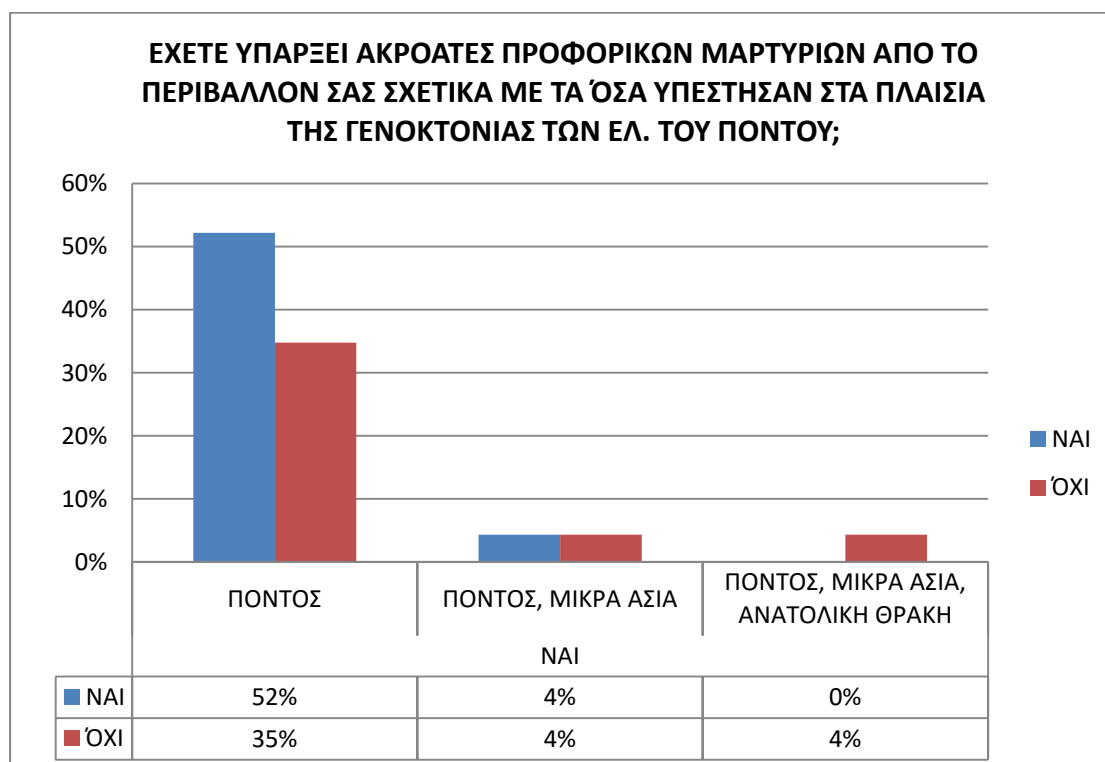
Αξίζει, λοιπόν, να σημειωθεί πως ο όρος «νοσταλγία» επινοήθηκε τον 18^ο αιώνα, προκειμένου να περιγράψει μια παθολογία της ανθρώπινης φυσιολογίας, η οποία συνδέεται με την απομάκρυνση από την πατρίδα, ενώ προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές 20^{ου} αιώνα θεωρήθηκε ως ψυχιατρική ή ψυχοσωματική διαταραχή ή καλύτερα ως μια μορφή μελαγχολίας. Με τη συγκεκριμένη έννοια διατηρήθηκε ως τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και εντοπιζόταν σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές/ κοινωνικές ομάδες (Σαλβάνου, 2021).

Κλείνοντας, όσον αφορά την έννοια της νοσταλγίας, αυτή συναντάται στο μεταίχμιο της συνάντησης παρόντος – παρελθόντος. Ενός παρελθόντος, το οποίο δεν έχει ιστοριοποιηθεί ακόμη, παρόλο που έχει παρέλθει. Είναι χαρακτηριστικός ο τρόπος με τον οποίο τα πιο επίμαχα και τραυματικά γεγονότα του πρόσφατου παρελθόντος, όπως πόλεμοι, οι εθνικές εκκαθαρίσεις και οι γενοκτονίες, προσεγγίζονται νοσταλγικά (Σαλβάνου, 2021).

Ερώτηση: Έχετε υπάρξει ακροατές προφορικών μαρτυριών από τους προγόνους σας ή από το ευρύτερο κοινωνικό σας περιβάλλον σχετικά όσα υπέστησαν, οι ίδιοι ή οι πρόγονοί τους στα πλαίσια της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου; Αν Ναι, τι αφορούσαν ακριβώς οι συγκεκριμένες προφορικές μαρτυρίες και τι νόημα δίνετε σε αυτές;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ14	Ετικέτες στήλης		
Ετικέτες γραμμής	ΝΑΙ	ΌΧΙ	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	13	10	23
ΠΟΝΤΟΣ	12	8	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	1	1	2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ		1	1
Γενικό άθροισμα	13	10	23

Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες, διαπιστώνεται πως το 57% των φοιτητών νε ποντιακή καταγωγή, δηλαδή 13 εκ των 23, δηλώνει πως έχει υπάρξει ακροατής

προφορικών μαρτυριών από το περιβάλλον (οικογενειακό, κοινωνικό) σχετικά με τα όσα υπέστησαν οι ίδιοι ή πρόγονοι αυτών στα πλαίσια της ποντιακής γενοκτονίας. Από την άλλη, 10 φοιτητές με ποσοστό 43% δηλώνουν ακριβώς το αντίθετο, πως δεν έχουν υπάρξει ακροατές τέτοιου είδους προφορικών μαρτυριών από μέλη του περιβάλλοντός τους.

Επιπλέον, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απόψεις των φοιτητών με ποντιακή καταγωγή στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης, σχετικά με το περιεχόμενο των προφορικών μαρτυριών από τους προγόνους. Ενδεικτικά, παρακάτω παρατίθενται οι απόψεις των δέκα φοιτητών του δείγματος, που απάντησε καταφατικά στο βασικό ερώτημα, αυτούσιες.

«ΑΦΟΡΟΥΣΑΝ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΖΩΗ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ»
«ΠΩΣ ΦΕΡΟΝΤΑΝ ΣΤΟΥΣ ΠΟΝΤΙΟΥΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ. ΑΠΌ ΓΙΑΓΙΑΔΕΣ ΚΑΙ ΠΑΠΠΟΥΔΕΣ»
«ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΠΌ ΤΗΝ ΠΡΟΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ, Η ΟΠΟΙΑ ΎΤΑΝ ΗΤΑΝ ΜΙΚΡΗ ΗΡΘΕ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ. ΜΟΥ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕ ΜΕΓΑΛΗ ΘΛΙΨΗ ΝΑ ΑΚΟΥΩ ΓΙΑ ΤΙΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ ΑΥΤΕΣ»
«ΤΟΥΣ ΤΡΟΠΟΥΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΟΠΟΙΟΥΣ ΤΟΥΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΖΟΝΤΑΝ»
«ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΕΚΔΙΩΧΘΗΚΑΝ, ΠΩΣ ΖΟΥΣΑΝ ΣΤΟΝ ΠΟΝΤΟ ΚΑΙ ΠΟΣΟ ΠΛΗΓΩΜΕΝΟΙ ΕΊΝΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ. ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΚΑΙ ΛΥΠΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ ΜΟΥ, ΟΝΤΑΣ ΠΟΝΤΙΑ»
«ΤΗΝ ΕΞΑΝΑΓΚΑΣΜΟΥ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΕΤΑΚΟΜΙΣΗ ΕΔΪΩ»
«ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΟΝΤΙΟΥΣ»
«ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΡΟΠΟ ΠΟΥ ΗΡΘΑΝ»
«ΤΟΝ ΞΕΡΙΣΜΟ ΑΠΌ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ. ΜΕΓΑΛΟ ΝΟΗΜΑ ΚΑΘΩΣ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΜΟΥ»
«Ο ΤΡΟΠΟΣ ΠΟΥ ΗΡΘΑΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ, ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ»

Διαπιστώνεται, και σε αυτήν την περίπτωση, πως κοινό σημείο στις προφορικές μαρτυρίες των ατόμων των προηγούμενων γενεών με προσφυγική καταγωγή αποτελεί το γεγονός της εξιδανίκευσης, από τη μία, των συνθηκών διαβίωσης στον Πόντο, και από την άλλη, η βιαιότητα/ αγριότητα των συνθηκών που οδήγησαν στην εγκατάλειψη της γης του Πόντου. Συγκεκριμένα, ένα μέρος των προφορικών μαρτυριών αφορά τον τρόπο διαβίωσης στον Πόντο, αλλά και την παρουσία των

Ποντίων εκεί, ενώ οι υπόλοιπες εστιάζουν στους διωγμούς των Νεότουρκων κατά των Ποντίων, στον τρόπο που κατέφθαναν στα ελλαδικά εδάφη οι Έλληνες του Πόντου καθώς και της ευρύτερης περιοχής της Μικράς Ασίας και του Καυκάσου, τον τρόπο υποδοχής τους από τον γηγενή πληθυσμό αλλά και από την πολιτεία και το κράτος. Αξίζει, δε, να σημειωθεί πως το δείγμα χρησιμοποιεί τον όρο «Τουρκοκρατία» αντί του όρου «Οθωμανοκρατία».

Τέλος, και σε αυτήν την περίπτωση θα μπορούσε ο λόγος των προφορικών μαρτυριών να χαρακτηριστεί ως νοσταλγικός. Σε αυτό το σημείο να τονιστεί πως ο Scanlan (2004) θεωρεί πως η νοσταλγία στις μέρες μας συνιστά μια τεχνική ανάκλησης της μνήμης παρά μια αντίδραση σε αυτή (στη μνήμη).

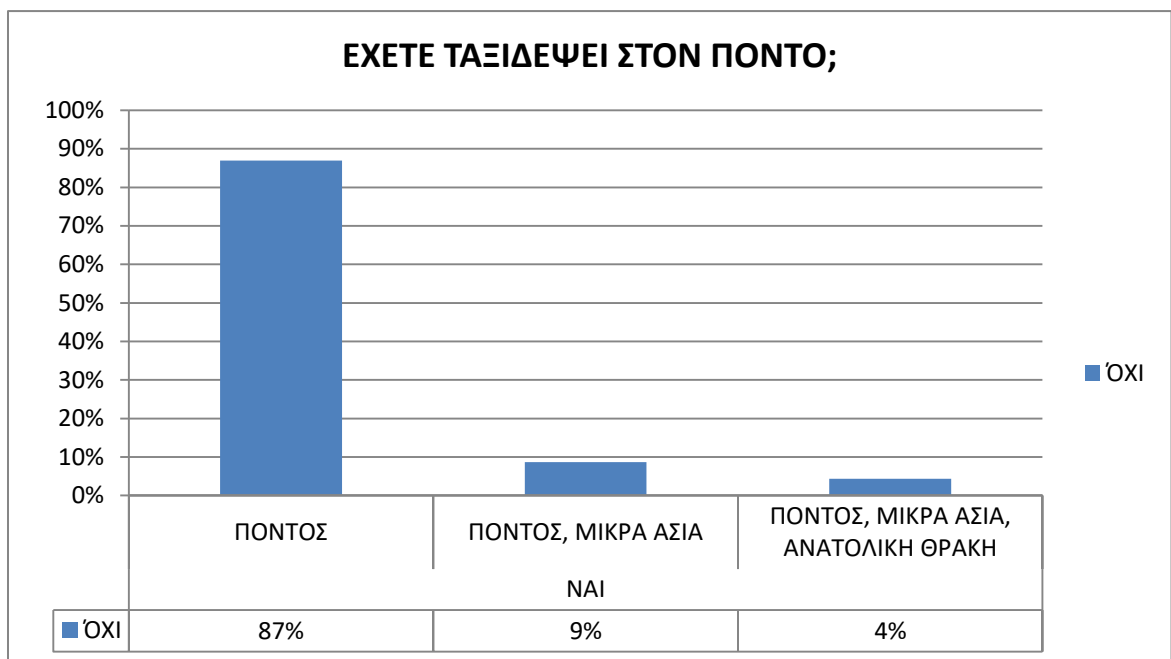
Ερώτηση: Έχετε ταξιδέψει ποτέ στον Πόντο;

Αν **Ναι**, ποιες είναι οι σκέψεις σας και τα συναισθήματα σας γι' αυτό το ταξίδι;

Αν **Όχι**, θα επιθυμούσατε να πραγματοποιήσετε αυτό το ταξίδι στο μέλλον και για ποιο λόγο;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση του προφίλ/ υποβάθρου των ποντίων φοιτητών στα πλαίσια διερεύνησης της ευρύτερης κουλτούρας της νεότερης γενιάς Ποντίων.

Πλήθος από ΕΡΩΤ. Γ15	Ετικέτες στήλης	
Ετικέτες γραμμής	ΌΧΙ	Γενικό άθροισμα
ΝΑΙ	23	23
ΠΟΝΤΟΣ	20	20
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ	2	2
ΠΟΝΤΟΣ, ΜΙΚΡΑ ΑΣΙΑ, ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΘΡΑΚΗ	1	1
Γενικό άθροισμα	23	23

Όπως παρατηρείται στους παραπάνω πίνακες, και οι 23 (100%) φοιτητές με καταγωγή από τον Πόντο δεν έχουν ταξιδέψει ποτέ στα εδάφη του Πόντου.

Επιπλέον, στο υποερώτημα σχετικά με το αν θέλουν να πραγματοποιήσουν το συγκεκριμένο ταξίδι το δείγμα απαντάει:

«ΓΙΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΩ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΜΟΥ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΩ ΑΠΌ ΚΟΝΤΑ ΤΟΝ ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟ ΤΟΥ ΤΟΤΕ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΛΑΟΣ ΜΕ ΠΛΟΥΣΙΑ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΔΩ ΤΑ ΜΕΡΗ ΣΤΑ ΟΠΟΙΑ ΜΕΓΑΛΩΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΟΥ»
«ΜΠΟΡΕΙ. ΘΑ ΗΤΑΝ ΜΙΑ ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ»
«ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΩ ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΓΙΑ ΝΑ ΕΡΘΩ ΣΕ ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΈΝΑ ΚΟΜΜΑΤΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΜΟΥ»
«ΝΑ ΔΩ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΜΟΥ»
«ΦΥΣΙΚΑ, ΝΑ ΖΩ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ ΜΟΥ»
«ΝΑΙ, ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΔΩ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΔΩ ΜΕ ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΜΟΥ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ»
«ΝΑΙ, ΓΙΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΩ ΤΟΝ ΤΟΠΟ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ»
«ΝΑΙ ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΕΠΙΣΚΕΦΘΩ ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ»
«ΦΥΣΙΚΑ ΓΙΑ ΝΑ ΣΥΝΕΙΔΗΤΟΠΟΙΗΣΩ ΑΠΌ ΠΟΥ ΕΙΜΑΙ»
«ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΠΟΛΥ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΩ ΤΟΥΣ ΤΟΠΟΥΣ ΤΩΝ ΠΑΠΠΟΥΔΩΝ ΜΟΥ. ΘΕΩΡΩ ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ ΑΥΤΆ ΤΑ ΜΕΡΗ»
«ΗΤΑΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ, ΌΧΙ ΔΙΚΗ ΜΟΥ, ΟΠΟΤΕ ΌΧΙ ΔΕΝ ΕΧΩ ΛΟΓΟ»
«ΝΑΙ, ΓΙΑ ΝΑ ΔΩ ΤΑ ΜΕΡΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ»

Όπως παρατηρείται στον παραπάνω πίνακα, οι απόψεις του δείγματος σχετικά με τους λόγους που συντείνουν σε μελλοντικό ταξίδι στον Πόντο ή όχι παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Επικρατέστερη άποψη αποτελεί το γεγονός πως οι φοιτητές με ποντιακή καταγωγή θέλουν να πραγματοποιήσουν αυτό το ταξίδι, προκειμένου να γνωρίσουν τις ρίζες τους, όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν, καθώς και τα μέρη στα οποία έζησαν οι πρόγονοί τους. Επιπλέον, ένας φοιτητής υποστηρίζει πως θέλει να ταξιδέψει στον Πόντο μέλλον, διότι τον αισθάνεται ως πατρίδα του. Γίνεται, λοιπόν, εδώ ορατή η φαντασική σχέση, η οποία έχει καλλιεργηθεί μεταξύ των νεότερων γενεών με τον Πόντο καθώς και η φαντασική ταύτιση του Πόντου του 20^{ου} αιώνα με τον Πόντο του 21^{ου} αιώνα. Στα ίδια πλαίσια κινείται άλλη μια άποψη, ενός φοιτητή ο οποίος θεωρεί πως κάνοντας το ταξίδι αυτό θα συνειδητοποιήσει τον τόπο από τον οποίο κατάγεται. Και εδώ λοιπόν θα μπορούσε να σχολιαστεί πως υφίσταται μια εξιδανίκευση του τόπου, μια φαντασική σχέση των ποντίων των νεότερων γενεών με τον Πόντο, ενώ διαπιστώνεται πως η συγκεκριμένη άποψη, όπως και οι όμοιες της, χαρακτηρίζονται από συναισθηματική φόρτιση.

Ακόμη, στο σύνολο των απαντήσεων παρατηρείται η άποψη πως ορισμένοι φοιτητές του δείγματος επιθυμούν να ταξιδέψουν στον Πόντο, ώστε να γνωρίσουν την ιστορία και την κουλτούρα του ποντιακού ελληνισμού, μια άποψη η οποία θα λέγαμε πως δεν χαρακτηρίζεται από συναισθηματική φόρτιση.

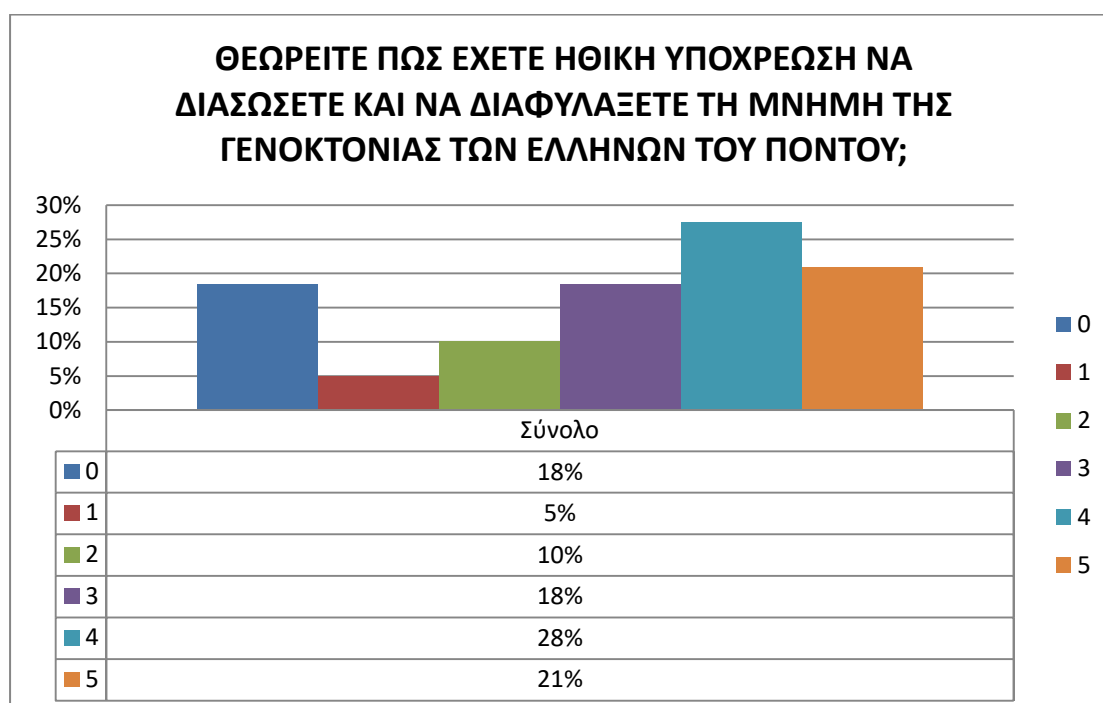
Τέλος, μόνο ένας φοιτητής δηλώνει στο συγκεκριμένο υποερώτημα πως δεν επιθυμεί να ταξιδέψει στον Πόντο, διότι δεν βρίσκει τον λόγο, αφού ο Πόντος αποτελούσε πατρίδα των προγόνων του και όχι του ιδίου.

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να διευκρινιστεί πως οι επόμενες ερωτήσεις απευθύνονται στο σύνολο των φοιτητών του δείγματος και όχι σε όσους έχουν ποντιακή καταγωγή.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως έχετε ηθική υποχρέωση να διασώσετε και να διαφυλάξετε την μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου; Γιατί;

Η συγκεκριμένη ερώτηση στοχεύει στη διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεων των υποψήφιων εκπαιδευτικών σχετικά με το αν θεωρούν πως έχουν ηθική υποχρέωση για διαφύλαξη της μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Ετικέτες γραμμής	Πλήθος από ΕΡΩΤ. Δ1
0	22
1	6
2	12
3	22
4	33
5	25
Γενικό άθροισμα	120

Σύμφωνα με τους παραπάνω πίνακες, εξάγεται το συμπέρασμα πως η πλειοψηφία του δείγματος (120 φοιτητών) θεωρεί πως υποχρεούται ηθικά να διαφυλάξει τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Συγκεκριμένα, 33 φοιτητές με ποσοστό, το οποίο ανέρχεται στο 28% θεωρούν πως πρέπει «πολύ» να διαφυλάξουν τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, 25 φοιτητές με ποσοστό 21% κρίνουν πως υποχρεούνται «πάρα πολύ», ενώ 22 φοιτητές με ποσοστό 18% διατείνονται πως οφείλουν να διαφυλάξουν τη μνήμη της Γενοκτονίας «αρκετά».

Αξίζει, εδώ, να σημειωθεί πως 22 φοιτητές δεν έσωσαν κάποια απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Στον αντίποδα, 12 φοιτητές με ποσοστό 10% απαντούν πως οφείλουν «λίγο» να διαφυλάξουν την τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, ενώ η μειοψηφία με ποσοστό 5% (δηλαδή 6 φοιτητές) διατείνονται πως δεν οφείλουν να διαφυλάξουν την τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Ενδιαφέρον, παράλληλα, παρουσιάζουν οι απόψεις του δείγματος σχετικά με τους λόγους για τους οποίους οφείλουν να διαφυλάξουν τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Ενδεικτικά, παρουσιάζονται παρακάτω αυτούσιες οι απαντήσεις του δείγματος στα πλαίσια του δεύτερου σκέλους της ερώτησης.

«ΓΙΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΕΙ Η ΕΠΟΜΕΝΗ ΓΕΝΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΡΙΖΕΣ»
«ΔΙΑΦΥΛΑΞΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ»
«ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΑΣ»
«ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΧΑΣΤΟΥΝ ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΕΓΙΝΑΝ ΕΙΣ ΒΑΡΟΣ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ ΣΥΜΠΑΤΡΙΩΤΩΝ ΜΟΥ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΜΟΥ»
«ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΣΕ ΚΑΜΙΑ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΝΑ ΞΕΧΑΣΤΕΙ Ή ΝΑ ΘΕΩΡΗΘΕΙ ΩΣ ΚΑΤΙ ΑΣΗΜΑΝΤΟ»
«ΕΑΝ ΔΕΝ ΔΙΑΦΥΛΑΧΘΕΙ Η ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΠΟΝΤΙΩΝ, ΘΑ ΧΑΘΕΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥΣ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΦΥΓΗ ΤΩΝ ΛΑΘΩΝ»
«ΕΙΝΑΙ ΕΝΑΣ ΛΑΟΣ ΠΟΥ ΥΠΕΦΕΡΕ ΠΟΛΥ»
«Η ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΔΙΑΔΩΘΕΙ ΚΑΘΩΣ ΕΙΝΑΙ ΙΚΑΝΗ ΝΑ ΕΠΗΡΕΑΣΕΙ ΤΗ ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΤΙΜΗΣΩ ΤΟΥΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ ΜΟΥ ΚΑΙ ΝΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΣΩ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΟΥΣ ΔΕΣΜΟΥΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΩΡΙΝΟΥΣ»
«ΘΑ ΗΘΕΛΑ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ, ΤΟΝ ΠΟΝΤΙΑΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ»
«ΕΙΝΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ»
«ΕΝΑΙ ΚΟΜΜΑΤΙ ΤΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΜΟΥ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ ΜΟΥ»
«ΝΙΩΘΩ ΤΥΨΕΙΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ ΠΟΛΛΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ, ΟΠΟΤΕ ΑΥΤΟ ΜΕ ΚΑΝΕΙ ΝΑ ΘΕΛΩ ΝΑ ΜΑΘΩ ΚΑΙ ΝΑ ΜΟΙΡΑΣΤΩ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΜΕΡΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΤΙ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΟΥ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ ΒΑΣΙΚΟ ΝΑ ΤΙΜΑΤΑΙ ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ»
«ΓΙΑΤΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ ΜΟΥ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΟΥ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΕΧΟΥΝ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΜΑΣ ΝΑ ΓΝΩΡΙΣΟΥΝ ΤΟΥΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥΣ ΤΟΥΣ»
«ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ – ΤΡΑΥΜΑ»
«ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»

«ΓΙΑΤΙ ΠΡΠΕΕΙ ΝΑ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΑΣ ΩΣ ΛΑΟΣ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΑ ΑΥΤΑ ΤΑ ΚΟΜΒΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΟΥ ΔΙΑΜΟΡΦΩΘΗΚΑΝ ΣΤΗ ΧΩΡΑ ΜΑΣ»
«ΩΣΤΕ ΝΑ ΜΗΝ ΞΕΧΑΣΤΕΙ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΜΕΤΑΦΕΡΘΕΙ ΣΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΓΕΝΙΕΣ»
«ΝΑΙ Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΜΟΥ»
«ΝΑ ΜΗΝ ΧΑΘΕΙ Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥΣ»
«ΓΙΑ ΝΑ ΜΗΝ ΞΕΧΑΣΤΕΙ Η ΙΣΤΟΡΙΑ»
«ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΠΟΝΤΙΟΙ ΑΠΟΤΕΛΟΥΝ ΜΕΡΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ»
«ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΥ ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»
«ΕΙΝΑΙ ΈΝΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΜΕΤΑΔΩΘΕΙ ΣΤΙΣ ΝΕΕΣ ΓΕΝΙΕΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΖΗΣΕΙ ΚΑΤΙ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟ»

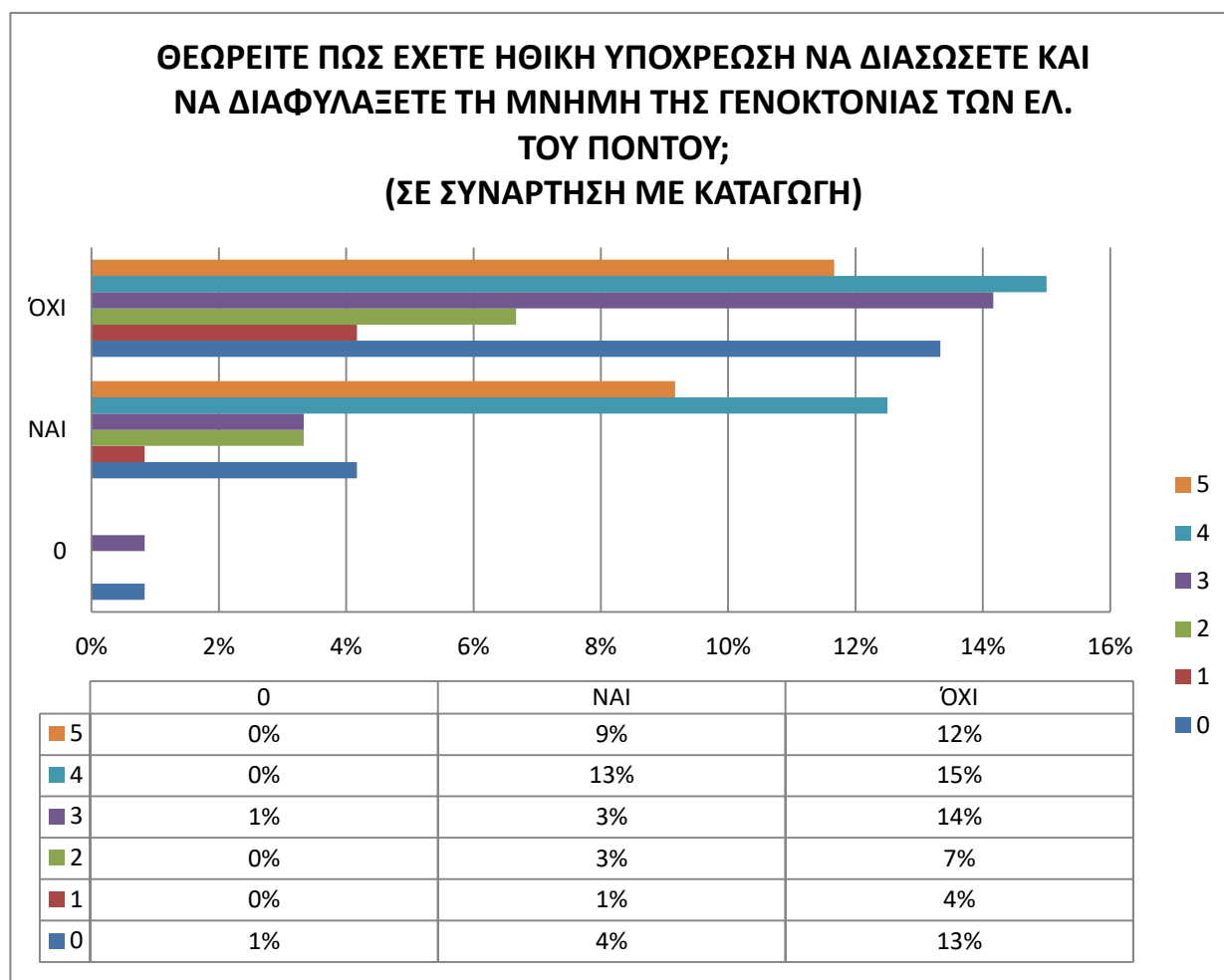
Βάσει των απαντήσεων του δείγματος για τους λόγους κατά τους οποίους πρέπει να διαφυλάξουν τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, προκύπτει η παρακάτω κατηγοριοποίηση:

Οι φοιτητές έχουν ηθική υποχρέωση για διαφύλαξη της μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, διότι:

1. Αποτελεί μέρος της εθνικής μας ταυτότητας
2. Μέρος του εαυτού μας ή της προσωπικής μας ταυτότητας
3. Πρέπει να τιμήσουμε τους προγόνους μας
4. Δεν πρέπει να γίνουν τα ίδια λάθη στο μέλλον
5. Η ιστορία και ο πολιτισμός του ποντιακού ελλητισμού πρέπει να διασωθεί, διαφορετικά θα χαθεί
6. Η Γενοκτονία των Ποντίων αποτελεί από τα πιο σημαντικά γεγονότα της νεότερης ιστορίας της Ελλάδας
7. Πρέπει οι επόμενες γενιές να μάθουν για το συγκεκριμένο γεγονός/ να μεταβιβαστεί στις επόμενες γενιές αντίστοιχα
8. Αποτελεί ένα ιστορικό γεγονός, όπως τα υπόλοιπα
9. Πρέπει να γνωρίζουμε και να διαφυλάττουμε την ιστορία μας, ώστε να μη ξεχαστεί

Ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση καθίσταται έκδηλη, από τη μια, η παραδοσιακή συνείδηση του δείγματος, μιας και πολλοί είναι αυτοί οι οποίοι διατείνονται πως πρέπει οι νεότερες, αλλά και οι επόμενες γενιές να τιμούν το παρελθόν, τα θύματα πολέμων και γενοκτονιών καθώς και τους ήρωες, ενώ από την άλλη, είναι ευδιάκριτη και η παραδειγματική συνείδηση (John Rusen), αφού ένα σημαντικό μέρος του δείγματος θεωρεί πως πρέπει να διαφυλάττουμε τις μνήμες και την εθνική ιστορία του κράτους μας προς αποφυγήν των ίδιων λαθών/ εγκλημάτων στο μέλλον, αφού η ιστορία διδάσκει και παραδειγματίζει τις νεότερες γενιές.

Τέλος, σημαντικό ρόλο εδώ ενέχει η καταγωγή, διότι οι περισσότεροι φοιτητές με προσφυγικό υπόβαθρο δηλώνουν πως έχουν ηθική υποχρέωση να διασώσουν και να διαφυλάξουν τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, διότι το οφείλουν τους προγόνους τους, οι οποίοι βίωσαν το συγκεκριμένο τραυματικό γεγονός.

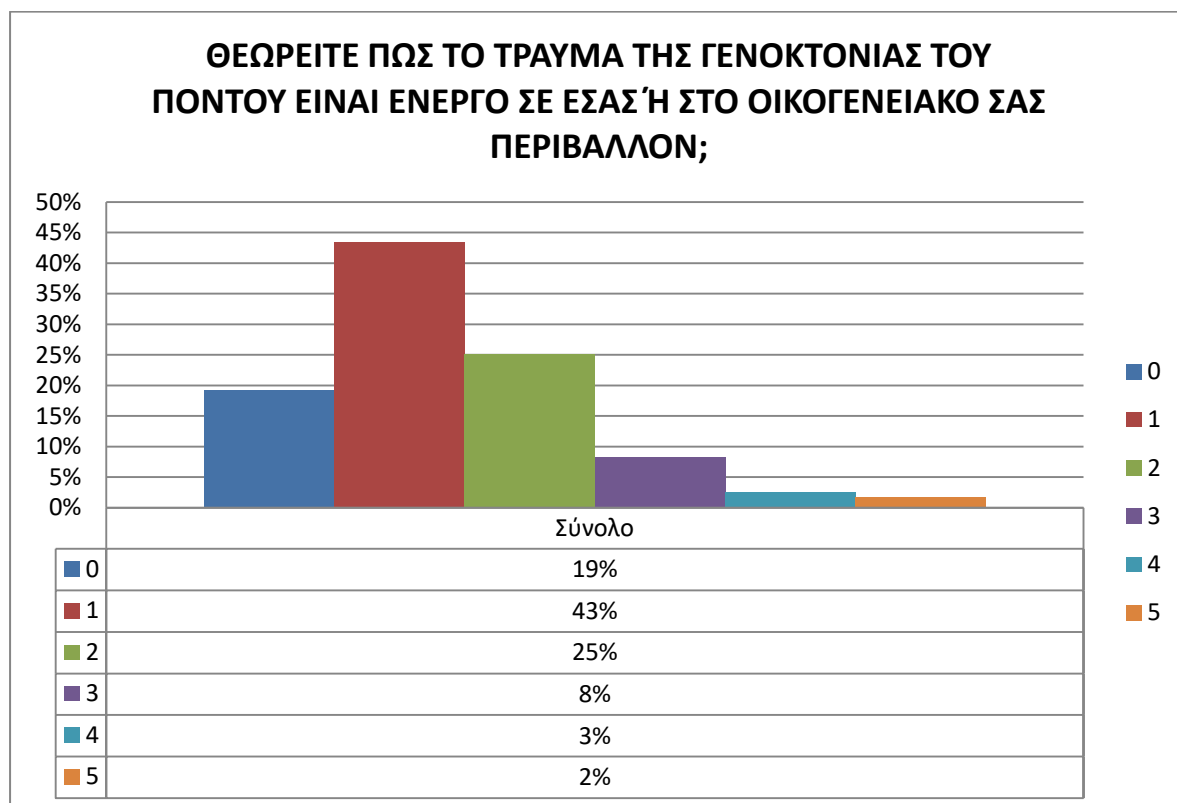

Συγκεκριμένα, παρατηρείται πως το 13% των φοιτητών με προσφυγική καταγωγή (όχι απαραίτητα ποντιακή) δηλώνει πως είναι «πολύ» ηθικά υποχρεωμένο να διαφυλάξει τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, ενώ το 9% αυτών υποστηρίζει πως είναι «πάρα πολύ» υποχρεωμένο να διαφυλάξει τη μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως το τραύμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου είναι ενεργό σε εσάς ή στο οικογενειακό σας περιβάλλον; Γιατί;

Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει στόχο τη διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών, ανεξαρτήτου καταγωγής, για το αν το αν θεωρούν πως το τραύμα της Γενοκτονίας

των Ελλήνων του Πόντου είναι ενεργό σε αυτούς ή το οικογενειακό τους περιβάλλον.

Όπως διαφαίνεται στον συγκεκριμένο πίνακα, η πλειοψηφία του δείγματος (52 εκ των 120) με ποσοστό 43% δηλώνουν πως το τραύμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου δεν είναι «καθόλου» ενεργό στους ίδιους ή στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Επιπλέον, 30 (25%) υποψήφιοι εκπαιδευτικοί θεωρούν πως το τραύμα είναι «λίγο» ενεργό στους ίδιους ή στο περιβάλλον τους, ενώ 23 φοιτητές (19%) δεν έδωσε κάποια απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Παράλληλα, 10 συμμετέχοντες της έρευνας, με ποσοστό το οποίο ανέρχεται στο 8% δηλώνουν διατείνονται θεωρούν πως το τραύμα της Γενοκτονίας είναι «αρκετά» ενεργό, ενώ μόλις 3 φοιτητές, με ποσοστό 3% κρίνουν πως το τραύμα είναι «πολύ» ενεργό στους ίδιους και στην οικογένειά τους. Τέλος, μόνο 2 (2%) εκ των 120 φοιτητών δηλώνουν πως το τραύμα είναι «πάρα πολύ» ενεργό στους ίδιους ή στο οικογενειακό τους περιβάλλον εκατό χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης.

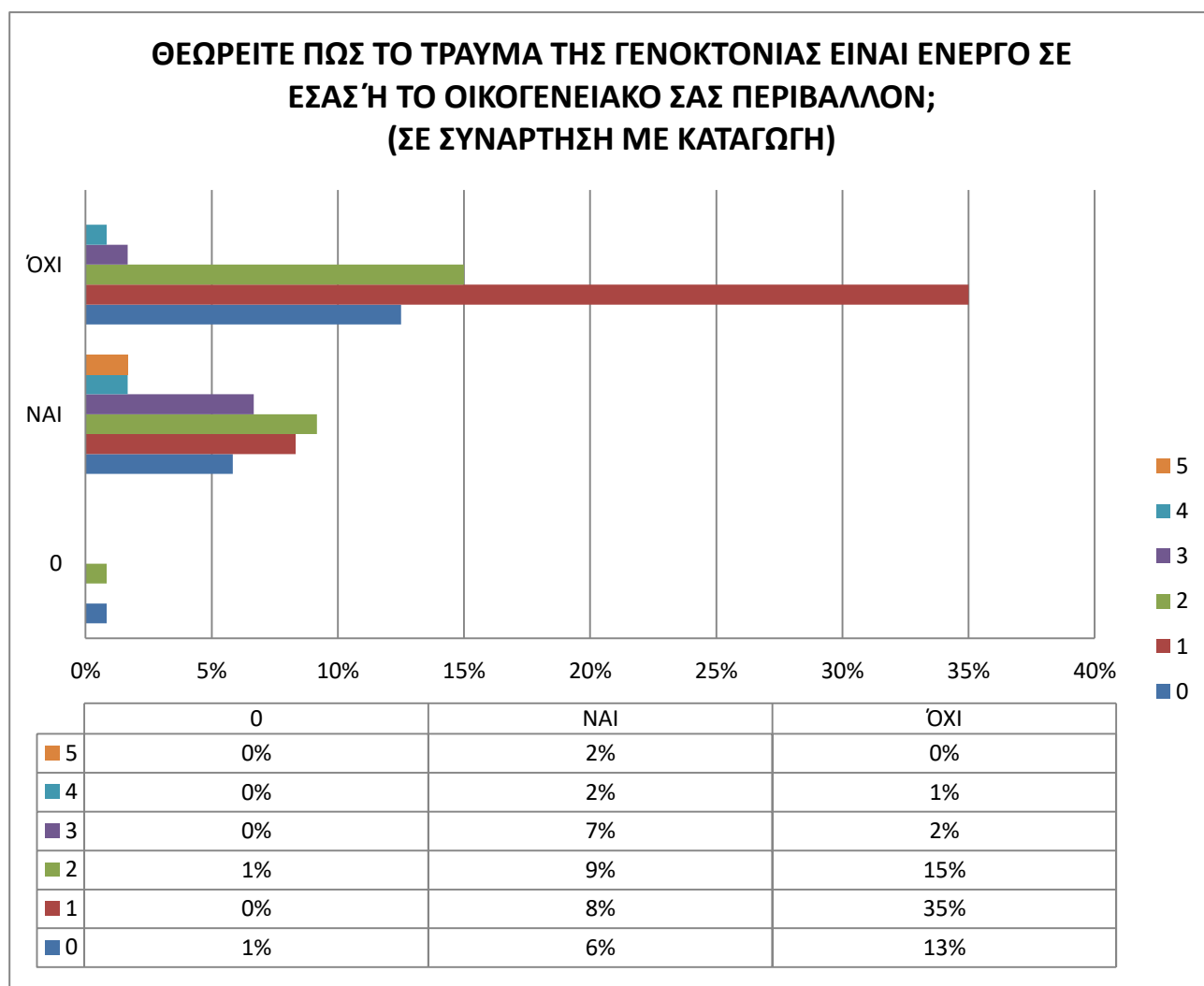
Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι απαντήσεις του δείγματος στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης το οποίο αφορά τους λόγους για τους οποίους το τραύμα είναι ενεργό ακόμη ή όχι στους ίδιους ή στο περιβάλλον τους. Ενδεικτικά, παρακάτω παρατίθενται οι αιτίες που καθιστούν ή όχι το τραύμα της Γενοκτονίας ενεργό στις νεότερες γενιές

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΙΤΙΕΣ ΕΝΕΡΓΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ	ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΑΙΤΙΕΣ ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΥ ΤΡΑΥΜΑΤΟΣ
«ΓΙΑΤΙ ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΣΤΕ ΤΗ ΦΡΙΚΗ ΠΟΥ ΕΖΗΣΑΝ ΟΙ ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ»	«ΜΑΚΡΙΝΟ ΓΕΓΟΝΟΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΠΛΗΞΕ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ»
«ΓΙΑΤΙ ΜΙΛΑΜΕ ΑΡΚΕΤΑ ΣΥΧΝΑ ΓΙ ΑΥΤΟ ΤΟ ΘΕΜΑ ΚΑΙ ΣΥΓΚΙΝΟΥΜΑΙ»	«ΔΕΝ ΣΧΕΤΙΖΟΜΑΣΤΕ»
«ΜΟΥ ΕΧΕΙ ΑΦΗΓΗΘΕΙ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ Η ΠΡΟΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ»	«ΔΕΝ ΕΧΟΥΜΕ ΠΟΝΤΙΑΚΕΣ ΡΙΖΕΣ»
«ΕΙΜΑΣΤΕ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΗΣ ΟΠΟΙΑΣ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΜΕΛΗ ΕΧΟΥΝ ΕΡΘΕΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΟΝΤΟ»	«ΔΕΝ ΣΥΖΗΤΙΕΤΑΙ»
«ΓΙΑΤΙ ΕΧΟΥΜΕ ΠΡΟΠΑΠΠΟΥΔΕΣ ΠΟΥ ΤΑ ΕΖΗΣΑΝ»	«ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΝΕΡΓΟ ΑΦΟΥ ΔΕΝ ΣΧΕΤΙΖΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΟΥ ΑΜΕΣΑ»
«ΜΕΣΩ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ»	«ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΟΥΝ ΠΟΝΤΙΟΙ ΣΤΟΝ ΤΟΠΟ ΜΟΥ»
«ΕΙΝΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΕΝΤΟΝΟ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΜΟΥ Γιατί ΣΤΕΡΗΣΕ ΠΟΛΛΑ»	«ΕΙΜΑΙ ΤΕΤΑΡΤΗ ΓΕΝΙΑ ΚΑΙ ΕΧΟΥΝ ΠΕΡΑΣΕΙ ΑΡΚΕΤΑ ΧΡΟΝΙΑ»
«ΔΙΟΤΙ Η ΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ ΠΟΥ ΗΤΑΝ ΑΥΤΗ ΠΟΥ ΜΑΣ ΕΚΑΝΕ ΕΝΤΟΝΗ ΤΗΝ ΠΟΝΤΙΑΚΗ ΑΙΣΘΗΣΗ, ΕΧΕΙ ΠΕΘΑΝΕΙ»	«ΔΕΝ ΚΑΤΑΓΟΜΑΣΤΕ ΑΠΟ ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΤΟΠΟ»
«ΕΙΝΑΙ ΠΡΟΓΟΝΟΙ ΜΑΣ»	
«ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ - ΤΡΑΥΜΑ»	
«ΓΙΑΤΙ ΗΤΑΝ ΜΙΑ ΕΠΙΠΟΝΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ»	

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, γίνεται αντιληπτό πως και εδώ καθοριστικός παράγοντας στις απαντήσεις του δείγματος είναι η καταγωγή. Λαμβάνοντας υπ' όψιν τις απαντήσεις των φοιτητών με ποντιακή καταγωγή, παρατηρείται πως το τραύμα μεταβιβάστηκε από την πρώτη στην τέταρτη γενιά και ως ένα βαθμό είναι ενεργό. Από την άλλη, όσοι φοιτητές δεν έχουν ποντιακή καταγωγή, προβάλλουν

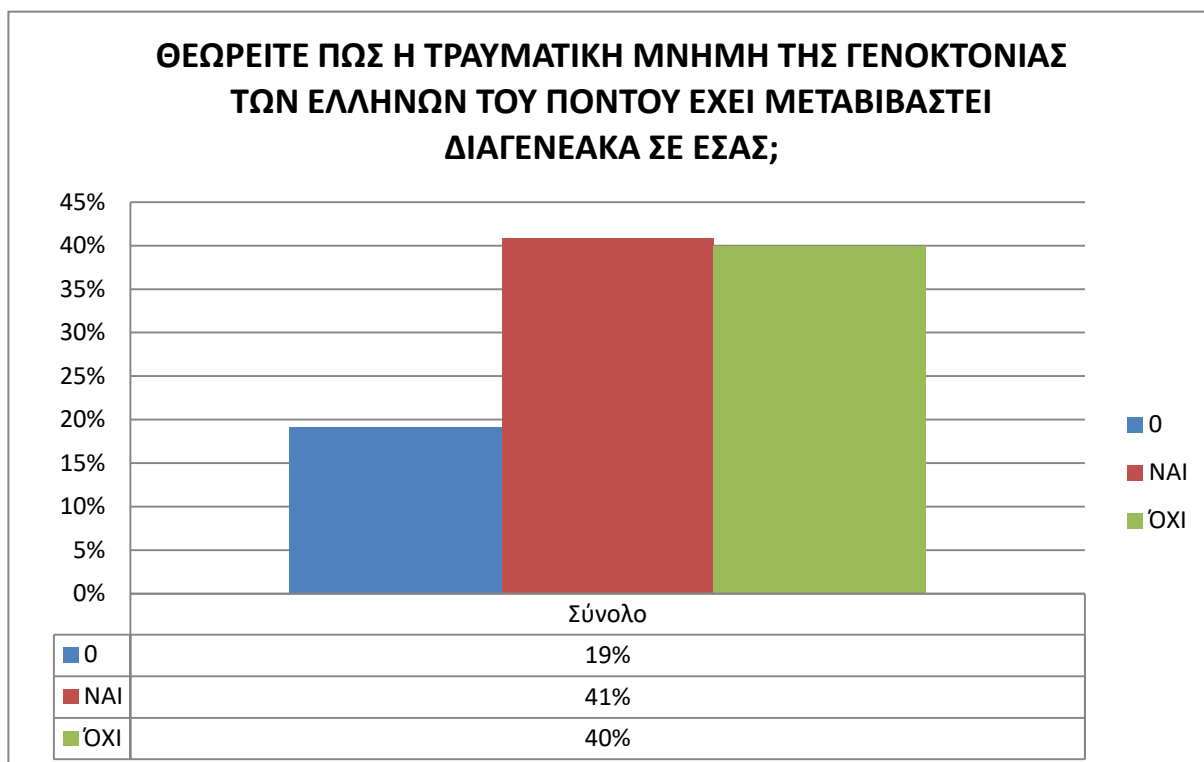
αυτό ως αιτία για το γεγονός πως το τραύμα δεν είναι ενεργό στους ίδιους ή στο οικογενειακό τους περιβάλλον.

Ενδιαφέρον, ακόμη, παρουσιάζει η άποψη από τη μια, πως το σχολείο ως θεσμός συνέβαλλε στο να παραμείνει ενεργό ή να ενεργοποιηθεί το τραύμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου και από την άλλη, πως το τραύμα είναι ανενεργό, διότι οι νέοι σήμερα συνιστούν την τέταρτη γενιά, οπότε η πάροδος των χρόνων αποτελεί παράγοντα απώθησης ή απενεργοποίησης του τραύματος.

Ερώτηση: Θεωρείτε πως η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου έχει μεταβιβαστεί διαγενεακά σε εσάς; Αν ναι, ποιος/α από τα παρακάτω συνέβαλλε/αν σε αυτό;

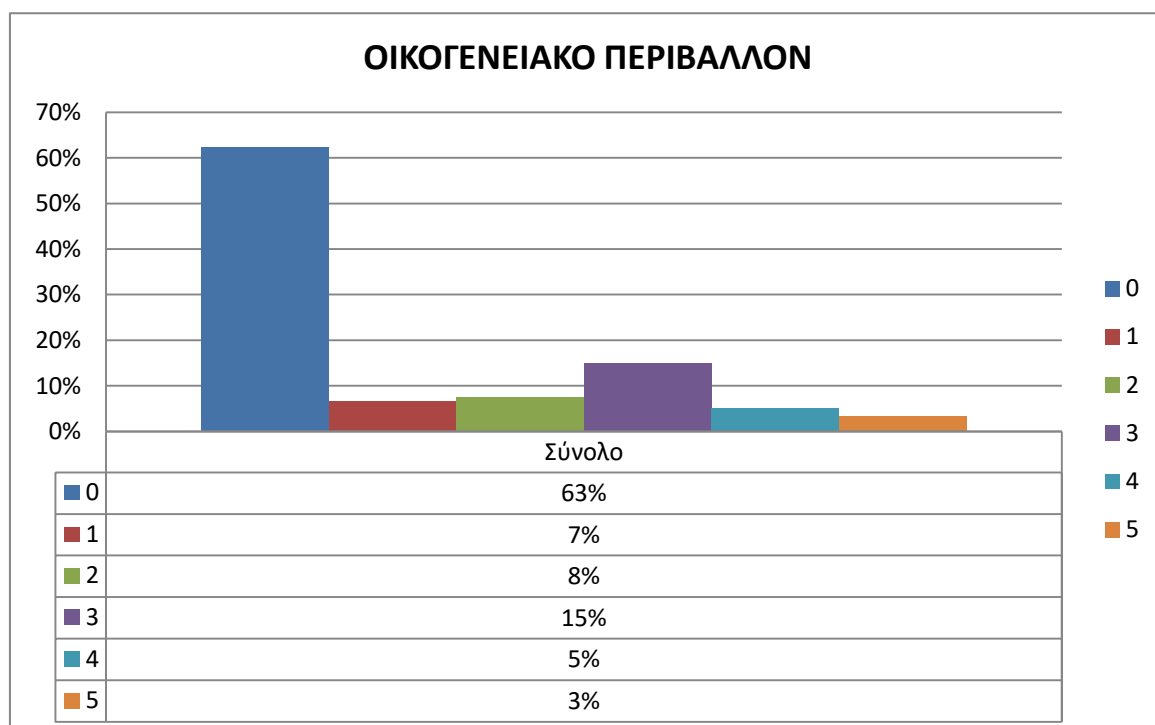
Η συγκεκριμένη ερώτηση έχει ως στόχο τη διερεύνηση των αντιλήψεων των φοιτητών σχετικά με το αν η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου έχει μεταβιβαστεί διαγενεακά σε αυτούς έμμεσα από το κοινωνικό περιβάλλον/ φορείς κοινωνικοποίησης.

Στο συγκεκριμένο ερώτημα 49 φοιτητές του δείγματος με ποσοστό 41% δηλώνουν πως η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας έχει, έμμεσα, μεταβιβαστεί διαγενεακά στους ίδιους, ενώ 48 φοιτητές με ποσοστό 40% έχουν αντίθετη άποψη. Τέλος, 23 φοιτητές (19%) δεν απάντησαν στο συγκεκριμένο ερώτημα.

Αξίζει, δε, να σημειωθεί πως στο δεύτερο σκέλος της ερώτησης όσοι φοιτητές απάντησαν θετικά στο βασικό ερώτημα καλούνταν βάσει της κλίμακας Likert να δηλώσουν κατά πόσο ορισμένοι φορείς συνέτειναν στη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Συγκεκριμένα, οι φορείς της διαγενεακής μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης είναι το οικογενειακό περιβάλλον, το κοινωνικό περιβάλλον, οι πολιτιστικού σύλλογοι, η σχολική εκπαίδευση, η ιστορική και δημόσια κουλτούρα και τέλος, οι αθλητικοί προσφυγικοί σύλλογοι.

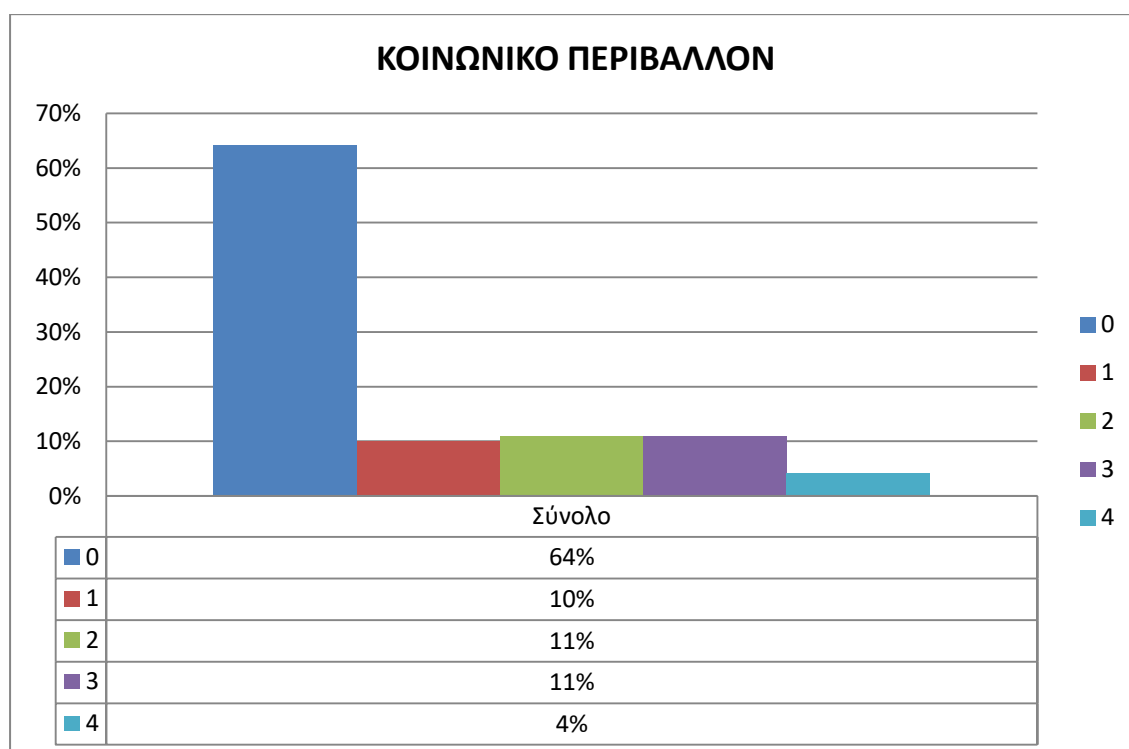
Οικογενειακό Περιβάλλον

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο γράφημα, παρατηρείται πως 18 φοιτητές (15%) δηλώνουν πως το οικογενειακό τους περιβάλλον συντέινε «αρκετά» στη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ποντίων και 9 (8%) φοιτητές, παράλληλα, θεωρούν αυτό συντέινε «λίγο» στη συγκεκριμένη διαδικασία και 8 φοιτητές (9%) κρίνουν πως το οικογενειακό τους περιβάλλον δεν συνέβαλλε «καθόλου» στη διαδικασία της διαγενεακής μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Στον αντίποδα, 6 φοιτητές, με ποσοστό 5% κρίνουν πως το οικογενειακό τους περιβάλλον συνέβαλλε «πολύ» στη μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης στους ίδιους, ενώ, παράλληλα, 4 φοιτητές δηλώνουν πως η οικογένειά τους συντέινε «πάρα πολύ».

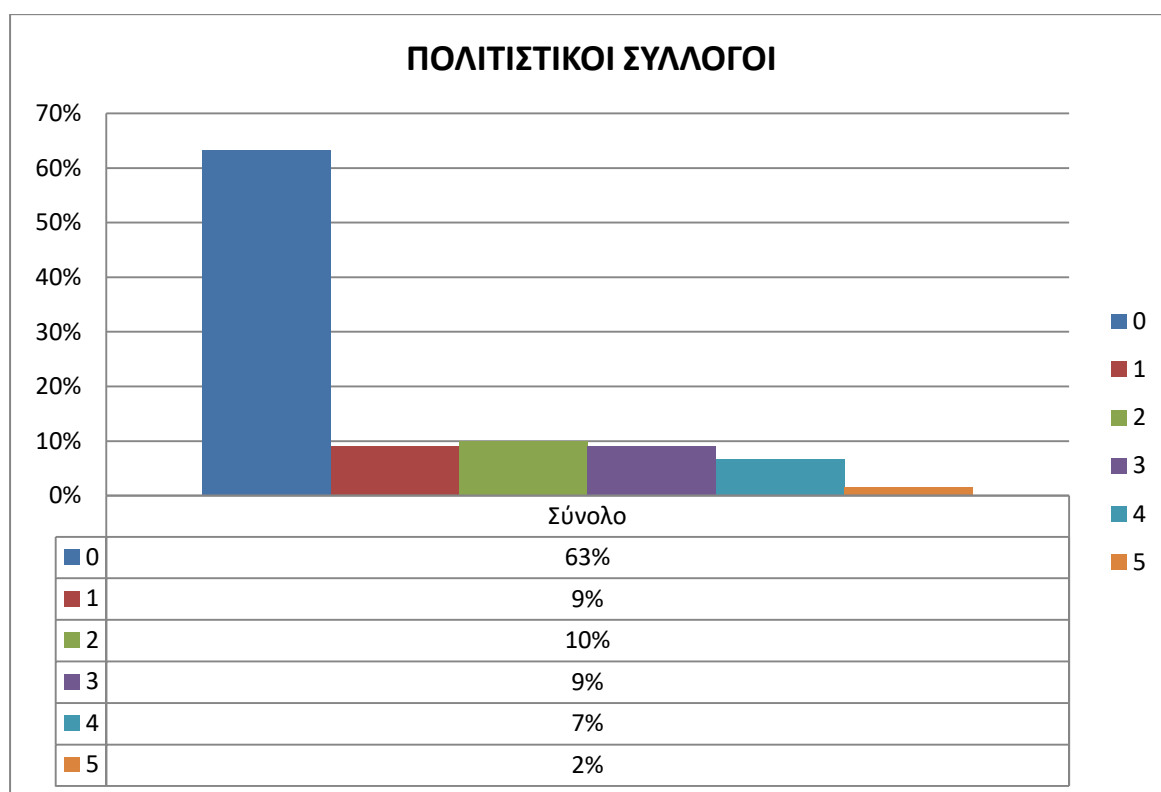
Κοινωνικό Περιβάλλον

Βάσει του γραφήματος, διακρίνεται πως 13 φοιτητές (11%) δηλώνουν από τη μια, πως ο κοινωνικός περίγυρός τους συνέτεινε «λίγο» στη διαδικασία διαγενεακής μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου και από την άλλη, 11% του δείγματος διαπιστώνει πως το κοινωνικό του περιβάλλον συνέβαλλε «αρκετά» στη διαδικασία αυτή.

Ακόμη, 12 φοιτητές (10%) θεωρούν πως αυτό δεν συνέβαλλε «καθόλου» στη συγκεκριμένη διαδικασία, ενώ 5 μόλις φοιτητές (4%) κρίνουν πως το κοινωνικό τους περιβάλλον είχε καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία διαγενεακής μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου. Τέλος, αξίζει να διευκρινιστεί πως κανένας φοιτητής εκ των συμμετεχόντων δεν θεωρεί πως το κοινωνικό περιβάλλον του ευθύνεται «πάρα πολύ» στη συγκεκριμένη διαδικασία.

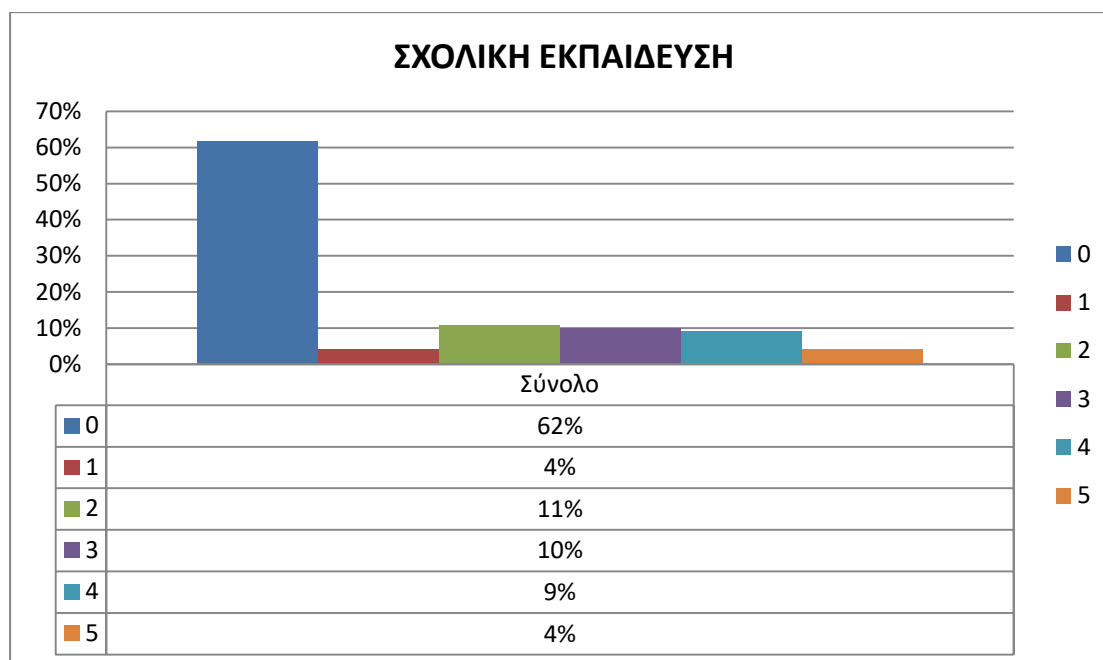
Πολιτιστικοί Σύλλογοι

Η πλειοψηφία του δείγματος, δηλαδή 12 φοιτητές με ποσοστό 10%, πιστεύει πως οι πολιτιστικοί σύλλογοι συνέβαλλαν «λίγο» στη διαδικασία μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας, ενώ από τη μια, 11 φοιτητές (9%) κρίνουν πως αυτοί δεν συνέβαλλαν «καθόλου» και από την άλλη 11 φοιτητές εκ των συμμετεχόντων κρίνουν πως οι πολιτιστικοί σύλλογοι συνέβαλλαν «αρκετά», ώστε η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου να μεταβιβαστεί διαγενεακά σε αυτούς.

Ακόμη, 8 φοιτητές με ποσοστό 7% θεωρούν πως χάρη στους πολιτιστικούς συλλόγους η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου μεταβιβάστηκε διαγενεακά «πολύ» στους ίδιους και μόλις 2 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί (2%) κρίνουν πως οι πολιτιστικοί σύλλογοι συνέβαλλαν «πάρα πολύ» στη συγκεκριμένη διαδικασία.

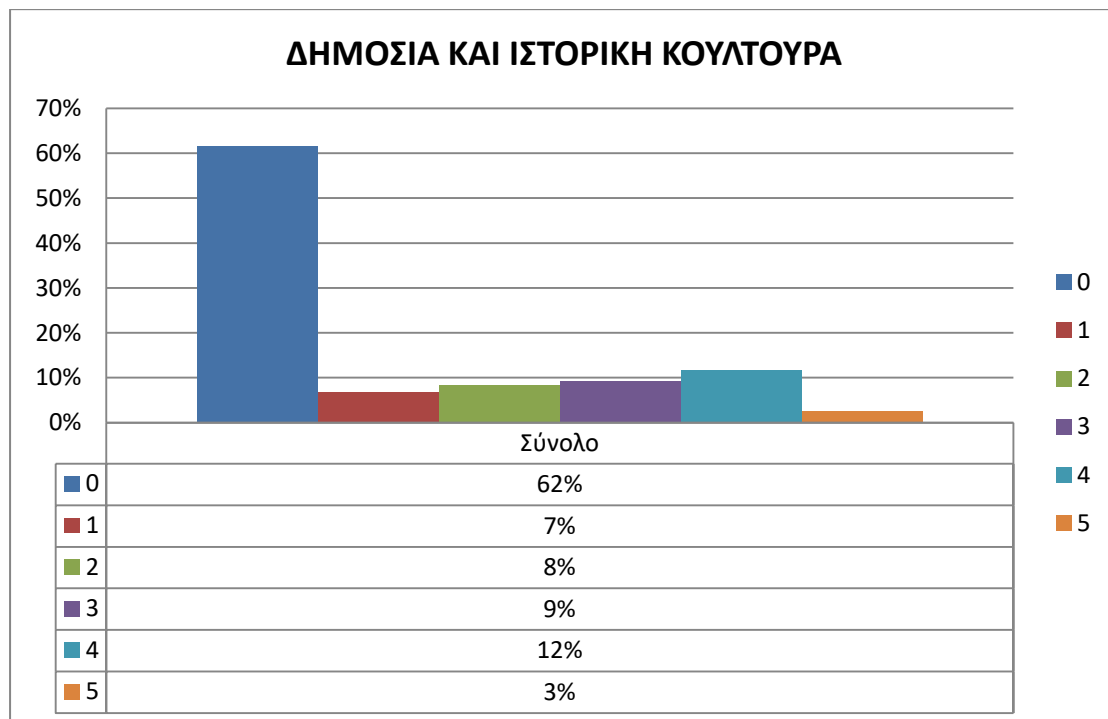
Σχολική Εκπαίδευση

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, γίνεται αντιληπτό πως 13 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί με ποσοστό 11% θεωρούν πως η σχολική τους εκπαίδευση συντέινε «λίγο» στη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, ενώ 12 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί (10%) θεωρούν πως αυτή συντέινε «αρκετά»

Επιπλέον, 11 φοιτητές (9%) θεωρούν πως η σχολική τους εκπαίδευση συνέβαλλε «πολύ» στην προκειμένη διαδικασία μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης. Και τέλος, από τη μία 5 φοιτητές θεωρούν πως η σχολική εκπαίδευση δεν συντέινε «καθόλου» ενώ από την άλλη, 5 συμμετέχοντες της έρευνας κρίνουν πως χάρη στη σχολική τους εκπαίδευση η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου μεταβιβάστηκε «πάρα πολύ» στους ίδιους.

Δημόσια και ιστορική κουλτούρα

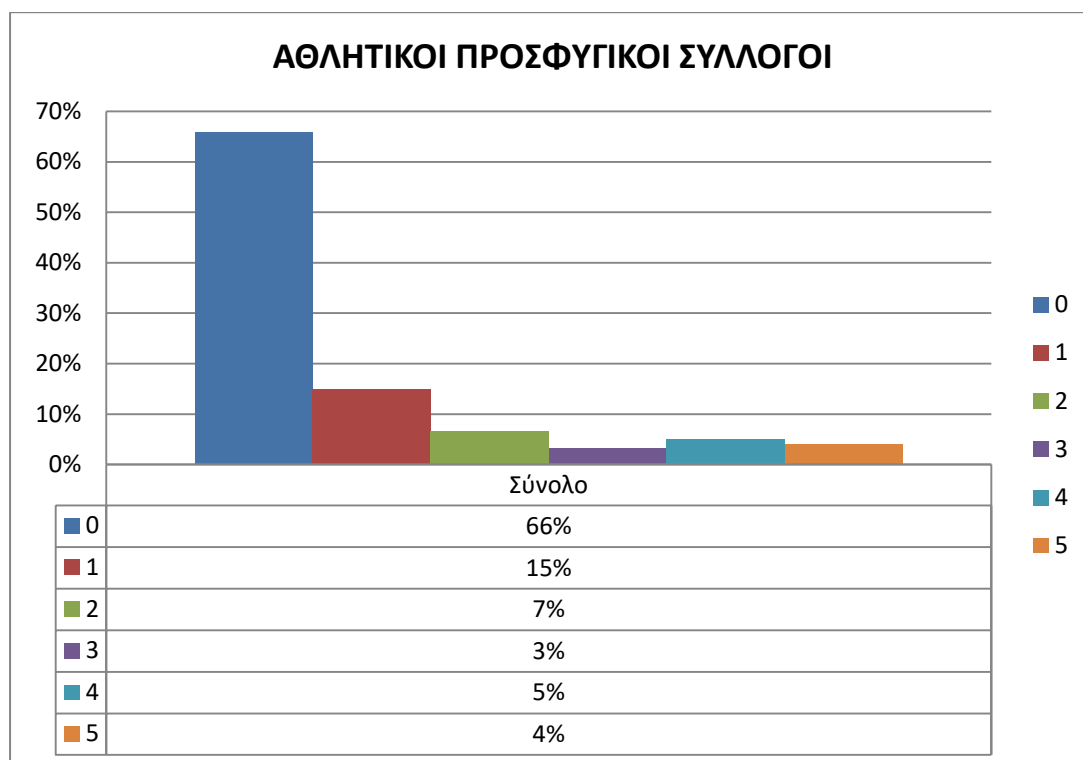

Αναφορικά με τη δημόσια και ιστορική κουλτούρα, η πλειοψηφία του δείγματος, δηλαδή 14 φοιτητές με ποσοστό 12%, κρίνουν πως αυτές συνέβαλλαν «πολύ» στη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, ενώ 11 φοιτητές (9%) κρίνουν πως αυτές επηρέασαν «αρκετά» στη συγκεκριμένη διαδικασία.

Επιπλέον, 10 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί (8%) θεωρούν πως η δημόσια και ιστορική τους κουλτούρα συνέβαλλαν «λίγο» στην όλη διαδικασία και παράλληλα, 8 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί κρίνουν πως δεν συνέβαλλαν «καθόλου».

Τέλος, μόλις 3 συμμετέχοντες της έρευνας (3%) κρίνουν πως δημόσια και ιστορική κουλτούρα συνέτειναν «πάρα πολύ» στη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Αθλητικοί προσφυγικοί σύλλογοι

Σύμφωνα με το παραπάνω γράφημα, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων, δηλαδή 18 φοιτητές, με ποσοστό (15%) κρίνουν πως τα προσφυγογενή αθλητικά σωματεία δεν είχαν κάποιο ρόλο στη διαδικασία διαγενεακής μεταβίβασης της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου.

Παράλληλα, 8 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί (7%) δηλώνουν πως αυτοί ωφέλησαν «λίγο» στη συγκεκριμένη διαδικασία και 6 υποψήφιοι εκπαιδευτικοί δηλώνουν πως οι αθλητικοί προσφυγικοί σύλλογοι ωφέλησαν «πολύ».

Τέλος, 5 φοιτητές (4%) κρίνουν πως οι αθλητικοί προσφυγικοί σύλλογοι συνέτειναν «πάρα πολύ» στην όλη διαδικασία μεταβίβασης και 4 φοιτητές (4%) θεωρούν πως αυτού του είδους οι αθλητικοί σύλλογοι συνέτειναν «αρκετά».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

4.1 Διαπιστώσεις

Η παρούσα εργασία με τίτλο «Μεταμνήμη και ιστορικό τραύμα: Έρευνα στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματική μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου» επικέντρωσε το ενδιαφέρον της, αφενός στο εάν και κατά πόσο έχει μεταβιβαστεί η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων στη νεότερη – πλέον τέταρτη γενιά – από το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον καθώς και από επίσημους κρατικούς φορείς και θεσμούς και αφετέρου, στις απόψεις, ερμηνείες και εννοιολογήσεις των υποψήφιων εκπαιδευτικών σε ζητήματα μνήμης, τραύματος και τραυματικών γεγονότων, θεωρητικοί όροι κομβικής σημασίας για την έρευνα.

Σχετικά με τα θεωρητικά ζητήματα, όπως τη νοηματοδότηση των όρων «μνήμη, ιστορική μνήμη, τραύμα, ιστορικό τραύμα και τραυματικό γεγονός» εύλογα, μπορεί να διαπιστωθεί πως οι αντιλήψεις και νοηματοδοτήσεις των φοιτητών και φοιτητριών βρίσκονται σε πολύ πρώιμο στάδιο. Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται, πρώτον, από το γεγονός ταύτισης της ιστορικής μνήμης και του ιστορικού τραύματος με γεγονότα της ελληνικής ιστορίας και δεύτερον, από το γεγονός πως σχεδόν σύσσωμο το δείγμα διακρίνει τη μνήμη σε μακρόχρονη και βραχύχρονη και το τραύμα σε σωματικό και ψυχικό.

Ακόμη, στην περίπτωση των τραυματικών γεγονότων η πλειοψηφία του δείγματος παρουσίασε ως τραυματικά γεγονότα, αυτά τα οποία στιγμάτισαν τόσο το ελληνικό κράτος όσο και την ευρωπαϊκή κοινότητα, όπως οι Γενοκτονίες των χριστιανικών πληθυσμών της Ανατολής από το Κίνημα των Νεότουρκων, τον Α΄ και Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το Ολοκαύτωμα, την ελληνική Επανάσταση, τον Εμφύλιο πόλεμο, τη Χούντα των Συνταγματαρχών, την τουρκική Εισβολή στην Κύπρο, την κρίση των Ιμίων καθώς και τον πόλεμο Ρωσίας - Ουκρανίας, αλλά και την πανδημία του Covid - 19.

Με κριτήριο τις απαντήσεις φαίνεται πως η πλειοψηφία του δείγματος έχει αναπτύξει την παραδοσιακή και την παραδειγματική ιστορική συνείδηση.²³ Παραδοσιακή, διότι στις απαντήσεις του δείγματος παρατηρείται μια υπερδιόγκωση του παρελθόντος στο παρόν και η ερμηνεία γεγονότων και καταστάσεων του παρόντος σύμφωνα με τα προτάγματα του παρελθόντος.

²³ Για περισσότερα βλ. Ηλιοπούλου, Ι. (2006). *Η θεωρία του Jörn Rüsen για την ιστορική συνείδηση*. Στο Γ. Κόκκινος & Ε. Νάκου (επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα* Αθήνα: Μεταίχμιο, 73-103.

Παραδειγματική ιστορική συνείδηση, διότι από τις απαντήσεις των φοιτητών προκύπτει πως θεωρούν ότι η ιστορία επαναλαμβάνεται και ότι οι νεότερες γενιές πρέπει να παίρνουν ηθικά διδάγματα από τα ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος για την αιώνια ανακύκληση των δεινών και κατ' επέκταση για τον παραδειγματισμό της νεότερης γενιάς. Αντίθετα, ελάχιστοι είναι οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι διατείνονται πως πρέπει να διδάσκονται τα τραυματικά γεγονότα, διότι με αυτόν τον τρόπο καλλιεργούνται κοινωνικές δεξιότητες στους μαθητές, όπως η αλληλεγγύη, ο σεβασμός και η ενσυναίσθηση.

Σχετικά με τα ζητήματα που αφορούν τη διαμόρφωση των πολλαπλών ταυτοτήτων του ατόμου, η πλειοψηφία του δείγματος συμφώνησε πως η ιστορική μνήμη και το ιστορικό τραύμα συμβάλλουν στη διαδικασία αυτή, διότι ταυτίζονται με τα τραυματικά ιστορικά γεγονότα του παρελθόντος, τα οποία με τη σειρά τους στιγματίζουν το άτομο ή την κοινωνική συγκρότηση και πολλές φορές το άτομο ή η ομάδα να μη μπορούν να επανέλθουν στην προηγούμενή τους κατάσταση.

Επιπρόσθετα, στα πλαίσια της σχολικής εκπαίδευσης ως ενιαίος φορέας μπορεί εύλογα, να εξαχθεί το συμπέρασμα πως βασικός της σκοπός είναι η βαθμοθηρία, μια και, όπως δηλώνει σύσσωμο το δείγμα, συγκεκριμένα το μάθημα της ιστορίας τόσο σε Πρωτοβάθμια όσο και σε Δευτεροβάθμια εκπαίδευση – ιδίως στη Γ' Λυκείου – δεν έχει ως απώτερο σκοπό την ουσιαστική μάθηση και την καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης και ιστορικής συνείδησης των μαθητών, αντιθέτως περιορίζεται και αναλώνεται στην αποστήθιση όγκου πληροφοριών με σκοπό την επιτυχία στις εξετάσεις (τόσο στις ενδοσχολικές όσο και στις πανελλήνιες). Στα πλαίσια, ακόμη, της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου, το δείγμα καταλογίζει, πρώτον, στο σχολικό εγχειρίδιο ελλιπή προσέγγιση του ζητήματος και δεύτερον, τους εκπαιδευτικούς για ανεπάρκεια. Ενώ, διαπιστώθηκαν και ισχυρισμοί πως κάποιοι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν τη Γενοκτονία εργαλειακά για την εξυπηρέτηση προσωπικών και πολιτικών συμφερόντων.

Επιπλέον, η πλειονότητα των συμμετεχόντων της έρευνας ισχυρίζεται πως η προσέγγιση του τραυματικού γεγονότος της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου διεξάγεται μέσω παραδοσιακών μεθόδων διδασκαλίας, όπως το σχολικό εγχειρίδιο και η αφήγηση του εκπαιδευτικού. Ακόμη, στα πλαίσια της Γενοκτονίας υπό το πρίσμα της Γενοκτονίας υπό το πρίσμα της σχολικής εκπαίδευσης η πλειοψηφία του δείγματος ισχυρίζεται πως δεν οργανώνονταν σχεδόν καθόλου επισκέψεις σε μνημονικούς τόπους και από την άλλη, επετειακές ή άλλες ενδοσχολικές και εξωσχολικές εκδηλώσεις αφιερωμένες στο γεγονός αυτό. Άρα, κρίνεται πως η Γενοκτονία των Ποντίων δεν αναδεικνύεται με τον κατάλληλο τρόπο καθώς η σχολική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από παθογένειες, με αποτέλεσμα να χρήζει ανανέωσης και εκσυγχρονισμού, σύμφωνα πάντα με τα προτάγματα της σύγχρονης διδακτικής μεθοδολογίας.

Αναφορικά με τους φοιτητές με ποντιακή καταγωγή, παρατηρήθηκε πως ζουν, ως έναν βαθμό, σύμφωνα με τις επιταγές της ποντιακής κουλτούρας και παράδοσης, μιας και είναι αρκετοί αυτοί οι οποίοι ακούν ποντιακή μουσική και χορεύουν ποντιακούς χορούς, συμμετέχουν σε πολιτιστικούς συλλόγους και έχουν παρακολουθήσει ποντιακά πολιτιστικά δρώμενα. Επίσης, όπως δηλώνει το συγκεκριμένο μέρος του δείγματος, έχει βιώματα από την πρώτη και –κυρίως- από τη δεύτερη γενιά προσφύγων, τα οποία αφορούν προφορικές μαρτυρίες για τους διωγμούς του Ποντιακού πληθυσμού από τα εδάφη του Πόντου, αλλά και ήθη, έθιμα, παραμύθια – ιστορίες, παιχνίδια και άλλα στοιχεία της καθημερινότητας.

Τέλος, στην ερώτηση για το εάν η τραυματική μνήμη έχει μεταβιβαστεί στην τέταρτη πλέον γενιά, εάν το συλλογικό τραύμα είναι ακόμη ενεργό και εάν οι νέοι φέρουν την ηθική υποχρέωση για διάσωση και διαφύλαξη της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας, προέκυψε πως η πλειονότητα του δείγματος – με ή χωρίς ποντιακή καταγωγή – δηλώνει πως οφείλει να διαφυλάξει «πολύ» τη μνήμη της Γενοκτονίας και παράλληλα, να τη μεταβιβάσει, με τη σειρά της, στις επόμενες γενιές. Επιπλέον, οι περισσότεροι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί διατείνονται πως η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου έχει μεταβιβαστεί διαγενεακά στους ίδιους, ενώ παράλληλα, το τραύμα δεν είναι ενεργό στους ίδιους και στο οικογενειακό τους περιβάλλον, ενώ από την άλλη, ελάχιστοι είναι αυτοί οι οποίοι έχουν αντίθετη άποψη.

Κλείνοντας, λοιπόν, διαπιστώνεται πως παρόλο που το τραύμα έχει μεταβιβαστεί διαγενεακά από την πρώτη στην τέταρτη γενιά, αρχίζει σταδιακά – εκατό χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάνης – να «ξεθωριάζει» ή με επίσημους όρους να απωθείται. Επίκαιρη, άρα, είναι η άποψη του Assmann πως η επικοινωνιακή μνήμη έχει διάρκεια 80 – 100 χρόνια.

4.2 Συζήτηση

Σήμερα, η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου δεν μπορεί να αντιμετωπισθεί ως ένα γεγονός τοποθετημένο πάνω σε ένα συνεχές, διότι έχει αποσπαστεί από το συγκεκριμένο πλαίσιο και έχει αυτονομηθεί. Παράλληλα, θα λέγαμε, συνιστά μνημονικό τόπο (memogyscape), ο οποίος έχει εξέχουσα θέση στην εθνική συνείδηση των Ελλήνων, κάτι το οποίο επιβεβαιώνεται και μέσω της συγκεκριμένης ερευνητικής μελέτης και κατ' επέκταση έχει μετατραπεί από βιωμένη/επικοινωνιακή μνήμη σε μια πολιτισμική/πολιτική μνήμη, η οποία δεν αφορά μόνο όσους βίωσαν τα τραυματικά γεγονότα της Γενοκτονίας ή ακόμη και τους απογόνους τους, οι οποίοι έχουν αναπτύξει μια ιδιότυπη μορφή μνήμης, τη μεταμνήμη, αλλά συνολικά τους Έλληνες. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε, λοιπόν, το τραύμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου ως ένα «υψηλό», σύμφωνα με τον Λιάκο (2011), ο οποίος ορίζει ως «υψηλό» τραύμα το οποίο διαπερνά και ξεπερνά τα όρια του ανθρώπου και προκαλεί, παράλληλα, δέος επιβάλλοντας στα άτομα να αναμετρηθούν με αυτό.

Πώς, όμως, κατέληξε η μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου από συλλογική να συνιστά πολιτική ή καλύτερα εθνική μνήμη; Για να δοθεί μια απάντηση στο ερώτημα αυτό, αρκεί να ληφθεί υπ' όψιν η άποψη του Τσακραμπάρτι, ο οποίος μελέτησε τον τρόπο και τη διαδικασία ενσωμάτωσης της τοπικής μνήμης στην εθνική μετά την αναγκαστική μετακίνησης των πληθυσμών που ακολούθησε την αποαποικιοποίηση της Ινδίας. Ο Τσακραμπάρτι, λοιπόν, κάνει λόγο για συνολικά τρεις άξονες βάσει των οποίων δομείται το αφήγημα του παρελθόντος, προκειμένου η συγκεκριμένη ενσωμάτωση (από τοπική σε εθνική) να είναι επιτυχής. Πρώτος άξονας είναι η ιερότητα της πατρίδας, υπό την έννοια της βιωμένης κοινότητας καθώς και οι δεσμοί με τους προγόνους. Δεύτερος άξονας είναι η αναφορά και η σύνδεση με βασικά σημεία της εθνικής ιστορίας και τρίτος, η εξιδανικευμένη αναπαράσταση του πρόσφατου παρελθόντος, η οποία απαλείφει τα τραυματικά γεγονότα, τις εντάσεις, τη διαφορετικότητα και τα μελανά σημεία, αλλά επικεντρώνεται σε μια νοσταλγική αναπαράσταση του πρόσφατου παρελθόντος ή αυτού που έμεινε πίσω (Σαλβάνου, 2018).

Άρα, θα λέγαμε πως τα αποτελέσματα της έρευνας ευθυγραμμίζονται, ως ένα βαθμό, με τη συγκεκριμένη άποψη. Η εθνική μνήμη, την οποία έχουν υιοθετήσει οι υποψήφιοι εκπαιδευτικοί (στα πλαίσια της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου) μέσω των επίσημων φορέων και θεσμών του κράτους προτάσσει, πρώτον, την απόδοση φόρου τιμής στους προγόνους – θύματα και προγόνους – ήρωες, οι οποίοι εκδιώχθηκαν βιαίως στα πλαίσια ενός καλά προσχεδιασμένου και συστηματοποιημένου σχεδίου, το οποίο υλοποιήθηκε – συστηματικά – την περίοδο 1914 – 1922, αυτό της Γενοκτονίας των Ποντίων και δεύτερον, αναφέρονται στον Πόντο (του τότε) θεωρώντας τον ως ένα ειδυλλιακό μέρος ή ως έναν επί γης παράδεισο.

Τέλος, ένα δεύτερο ερώτημα το οποίο γεννάται, εδώ, είναι «Πώς είναι δυνατόν ζητήματα μνήμης να απασχολούν τις μετανεωτερικές κοινωνίες;» Η απάντηση στο συγκεκριμένο ερώτημα είναι σύνθετη. Συγκεκριμένα, οι μετανεωτερικές κοινωνίες χαρακτηρίζονται από πλουραλισμό μνήμης, ο οποίος παραπέμπει στις ιστορικές τραυματικές τους εμπειρίες καθώς και στα ταξικά και πολυπολιτισμικά τους χάσματα, ενώ παράλληλα, αντιμετωπίζουν την κριτική αναμέτρηση με το επώδυνο παρελθόν, ως μια πρόκληση αυτογνωσίας καθώς και ως ένα απαραίτητο στάδιο για την αποκατάσταση και συμφιλίωση με αυτό (Κόκκινος, 2016).

Ο πληθωρισμός της μνήμης, λοιπόν, οφείλεται αφενός, στο γεγονός πως οι κοινωνίες και τα μέλη της βιώνουν ένα αίσθημα ταπείνωσης εξαιτίας της πρωτόγνωρης βίας, η οποία παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα συνολικά, ενώ παράλληλα, βιώνουν ένα αίσθημα απελπισίας και ενοχής το οποίο απορρέει από την αυτοενοχοποιητική και αυτοταπεινωτική ιστορική συνείδηση και αφετέρου, διότι καταβάλλεται προσπάθεια, ώστε το συναίσθημα του φόβου, της αβεβαιότητας και της απροσδιοριστίας είτε να αμβλύνεται, είτε να εξισορροπείται. Αυτό, κατά τον Κόκκινο (2016) συντελείται με την απόφαση διαμόρφωσης ζωνών αποτροπής έναντι μιας ενδεχόμενης επανάληψης των δεινών του παρελθόντος, τα οποία έχουν στιγματίσει τις συγκεκριμένες κοινωνίες. Οι σύγχρονοι άνθρωποι, λοιπόν, είναι εγκλωβισμένοι από τη μία, σε έναν αυτάρεσκο και φοβικό, παράλληλα, παροντισμό (Hartog, 2014), ο οποίος περιθωριοποιεί το παρελθόν, διότι τους δημιουργεί το αίσθημα ότι το παρόν υπερτερεί του τραυματικού παρελθόντος, αλλά και του αβέβαιου μέλλοντος. Από την άλλη, οι σύγχρονοι άνθρωποι επινοούν την ιδέα του ηθικού χρέους προς το παρελθόν και τους προγόνους – θύματα καθώς και προς τις μελλοντικές γενιές. Αυτή η αντίληψη για το ηθικό χρέος διαπιστώθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα, όταν στο ερώτημα για την ηθική υποχρέωση στη διαφύλαξη της τραυματικής μνήμης των Ποντίων μια από τις επικρατέστερες αιτίες διαφύλαξής της δηλώθηκε ότι είναι το χρέος για μεταβίβαση της προς τις επόμενες γενιές. Τα μέλη, λοιπόν, των σύγχρονων κοινωνιών θεσπίζουν νόμους για τη μνήμη και συγκροτούν την ιστορική τους ταυτότητα και την ιστορική τους συνείδηση πάνω σε δύο βάσεις, η πρώτη είναι η επίγνωση της αδυναμίας τους να διατηρήσουν ζωντανή και ενεργή τη μνήμη του παρελθόντος και η δεύτερη αφορά την εμμονή τους στη σημασία της διαφύλαξης της ιεροποιημένης τραυματικής μνήμης.

Εξάλλου, όπως τονίζει ο Κόκκινος (2016), στις σύγχρονες κοινωνίες το κενό από την έλλειψη ηρώων καλύπτεται από την εξιδανικευμένη και ηρωοποιημένη εικόνα του θύματος και του επιζώντος μάρτυρα, γεγονός που ισχύει και στην περίπτωση της Γενοκτονίας των Ποντίων. Ορισμένοι εκ του δείγματος εκλαμβάνουν ως ήρωες τους προγόνους τους, οι οποίοι είτε εξοντώθηκαν στον Πόντο, είτε κατάφεραν να επιζήσουν των καταστροφών, των σφαγών και των διώξεων και να φθάσουν κάτω από άθλιες συνθήκες στον Ελλαδικό χώρο). Συνεπώς, οι μεταϋλιστικές κοινωνίες

κατασκευάζουν/ επινοούν ιστορικά αφηγήματα, συγκροτημένα γύρω από έναν ήδη συγκροτημένο πυρήνα από τη μνήμη, το ιστορικό τραύμα, τη θυματική συνείδηση, την οδύνη και τον εγγενώς συγκρουσιακό χαρακτήρα της ιστορικής εμπειρίας καθώς και της ιστορικής ερμηνείας (Κόκκινος, 2016).

Παράλληλα, ο Sloterdijk διατείνεται πως οι μετανεωτερικές κοινωνίες προσκολλώνται στα ιστορικά τραύματα και στις θυματοποιημένες ομάδες, διότι αισθάνονται αμηχανία και ίσως το αίσθημα της συγκεκαλυμμένης ενοχής για την ευζωία, την οποία βιώνουν, τον καταναλωτισμό τους καθώς και για την επιβίωσή τους από ένα τραυματικό παρελθόν της φτώχειας, των πολέμων, των οικονομικών καταστροφών, της εξαθλίωσης και της απανθρωποποίησης, το οποίο βίωσε σύσσωμος ο Δυτικός κόσμος κατά τον 20^ο αιώνα (Κόκκινος, 2016). Αυτή η άποψη επιβεβαιώνει τις αντιλήψεις ορισμένων φοιτητών, οι οποίοι θεωρούν πως πρέπει να τιμούμε τους προγόνους μας, που θυσιάστηκαν, για να έχουμε εμείς την ελευθερία μας, ενώ παράλληλα, ισχυρίζονται πως το ιστορικό τραύμα της Γενοκτονίας έχει επηρεάσει την ταυτότητά τους καθώς είναι, για κάποιους, ακόμη ενεργό.

Καθίσταται έκδηλο, σε αυτό το σημείο, το γεγονός πως η τραυματική μνήμη συνιστά ένα βαρύ και επώδυνο φορτίο, το οποίο φέρει την ιδιότητα της διαγενεακής μεταβίβασης, ιδίως σε περιπτώσεις κατά τις οποίες δεν έχουν ξεκινήσει οι διαδικασίες αποκατάστασης – επανόρθωσης και συμφιλίωσης.

Η ηθική σημασία της αποκατάστασης, ως τρόπος επίλυσης των ιστορικών αδικιών είτε στα πλαίσια ενός κράτους, είτε σε διεθνές επίπεδο, αναδύεται ολοένα και περισσότερο στο προσκήνιο των συζητήσεων. Η έννοια, λοιπόν, της αποκατάστασης²⁴ συνδέεται με την έννοια της επανόρθωσης²⁵ και την έννοια της απολογίας²⁶ (Barkan, 2001 · Παπανδρέου, 2018).

Ωστόσο, βασική προϋπόθεση για την ευόδωση των συγκεκριμένων διαδικασιών και την επούλωση των ενεργών τραυμάτων είναι να προηγηθούν δύο βασικά βήματα από μέρους των θυτών. Το πρώτο, είναι η παραδοχή των εγκλημάτων και η αναγνώριση της αδικίας προς τα θύματα και το δεύτερο είναι ο θύτης να προβεί σε δημόσια απολογία, ζητώντας συγχώρεση από τα θύματα. Εντούτοις, παρόλο που η «συγγνώμη» αποτελεί ίσως το πιο ουσιαστικό βήμα για την επούλωση του τραύματος και τη συμφιλίωση, εν συνεχεία (στην περίπτωση του ποντιακού

²⁴ Η έννοια της αποκατάστασης προτάσσει την επιστροφή συγκεκριμένων υλικών αγαθών τα οποία είτε παραβιάστηκαν, είτε εκλάπησαν, όπως για παράδειγμα γη/ εδάφη, έργα τέχνης, αντικείμενα ή προγονικά λείψανα.

²⁵ Η έννοια της επανόρθωσης αφορά την υλική αποζημίωση για όσα δεν μπορούν να επιστραφούν, όπως οι ανθρώπινες ζωές, ο πολιτισμός, οι οικονομικές σχέσεις και οι ταυτότητες των ανθρώπων.

²⁶ Η έννοια της απολογίας δεν αφορά στην επιστροφή των υλικών αγαθών τα οποία παραβιάστηκαν ή εκλάπησαν, αλλά ούτε και στην καταβολή αποζημιώσεων, αλλά στην δημόσια παραδοχή των σφαλμάτων και των συνεπειών τους καθώς και στην ανάληψη κάποιας υποχρέωσης προς τα θύματα.

Ζητήματος, των δύο λαών) δεν παύει να είναι ρητορική. Προκειμένου να επικυρωθεί και να λάβει κάποια υλική υπόσταση από την προηγούμενη άυλη της κατάσταση πρέπει να ακολουθήσουν μέτρα επανόρθωσης και καταβολής αποζημιώσεων στα θύματα.

Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί πως, όπως προκύπτει από τη σχετική βιβλιογραφία, η ενασχόληση και η διαχείριση των συλλογικών τραυμάτων αποτελεί μια χρονοβόρα και επίπονη διαδικασία. Βέβαια, όσα χρόνια και αν έχουν παρέλθει από το τραυματικό γεγονός το τραύμα τόσο σε ενδοκρατικό όσο και σε διακρατικό επίπεδο, εάν δεν τεθεί, πρώτον, έγκαιρα σε διαδικασία διεργασίας και έπειτα, σε διαδικασία αποκατάστασης και επανόρθωσης, θα συνεχίζει να αποτελεί τροχοπέδη, μια και οι συνέπειές του θα εξακολουθούν να ταλανίζουν τα θύματα, τους απογόνους τους, ολόκληρες κοινότητες ή ακόμη και έθνη/ κράτη καθώς και τους θύτες. Άρα, κρίνεται επιτακτική η εφαρμογή επανορθωτικής δικαιοσύνης, η οποία εμπεριέχει τη συγχώρεση και λειτουργεί, κατά τον Βέμπερ ως γέφυρα μεταξύ «του ιερού και του βέβηλου» (Παπανδρέου, 2018).

4.3 Προτάσεις για περαιτέρω διερεύνηση

Έχοντας πια διεξάγει τη συγκεκριμένη έρευνα και έχοντας προβεί σε διαπιστώσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν σε προηγούμενη ενότητα, κρίνεται σκόπιμη η διατύπωση προτάσεων για περαιτέρω διερεύνηση στο μέλλον.

Δεδομένης της διαπίστωσης πως η σχολική ιστορία συντείνει στη συγκρότηση παραδοσιακής και παραδειγματικής ιστορικής συνείδησης των μαθητών, κατά τον J. Ruseh, θεωρείται σκόπιμο να διερευνηθεί η επίδραση της ακαδημαϊκής ιστορίας στην ιστορική συνείδηση των φοιτητών και, παράλληλα, το εάν και κατά πόσο η ακαδημαϊκή ιστορία μεταβάλλει, πρώτον, την ταυτότητά τους, δεύτερον, την ήδη συγκροτημένη μνήμη όσων φοιτητών έχουν ποντιακή καταγωγή και τέλος, εάν αποδομεί τα στερεοτυπικά σχήματα, τα οποία φέρουν οι φοιτητές εξαιτίας αφενός της δημόσιας και ιστορικής κουλτούρας και αφετέρου λόγω της σχολικής εκπαίδευσης.

Ακόμη, μια περαιτέρω πρόταση για μελλοντική διερεύνηση είναι, αφενός ο τρόπος προσέγγισης των τραυματικών και συγκρουσιακών γεγονότων από τη σχολική εκπαίδευση και ιστορία και αφετέρου από την ακαδημαϊκή εκπαίδευση και ιστορία.

Η τελευταία πρόταση για μελλοντική μελέτη αφορά τα κίνητρα και τους παράγοντες βάσει των οποίων οι φοιτητές χαρακτηρίζουν ή ορίζουν ένα γεγονός της ελληνικής ή της διεθνούς πραγματικότητας ως τραυματικό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alexander, J. C. & Breese, E.B. (2011). Introduction: On social suffering and its cultural construction. In R. Eyerman, J. C. Alexander, E. B. Breeze (eds) *Narrating trauma. On the impact of collective suffering*. Boulder, CO: Paradigm, pp. xi–xxxv.
- Alexander, J. C. & Dromi, Sh. M. (2011). Trauma construction and moral restriction. The ambiguity of the Holocaust for Israel. In R. Eyerman, J. C Alexander, E. B. Breeze, (eds) *Narrating Trauma. On the impact of collective suffering*. Boulder, CO: Paradigm Publishers, pp. 107-132
- Anastasakis, O., Nikolaidis, K., Otkem, K. (επιμ). (2009). *In the long shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Postnationalism*. Brill: Κάτω χώρες.
- Assmann, A. (2006). Memory, Individual and Collective. Στο Goodin, R.E., Tilly. Ch. (επιμ). *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*. Νέα Υόρκη: Oxford University Press.
- Assmann, J. (1995). Collective memory and Cultural Identity. *New German Critique* 65. σ. 125 – 133.
- Bastide, R. (1970). *Memoire collective et sociologie du bricolage*. L' Annee sociologique 21.
- Berlin, I. (2003). *Κόντρα στο ρεύμα. Δοκίμια για την ιστορία των ιδεών*, μτφρ. Μαρία Β. Καστανάρα. Αθήνα: Scripta
- Berstein, S. & Pierre M. (1997). *Ιστορία της Ευρώπης, τ. 1: Από τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στα Ευρωπαϊκά κράτη, 5^{ος} – 18^{ος} αιώνες*, μτφρ. Αναστάσιος Κ. Δημητρακόπουλος. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Bordwell, D., Staiger, J., Thompson, K. (1985). *The Classical Hollywood Cinema: Film Style and Mode of Production to 1960*. New York: Columbia University Press.
- Borer, T. A. (2006) (ed). *Telling the truths. Truth telling and Peace – building in Post – Conflict Societies*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Bourgault, S. & Sparling R. (2013). *Introduction*. Στο Bourgault S. & Sparling R., (Επιμ.), *A Companion to Enlightenment History* (σσ. 1-22). Leiden & Boston: Brill
- Burke, P. (2002). *Ιστορία και κοινωνική θεωρία*, μτφρ. Φώτης Τερζάκης. Αθήνα: νήσος.
- Cartledge, P. (2007). *Τι είναι η κοινωνική ιστορία σήμερα*. Στο Cannadine, D., (Επιμ.). *Τι είναι ιστορία σήμερα;* μτφρ. Κώστας Αθανασίου.(σσ. 53 – 80). Αθήνα: νήσος.

- Confino, A., & Frietzsche, P. (επιμ.). (2002). *The work of memory*, Ουρμπάνα & Σικάγο: University of Illinois Press.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*, Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
- Crane, S. (1997). *Writing the individual back into collective memory*. *The American Historical Review*. 102: 5.
- Creswell, J. (2016). *Η έρευνα στην εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: Ίων.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: *The Discipline and Practice of Qualitative Research*. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* Sage Publications Ltd. https://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/17670_Chapter1.pdf (Ανακτήθηκε: 10/05/2022).
- Erikson, K. (1995). Notes on trauma and community. In C. Caruth (ed.), *Trauma. Explorations in Memory*. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, pp. 183-199
- Erll, A., Rigney, A. (2006). Literature and the production of cultural memory: Introduction. *European Journal of English Studies*. 10/02. σ. 111 – 115.
- Fogu, C., Kansteiner, W. (2006). *The Politics of Memory and the Poetics of History*. Στο: Richard Ned Lebow, Wulf Kansteiner και Claudio Fogu (επιμ.), *The Politics of Memory in Postwar Europe*, Durham, Duke University.
- Foucault, M. (1977). *Counter Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*, επιμ. D.F. Bouchard, μτφρ. Donald F. Bouchard and Sherry Simon, Ithaca N.Y: Cornell University Press.
- Gutman Y., Brown A. & Sodaro A. (2010) (επιμ.) *Memory and the Future. Transnational Politics, Ethics and Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Halbwachs, M. (1952). *Les Cadres sociaux de memoire*, Παρίσι: Presses Universitaires de France, αρχικά δημοσιευμένο στο (1925). *Les Travaux de L' Annee Sociologique*. Παρίσι: F. Alcan.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*, Σικάγο: University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (2013). *Η συλλογική μνήμη*, μτφρ. Τίνα Πλυτά. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Hartog, F. (2014). *Καθεστῶτα ιστορικότητας. Πολιτισμός και εμπειρίες του χρόνου*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.

Hassoun, J. (1996). *Το κοντραμπάντο της μνήμης*. Αθήνα: Εξάντας.

Hirsch, M. (1997). *Family Frames: Photography, Narrative and Postmemory*, Κέιμπριτζ, Μας.: Harvard University Press 1983.

Hirsch, M. (2008). *The Generation of Postmemory*, *Poetics Today* 29/ 1, σ. 103-128.

Hirsch, M. (2012). *The Generation of Postmemory*. New York: Columbia University Press.

Hirschon, R. (2003). "Unmixing Peoples' in the Aegean Region" in R. Hirschon (ed) *Crossing the Aegean: An Appraisal of the Consequences of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*, Berghahn Books, Oxford, New York:

[https://www.academia.edu/5968897/Unmixing Peoples in the Aegean Region in R Hirschon ed Crossing the Aegean An Appraisal of the Consequences of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey Berghahn Books Oxford New York 2003 3 12](https://www.academia.edu/5968897/Unmixing_Peoples_in_the_Aegean_Region_in_R_Hirschon_ed_Crossing_the_Aegean_An_Appraisal_of_the_Consequences_of_the_1923_Compulsory_Population_Exchange_between_Greece_and_Turkey_Berghahn_Books_Oxford_New_York_2003_3_12) (Ανακτήθηκε: 25/02/2023).

Hobsbawm, E. (1998). *Για την ιστορία*, μτφρ. Παρασκευάς Ματάλας. Αθήνα: Θεμέλιο.

Hutchison, E. & Bleiker, R. (2008). Emotional Reconciliation. Reconstituting Identity and Community after Trauma. *European Journal of Social Theory*, 11(3): 385-403.

Keyder, C. (2004). "The consequences of the exchange of populations for Turkey" in R. Hirschon (ed) *Crossing the Aegean: An Appraisal of the Consequences of the 1923 Compulsory Population Exchange between Greece and Turkey*, Berghahn Books, Oxford, New York

Landsberg, L. (2004). *Prosthetic Memory. The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*. Columbia: Columbia University Press.

Lemkin. R. (2008). *Axis rule in occupied Europe, Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposal of Redress, New Introduction with Samantha Power*, the Lawbook Exchange, LTD, Clark, New Jersey.

Levinson, R. (2006). *Towards a theoretical framework for teaching controversial socio-scientific issues*. *International Journal of Science Education*, 28(10), 1201-1224

Misztal B.A. (2003). *Theories of Social Remembering*, Maidenhead & Philadelphia. Berkshire: Open University Press.

- Molden, B. (2016). Resistant pasts versus mnemonic hegemony: On the power relations of collective memory. *Memory Studies* 9/2.
- Muller, J – W. (2004). (επιμ). *Memory and power in Post War Europe: Studies in the Presence of the past*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Noiriel, G. (2005). *Τι είναι η σύγχρονη ιστορία*; Αθήνα: Gutenberg.
- Oulton, C., Dillon, J., & Grace, M. M. (2004). *Reconceptualizing the teaching of controversial issues*. *International Journal of science education*, 26(4), 411- 423.
- Ricoeur, P. (2013). *Η μνήμη, η ιστορία, η λήθη*, μτφρ. Ξενοφών Κομνηνός. Αθήνα: Ίνδικτος.
- Rigney, A. (2005). *Plenitude, scarcity and the circulation of cultural memory*, *Journal of European Studies*, 35:1, σ. 11-28.
- Scanlan, S. (2004). *Introduction: Nostalgia*, *Iowa Journal of Cultural Studies*, 5, p. 3 - 9.
mailto:https://www.researchgate.net/publication/324118467_Introduction_Nostalgia#fullTextFileContent (Ανακτήθηκε στις: 01/03/2023).
- Schabas, W. (2003). *The introduction to the international Criminal Court*. Cambridge: Cambridge University Press
- Stamm, B. H., Stamm, H. E., Hudnall, A. C., Higson - Smith, C. (2004). Considering a Theory of Cultural Trauma and Loss. *Journal of Loss and trauma*, 9(1): 89 - 111.
- Stern, Fr. (1973). *The varieties of history*. N. York: Vintage.
- Sztompka, P. (2004). *The Trauma of social change: A case of postcommunist societies*. In J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser, P. Sztompka (eds), *Cultural Trauma and Collective Identity*. Berkeley: University of California Press, pp. 155-195.
- Tutiaux - Guillon, N. (2006). *Educating for sustainable development in France through the social sciences*, in Ross, A. (ed) *Citizenship Education: Europe and the World*. London: CiCe, pp 303-314.
mailto:https://www.cicea.eu/docs/PROCEEDINGS/2006/2006_29_Tutiaux-Guillon_Educating%20for%20sustainable%20development%20in%20France%20through%20the%20social%20sciences.pdf (Ανακτήθηκε στις: 15/02/2023).
- Traverso, E. (2016). Η ιστορία ως πεδίο μάχης. Ερμηνεύοντας τις βιαιότητες του 20^{ου} αιώνα, μτφρ: Νίκος Κούρκουλος. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Volkan, V. D. (2001). Transgenerational transmissions and chosen traumas: An aspect of large-group identity. *Group Analysis*, 34(1): 79-97.

White, H. (2010). *The practical past*. *Historia* 10: 10 - 19

Winter, J., Sivan, E. (επιμ.). (1999). *War and Remembrance in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press.

Yesim – Beldek, E. (2022). *Η ανταλλαγή πληθυσμών του 1923. Τραύμα και φαντασιακές κοινότητες σε Ελλάδα και Τουρκία*, μτφρ Αικατερίνη Χουλμούκου. Αθήνα: Gutenberg.

Αγτζίδης, Β. (2009). *Η εμφάνιση του τουρκικού εθνικισμού και οι γενοκτονίες των χριστιανικών λαών*. Στο: *Έλληνες του Πόντου. Οι ακρότητες του τουρκικού εθνικισμού*. Αθήνα: Σκάι Βιβλίο. Τόμος Β΄.

Αγτζίδης, Β. (2022). *Μικρασιατική Καταστροφή. Από τη Λούξεμπουργκ και τον Γληνό στην Ήττα και το Τραύμα*. Αθήνα: Historical Quest.

Ανδριάκαινα, Ε. (2001). Από τη «μνήμη» στις «μνήμες»: η «γλωσσική στροφή» και η προσέγγιση του παρελθόντος στις κοινωνικές επιστήμες, *Δοκίμες*, 9-10: 31-46.

Αποστολίδου, Ε. (2019). *Μαθήματα διδακτικής της ιστορίας*. Αθήνα: Πεδίο.

Αρώνη – Τσίχλη, Κ. (2008). *Ιστορικές σχολές και μέθοδοι. Εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή ιστοριογραφία*. Αθήνα: Παπαζήση.

Βαλαβάνης, Δ.Γ. (1995). *Σύγχρονος γενική ιστορία του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Βαν Μπούσχοτεν, Ρ. (1997). *Ανάποδα Χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών. Λαϊκός Πολιτισμός/ Τοπικές Κοινωνίες . Πλέθρον, Αθήνα*

Βαν Μπούσχοτεν, Ρ. (1997). *Ανάποδα Χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών*, Αθήνα: Πλέθρον.

Βόγλη, Ε. (2015). *Τι πρέπει να γνωρίζει ο ιστορικός για την επιστήμη και το επάγγελμά του*. Αθήνα: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα.

Γέμτος, Π. (1987). *Μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Παπαζήση.

Γκάζη, Α. (2010). Διαδράσεις της μνήμης στο μουσείο. στο Ν. Μερούσης, Ευ. Στεφανή και Μ. Νικολαΐδου (επιμ.), *ΙΡΙΣ – Μελέτες στη μνήμη της καθηγήτριας Αγγελικής Πιλάλη - Παπαστερίου*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κορνηλία Σφακιανάκη, 345-361

Δεμερτζής, Ν. & Ρουδομέτωφ, Β. (2011-2012). Πολιτισμικό τραύμα: μια προβληματική της πολιτισμικής κοινωνιολογίας. *Επιστήμη και Κοινωνία*. Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας, 28: 1-19

Δερμεντζόπουλος, Χ. (2015). *Η επινόηση του τόπου*. Πάτρα: Orportuna.

Δερμεντζόπουλος, Χ. (2015). *Λαϊκή κουλτούρα, δημόσιος διάλογος και εθνική ταυτότητα με αφορμή την προβολή της ταινίας του Κώστα Γαβρά Παρθενών στο νέο μουσείο της Ακρόπολης*. Στο *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα*, επιμέλεια Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., κ.ά., 287-305. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Δρουμπούκη, Α. Μ. (2014). *Μνημονικοί τόποι και δημόσια ιστορία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Ελλάδα – μια συγκριτική προσέγγιση*. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας.

Είδη Ερευνών. Πανεπιστημιακό Κέντρο Ερευνών Πεδίου. Πανεπιστήμιο Κύπρου. (<https://www.ucy.ac.cy/pakepe/el/research-services/research-kind>). (Ανακτήθηκε στις: 10/05/2022).

Ελευθερίου, Ξ. (2019). *Η δημόσια ιστορία ως συγκρουσιακό θέμα: το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων στο διαδίκτυο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Ηλιάδου - Τάχου, Σ. (2020). Η γενοκτονία ως διακύβευμα στο διεθνές διπλωματικό και πολιτικό προσκήνιο: οι πολιτικές και ακαδημαϊκές διαμάχες για την ποντιακή γενοκτονία. Στο Γ. Κόκκινος, Π. Κιμουρτζής, Μ. Καισαρίνης (επιμ.), *Ιστορία & Δικαιοσύνη*, Αθήνα: Εκδόσεις Ασίνη, 81-99.

Ηλιάδου – Τάχου, Σ. (2016). Ιχνηλατώντας την εκπαίδευση στην «Ελλάδα τις Κοινότητες». Πόντος, Ρωσία, Σοβιετική Ένωση. Μια ιστορικό – συγκριτική προσέγγιση. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Κυριακίδη.

Ηλιοπούλου, Ι. (2006). Η θεωρία του Jörn Rüsen για την ιστορική συνείδηση. Στο Γ. Κόκκινος & Ε. Νάκου (επιμ.), *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο, 73 -103.

Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ., (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Κόκκινος, Γ. (2020). Γενοκτονίες: Η ταλάντωση ανάμεσα στη Θέμιδα και τη Κλειώ. Στο Γ. Κόκκινος, Π. Κιμουρτζής, Μ. Καισαρίνης (επιμ.), *Ιστορία & Δικαιοσύνη*, Εκδόσεις Ασίνη: Αθήνα, 45-79.

Κόκκινος, Γ. (2020). Εκβάλλοντας στην ίδια κοίτη: Θεωρία/επιστημολογία της ιστορίας, ιστορία της ιστοριογραφίας, διδακτική της ιστορίας. Στο Κόκκινος, Γ.,

Γατσωτής, Π. (επιμ). *Για μια σφαιρική και πολυδιάστατη ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα: Πεδίο.

Κόκκινος, Γ. «Ιστορική συνείδηση, μεταμνήμη, προσθετική μνήμη: η κληροδοσία της τραυματικής μνήμης του Ολοκαυτώματος». 13ο Παγκύπριο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρείας Κύπρου. Πρακτικά. 540 - 550.

Κόκκινος, Γ. & Γατσωτής, Π. (2015). *Το σχολείο απέναντι στο επίμαχο ιστορικό γεγονός και το τραύμα*. Στο: Γ. Κόκκινος & Δ. Μαυροσκούφης (επιμ.). *Το Τραύμα, τα Συγκρουσιακά Θέματα και οι Ερμηνευτικές Διαμάχες στην Ιστορική εκπαίδευση* Αθήνα: Ρόδον. 13-120.

Κόκκινος, Γ. (2012). *Η σκουριά και το πυρ: Προσεγγίζοντας τη σχέση ιστορίας, τραύματος και μνήμης*. Αθήνα: Gutenberg.

Κόκκινος, Γ. (2016). Το ιστορικό τραύμα του Ολοκαυτώματος και η Ευρωπαϊκή Ιστορική Συνείδηση: Η κριτική αναμέτρηση των Ευρωπαϊκών κοινωνιών με το οδυνηρό παρελθόν το Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου ως προϋπόθεση σφυρηλάτησης της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και ενότητας. Στο: Κόκκινος, Γ., Λεμονίδου, Ε., Κιμουρτζής, Π., Ντάλης, Σ. *Ιστορικά Τραύματα και Ευρωπαϊκή ιδέα. Από τη φρίκη των πολέμων και των ολοκληρωτισμών στο όραμα της ενοποίησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Κουτσογιαννόπουλος, Δ. (1936). *Ανάμεσα στους αντάρτες του Πόντου*. Θεσσαλονίκη.

Κυρίδης, Α. (2005), «Οι μεταλλάξεις της ετερότητας. Από την ταξική στην πολιτισμική ετερότητα: Οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος», στο Κυρίδης, Α. και Ανδρέου, Α. (επιμ.). *Όψεις της ετερότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Λε Γκοφ, Ζ. (1998). *Ιστορία και μνήμη*, μτφρ. Γιάννης Κουμπουρλής. Αθήνα: Νεφέλη.

Λεμονίδου, Ε. (2015). *Επίμαχα ή συγκρουσιακά ζητήματα στο μάθημα της Ιστορίας στη Γαλλία*. Στο: Γ. Κόκκινος & Δ. Μαυροσκούφης (επιμ.). *Το Τραύμα, τα Συγκρουσιακά Θέματα και οι Ερμηνευτικές Διαμάχες στην Ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ρόδον. 201-246.

Λιάκος, Α. (2015). *Γενοκτονία και κανονικοποίηση της μνήμης*. Το Βήμα. 07/11/2015 <https://www.tovima.gr/2015/11/07/opinions/genoktonies-kai-kanonikopoiisi-tis-mnimis/> (Ανακτήθηκε: 20/02/2023).

Λιάκος, Α. (2011). *Εισαγωγή*. Στο: Λιάκος, Α. (επιμ), *Το 1922 και οι πρόσφυγες. Μια νέα ματιά*. Αθήνα: Νεφέλη.

Λιάκος, Α. (2011). *Οι πόλεμοι της Ιστορίας. Σημειώσεις επί του πεδίου*. Στο Παπαδημητρίου, Ι. Δ., Σεφεριάδης Ι.Σ., (επιμ.). *Αθέατες όψεις της ιστορίας. Κείμενα αφιερωμένα στον Γιάννη Γιανουλόπουλο*. Αθήνα: Ασίνη.

Λιάκος, Α. (2007). *Πώς το παρελθόν γίνεται ιστορία;*. Αθήνα: Πόλις.

Λιάκος, Α. (2010). *Τελετουργίες της μνήμης και αμφισβήτηση της ιστορικότητας*, ανακοίνωση στο συμπόσιο του Ιστορικού Τμήματος του Πανεπιστημίου Αθηνών, 27/11/2010

Λιάκος, Α. (2017). «*Τι είναι μνήμη;*». Στο Παπαδημητρίου, Ν., Αναγνωστόπουλος, Α. (επιμ.). *Το παρελθόν στο παρόν. Μνήμη, Ιστορία και αρχαιότητα στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Λυγερός, Ν., (2014). *Η ετυμολογία της γενοκτονίας*. <http://lygeros.org/15344-gr/> (Ανακτήθηκε: 20/02/2023).

Μαντόγλου, Α. (2010). *Κοινωνική μνήμη, κοινωνική λήθη. Έκδηλες και λανθάνουσες μορφές κοινωνικής σκέψης*. Αθήνα: Πεδίο.

Μάστορα, Ε. (2015). *Σύγκρουση, συλλογικό τραύμα και ανάπτυξη της ομάδας και της ομαδικότητας στη Δυτική Όχθη και το Ισραήλ*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*. Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη

Μαυροσκούφης, Δ. (2015). *Συγκρουσιακά θέματα και επίλυση προβλημάτων στο μάθημα της Ιστορίας*. Στο: Γ. Κόκκινος & Δ. Μαυροσκούφης (επιμ.). *Το Τραύμα, τα Συγκρουσιακά Θέματα και οι Ερμηνευτικές Διαμάχες στην Ιστορική εκπαίδευση*. Αθήνα: Ρόδον. 121- 200.

Μπάδα, Κ., Ματσούκη, Ε. (2007). *Προσεγγίσεις στην υλική μνήμη και στους μνημονικούς τόπους*. Στο *Η έρευνα και η διδασκαλία του υλικού πολιτισμού των νεωτέρων χρόνων στα ελληνικά πανεπιστήμια*: Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου. Αθήνα 7 – 8 Μαΐου 2007.

Μπενβενίστε, Ρ. (1999). *Μνήμη και ιστοριογραφία*, στο Ρ. Μπενβενίστε & Θ. Παραδέλλης (επιμ.), *Διαδρομές και τόποι της μνήμης*. Ιστορικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις, Αθήνα, 11-26

Μπενβενίτσε, Ρ. (2013). *Ο Maurice Halbwachs και το ζήτημα της μνήμης*. Στο Halbwachs, Μ., *Τα κοινωνικά πλαίσια της μνήμης*. Αθήνα: Νεφέλη.

Παπανδρέου, Ζ. (2015). *Διδακτικές προσεγγίσεις σε επίμαχα και τραυματικά γεγονότα: Η Σφαγή του Διστόμου*. Στο: Γ. Κόκκινος & Δ. Μαυροσκούφης (επιμ.). *Το Τραύμα, τα Συγκρουσιακά Θέματα και οι Ερμηνευτικές Διαμάχες στην Ιστορική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ρόδον. 299-332

Παπανδρέου, Ζ. (2015). *Η Σφαγή του Διστόμου: Ερευνητική προσέγγιση ενός τραυματικού και επίμαχου ιστορικού γεγονότος*. Στο Ανδρέου, Α., Κακουριώτης, Σ., Κόκκινος, Κ., Λεμονίδου, Ε., Παπανδρέου, Ζ., Πασχαλούδη, Ε. (επιμ.). *Η Δημόσια Ιστορία στην Ελλάδα. Χρήσεις και καταχρήσεις της ιστορίας*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Παπανδρέου, Ζ. (2018). *Τραυματική μνήμη και Δημόσια Ιστορία. Δίστομο 1944 – 2018*. Αθήνα: Ταξιδευτής.

Πολυχρονιάδη, Κ. (2006). *Μνήμη της καθημερινής εμπειρίας της πόλης. Σκηνοθέτηση της μυθοπλασίας του δομημένου περιβάλλοντος*. Στο Σταυρίδης, Σ., (2006). *Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Πουλπούλογλου, Ν., (2016). *Η Γενοκτονία ως το έγκλημα των εγκλημάτων και οι προστατευόμενες ομάδες*. Διπλωματική Εργασία. Τμήμα Νομικής Σχολής. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Ρούκουνας, Ε., (1995). *Διεθνής Προστασία Ανθρώπινων Δικαιωμάτων*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Σαλβάνου, Αιμ. (2021). *Πώς μαθαίνουμε ιστορία χωρίς να τη διδαχθούμε; Ιστορική κουλτούρα, δημόσια ιστορία, ιστορική συνείδηση*. Αθήνα: Ασίνη.

Σαλβάνου. Αιμ. (2018). *Η συγκρότηση της προσφυγικής μνήμης. Το παρελθόν ως ιστορία και πρακτική*. Αθήνα: νεφέλη.

Σουλιώτης. Μ. (2005), *Περί ετερότητας φιλολογικό σημείωμα*, στο Κυρίδης, Α. και Ανδρέου, Α. (επιμ.). *Όψεις της ετερότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

Σταυρίδης, Σ. (2006). *Η σχέση του Χώρου και του Χρόνου στη Συλλογική Μνήμη*. Στο Σταυρίδης, Σ. (2006). *Μνήμη και Εμπειρία του Χώρου*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Τατά – Αρσέλ, Λ. (2014). *Με το Διωγμό στην ψυχή. Το τραύμα της Μικρασιατικής Καταστροφής σε τρεις γενιές*. Αθήνα: Κέδρος

Τζιβάρας, Π., *Γενοκτονία, Εθνοκάθαρση και Πρώην Γιουγκοσλαβία. Διεθνοποιημένες όψεις των σεξουαλικών εγκλημάτων στα πλαίσια του Γιουγκοσλαβικού εθνικισμού, Βαλκανικά Σύμμεικτα 16 (2005 – 2014)*.

Τοπαλίδης, Π. (1929). *«Ο Πόντος ανά τους αιώνες»*. Δράμα: Πανεπιστήμιο Κρήτης (Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών).

- Τσιρικνίδης, Χ. (1993). *Επιτέλους τους ξεριζώσαμε*. Θεσσαλονίκη: Παναγία Σουμελά.
- Φωτεινός, Δ. (2011). *Η ιστορία, η θεωρία, και το μεθοδολογικό πρόσημα, (μια μετα-μεταμοντέρνα ανάγνωση της ιστορίας)*. Στο Μπουζάκης, Σ. (Επιμ.). *Πανόραμα ιστορίας της εκπαίδευσης. Όψεις και απόψεις. Ιστοριογραφικά ρεύματα, μακρές περίοδοι, εκπαίδευση εκτός συνόρων, τοπική ιστορία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Φωτιάδης, Κ. (2002). *Η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ηρόδοτος.
- Χατζόπουλος, Μ. (2002). *Έθνος και εθνικισμός. Συνοπτική επισκόπηση ενός σύγχρονου επιστημονικού διαλόγου*. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης. Τχ.19.
- Ψαθάς, Δ. (2011). *Η γη του Πόντου*. Αθήνα: Μαρία Δ. Ψαθά.
- Ψυρρούκης, Ν. (1982). *Η Μικρασιατική Καταστροφή*. Αθήνα: Επικαιρότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Συνάδελφε,

Το παρόν ερωτηματολόγιο προορίζεται για την έρευνα στα πλαίσια της διπλωματικής εργασίας με θέμα «Μεταμνήμη και ιστορικό τραύμα. Έρευνα στους υποψήφιους εκπαιδευτικούς σχετικά με τη διαγενεακή μεταβίβαση της τραυματικής μνήμης της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου». Η έρευνα αυτή απευθύνεται συγκεκριμένα σε φοιτητές και φοιτήτριες του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και έχει ως βασικό σκοπό να διερευνήσει, εάν και κατά πόσο είναι ενεργό το τραύμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου σε άτομα με προσφυγικό και μη υπόβαθρο 100 χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι εθελοντική. Δεν θα αναφέρετε τα προσωπικά σας στοιχεία στο ερωτηματολόγιο και οι απαντήσεις σας είναι εμπιστευτικές, δεν θα δημοσιοποιηθούν, αλλά θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για ερευνητικούς σκοπούς.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

1. ΦΥΛΟ:

ΑΝΔΡΑΣ

ΓΥΝΑΙΚΑ

ΑΛΛΟ

2. ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΟΜΑΔΑ:

18-25

26-35

36-51

ΑΛΛΟ

3. ΕΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΤΟ Π.Τ.Δ.Ε:

ΠΡΩΤΟ

ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΡΙΤΟ

ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΛΛΟ

Αν **Άλλο**, ποιο;

4. ΑΛΛΟ ΠΤΥΧΙΟ: ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, σε ποιο Τμήμα;

.....

5. ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ: ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, σε ποιο γνωστικό αντικείμενο;

.....

6. Έχετε εσείς ή κάποιο μέλος της οικογένειάς σας προσφυγική καταγωγή;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Από πού;

Πόντος Μικρά Ασία Ανατολική Θράκη

Άλλο:

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

A1. Τι σημαίνει για εσάς «μνήμη»;

.....
.....

A2. Υπάρχουν πολλά είδη μνήμης;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, ποια; (επιγραμμатικά)

.....
.....
.....

A3. Τι σημαίνει για εσάς η «ιστορική μνήμη»;

.....

A4. Θεωρείτε πως η ιστορική μνήμη μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, πώς;

.....
.....
.....

A5. Θεωρείτε πως η ιστορική μνήμη μπορεί να μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, πώς;

.....
.....
.....

A6. Τι είναι για εσάς το «τραύμα»;

.....

A7. Υπάρχουν πολλά είδη τραύματος;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, ποια; (επιγραμμатικά)

.....
.....
.....

A8. Τι πιστεύετε ότι είναι το «ιστορικό τραύμα»;

.....
.....
.....

A9. Θεωρείτε πως το ιστορικό τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί από άτομο σε άτομο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, πώς;

.....
.....
.....

A10. Θεωρείτε πως το ιστορικό τραύμα μπορεί να μεταβιβαστεί από γενιά σε γενιά;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, πώς;

.....
.....
.....

A11. Γνωρίζετε την έννοια του ιστορικού τραυματικού γεγονότος;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, ποια τραυματικά γεγονότα θεωρείτε πως έχουν στιγματίσει την νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία; (επιγραμμатικά)

.....
.....
.....

A12. Θεωρείτε πως ένα τραυματικό γεγονός μπορεί να καθορίσει/ στιγματίσει/ μεταβάλλει την ταυτότητα ενός ατόμου ή ακόμη και μιας εθνοτικής/ κοινωνικής ομάδας;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, γιατί και με ποιόν τρόπο;

.....
.....
.....

ΜΕΡΟΣ Β΄: Σχολική Εκπαίδευση

B1. Θεωρείτε πως τα τραυματικά γεγονότα θα πρέπει να διδάσκονται στο σχολείο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Γιατί και με ποιόν τρόπο;

.....
.....
.....

B2. Έχετε διδαχθεί για τη Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, σε ποια σχολική βαθμίδα;

.....

Με ποιους από τους παρακάτω τρόπους; (απεριόριστες επιλογές)

- Σχολικό Εγχειρίδιο
- Αφήγηση εκπαιδευτικού
- Κινηματογράφος
- Επίσκεψη πεδίου

- Έντυπα/ κόμικς
- Επετειακή εκδήλωση του σχολείου
- Άλλο:

B3. Πιστεύετε ότι διδαχθήκατε σωστά το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γιατί;

.....

B4. Θεωρείτε πως η Γενοκτονία των Ποντίων θα πρέπει να διδάσκεται στο σχολείο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Γιατί και με ποιόν τρόπο;

.....

B5. Θεωρείτε πως η διδασκαλία της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου στο σχολείο έχει επηρεάσει ταυτότητά σας;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γιατί;

.....

B6. Όταν φοιτούσατε στο σχολείο, οργανώνονταν εκδηλώσεις σχετικές με τη Γενοκτονία των Ποντίων;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Τι είδους;

.....
.....
.....
B7. Όταν φοιτούσατε στο σχολείο, οργανώνονταν επισκέψεις σε μνημονικούς τόπους αφιερωμένους στη Γενοκτονία των Ποντίων;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Ποιοι ήταν αυτοί;

.....
.....
.....

B8. Θεωρείτε πως η Γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου θα πρέπει να υπάρχει στον περιεχόμενο των μαθημάτων ιστορίας στο Π.Τ.Δ.Ε;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Γιατί;

.....
.....
.....

[Οι ερωτήσεις του μέρους Γ' απευθύνονται αποκλειστικά και **μόνο** σε όσους και όσες προέρχονται από αμιγώς **προσφυγική ποντιακή οικογένεια**, ή ένα μέρος της οικογένειάς τους έχει ποντιακή καταγωγή]

ΜΕΡΟΣ Γ': Οικείο και Οικογενειακό Περιβάλλον

G1. Καταλαβαίνετε την ποντιακή διάλεκτο;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

G2. Ομιλείτε την ποντιακή διάλεκτο;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

G3. Χορεύετε ποντιακούς χορούς;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ4. Συμμετέχετε σε ποντιακούς πολιτιστικούς συλλόγους;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ5. Συμμετέχετε σε ποντιακά πολιτισμικά δρώμενα (π.χ. Μωμόγεροι);

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ6. Έχετε συμμετάσχει/ παρακολουθήσει αναμνηστικές/ μνημονικές τελετές για τον ποντιακό ελληνισμό (μνημόσυνα, επετείους, ημέρες μνήμης);

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ7. Επισκέπτεσθε μνημονικούς χώρους αφιερωμένους στον Ποντιακό ελληνισμό;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ8. Ακούτε ποντιακά τραγούδια;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ9. Μαγειρεύετε εσείς ή κάποιος από το οικογενειακό σας περιβάλλον φαγητά της ποντιακής κουζίνας;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ10. Παρακολουθείτε ή έχετε παρακολουθήσει ταινίες και σειρές σχετικά με τον Ποντιακό ελληνισμό;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ11. Διαβάζετε ειδικά έντυπα που αφορούν τον ποντιακό ελληνισμό;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ12. Διαβάζετε βιβλία (ακαδημαϊκά και μη) σχετικά με τον ποντιακό ελληνισμό;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γ13. Έχετε βιώματα από τους προγόνους σας (οικογενειακό περιβάλλον) που να αφορούν πρακτικές της ποντιακής κουλτούρας (παιχνίδια, παραμύθια, ιστορίες, έθιμα);

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Τι είδους βιώματα και ποιος σας έχει μιλήσει σε αυτά;

.....

Γ14. Έχετε υπάρξει ακροατές προφορικών μαρτυριών από τους προγόνους σας ή από το ευρύτερο κοινωνικό σας περιβάλλον σχετικά όσα υπέστησαν, οι ίδιοι ή οι πρόγονοί τους στα πλαίσια της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, τι αφορούσαν ακριβώς οι συγκεκριμένες προφορικές μαρτυρίες και τι νόημα δίνετε σε αυτές;

.....
.....
.....

Γ15. Έχετε ταξιδέψει ποτέ στον Πόντο;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν **Ναι**, ποιες είναι οι σκέψεις σας και τα συναισθήματα σας γι' αυτό το ταξίδι;

.....
.....
.....

Αν **Όχι**, θα επιθυμούσατε να πραγματοποιήσετε αυτό το ταξίδι στο μέλλον και για ποιο λόγο;

.....

ΜΕΡΟΣ Δ΄ : Προσωπικό Επίπεδο

Δ1. Θεωρείτε πως έχετε ηθική υποχρέωση να διασώσετε και να διαφυλάξετε την μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γιατί;

.....

Δ2. Θεωρείτε πως το τραύμα της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου είναι ενεργό σε εσάς ή στο οικογενειακό σας περιβάλλον;

ΚΑΘΟΛΟΥ	ΛΙΓΟ	ΜΕΤΡΙΑ	ΠΟΛΥ	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ
1	2	3	4	5

Γιατί;

.....

Δ3. Θεωρείτε πως η τραυματική μνήμη της Γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου έχει μεταβιβαστεί διαγενεακά σε εσάς;

ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι, ποιος/α από τα παρακάτω συνέβαλλε/αν σε αυτό; (Απαντήστε βάζοντας ✓)

	Καθόλου	Λίγο	Μέτρια	Πολύ	Πάρα Πολύ
Οικογενειακό Περιβάλλον					
Κοινωνικός Περίγυρος					
Πολιτιστικοί Σύλλογοι					
Σχολική Εκπαίδευση					
Ιστορική Κουλτούρα (Τέχνη, λογοτεχνία, μουσική, διαδίκτυο)					
Αθλητικοί Προσφυγικοί Σύλλογοι (ΑΕΚ, ΠΑΟΚ)					

